

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

МОВА ТА МОВЛЕННЯ: ФУНДАМЕНТАЛЬНІ ПАРАДИГМИ РОЗВИТКУ

КОЛЕКТИВНА МОНОГРАФІЯ

Кам'янець-Подільський
2021

УДК 81
ББК 81.001.6
М 74

*Рекомендовано до друку вченою радою
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
(протокол №2 від 28 січня 2021 року)*

Рецензенти:

д-р філ. наук, проф. **Кушнерик В. І.**
(Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича)
д-р філ. наук, проф. **Марчишина А. А.**
(Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка)
д-р філ. наук, проф. **Піхтовнікова Л. С.**
(Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)

Авторський колектив: Березіна Ю. О., Бесараб Т. П., Боднарчук Т. В., Голубнича Л. О., Густі І. І., Добринчук О. О., Желуденко М. О., Жуковська В. В., Загоруйко Н. А., Зданюк Т. В., Кулина І. Г., Кульбабська О. В., Кучеренко І. В., Лехнер І. Г., Луканська Г. А., Лутай Н. В., Никифоренко І. В., Ріба-Гринишин О. М., Сабітова А. П., Шишко А. В., Шмирко О. С. Яремчук І. М..

М74

Мова та мовлення: фундаментальні парадигми розвитку :
кол. моногр. = Language and Speech: Fundamental Paradigms of Development. / за ред.: Калинюк Т.В., Боднарчук Т.В.. Кам'янець-Подільський : ТОВ Друкарня "Рута"» 2021. 264 с.

ISBN 978-617-7887-84-2

*Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка
(м. Кам'янець-Подільський, Україна)*

УДК 81
ISBN 978-617-7887-84-2

© Автори статей, 2021 рік

ЗМІСТ

Розділ 1

Новітні тенденції у сучасній лінгвістичній парадигмі: проблеми та перспективи розвитку

Боднарчук Т. В.

Особливості функціонування дієслів із просторовою семантикою у сучасній німецькій мові..... 5

Голубнича Л. О., Бесараб Т. П.

Семантичний та структурний аспекти неологізмів Дональда Трампа 24

Добринчук О. О.

Репрезентація лексико-семантичного поля «Geräusch/Шум» у німецькій мові 41

Желуденко М. О., Сабітова А. П.

Мова як індикатор моральних цінностей та чинник формування культури нації..... 54

Жуковська В. В.

Теоретико-методологічні засади квантитативно-корпусної параметризації граматичної конструкції 66

Загоруйко Н. А.

Проблемно-тематичні та стильові домінанти «Українського Палімпсесту» Оксани Забужко 82

Зданюк Т. В.

До питання варіативності розмовної лексики у німецькій мові: фактори і типологія..... 93

Кулина І. Г., Березіна Ю. О.

Інструментальне дослідження німецьких зімкнених приголосних / b, d, g – p, t, k/ 114

<i>Кулина І. Г., Никифорова І. В.</i>	
До проблеми модальних часток в парадигмі дослідження сучасної німецької мови.....	124
<i>Кульбабська О. В.</i>	
Синтаксичне структурування висловлень крізь призму антропо- та егоцентризму	141
<i>Lechner Ilona, Huszti Ilona</i>	
The role of context in creating meaning	161
<i>Ріба-Гринишин О. М.</i>	
Терміни нафтової промисловості в німецькій мові: словотвірні особливості	174
<i>Яремчук І. М.</i>	
Прагматистика художнього тексту (на матеріалі текстів притч Б. Брехта)	192

Розділ 2

Актуальні проблеми теорії та практики перекладу у міжкультурному аспекті

<i>Кучеренко І. В.</i>	
Лексичні інновації в сучасному масмедійному дискурсі України та Німеччини як перекладознавча проблема	204
<i>Лутай Н. В., Бесараб Т. П.</i>	
Переклад як інструмент міжкультурної комунікації	220
<i>Шинко А. В., Луканська Г. А.</i>	
Граматичні трансформації в художньому перекладі.....	232
<i>Shmyrko O. S.</i>	
Merkmale der Übersetzung von phraseologischen Einheiten des Begriffsfeldes Mensch / Wildwesen.....	244

РОЗДІЛ 1

НОВІТНІ ТЕНДЕНЦІЇ У СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЧНІЙ ПАРАДИГМІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ДІЄСЛІВ ІЗ ПРОСТОРОВОЮ СЕМАНТИКОЮ У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Боднарчук Тетяна Вікторівна

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри німецької мови,
Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

Вступ

У картині світу, яка знаходить своє відображення в мові, категорія простору займає одне з центральних місць поряд з такими категоріями, як час і буття, оскільки вони є логічно вихідними при формуванні інших категорій, пов'язаних з антропоцентричною сферою: у міфології і релігійних уявленнях, в мистецтві, праві, соціальному устрої, економіці тощо [7]. Вказані категорії знаходять свою суб'єктивацію у мові, у формах якої закріплені результати пізнавальної і перетворюючої діяльності людини, спрямованої на усвідомлення нею свого місця у навколишньому світі.

Категорія просторовості – досить складна категорія, в якій поєднуються подійні сфери реальної дійсності, особливості ландшафту, численні параметричні характеристики предметів, що своєрідно відображені в мові. Ця категорія заслуговує на увагу як через частотність вживання її виразників, так і через функціональне навантаження (охоплює як статичні координати предметів та їхніх ознак, так і динамічні характеристики, пов'язані з перемі-

щенням у просторі). Специфічні характеристики просторової організації різних сфер суспільного життя досліджуються низкою наук – соціологією, політологією, історичними та мовознавчими дисциплінами [9; 13].

У мові поява засобів з просторовою семантикою була безпосередньо пов'язана з перцептуальним простором – сприйняттям зовнішнього світу окремим індивідумом в процесі звичайного повсякденного досвіду. Незважаючи на те, що проблема просторових відносин і засобів їх вираження неодноразово висвітлювалась в сучасній лінгвістиці, як в працях з загальних питань синтаксичної семантики (Ф. Брюло, У. Четор, Ч. Філлор, Ю. Аפרесян, В. Богданов), так і в спеціальних дослідженнях (М. Всеволодова, А. Смирницький, Є. Кржижкова, А. Кибрик, Б. Наумов та інші), вона продовжує залишатись актуальною.

Ті погляди, що колись були догматичними, незаперечними, на сьогодні не задовольняють потреби мовознавчої науки. Так, формальна, традиційна лінгвістика не відображає всіх потенцій мови взагалі і мовлення зокрема. Тому мовознавці впродовж останніх десятиріч особливу увагу приділяють функціональному підходу до вивчення мовних одиниць. Практичний характер функціонального аспекту полягає у звертанні до комунікації (до мовця), його специфікою є вивчення об'єкта з погляду його функцій, закономірностей функціонування, зв'язків з навколишнім середовищем.

Дана робота є спробою комплексного аналізу категорії просторовості у функціональному аспекті, а також визначення місця дієслів у функціонально-семантичному полі просторовості і дослідження їх семантики.

1. Дієслова, які виражають просторові відношення у сучасній німецькій мові

Впродовж останніх років дієслову приділялась велика увага як в роботах загального характеру з проблем синтаксису і семантики, так і в багатьох спеціальних дослідженнях, оскільки воно є своєрідним переплетенням елементів синтаксису і семантики і привертає до себе найбільшу увагу як клас слів, який дає мож-

ливість прослідкувати різноманітні ракурси впливу значення слова на синтаксичне оточення, в якому це значення знаходить реалізацію.

Науковці наголошують на тому, що лексичні компоненти в дієслівних значеннях тісно переплетені і постійно взаємодіють з граматичними і лексико-граматичними. Дуже важливою особливістю дієслова є те, що воно займає, як правило, центральне місце в семантичній структурі речення. «В плані змісту дієслівний предикат – це дещо більше, ніж просто лексичне значення. Виражаючи певне значення, він, в той же час, містить в собі макет майбутнього речення» [3, с. 83].

Відбір дієслів із просторовим значенням, а саме «розташування в просторі» проводиться на рівні лексико-семантичного варіанту багатозначного слова із застосуванням компонентного аналізу в його модифікованому вигляді, який полягає в тому, що у смисловій структурі дієслова досліджується не весь склад сем, а лише одна – сема просторовості. Для виявлення цих дієслів використовувався також метод словникових дефініцій і парадигматичне співставлення лексичних одиниць.

За даними одномовного тлумачного словника під редакцією Р Клаппенбах і В. Штейніца проаналізований список дієслів з метою виявлення в ньому дієслівних лексем, які імплікують сему просторовості. Основна увага при аналізі приділялась експліцитним засобам, які розкривають просторове значення: прийменниково-субстантивним сполученням типу: auf dem Lande, in der Stadt, im Zimmer, прислівниками просторової семантики da, dort, hier та інших, наприклад, одне із значень дієслова liegen подається як «sich befinden, sein» і наводиться приклад: Das Hotel liegt im Mittelpunkt der Stadt (де im Mittelpunkt der Stadt є експліцитним засобом вираження просторового значення).

Враховується і той факт, що не для всіх дієслів словникові статті містять експліцитні показники просторових значень, тому поряд з тлумачними словниками використовувались також і синонімічні словники. Імпліцитна локальність дієслова виявляється і через синоніми.

Значення дієслів, об'єднаних в семантичну групу «розташування в просторі», характеризують місцезнаходження того чи іншого

предмета або його частин по відношенню до іншого предмета чи частин його. «Семантична група «розташування в просторі» наближається до групи релятивних дієслів у вираженні значення «відношення», – підкреслює Н. Шведова [12, с. 258], – і може розглядатись як окремий випадок релятивних дієслів, але їх можна виділити в окрему семантичну групу, опираючись на те, що вони характеризуються особливою лексичною сполучуваністю з найменуваннями природних об'єктів, конкретних предметів або їх частин.

Дієслова семантичної групи – «розташування в просторі» можна розглядати ще з декількох позицій, тобто розділити ще на кілька підгруп, що ми і намагалися зробити у даній роботі. Аналіз індивідуальних лексичних значень дієслів кожної з підгруп семантичної групи «розташування в просторі» свідчить, що в них можна також встановити певну ієрархію від дієслів з семою «місцерозташування» на периферії їх смислової структури, тобто виділяти в них ті семантичні компоненти, які обумовлюють різні модифікації значення «місцерозташування». Завдання встановлення додаткових семантичних компонентів вирішується через семне «накладення» близьких за значенням слів. При цьому виявляється залишок, завдяки якому розрізняються значення досліджуваних дієслів і який можна інтерпретувати як диференційну ознаку – сему [5].

Інваріантною ознакою всієї групи є семантичний компонент «розташовуватись в певному місці або відносно інших предметів чи об'єктів реальної дійсності». Дієслово «*sich befinden*» є основним для всієї групи, будучи стилістично нейтральним, воно має широку амплітуду сполучуваності: «будь-що може знаходить будь-де».

Розглянемо кожну підгрупу детальніше.

1. *Розташовуватись де-небудь на певній території, або в якійсь місці.*

До цієї підгрупи належать такі дієслова (подані в алфавітному порядку): *ankern, sich aufhalten, sich ausbreiten, sich ausdehnen, bleiben, sich erstrecken, lagern, liegen, parken, reichen, stehen, unterkommen, sich verstecken, sich ziehen*.

Як показує аналіз текстів художньої літератури, дієслова *liegen* та *stehen* часто вживаються у значенні «*sich befinden*», тобто замінюють це дієслово, що пояснюється словниковим тлумаченням їх значення: *stehen* – «*sich an einer Stelle, einem Ort befinden*»; *liegen* – «*sich befinden, sein*». Словникове тлумачення дієслова *sich befinden* містить дієслово *sich aufhalten*, якому властива сема «розташовуватися у певному місці»: *sich aufhalten* – «*an einem Ort sein, bleiben, verweilen*». Дієслова *bleiben* і *verweilen*, які пояснюють дієслово *sich aufhalten* мають опосередковано таким чином сему «місцерозташування»: *bleiben* – «*Ort oder Lage nicht verändern*»; *verweilen* – «*sich aufhalten*». Такі дієслова як *ankern* і *parken* також опосередковано, через словникове тлумачення, набувають значення «місцерозташування», але на відміну від інших дієслів цієї групи – це дієслова з вузькою семантикою, тобто в реченні суб'єктну позицію можуть займати іменники, що називають транспортні засоби – сухопутні (*parken*) та водні (*ankern*): *parken* – «*mit dem Kraftfahrzeug halten, hinstellen, stehenlassen*»; *ankern* – «*das Schiff mit Anker festmachen, vor Anker liegen, mit Anker festgemacht sein*». До цієї ж підгрупи дієслів можна віднести дієслова з диференційною семою «місцерозташування» та додатковою семою «протяжність»: *sich ausbreiten*, *sich ausdehnen*, *sich erstrecken*, *reichen*, *sich ziehen*, які в тлумачних словниках пояснюють одне одне, а це, як відомо, і обумовлює її віднесеність до одного синонімічного ряду: *sich ausbreiten* – «*sich ausdehnen, sich erstrecken, nebeneinander liegen, nach den Seiten ausstrecken*»; *sich ausdehnen* – «*sich erstrecken*»; *sich erstrecken* – «*sich räumlich oder zeitlich ausdehnen*»; *reichen* – «*sich erstrecken, Reichweite haben*»; *sich ziehen* – «*dehnbar sien, sich dehnen, strecken lassen*». Ці дієслова характеризуються обмеженою семантикою, тобто актантом справа можуть бути іменники, що називають предмети, які мають протяжність.

2. Розташовуватись навколо будь-якого предмета.

До цієї підгрупи можна віднести такі дієслова як *umgeben*, *umringen*, *einrahmen*, *ergreifen*, *erfassen*.

Основним дієсловом в цій підгрупі є дієслово *umgeben*. Воно є стилістично нейтральним, часто вживаним, характеризується широкою семантикою і в тлумачних словниках входить до пояснення

інших слів даної підгрупи: *umgeben* – «*von allen Seiten einschließen, in die Mitte nehmen*»; *umringen* – «*von allen Seiten umgeben*»; *einrahmen* – «*umgeben, umrahmen*». До цієї ж підгрупи відносяться також дієслова *erfassen* та *ergreifen*. Вони характеризуються обмеженою сполучуваністю і в словникових статтях пояснюють одне одне. Просторові значення вони виражають при умові, якщо актантом зліва є іменники, що називають абстрактні поняття або полум'я: *ergreifen* – «*fassen, erfassen*»; *erfassen* – «*ergreifen*».

3. Розташовуватись поблизу чого-небудь.

До цієї підгрупи відносяться дієслова: *grenzen, angrenzen, begrenzen, stoßen, hinausgehen, heranrücken, herantreten, sich nähern*.

Центральним дієсловом цієї підгрупи є дієслово *grenzen* – «*an nächsten Nachbar sein von*». В словникових статтях значення дієслова *angrenzen* та *begrenzen* тлумачаться дієсловом *grenzen*: *begrenzen* – «*die Grenze bilden, angrenzen*»; *angrenzen* – «*eine gemeinsame Grenze mit etwas haben*». У словниковому тлумаченні дієслово *stoßen* пояснюється через дієслово *angrenzen*: *stoßen* – «*an etwas angrenzen*». До цієї підгрупи відносяться також дієслова, в яких сема «місцерозташування поблизу чого-небудь» знаходиться на периферії їх значення, але її можна визначити в контексті: *heranrücken, herantreten, sich nähern*. Вони з одного боку, конкретизують сему «наближення», а з іншого – відсувають на периферію сему «місцерозташування»: *heranrücken* – «*näher rücken, näher kommen*»; *herantreten* – «*näher treten*»; *sich näher* – «*näher herankommen*». Сюди можна віднести також і дієслово *hinausgehen*, яке має значення «напрямок» + «місцерозташування»: *hinausgehen* – «*in einer bestimmten Richtung gelegen sein*». Як впливає з вищенаведених прикладів, дієслова, які містять декілька сем «місцерозташування» + «наближення», є динамічними, їм притаманна також сема «рух».

4. Розташовуватись непрямо або під кутом.

До цієї підгрупи належать дієслова: *sich kreuzen, überqueren, sich schneiden, kreisen, sich schlingen, sich schlängeln*.

Центральними дієсловами цієї групи є *sich kreuzen, sich schlingen, sich schlängeln*, так як їм всім властива диференційна

сема «знаходить під кутом відносно чого-небудь»: *sich kreuzen* – «überschneiden, überqueren»; *sich schlingen* – «kreisförmig oder in Windungen legen»; *sich schlängeln* – «sich winden». Дієслово *sich kreuzen* знаходимо в словниковому тлумаченні дієслова *sich schneiden*: *sich schneiden* – «*sich kreuzen*». Звідси можна стверджувати, що дане дієслово також відноситься до цієї підгрупи. Дієслово *kreisen*, має дві семи: «місцерозташування під нахилом» + «рух», включаючи динамічний компонент і характеризується обмеженою семантикою: суб'єктну позицію можуть займати іменники, що називають живі істоти або предмети, які здатні рухатись (транспорт, наприклад): *kreisen* – «*sich im Kreise (um etwas) bewegen*». У даному контексті ми бачимо, що сема «рух» виходить на перший план, а «місцерозташування» знаходиться на периферії значення даного дієслова.

5. Знаходиться поза загальною лінією розташування.

До цієї підгрупи відносяться дієслова *hineinragen, hinausragen, einschneiden, hervorragen, sich abheben, sich erheben, hervorstehen, hervortreten*.

Усім дієсловам цієї групи властива сема «знаходження поза лінією розташування», яка конкретизується їхніми індивідуально-додатковими семами: «місцерозташування» + «напрямок вгору»: *sich erheben* – «*sich vom Boden abheben*»; *sich abheben* – «*sich anzeichnen*». Суб'єктну позицію при даних дієсловах можуть займати іменники, що називають предмети, яким характерна така ознака як висота.

Диференційна сема «місцерозташування» + додаткова сема «вклинювання куди-небудь» властива дієсловам *hineinragen, hinausragen, einschneiden*: *hineinragen (hinausragen)* – «*länger sein als etwas*»; *einschneiden* – «*schneidend eindringen*». Актантами зліва у цих дієсловах є іменники, які називають природні ландшафти (наприклад, *im Meer, in die Küste u. a. m.*).

6. Розташовуватись, звисаючи над чим-небудь або з чого-небудь.

До цієї підгрупи відносимо дієслова *hängen, aufhängen, sich hinauslehnen, sinken, heransinken, sich lehnen, sich beugen, sich neigen, schweben*.

У семантичній структурі даних дієслів є сема «розташовуючись, звисаючи над чим-небудь, або з чого-небудь», але вони роз-

різняються семантикою актантів, як справа, так і зліва. Так, дієслова *hängen* відрізняється від дієслова *sinken* за ознакою статика (динаміка): *hängen* – «*schwebend befestigt sein*»: Die Felsen hängen über dem Meer (статичність); *sinken* (*herabsinken*) – «*langsam fallen, niedriger werden*»: Der Nebel sinkt aufs Tal (динамічність).

7. *Розташовуватись своєю течією. (про водойми).*

До цієї підгрупи дієслів входять: *fließen, strömen, münden, hineinfließen, hinausfließen, entspringen, vorbeifließen, sich vereinigen*.

Основним дієсловом в даній підгрупі можна виділити *fließen*, так як воно входить до словникового тлумачення всіх решти дієслів цієї підгрупи. Іншими дієсловам властива ще додаткова сема «напрям» (*hineinfließen, hinausfließen, münden*); «інтенсивність» (*strömen*) або «виникнення» (*entspringen*): *fließen* – «*sich fortbewegen (von Flüssigkeiten)*», *strömen*; *strömen* – «*in großen Mengen fließen*»; *entspringen* – «*aus etwas quellen*»; *hineinfließen* – «*von (hier) draußen nach (dort) drinnen fließen*»; *hinausfließen* – «*von (hier) drinnen nach (dort) draußen fließen*»; *münden* – «*in etwas hineinfließen, einströmen*»; *vorbeifließen* – «*einen Augenblick nebeneinander fließen und dann weiter fließen, vorüberfließen*»; *sich vereinigen* – «*zusammenfließen*». Як видно з вищенаведених прикладів, всі дієслова підгрупи «розташовуватись своєю течією» характеризуються динамічністю. Суб'єктна позиція у цих дієслів може займатись лише іменниками, що позначають водойми. Локальна позиція, відповідно, також займається прислівниками, які виражають просторові відношення, або іменниками, які позначають географічні назви водойм.

8. *Розташовуватися, відмежовуючи щось, мати якусь відмежування.*

До цієї групи відносяться дієслова *abgrenzen, absperren, abtrennen, absondern*. Всі вони мають в своїй структурі сему «відмежовувати що-небудь». Центральним дієсловом в цій підгрупі є дієслово *abgrenzen*, так як воно входить до словникового пояснення всіх решти дієслів даної підгрупи: *abgrenzen* – «*eine Grenze festlegen, bilden*»; *absperren* – «*abgrenzen, abschließen*»; *abtrennen* – «*abgrenzen, absondern*»; *absondern* – «*abtrennen, isolieren*». Складна семантична структура кожного дієслова, його індивідуальне зна-

чення заставляють враховувати також такі фактори: по-перше, можливі комбінації двох/трьох диференційних сем, одна з яких є домінуючою, решта – периферійними; по-друге, крім диференційних сем є ще індивідуально-додаткові семи, які враховуються при класифікації.

Таким чином, дієслова за одним компонентом значення об'єднуються в одну групу слів, а за другим – вступають в антонімічні відносини всередині цієї групи. Цей факт підтверджує те положення, що «синонімічні та антонімічні відношення є різновидами одного явища – семантико-смислових подібностей і розбіжностей», іншими словами, «кожні два синоніми є антоніми відносно їх семантичних компонентів, за якими вони розрізняються» [2, с. 32].

2. Статика та динаміка у дієсловах із значенням «розташовуватися в просторі»

Поділ дієслів на статичні та динамічні тісно взаємопов'язані з класифікацією дієслів на дієслова стану і дієслова дії, де дієслова стану характеризуються як статика, а дієслова дії – як динаміка. Але таке традиційне протиставлення дієслів не можна вважати повністю завершеним. Різні відтінки в семантиці дієслів досить часто ускладнюють однозначне віднесення дієслова до того чи іншого семантичного типу, а відповідно цьому однозначний поділ за ознакою статичності / динамічності, тому що не завжди стан означає статичність. Значення ж процесуальності, яке організує семантику дієслова, знаходить своє вираження також не в однаковій мірі: дієслова стану не можуть передавати процес в такому обсязі, як це властиво дієсловам дії, які в свою чергу розрізняються за інтенсивністю даної ознаки. Складна проблема статичності / динамічності в семантиці дієслова породжує різні висновки вчених-лінгвістів, іноді і протилежні. Лінгвісти на матеріалі різних мов протиставляють традиційній двочленній семантичній опозиції «стан-дія» трьохчленну: «дія – стан – процес» і відповідно розрізняють дієслова, які означають дію (розмовляє, малює тощо), процес (росте, піднімається тощо) і стан (спить, живе та ін.). Таке протиставлення також не можна вважати вичерпним у зв'язку з тим, що неможливо одночасно розмістити дієслівну лексику за

трьома семантичними типами дієслів, так як, з одного боку, не всі дієслова стану чи процесу означають реальні стани та процес, а, з іншого боку, кожне процесуальне дієслово чи дієслово дії заключає в собі один процес. Виходячи з цього дієслова можна класифікувати ще на вужчі групи.

На матеріалі німецької мови найбільш розгорнуту семантичну класифікацію дієслів дає Х. Брінкман, в якій враховуються формоутворення (*Perfekt mit haben und sein; Aktiv, Passiv*), оточення дієслова і його значення для речення (*Handlungssatz, Vorgangssatz*) і те, як дієслово відображає і формує реальну дійсність. Науковець розрізняє 5 класів дієслів: перехідні дієслова дії, які означають «вплив людини на навколишність»; дієслова процесу, що представляють «життя як зміну світу і людину в часі»; дієслова стану, що означають спокій, «незмінне положення»; дієслова подій, «що виключають співвідношення з особою»; в якості суб'єкта при них знаходиться поняття певного процесу (*der Versuch*) та дієслова природних явищ, в яких «життя розуміється як дія надлюдських і незрозумілих сил» [14, с. 101-127]. Ці класи Х. Брінкманна нестійкі по складу, конкретні дієслова з легкістю переходять із класу в клас, що відображає реальне положення речей в мові. Даної класифікації дотримуються і інші мовознавці [15; 16; 17; 18].

Дієслово розглядається і як основа речення, що служить для базових моделей речення як ядро моделі, що підтверджує висновки лінгвістів про те, що неможливо розглядати дієслово окремо, поза реченням (ситуацією).

В залежності від цього об'єктом семантичного аналізу є не дієслова і навіть не предикати, а ситуації, «оскільки є... чотири фактори, які знаходяться в тісній взаємодії один з одним: лексичне значення предиката; денотативний статус актантів предиката; наявність певних обставин в складі дієслівної групи; видочасове значення дієслівної форми» [6, с. 222].

Це положення стає основою класифікації цілих ситуацій на статичні та динамічні. Під статичною ситуацією розуміється така, яка не призводить до зміни стану, чи властивостей об'єктів, які в ній беруть участь, впродовж того всього часового інтервалу, коли ця ситуація відбувається. Динамічні ситуації характеризуються

наявністю якісно відмінних часових проміжків. Таким чином різноманітність дослідницьких підходів і цілей опису дієслівної лексики, складний характер самого об'єкта породжують велику різноманітність класифікації дієслів. Наголошуючи на різних підходи лінгвістів до питання про семантичну класифікацію дієслів, необхідно враховувати те, що межі між семантичними типами дієслів стикаються і перехрещуються, створюючи проміжні зони, які можуть бути віднесені до будь-якої групи; все залежить від того, яке значення дієслова покладено в основу класифікації.

Серед чисельної низки підходів прослідковується одна загальна істотна деталь, суть якої в протиставленні ідеї розвитку, зміни, руху всьому тому, що знаходиться у спокої, не змінюється, тобто у протиставленні статичності і динаміки.

Наявність факту подій без вказівки на його розвиток, внутрішній рух є статика. Дієслова, що містять в своєму значенні дану ознаку, виражають стан, в якому щось або хтось знаходиться і в процесі перебування в такому стані ніщо не виникає, не змінюється, не переміщується, тільки час протікає повз такий стан, вказуючи на його тривалість. Значення цих дієслів можна пояснити дієсловами «бути», «знаходитись» (пор.: спати – «бути в стані сну»). Динаміка означає становлення, внутрішній розвиток, рух внутрішній чи під дією зовнішньої сфери. Ця ознака властива всім тим дієсловам, значення яких можна експліціювати словами «ставати», «приходити» тощо (пор.: наближатись – «ставати ближчим»).

Таке розуміння статичності / динаміки дозволяє рахувати, що досліджувані в роботі дієслова з просторовим значенням мають, в основному, статичний характер, так як поняття «місцезорозташування в просторі» заключає в собі обов'язковий елемент «знаходитись, бути, перебувати», тобто постійність впродовж певного проміжку часу. Тому в усіх цих дієсловах має бути певний стан спокою, статичності, бо вони мають значення не «процесу зміни стану» чи «переходу з одого стану в інший» а «наявність предмету», його розташування в просторі відносно інших предметів або частин.

Проте, відзначаючи статичність дієслів, що мають просторове значення, слід підкреслити, що дана ознака властива не всім дієсловам в однаковій мірі: одні характеризуються високим ступе-

нем статичності, у інших статика може співіснувати з динамікою, що в певних умовах призводить до нейтралізації даної ознаки. Цю властивість мають дієслова, які відносяться до підгруп розташовуватись поблизу чого-небудь (*herankommen, heranrücken, herantreten, hinausgehen, sich nähern, sich drängen, sich drücken*); рознашовуватись під нахилом (*steigen, hinaufgehen, hinaufsteigen, sinken, kreisen*). Ті ж дієслова, які відносяться до підгрупи розташовуватись своєю течією, хоча і виражають місцезрешування предмета (тобто статичність) мають динамічний характер, тобто означають рух, зміну внутрішнього стану, а не місця де вони знаходяться. Тобто в цих дієсловах спостерігається взаємопроникнення динаміки і статичності, коли місцезнаходження предмета не змінюється (є статичне), але відбувається внутрішній рух (тобто наявна і динамічна ознака). У таких випадках відбувається нейтралізація цих ознак. Можна зробити висновок, що вищезгадані дієслова знаходяться на межі статичності і динаміки і в залежності від значення, яке вони реалізують в комунікативній ситуації, їх можна віднести, як до статичних так і динамічних.

Переважну більшість дієслів, що мають просторове значення можна віднести до тих, до системи ознак яких відноситься і категоріяна сема «статичність».

3. Локальна характеристика дієслів із значенням «розташовуватись в просторі»

Відомо, що побудова речення, крім спеціальних законів синтаксису, залежить від можливості сполучення лексичних одиниць між собою, а остання відображає їх семантико-лексичну вибірковість. Таким чином, характеристика синтаксичних одиниць пов'язана з проблемою валентності, що являє собою «точку перетину синтаксису та лексичної семантики [15].

Проблема взаємодії лексики і синтаксису в сучасному мовознавстві вирішується в плані встановлення семантико-синтаксичних класів слів, визначення закономірностей лексичного наповнення синтаксичних конструкцій, а також виявлення закономірностей впливу сполучуваності слів на синтаксичну структуру

ру речення. Саме на підході до дослідження синтаксису у взаємозв'язку синтаксичних і лексичних одиниць, які формують класи слів відповідної семантики і виконують конструктивну роль в утворенні синтаксичних моделей і наголошують сучасні лінгвісти, оскільки кожна словоформа виявляє системно-структурну взаємодію усіх рівнів мови і вона є матеріалом для фонологічних, граматичних і лексикологічних досліджень [8, с. 26].

У зв'язку з посиленням уваги вчених до слова як структуроутворювального елемента словосполучення і речення поширеними в синтаксисі стали теорії, пов'язані з вивченням сполучуваності слів, відомі під назвами «сполучуваність», «дистрибуція», «інтенція», «семантична вибірковість», «семантична потенція», «валентність». Хоч кожен із термінів стосується певного об'єкта дослідження, використовується найчастіше для опису лексичних властивостей слів, усі вони мають спільну ознаку, що лежить в основі виникнення відповідних теорій, - наявність у повнозначних слів потенційних можливостей, які реалізуються в контексті, вступати чи не вступати у сполучуваність з іншими словами чи формами. М. Кочерган, досліджуючи лексичну сполучуваність, вказує: «Для визначення лексико-синтаксичної сполучуваності достатньо знати, до якого граматичного класу належить слово. Сама граматична характеристика слова вказує на його сполучуваність з іншими розрядами слів» [4, с. 26]. У даній роботі розглядаються синтаксичні ознаки сполучуваності дієслів, а саме дієслів із значенням просторовості.

Більшість лінгвістів переконливо доводять, що не головні члени речення (в традиційній граматиці – підмет і присудок) визначають конструктивний склад речення, а перед усім – дієслово, його зміст. Дієслово створює навколо себе валентне поле, в якому виявляється вся необхідна лексика, тобто відбувається взаємодія предикатної лексики з аргументною лексикою [1, с. 13].

Відповідно до цього виникає низка питань, пов'язаних з визначенням кількості і якості компонентів, які структурують ситуацію «розміщення в просторі», і аналізом валентнісних потенцій дієслів з просторовим значенням, які, в свою чергу, залежать від значення дієслова.

Розглядаючи ситуацію «розміщення в просторі», ми бачимо, що вона складається як мінімум із двох компонентів: суб'єкта розташування («хто» або «що») та локального компонента («де»). Тобто, проекція ситуації «розміщення в просторі» на структуру речення має бути виражена формулою S-V-Adv.loc., де S – суб'єкт розміщення, V – дієслово з просторовим значенням, Adv.loc. – простір розміщення. При цьому визначальна роль в процесі створення даного речення, яке відображає ситуацію «розміщення в просторі», належить дієслову.

Суб'єкт є обов'язковим актантом дієслова. Суб'єктна валентність закладена в самій основі дієслова. Це пояснюється особливістю семантики дієслів як знаків, яка полягає в тому, що дієслова характеризують не стільки самі реальні предмети чи явища, а їх ознаки. Поняття ознаки передбачає певний матеріальний предмет, субстанцію, до яких може бути віднесена дана ознака. Даний факт знаходить своє відображення в номінації дієслова, де «фіксуються і закріплюються різні семантичні ознаки, різні ракурси зв'язків дієслівної дії, процесу, стану з предметами і особами, які виконують ці дії чи піддаються їм» [11, с. 139], іншими словами, номінація дієслівними лексемами здійснюється обов'язково з орієнтацією на сферу суб'єкта або сферу об'єкта [10, с. 115-119]. Експлікація об'єкта відбувається при актуалізації семантичної валентності того чи іншого дієслова, тобто в процесі комунікації. Семантична направленість дієслів із просторовим значенням на сферу суб'єкта дозволяє розглядати дані дієслова як суб'єктні дієслова, які передбачають обов'язкове вираження суб'єкта. Іменники, які займають суб'єктну позицію, представлені досить широко. Вони можуть позначати назви істот і предметів, тобто категорії матеріального світу. Але і тут існують певні обмеження, зумовлені семантикою дієслова. Якщо розглядати дієслова з просторовим значенням з підгрупи розташовуватись течією, то суб'єктом мають виступати, лише водойми, або назви інших рідин (*der Fluß, das Wasser* тощо). Стосовно дієслів *sich ausdehnen, sich ersfricken, sich ausbreiten, sich ziehen*, то суб'єктну позицію мають займати назви предметів, які характеризуються протяжністю.

Іншими словами можна сказати, що існують дієслова, які своїм значенням не обмежують вибору суб'єкта (або дієслова з необмеженою суб'єктивною семантикою, такі як *sich befinden*, *sfehen*, *liegen* тощо), але більшість дієслів мають обмежену суб'єктивну семантику (тобто їх значення передбачає вибір певного суб'єкту : *ankern* – іменники, що називають водний транспорт; *sich erheben* – назви предметів, що характеризуються такою ознакою, як висота: (*der Baum*, *das Haus*, *das Denkmal* тощо).

Відповідно до своєї семантики, дієслова, що виражають просторові відношення вимагають обов'язкового локального актанта, тобто наявності локального елемента. Відсутність останнього призводить або до незавершеності речення, його неграматичності, або до зміни характеру функціонування дієслова. У зв'язку з цим лінгвісти до числа валентно-обумовлених компонентів дієсівного оточення, поряд з суб'єктними і об'єктними актантами в різних відмінках з прийменником і без нього, відносять різні обставини, вказуючи на те, що валентністю дієслова детермінується не тільки наявність обставинного означення, але і його різновидність [18, с. 186].

Валентно-пов'язані локальні елементи розділяються на обов'язкові і факультативні, залежно від реалізації дієслівної валентності в структурі речення. Обов'язкова присутність локального елемента в реченні, обумовлена семантикою того чи іншого дієслова, вказує на те, що локальна характеристика для даного дієслова є необхідною. Факультативний характер локального елемента базується на вірогідності локальної характеристики для дієслова. Це означає, що у деяких випадках локальна характеристика може не отримувати словесного вираження і набувати імпліцитного характеру, що обумовлюється тими чи іншими контекстуальними або ситуативними умовами. При цьому ця характеристика легко експліціюється з контексту або очевидна із ситуації.

Аналіз валентних властивостей дієслів із значенням «розташовуватися в просторі» дозволяє зробити висновок про те, що відношення між локальним елементом і дієсловами, що аналізуються в роботі на синтаксичному рівні характеризуються обов'яз-

ковим або, рідко, факультативним зв'язком, оскільки вказівка на простір, звичайно, для дієслів з просторовою семантикою має першочергове значення.

Як свідчить проведений аналіз валентності дієслів із значенням «розташовуватися в просторі», такими валентно-необхідними доповненнями є різнорівневі лексичні одиниці. Будь-яке дієслово з просторовою семантикою може сполучатись у реченні із прислівниками, які визначають місцезнаходження предмета: *da, dort, oben, hier* тощо. Локальний елемент може бути виражений також прийменниково-іменниковими конструкціями.

Вибір іменника, який є валентно-необхідним локальним елементом визначається семантикою дієслова з просторовим значенням. Серед цих дієслів можна виділити такі, які допускають будь-які обставини з просторовим значенням. До них належать дієслова *sich befinden, stehen, liegen, zusammenlegen*. Їхніми локальними актантами можуть бути будь-які іменники, що називають особи або предмети, відносно яких може розташовуватись суб'єкт. Такі дієслова як, наприклад, *grenzen, angrenzen, begrenzen* вимагають в правій позиції іменників, що позначають предмети, які характеризуються протяжністю, або географічні назви. Для дієслів, які відносяться до підгрупи «розташовуватись під нахилом» локальними актантами є іменники, які називають предмети, що мають вертикальну або похилу поверхню (*hinaufgehen, hinaufklettern, hinuntersteigen*). Дієслова, які належать до підгрупи «розташовуватись своєю течією» вимагають у правій позиції іменники, що позначають назви водойм або географічні назви та поняття. Отже, як видно з наведених прикладів, дієслова з просторовим значенням можуть допускати не всі обставини, а лише ті, яких вимагає семантика даного дієслова.

Висновки

Аналіз дієслова як засобу вираження просторовості в німецькій мові дає можливість зробити такі висновки, що дієслово є своєрідним переплетенням елементів синтаксису і семантики і займає, як правило, центральне місце в семантичній структурі речення, тобто містить в собі модель майбутнього речення. Дієслова з просторовим значенням об'єднуються в лексико-се-

мантичну групу «розташовуватись в просторі», яка, в свою чергу, може бути поділена на такі підгрупи: розташовуватись де-небудь на певній території або в якомусь місці; знаходитись поблизу чого-небудь; знаходитись навколо якогось предмета; розташовуватись непрямо або під кутом; знаходитись поза загальною лінією розташування; розташовуватись, звисаючи над чим-небудь або з чого-небудь; розташовуватись своєю течією; розташовуватись, відмежовуючи що-небудь.

Розглядаючи дієслова з просторовою семантикою з точки зору статичності/динамічності, можна побачити, що цим дієсловам властивий статичний характер, хоча деякі з них можуть виражати і динамічні відносини.

Функціональний аспект дієслів з просторовою семантикою має досить складний характер, що обумовлюється складністю і неоднозначністю самого значення «місцерозташування в просторі», яке відображає ситуацію «місцезнаходження предмета відносно інших в просторі» і визначає склад і роль учасників (актантів) відносно дії, яку виражає дієслово.

Анотація. У роботі розглядаються дієслова з просторовою семантикою як один із засобів вираження просторовості у сучасній німецькій мові. Зроблено спробу розділити дієслова із значенням «розташовуватися в просторі» на групи, відповідно до їх семантичної структури та простежити її вплив на семантику речення. Акцентовано увагу на таких характеристиках дієслів з просторовою семантикою як статичність та динамічність. Виявлено, що переважна частина цих дієслів мають статичний характер і лише деякі з них можуть виражати динамічні відносини. Розглянуто також особливості валентності дієслів з просторовою семантикою.

Список використаних джерел

1. Богданов В. В. Семантико-синтаксическая организация предложения: монография. Л.: Издательство Ленинградского университета, 1997. 204 с.
2. Вилюман В. Г. Английская синонимика : учебное пособие для вузов. М.: Высшая школа, 1980. 123 с.

-
3. Кацнельсон С. Д. Типология языка и речевое мышление. Л.: Наука, 1992. 216 с.
 4. Кочерган М. П. Слово і контекст. Лексична сполучуваність і значення слова. Львів : Вища школа, 1980. 183 с.
 5. Кузнецова Э. В. Итоги и перспективы семантической классификации русских глаголов. Семантические классы русских глаголов. Свердловск, 1982. С. 3-7.
 6. Падучева Е. В. Высказывание и его соотнесенность с действительностью: Референциальные аспекты семантики местоимений / Отв. ред. В.А. Успенский. Изд. 5-е, испр. М.: Издательство ЛКИ, 2008. 296 с.
 7. Постовалова В. И. Картина мира в жизнедеятельности человека. *Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира.* / Отв. ред.: Б. А. Серебренников. М.: Наука, 1988. С. 8-69.
 8. Русанівський В. М. Структура українського дієслова. К. : Наукова думка, 1971. 313 с.
 9. Сенів М. Г. Система просторових і часових відношень (функціонально-семантичний аналіз на матеріалі латинської мови): Автореф. дис. ...докт. філол. наук. К., 1997. 28 с.
 10. Степанов Ю. С. В трехмерном пространстве языка: семиотические проблемы лингвистики, философии, искусства. М.: Наука, 1985. 335 с.
 11. Уфимцева А. А. Лексические значения (Принцип семиологического описания лексики). М.: Наука, 1986. 240 с.
 12. Шведова Н. Ю., Белоусов В.Н., Касимова Г.К., Коробова М.М. Слово и грамматические законы языка: Глагол. М.: Наука, 1989. 296 с.
 13. Ющенко М. П. Концептуалізація простору у французькій мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.05. К., 2007. 22 с.
 14. Brinkmann H. Die Wortarten im Deutschen. Zur Lehre von den einfachen Formen der Sprache. *Das Ringen um eine deutsche Grammatik.* Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1962. S. 101-127.
 15. Helbig G., Buscha J. Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht. Leipzig: VEB Verlag Enzyklopedie, 1975. 629 S.
 16. Janik R. Valenz im Deutschen. Die Unterscheidung von Aktanten und Angaben. München, GRIN Verlag, 2015. 21 S.

17. Jung W. Grammatik der deutschen Sprache. Neuausgabe, bearbeitet von G. Starke. Leipzig: VEB Bibliographisches Institut, 1980. 488 S.
18. Stepanowa M. D., Helbig G. Wortarten und das Problem der Valenz in der deutschen Gegenwartssprache. Leipzig: VEB Bibliographisches Institut, 1978. 215 S.

СЕМАНТИЧНИЙ ТА СТРУКТУРНИЙ АСПЕКТИ НЕОЛОГІЗМІВ ДОНАЛЬДА ТРАМПА

Голубнича Людмила Олександрівна,

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри іноземних мов №3
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна

Бесараб Тетяна Петрівна

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов №3
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна

Вступ

Як відомо, мова не є статичним явищем. Вона розвивається та постійно змінюється. Найбільш динамічною категорією мови є її словниковий склад, адже одні поняття, як і лексичні одиниці, що їх називають (архаїзми), застарівають та виходять з ужитку, а інші з'являються, щоб описати нову реальність у світі, науці, повсякденному житті людини. Новоутворення в лексичному складі мови називають неологізмами.

За даними проекту Global Language Monitor, англійська мова належить до числа тих мов, що поповнює словниковий запас найшвидше. Вивчення новоутворень англійської мови залишається актуальним, адже сприяє вирішенню проблеми ідентифікації та аналізу новоутворень, що беруть участь у формуванні та модифікації мовної картини світу шляхом вербалізації лакун, спричинених розвитком суспільства та іншими змінами у навколишній дійсності.

Необхідно підкреслити, що лексичний склад англійської мови постійно поповнюється внаслідок зовнішніх та внутрішніх чинників. Серед основних компонентів розширення лексичного рівня розглядають неологізми. Терміном «неологізми» називають нові слова, що виникають в мові внаслідок розвитку науки, техноло-

гій, змін в суспільно-економічному та політичному житті. Слово можна вважати неологізмом, якщо воно є новим для абсолютної більшості людей і не закріплено в узусі (словниковому складі мови), а як тільки воно входить до активної лексики та стає загальноновживаним, воно перестає бути неологізмом. Тобто перебування слів у якості неологізмів має досить незначну тривалість, відтак дане поняття вважають історично змінною категорією.

Даний термін «неологізм» містить в собі дві основні ідеї: він застосовується або для позначення нових реалій, явищ, предметів тощо, або для опису нових значень засобами вже існуючих лексичних одиниць.

В контексті даного дослідження для нас являє інтерес авторський неологізм. Як відомо, авторський неологізм – це слово або його окреме значення, а також словосполучення, які з'явилися, були вжиті в акті мовлення чи тексті певного автора, та новизна яких (за формою або змістом) усвідомлюється мовцями.

Загальновідомими є специфічні риси авторського неологізму, а саме те, що він є введеним до обігу та асоціюється в носіїв мови з ім'ям конкретного автора. Окрім того, зазначимо, що авторські неологізми виникають як прояв бажання автора надати емоційну окраску його висловлюванню. Авторський неологізм відрізняється від звичайного неологізму наступним: наявністю автора, який надав йому «життя»; часто наявністю емоційної окраски.

Авторські неологізми можна вивчати в різних аспектах. Ми, досліджуючи авторські неологізми Д. Трампа, зосередилися на їх семантичній та структурній характеристиці.

Аналіз наукових праць, присвячених темі дослідження, показав, що, здебільшого, науковці вивчали лексичні особливості політичних виступів Д. Трампа, щоб визначити загальнотеоретичні основи розвитку політичного дискурсу як в США та англomовних країнах, так і в цілому [19, с. 27]; цікавила вчених також особистість 45-ого президента США крізь призму його комунікації [4, с. 28]; окремим предметом дослідження ставали пости Д. Трампа у соціальних мережах як новий вид комунікації 45-ого президента США [5, с. 24]. Проте на структурно-семантичні особливості авторських неологізмів Д. Трампа дослідники не звертали увагу.

Безумовно, Д. Трамп та його риторика привертає увагу дослідників, оскільки він, у якості 45-ого президента Сполучених Штатів Америки – англomовної держави, що має глобальний вплив на різні сфери життя багатьох країн світу, безперечно заслуговує на звання найбільш ексцентричного політика сьогодення.

Мета даної роботи полягає у виявленні авторських неологізмів Д. Трампа та з'ясуванні їх структурно-семантичних особливостей. Для досягнення зазначеної мети були поставлені та послідовно вирішені наступні завдання: проаналізувати лексичне наповнення публічних промов, інтерв'ю та постів у соціальних мережах Д. Трампа з метою виявлення нових лексичних одиниць, створених ним, а також узагальнення цих новоутворень; визначити структуру й семантику неологізмів Д. Трампа.

Методи, що застосовувалися у даному дослідженні:

1) загальнотеоретичні, а саме: *аналіз і синтез* наукової літератури з англійської філології та загального мовознавства, щоб окреслити надбання вчених, які досліджували неологізми;

2) традиційні методи лінгвістичного аналізу, як-то *суцільна вибірка* авторських неологізмів із текстів офіційних промов, інтерв'ю, а також публікацій Д. Трампа на Фейсбуці та у Твіттері, щоб відібрати неологізми, створені 45-им президентом США; *словотвірний аналіз*, щоб визначити особливості структури авторських неологізмів Д. Трампа; *дефініційний та компонентний аналіз*, щоб дослідити семантичні особливості авторських неологізмів Д. Трампа; *морфемний аналіз*, щоб встановити значення окремих морфем авторського неологізму: суфіксів, префіксів тощо; *контекстуальний аналіз*, щоб визначити значення незрозумілих новоутворень Д. Трампа.

З метою виявлення та аналізу неологізмів, створених Д. Трампом, було досліджено 27 офіційних промов, 8 інтерв'ю та 500 публікацій 45-ого президента США у Фейсбуці та Твіттері. У результаті було виявлено 30 неологізмів – узуальних та дискурсивних, котрі, в свою чергу, можна поділити на три групи і з приводу статусу яких ведуться дискусії. Це дозволило нам створити умовну класифікацію неологізмів Д. Трампа, представлену на Рис. 1. [16].

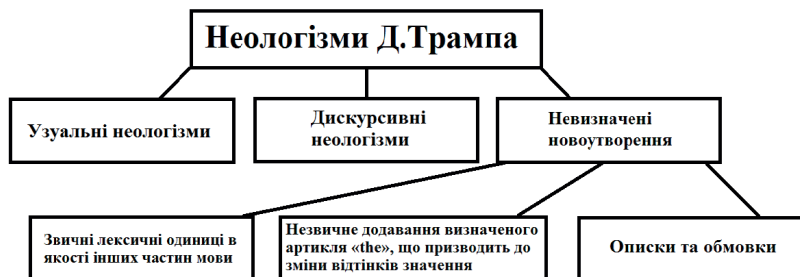

Рис. 1. Класифікація неологізмів Д. Трампа

1. Узуальні неологізми

Опрацьований матеріал показав, що на сьогоднішній день Д. Трамп збагатив лексичний склад англійської мови, при чому деякі його неологізми вже було включено до провідного академічного видання – Оксфордського словника англійської мови, відтак, вони стали узуальними (або конвенціональними) неологізмами (тобто такими, що потрапили до узусу/словника). Важливо зазначити, що для того щоб потрапити в словник, що складається лексикографічним центром Оксфордського університету, слово має активно використовуватися не менше п'яти років.

Так, науковці університету перешкоджають потраплянню «одноденних» лексичних одиниць до словника, адже процес словникового збагачення англійської мови є безперервним. Однак застосування деяких новоутворень 45-м президентом США стало таким поштовхом для їх розповсюдження, що вони перетворилися на узуальні неологізми раніше, зазначив голова Відділу змісту лексикографічного центру Оксфордського університету А. Стівенсон [18].

Дослідження внесених до Оксфордського словника англійської мови [11] неологізмів 45-ого президента США показало, що всі вони (4 неологізми: *clicktivism*, *haterade*, *otherize* та *herd mentality*) були зафіксовані у постах Д. Трампа на Фейсбуці [25] та у Твіттері [26] під час його передвиборчих перегонів на посаду президента США у 2016 році.

Так, згідно з С. Деверелом, слово *clicktivism* з'явилося ще в середині 2000-х років [9], однак саме після того, як Д. Трамп почав активно використовувати його у своїх постах у соціальних мережах, дана лексична одиниця набула популярності. Аналіз наукової літератури показав, що періодом найбільш частого вживання Д. Трампом даного неологізму визначено 01.02.2016 – 28.07.2016 [13]. Даний неологізм вважаємо узуальним, оскільки його було внесено до Оксфордського словника англійської мови [11]. Неологізм *clicktivism* є іменником, який утворено від основи *click* суфіксальним способом із додаванням спочатку суфікса прикметника *-iv*, а потім суфікса іменника *-ism*.

Аналіз тлумачення слова *clicktivism*, поданого в Оксфордському словнику як «the practice of supporting a political or social cause via the Internet by means such as social media or online petitions, typically characterized as involving little effort or commitment» [11] дозволив зробити такі висновки щодо семантики даного неологізму: 1) його архісемою є «активність», диференційними семами – «у соціальних мережах», «не задумуючись», «у підтримку або проти будь-якої петиції, ініціативи тощо»; «підміна активних дій»; 2) суфікс *-ism* зазвичай в англійській мові означає якусь філософську, політичну чи релігійну течію або формацію, однак у випадку з даним словом мова не йде про жодну з перелічених течій або формацій, а стосується скоріше тенденції у соціальних мережах; 3) зазвичай слово *clicktivism* перекладають як «диванний активізм», тобто воно має негативну конотацію.

Дослідження неологізму *haterade* показало, що його також було внесено до Оксфордського словника англійської мови [11], отже, вважаємо його узуальним. Д. Трамп використовував цей неологізм ще й до президентських перегонів. Так, це слово було зафіксоване в його публікації у Твіттері 7 серпня 2015 року [26].

Структурно лексична одиниця *haterade* є іменником, який створено за допомогою скорочення, а саме вона є телескопічним словом, тобто цей іменник утворено злиттям слів *hater* та *Gatorade*. Семантичний аналіз на основі поданих тлумачень даного неологізму як «excessive negativity, criticism, or resentment» [11] та «excessive criticism and negativity, especially online» [20] показав,

що 1) архісемою даного слова є «критика»; наявні такі диференційні компоненти значення, як: «негатив»; «надмірний негатив»; «емоції людини»; «емоції он-лайн»; 2) морфемні складові даної лексичної одиниці мають значення *hater* – людина, котра ненавидить та *Gatorade* – марка енергетичного напою, але на значення неологізму, що досліджується, здебільшого вплинула перша складова, друга позначила міру прояву емоції; 3) в свідомості носіїв мови даний неологізм має негативне забарвлення, оскільки застосовується, щоб передати надмірний негатив, критику або обурення.

Дослідження наступного узуального неологізму *otherize* засвідчило, що починаючи з 2016 року Д. Трамп найбільш активно застосовував його у соціальній мережі Твіттер [26], після чого дана лексична одиниця набула широкої популярності у ЗМІ та потрапила до Оксфордського словника англійської мови [11]. Щодо структури неологізму *otherize*, відмічаємо, що він є дієсловом, яке виникло як гра слів з *otherwise* (інакше, інакший), окрім того є різновидом конверсії або безсуфіксального способу утворення неологізму завдяки переходу слова від прислівника до дієслова. Оскільки даний неологізм є дієсловом, було зафіксовано його вживання у різних видах-часових формах (*to otherize, otherize, otherized, otherizing, felt otherized*) [11; 21].

Кембриджський словник подає таке тлумачення даного неологізму: «to make a person or group of people seem different, or to consider them to be different» [6]. На його основі було проведено семантичний аналіз, який показав, що 1) архісема цього дієслова – «примусова дія»; у його значенні виявлено наступні диференційні семи: «відношення до людини (або групи людей)»; «відношення як до «інакшої»»; «погляд на людину (або групу людей)»; «погляд як на «інакшу»»; «відокремлення цієї людини (або групи людей) від суспільства»; 2) морфемний аналіз не є можливим, оскільки слово утворено безсуфіксальним способом; 3) слово використовується, щоб протиставити когось суспільству, відтак має негативний відтінок значення.

Вивчення неологізму *herd mentality* показало, що його також було внесено до Оксфордського словника англійської мови [11],

що дає підстави вважати його узуальним неологізмом. Дане словосполучення неодноразово було зафіксовано в постах соціальних мереж Д. Трампа. Структурно неологізм *herd mentality* є фразеологічним неологізмом, оскільки поданий новим сталим словосполученням, яке утворено з двох слів: іменників *herd* та *mentality*. Роль головного слова виконує іменник *mentality*, іменник *herd* виконує атрибутивну функцію. Семантичний аналіз даного неологізму було проведено на основі його тлумачення, запропонованого Оксфордським словником: «the tendency for people's behaviour or beliefs to conform to those of the group to which they belong» [11]. Так, 1) архісема досліджуваного неологізму є «тенденція»; у словосполученні наявні такі додаткові компоненти значення: «поведінкове протистояння»; «протистояння ідеям»; 2) аналіз компонентів фразеологічного неологізму показав, що в ньому було поєднано слова, котрі належать до різних тематичних галузей: слово *herd* (стадо) використовується для опису життя тварин, а слово *mentality* (менталітет) притаманне характеристиці людини; 3) поєднання даних лексичних одиниць у фразеологічний неологізм мало наслідком виникнення нового значення з негативним відтінком – «менталітет стада», звичним синонімом якого є *mob mentality*, тобто неологізм *herd mentality* має негативну конотацію.

Отже, структурно проаналізовані узуальні неологізми Д. Трампа є різними: морфологічні неологізми (створені афіксальним способом, скороченням – телескопічним та конверсією), фразеологічне новоутворення, але семантичне узагальнення свідчить про наявність у всіх них негативної конотації.

2. Дискурсивні неологізми

Аналіз наукової літератури, публікацій у Британській та Американській пресі показав, що у якості авторських неологізмів Д.Трампа можна також виокремити лексичні одиниці *fake news* та *alternative facts* [11].

Відповідно до нашого вивчення як офіційних промов, інтерв'ю та публікацій 45-ого президента США у соціальних мережах, так і наукових досліджень із даної теми, було встановлено, що серед но-

воутворень Д. Трампа словосполучення *fake news* є «улюбленим». Згідно з М. Таубергом, воно займає одинадцяте місце поміж 25 найуживаніших виразів президента [24], а Х. Бріцкі нарахувала в Твіттері Д. Трампа аж 66 вживань цієї фрази лише за п'ять днів [5]. Дослідники зазначають, що за даними Британського словника «Collins English Dictionary», застосування Д. Трампом фразеологізму *fake news* зросло до 365% у 2017 році, відтак саме цей неологізм було визнано словосполученням 2017 року [17].

Структурно неологізм *fake news* є фразеологічним неологізмом, який подано словосполученням, що складається з двох лексичних одиниць: іменників *fake* та *news*. Головним словом у словосполученні є іменник *news*, а іменник *fake* виконує атрибутивну функцію. Даний вираз зафіксований у лексикографічних джерелах сучасної англійської мови, а отже є узуальним. Аналіз його дефініцій «false stories that appear to be news, spread on the internet or using other media, usually created to influence political views or as a joke» [20], «false reports of events, written and read on websites» [6], «false news stories, often of a sensational nature, created to be widely shared or distributed for the purpose of generating revenue, or promoting or discrediting a public figure, political movement, company» [7] дозволив зробити висновки відносно його семантики.

Так, 1) архісемою досліджуваного неологізму є «новина»; у значенні неологізму виявлено такі диференційні семи: «фальшивка»; «сенсаційність»; «поширення через засоби масової інформації», «спрямованість на дискредитацію»; «піар»; «ймовірний жарт»; 2) аналіз компонентів фразеологізму показав, що для його утворення було поєднано слова, які здебільшого не вживаються разом. Так, слово *fake* (підробка, фальшивка) використовується для опису злочинних дій, а слово *news* (новини) здебільшого сприймається як достовірна новина. Отже автор даного фразеологічного неологізму поєднав у ньому слова з майже протилежними відтінками значення, чим надав йому стилістичної забарвленості; 3) даний фразеологічний неологізм сприймається як такий, що має негативний відтінок.

Аналіз наукової літератури показав, що словосполучення *fake news* існувало й до Д. Трампа, але у його версії значення лексичної

одиниці зазнало змін: якщо раніше це словосполучення сприймалося як такі новини, що посиляються на брехню, то у риторичі 45-ого президента США воно означає сфальсифіковані новини, тобто фальшиву, часто сенсаційну, інформацію, яка поширюється під виглядом новин [3]. Як зазначає М. Абаді, сьогодні останнє визначення затьмарило більш раннє [3]. Отже, Д. Трамп створив семантичну інновацію.

Ще одним неологізмом, що приписують Д. Трампу та який увійшов до активного вжитку, є словосполучення *alternative facts*. Дослідження дозволило встановити, що його можна вважати першим неологізмом Д. Трампа на посаді президента держави, адже в адміністрації 45-ого президента США зазначений неологізм вперше було використано 22 січня 2017 року (Д. Трамп зайняв посаду 20 січня 2017 року). Це словосполучення пролунало на прес-конференції з вуст радника президента, К. Конвей, яка застосувала його, щоб описати неправдиві заяви, зроблені на адресу Д. Трампа [15].

Вивчення словосполучення показало, що воно виникло значно раніше, а саме його можна зустріти у книзі Дж. Оруелла «Newspeak» («Час новин») 1984 року [10], однак не набуло поширення. При правлінні Д. Трампа ця лексична одиниця не тільки зазнала широкого вжитку, але й набула ще одного значення. Вона активно використовується як самим президентом та його помічниками, так і критиками його адміністрації.

Структурний аналіз словосполучення *alternative facts* дозволив встановити, що це фразеологічний неологізм, утворений словосполученням, у якому поєднані два слова: прикметник *alternative* та іменник *facts*, котрий є головним словом у словосполученні. За визначенням Британського словника Collins English Dictionary, неологізм *alternative facts* розуміють як 1) «a theory posited as an alternative to another, often more widely accepted, theory» або 2) «a statement intended to contradict another more verifiable, but less palatable, statement» [7]. При виникненні даного словосполучення воно мало перше значення, однак, Д. Трамп та його команда надали йому «життя» у другому значенні. Виходячи з вищезазначеного, робимо наступні висновки про семантичні особливості

даного авторського неологізму: 1) його родовою або архісемою є «заява», а диференційними – «суперечення»; «невідповідність фактам»; 2) аналіз компонентів даного фразеологічного неологізму показав, що в його утворенні було застосовано слова, котрі разом є майже несумісними, оскільки сполучення слів *alternative* (взаємовиключний, протилежний) та слова *fact* (факти, реальність) набуває значення «протилежна реальність» або навіть «протилежність реальності»; 3) фразеологізм сприймається як *неправда*, тобто неологізм має негативну конотацію.

Таким чином, аналіз дискурсивних неологізмів Д. Трампа показав, що структурно та семантично вони однакові: фразеологічні неологізми з негативною конотацією.

3. Незрозумілі нові лексичні одиниці

Дослідники лексичного складу мовлення Д. Трампа підмічають його унікальність, зазначаючи, що 45-ий президент США не побоювався того, що кожне його висловлювання буде ретельно проаналізоване опонентами та журналістами, та привертав до себе увагу, використовуючи незвичні для політиків слова та створюючи яскраві неологізми.

Серед таких новоутворень Д. Трампа є немало лексичних одиниць незрозумілого характеру, які викликали багато дискусій як в колах мовознавців, так і в суспільстві. Їх аналіз дозволив поділити їх на кілька груп, а саме: 1) звичні лексичні одиниці в якості інших частин мови; 2) незвичне додавання визначеного артикля *the*, що призводить до зміни відтінків значення; 3) слова, які, на наш погляд, можна оцінити як описки та обмовки.

До першої групи можна віднести словосполучення *big league*. Воно пролунало на президентських дебатах 26 вересня 2016 року, коли Д. Трамп, тоді ще кандидат у президенти, обіцяв значно скоротити податки [14].

Структурний аналіз новоутворення Д. Трампа *big league* показав, що воно є фразеологізмом, створеним на основі словосполучення двох слів: прикметника *big* та іменника *league*. Хоча головним словом є іменник, зазвичай в англійській мові, якщо дане словосполучення вживається як фразеологізм, воно виконує

функцію прикметника, однак авторський фразеологізм сприймається як прислівник. Отже, досліджуваний фразеологічний неологізм створено за допомогою конверсії – переходу від прикметника до прислівника.

Оскільки зазначене новоутворення Д. Трампа не увійшло до словників, воно не має словникового тлумачення. Відтак ми не мали можливості зробити семантичний аналіз на його основі. Замість того, користуючись контекстом висловлювання (*cut taxes big-league*), ми зрозуміли авторський неологізм як прислівник «значно».

Отже, дослідження цього значення показало, що 1) архісемою новоутворення є «ступінь поширення»; диференційними семами визначено наступні: «великий», «сильно»; 2) аналіз компонентів словосполучення дозволяє стверджувати, що навіть наявний в американському варіанті англійської мови фразеологізм *big-league* має переносне значення. Оскільки його тлумачення, запропоноване у словнику Collins English Dictionary: «of or at the highest level in one's profession or field of activity» [7], неможливо вивести зі значення його компонентів, де *big* – великий, а *league* – ліга. Авторське новоутворення також, на нашу думку, можна вважати семантичною інновацією; 3) щодо конотації досліджуваного новоутворення, то воно є позитивним у контексті автора, наведеному вище, хоча само по собі значення «значно» є нейтральним.

До другої групи входить ціла низка новоутворень, як-то: *the blacks, the gays, the Muslims, the Hispanics* тощо. Д. Трамп неодноразово вживав їх під час своїх промов. Особливо багато їх було вжито під час дебатів 19 жовтня 2016 року [8]. Структурно ці авторські новоутворення являють собою поєднання визначеного артикля «the» з іменниками у множині.

Семантично 1) архісемою всіх цих новоутворень є «група людей»; 2) диференційними семами є відповідно: «расова приналежність»; «сексуальна орієнтація»; «релігійна приналежність»; «походження»; «зневажливе ставлення»; 3) аналіз компонентів даних новоутворень свідчить, що зазвичай додавання визначеного артикля *the* до іменників, які означають групу людей, має ефект відділення оратора від цієї групи, підкреслення його відмінності

й неналежності [1]; 4) такі сполучення мають негативну конотацію (відтінок упередженого ставлення) і навіть означають зневагу до вказаних соціальних груп. Це дає нам підстави вважати, що зазначені лексичні одиниці є новоутвореннями американського президента, оскільки навряд чи кандидат у президенти хотів викликати гнів своїх виборців. Скоріше він вклав інше значення в ці словосполучення, а відтак започаткував семантичні інновації.

У контексті цієї групи здається можливим вказати й сполучення присвійного займенника *my* з іменниками, пов'язаними з військовою сферою. Прикладом можуть слугувати сполучення *my military* та *my generals*, які вперше були зафіксовані у твітах Д. Трампа 26 липня 2017 року [26]. Хоча американські військово-службовці виказали незадоволення, президент продовжує використовувати ці сполучення [2]. Можливо він також інакше розуміє їх і тоді їх можна вважати семантичними новоутвореннями.

До третьої групи відносимо лексичні одиниці такі, як *covfefe*, *Nambia*, *unpresidented*. На наш погляд, всі ці слова є описками чи обмовками, однак існує думка, що принаймні деякі з них можна вважати неологізмами Д. Трампа [23]. Так, серед зазначених лексичних одиниць найбільш яркою та такою, що викликала багато обговорювань у пресі та серед користувачів соціальних мереж, є *covfefe*. Цей «феномен» з'явився у Твіттері президента вночі 31 травня 2017 року, хоча вранці твіт було видалено, його встигли переглянути та почати обговорювати. Структурний аналіз тільки завдяки контексту (*Despite the constant negative press covfefe* (Незважаючи на постійний негативний *covfefe* преси)), дозволяє зробити висновок, що дана лексична одиниця є іменником. Спосіб її утворення встановити, на наш погляд, не є можливим.

Семантичний аналіз також неможливо зробити без звернення до всієї фрази, яку наведено вище. Хоча фраза не була завершеною, за її змістом все ж таки можна припустити, що Д. Трамп мав на увазі слово, 1) архісемою якого є «огляд в пресі»; 2) диференційними семами можуть бути «висвітлювання новини»; «ступінь висвітлювання новини»; 3) графічне оформлення незрозумілого новоутворювання свідчить, що його початок співпадає зі словом *coverage*, крім того співпадають дві літери *e*, отже, ймовірно

дана лексична одиниця дійсно є близькою до *coverage* у значенні – огляд преси; 4) дане новоутворення, на нашу думку, немає ані негативної, ані позитивної конотації або, іншими словами, є нейтральним.

Беручи до уваги, що Д. Трамп писав свій твітт уночі, він цілком міг припуститися помилки. Однак «життя» загадкового новоутворення продовжилося: вранці президент написав у своєму Твіттері «*Who can figure out the true meaning of “covfefe”?*», пізніше прес-секретар президента звернув увагу на значення цього слова, з цього приводу з'явилася значна кількість мемів, жартів та обговорювань у соціальних мережах, а через рік навіть відмічали його роковини [12]. Слово *Nambia* двічі пролунало з вуст Д. Трампа 21 вересня 2017 року [22] під час його виступу на Генеральній асамблеї ООН. Президент обмовився, вітаючи лідерів африканських країн та висловлюючись про систему охорони здоров'я Намібії. Структурно дана лексична одиниця являє собою іменник, що є власною назвою. Це телескопічне новоутворення, котре виникло у результаті злиття назв двох реальних африканських країн. Перша частина слова була взята від *Nam-ibia*, а друга – від *Zambia*. Семантично слово *Nambia* має 1) архісема – «власна назва»; 2) диференційні семи – «африканська країна»; 3) морфемний аналіз не виявляє, на наш погляд, семантичних особливостей даної лексичної одиниці; 4) конотація слова є нейтральною.

Ще одне новоутворення Д. Трампа, *unpresidented* з'явилося у його Твіттері 17 грудня 2016 року [26]. Воно є частиною фрази «*China steals United States Navy research drone in international waters – rips it out of water and takes it to China in unpresidented act*». На наш погляд, мова йде про звичайну опіску, хоча літери «s» та «c» не розташовані на клавіатурі поряд.

Отже, невизначені новоутворення Д. Трампа є різними як за структурою, так і за семантикою.

Висновки

У роботі представлено теоретичне узагальнення та наукове вирішення проблеми авторських неологізмів Дональда Трампа. На підставі вивчення наукової літератури, а також дослідження

публічних промов, інтерв'ю та публікацій Д. Трампа на Фейсбуці й у Твіттері сформульовано такі висновки:

1. Проаналізовано лексичне наповнення публічних промов, інтерв'ю та постів у соціальних мережах Д. Трампа та виявлено нові лексичні одиниці, створені ним. Їх узагальнено та створено умовну класифікацію неологізмів 45-ого президента США, а саме їх поділено на дві групи: 1) узуальні неологізми та 2) дискурсивні неологізми, серед яких, у свою чергу, виокремлено три підгрупи: а) лексичні одиниці, що використовуються в якості незвичних для них частин мови; б) лексичні одиниці, які застосовано з визначеним артиклем *the*, що має наслідком інший відтінок значення; в) описки та обмовки, які привернули увагу суспільства.

2. Визначено структуру й проаналізовано семантику неологізмів Д. Трампа. Так, з погляду структури було виявлено фразеологічні новоутворення, морфологічні неологізми (створені афіксальним способом, скороченням – телескопічним, конверсією), семантичні неологізми та такі, що виникли як гра слів. Узагальнення семантичних особливостей неологізмів 45-ого президента США дозволило стверджувати, що більшість з них має негативні відтінки значення.

Анотація. Стаття розкриває семантику та структуру неологізмів 45-ого американського президента Дональда Трампа. Аналіз авторських неологізмів Дональда Трампа як провідної політичної фігури світового масштабу, мова якого впливала на англомовний світ, формуючи його картину, видається актуальним і своєчасним. Мета дослідження – виявлення і систематизація за семантичними та структурними особливостями неологізмів Д. Трампа. Завдання роботи: проаналізувати лексичне наповнення публічних промов, інтерв'ю та постів у соціальних мережах Д. Трампа з метою виявлення нових лексичних одиниць, створених ним, а також узагальнення цих новоутворень; визначити семантику й структуру неологізмів Д. Трампа. Результатом роботи стало дослідження публічних промов, інтерв'ю та постів у соціальних мережах 30 новоутворень, яким приписується авторство Д. Трампа. Їх аналіз дозволяє систематизувати їх на узу-

альні (що вже увійшли до словників сучасної англійської мови) та дискурсивні (що функціонують у дискурсі, але в словниках ще не закріплені). Аналіз семантики виявлених неологізмів дозволив встановити, що вони називають нові реалії сучасного політичного життя Сполучених Штатів Америки. Проаналізовані неологізми мають переважно негативну конотацію, структурно вони є або фразеологічними новоутвореннями, або морфологічними неологізмами, створеними афіксальним способом або за умови скорочення, або такими, що виникли як гра слів.

Список використаних джерел

1. Abadi, M. (2016). 'The blacks', 'the gays', 'the Muslims' – linguists explain one of Donald Trump's most unusual speech tics. <https://www.businessinsider.com/donald-trump-the-blacks-the-gays-2016-10>
2. Abadi, M. (2017). Trump won't stop saying 'my generals' – and the military community isn't happy. <https://www.businessinsider.com/trump-my-generals-my-military-2017-10>
3. Abadi, M. (2018). We can thank FDR for the word 'iffy' and Trump for 'fake news' – here are 13 words US Presidents brought into everyday English. <https://www.businessinsider.com/presidents-words-donald-trump-george-washington-abraham-lincoln-2018-5#fake-news-donald-trump-13>
4. Ahmadian, S., Azarshahi, S., & Paulhus, D. L. (2017). Explaining Donald Trump via communication style: Grandiosity, informality, and dynamism. *Personality and Individual Differences*, 107, 49 – 53. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2016.11.018>
5. Britzky, H. (2017). Trump has called 'FAKE NEWS'. <https://www.axios.com/everything-trump-has-called-fake-news-1513303959-6603329e-46b5-44ea-b6be-70d0b3bdb0ca.html>
6. Cambridge Dictionary: English Dictionary, Translations & Thesaurus. (2019). <https://dictionary.cambridge.org/>
7. Collins Online Dictionary: Definitions, Thesaurus and Translations. (2019). <https://www.collinsdictionary.com/>
8. Desmond-Harris, J. (2016). Why Donald Trump says 'the' before 'African Americans' and 'Latinos'. <https://www.vox.com/2016/10/20/13342646/donald-trump-african-americans-latinos-race-racism-inner-city>

9. Deverell, S. (2019). Is clicktivism the new activism? <https://minutehack.com/opinions/is-clicktivism-the-new-activism>
10. Dictionary.com. (2019). Homepage. <https://www.dictionary.com>
11. English Dictionary, Thesaurus, & Grammar Help: Lexico.com. (2019). Retrieved from <https://www.lexico.com/>
12. Estepa, J. (2018). Covfefe, one year later: How a late-night trump tweet turned into a phenomenon. <https://www.usatoday.com/story/news/politics/onpolitics/2018/05/31/covfefe-one-year-anniversary-donald-trumps-confusing-tweet/659414002/>
13. Esteve Del Valle, M., Wanless-Berk, A., Gruzd, A., & Mai, P. (2018). Unpredictably Trump? Predicting clicktivist-like actions on Trump's Facebook posts during the 2016 U.S. primary election. In *Proceedings of the 9th International Conference on Social Media and Society* (pp. 64-70). Association for Computing Machinery. <https://doi.org/10.1145/3217804.3217898>
14. Globalnews.ca. (2016, September 26). Presidential debate: 'I'm going to cut taxes big league, you're going to raise taxes big league' [Video]. Global News. <https://globalnews.ca/video/2965432/presidential-debate-im-going-to-cut-taxes-big-league-youre-going-to-raise-taxes-big-league-trump>
15. Hains, T. (2017). Chuck Todd to Kellyanne Conway: 'Alternative facts are not facts'. https://www.realclearpolitics.com/video/2017/01/22/chuck_todd_to_kellyanne_conway_alternative_facts_are_not_facts.html
16. Holubnycha, L., Kostikova, I., Besarab, T., Moshtagh, Y., Lushchik, Y., & Dolgusheva, O. (2020). Semantic and Structural Aspects of Donald Trump's Neologisms. *Postmodern Openings*, 11(2Sup1), 43-59. <https://doi.org/10.18662/po/11.2Sup1/178>
17. Hunt, J. (2017). 'Fake news' named Collins Dictionary's official word of the year for 2017. <https://www.independent.co.uk/news/uk/home-news/fake-news-word-of-the-year-2017-collins-dictionary-donald-trump-kellyanne-conway-antifa-corbynmania-a8032751.html>
18. Kean, D. (2017). Oxford Dictionaries add 'clicktivism' and 'haterade' as new words for angry times. <https://www.theguardian.com/books/2017/feb/24/oxford-dictionaries-add-clicktivism-and-haterade-as-new-words-for-angry-times>

-
19. Kuper, S. (2017). 'The Trump show' – reality TV at its most compelling. <https://www.ft.com/content/a41f0638-7c89-11e7-ab01-a13271d1ee9c>
 20. Macmillan Dictionary: Free English Dictionary and Thesaurus. (2019). <https://www.macmillandictionary.com/>
 21. Matthews, S. (2018). Trump doesn't care about what actually causes violence. <https://slate.com/technology/2018/02/trumps-comments-on-mental-health-after-the-florida-school-shooting-ring-hollow.html>
 22. Michael McIntee. (2017, September 20). Trump cites a made up African Country – Nambia – Twice [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=Go7tRznOE1g>
 23. Scream: A typo trump acknowledged a new word. (2017, December 30). <http://z-news.link/scream-a-typo-trump-acknowledged-a-new-word/>
 24. Tauberg, M. (2016). Analyzing Trump's tweets. A data-based analysis of Trump's language on Twitter. <https://medium.com/swlh/analyzing-trumps-tweets-5368528d2c90>
 25. Trump, D. (n.d.a). Home [Facebook page]. Facebook. Retrieved 2020, from <https://m.facebook.com/DonaldTrump/>
 26. Trump, D. [@realDonaldTrump]. (n.d.b). Tweets & replies [Twitter profile]. Twitter. Retrieved 2020, from <https://twitter.com/realdonaldtrump>
 27. Tyrkkö, Y. (2016). On the (changing) sociolinguistics of political language: From the Queen's speech to Trump on Twitter. Historical sociolinguistics network abstract. https://blogs.helsinki.fi/hison2016/files/2016/02/HiSon-abstract_Tyrkk%C3%B6.pdf
 28. Zimmer, J. (2016). The potent simplicity of Donald Trump. <https://mannerofspeaking.org/2016/03/04/the-potentsimplicity-of-donald-trump/>

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ «GERÄUSCH/ШУМ» У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Добринчук Ольга Олександрівна

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри німецької мови,
Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

Вступ

Кожна мова є живим організмом, яка не стоїть на місці, а постійно змінюється, зростає та розширює свої можливості. Тож пріоритетним завданням сучасного мовознавства стає прагнення до систематизації та структуризації мовних одиниць на різних рівнях, адже як відомо, слова та їх значення не «живуть» окремо один від одного, а поєднуються у різноманітні групи незалежно від нашої свідомості. Вивчаючи семантичні категорії мови, дослідники встановлюють ієрархічні структурні зв'язки семантичних категорій з категоріями інших рівнів мови, наголошують на детермінованості назв предметів і понять реальної дійсності.

Сучасне мовознавство характеризується новим розумінням проблеми польового підходу до аналізу семантичних одиниць. Насамперед, польова теорія мови дозволяє досліджувати глибину семантичних зв'язків лексем, їхні ієрархічні відношення та значення відносно одне одного.

Серед сучасних мовознавців, які займалися практичним і теоретичними дослідженнями у даній сфері, як структура та система лексико-семантичного поля можна відзначити О. В. Крутоголову, О. О. Селіванову, К. Ю. Гладченко, І. А. Кучер, Н. Гешко, Е. С. Корнакову, Г. В. Межжеріну та інші.

За визначенням О. В. Крутоголової і К. Ю. Гладченко «семантичне поле – це група слів з одною гіперсемою, яка є спільна для усіх включених у поле слів, і яка є єдиним значенням для усіх в цій групі» [4, с. 52].

Дослідниця О. О. Селіванова розглядає лексико-семантичне поле як парадигматичне об'єднання лексичних одиниць певної

частини мови за спільністю інтегрального компонента значення (архісеми) [6, с. 565].

У сучасній лінгвістиці лексико-семантичне поле – це семантико-парадигматичне утворення, що має певну автономність і специфічні ознаки організації: спільну нетривіальну частину у тлумаченні, ядерно-периферійну структуру, існування зон семантичного переходу [2, с. 39; 3, с. 166].

Мовні (фонетичні, лексичні, морфологічні) одиниці на позначення поняття «*Geräusch/шум*» утворюють одне з найбільших лексико-семантичних полів як в українській, російській, так і німецькій мовах. Звуконаслідувальна та звукодескриптивна лексика є одним із основних засобів для передачі не лише побутових звуків, але й емоційних станів, передачі на письмо картини об'єктивного світу. Її можна назвати «скарбницею людського досвіду, спостережень, відчуттів і поглядів» [1, с. 39].

У запропонованій роботі ми спробуємо визначити структуру лексико-семантичного поля (надалі ЛСП) «*Geräusch/шум*» у німецькій мові на таких рівнях: субстантивоване мікрополе та дієслівне мікрополе. Ми поступово розглянемо різні лексичні одиниці ЛСП, проведемо межі між ядром і периферією та підрахуємо кількість досліджуваних лексем кожного мікрополя.

1. Субстантивоване лексико-семантичне поле «Geräusch/шум» у німецькій мові

Шум як різновид звуку характеризується певним набором властивих тільки йому кваліфікуючих сем: «характер шуму» (інтенсивність, довгота, висота, тембр), «джерело шуму» (людина, тварина, природа, артефакт), «каузатор шуму», «сприйняття шуму», «шум, супроводжуючий рух, дії». Найбільш частотними семами поля, що входять в структуру більшості (дві третини) одиниць ЛСП, є семи «характер шуму» (а саме – інтенсивність) і «джерело шуму» (людина). Кваліфікуючі семи лексико-семантичного поля переважно співпадають з назвами макро- та мікрополів через те, що лексеми групуються легше за вказаними вище характеристиками.

До ядра субстантивованого ЛСП «*Geräusch/шум*» ми відносимо сему «***Geräusch/шум***». Зазначена лексична одиниця (надалі ЛО) висловлює ідею звучання в найбільш загальній, абстрактній формі, є родовим поняттям для інших одиниць, здатна до заміщення більшості одиниць-іменників лексико-семантичного поля. Синонімом до центральної ЛО служить *Rauschen/шум*, антонімом – *Stille/тиша*. Узагальнюючими термінами до шуму служать ЛО – *akustisches Ereignis/акустичне явище*, *Schallereignis/звукове явище* [8].

У нашому дослідженні ми послуговуємося словниками Woxikon [11], Duden [8], Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache [7], Kollokationenwörterbuch [9] та корпусом текстів під назвою Wortschatz, Universität Leipzig [10]. За допомогою даного корпусу текстів можна виділити частоту вживання у реченнях окремого слова, найпоширеніші синоніми, або слова-замінники, та найпоширеніші слова в асоціативному рядку.

Проаналізувавши різні словники, які визначають поняття «шуму» по-різному, ми вважаємо, що концептуальне значення шуму є дуже широким. Опрацювавши як онлайн джерела так і друковані словники, зазначимо, що до приядерної зони субстантивованого ЛСП «*Geräusch/шум*» можуть належати лексеми, виражені іменниками у таких значеннях, як-от:

– *Laut* (щось чути, недовговічний звук, звук, вироблений потоком дихання в певній позиції, як одиниця мови), частота за онлайн словником у корпусі текстів складає 104.354 одиниць [10]. Похідні синоніми: *Klang*, *Schall*, *Rauschen*, *Geräusch*, *Knall*, *Krach*, *Ton*, *Knistern*, *Knirschen*, *Klirren*, *Gemurmel*, *Plätschern*, *Geraschel*;

– *Ton* (рівномірна вібрація повітря, сприйманого вухом, яке (на відміну від звуку) не має обертонів, приємний звук) можна протиставити у відношенні мелодійності і немелодійності до ядра *Geräusch*. *Ton* – це (в поезії Середньовіччя і в пісні) взаємозалежна форма строфи і мелодія; єдність ритмічно-метричної форми і мелодії, частота лексеми в корпусі текстів складає 18.237 одиниць [10]. Похідні ЛО: *Hall*, *Klang*, *Sound*, *Melodie*, *Schall*, *Rauschen*, *Lärm*, *Summen*, *Geräusch*, *Klangfarbe*, *Tumult*, *Tonfall*, *Tonfolge*, *Timbre*, *Brummen*, *Radau*, *Knistern*, *Musik*, *Rascheln*, *Dröhnen*, *Laut*, *Gebrumm*, *Geknister*, *Geraschel*, *Gesumm*, *Klangart*, *Tonfarbe*;

– Lärm (гучні проникаючі шуми, які є докучливими та незручними). Частота слова в корпусі текстів 12.211 [10]. Синонімічні ЛО: *Klang, Rauschen, Geräusch, Ton, Knirschen, Stimmengewirr, Geknatter, Klirren, Gebimmel*;

– Unruhe (стан неспокою, дефіцит відпочинку). Частота складає 7.013 [10]. Синоніми: *Betrieb, Veränderung, Unruhen, Unruhe, Geräusch, Unordnung, Tumult, Gedränge, Reizbarkeit, Radau, Klamauk, Warnruf, Trubel, Getümmel, Chaos, gespannte Erwartung*;

– Klang (те, що сприймається акустично таким чином, що приємно для вуха і триває протягом більш короткого періоду часу, але поступово слабшає; тон, створений гармонійним поєднанням в основному яскравих, чистих тонів; деяка особливість звуків голосу, інструмент). Частота ЛО в текстах складає 5.663 [10]. Синонімічний ряд: *Geräusch, Brummen, Geraschel, Gebimmel*;

– Äußerung (щось висловлене; зауваження; думка); частота 3.834 [10], синонімічний ряд: *Geräusch, Brummen, Laut, Mucks*;

– Krach (це щось, що можна почути незручно гучним, нечленороздільним чином; гучний, сильний, темний шум, викликаний ударом або чимось подібним; сильні, гучні лайки; гучна суперечка); частота 2.891 [10]. Синоніми: *Aufstand, Konflikt, Auseinandersetzung, Streit, Erhebung, Aufsehen, Kontroverse, Lärm, Unruhe, Empörung, Geräusch, Zerwürfnis, Spektakel, Belästigung, Schießerei, Tumult, Krach, Rasseln, Zank, Handgemenge, Geschrei, Ruhestörung, Donnern, Radau, Klamauk, Rabatz, Krawall, Dröhnen, Ausschreitung, Zirkus, Trubel, Trara, Bums, Donner, Krakeel, Gerassel, Gepolter, Gelärme, Gekreische, Gekrache, Geklirr, Geklapper, Gedröhn, Gedonner*.

– у значенні Krawall (скандал, дуже гучний неприємний звук, шум). Синонімічний ряд: *Geräusch, Rummel, Rumor, Randle Getöse, Rambazamba, Gestümm, Gedröhne* [8;10].

В онлан-словнику «Woxikon» ми знайшли **8 груп** синонімів до лексеми «*Geräusch/шум*» і близько **130 слів** в загальному, які входять до лексико-семантичного поля «*Geräusch/шум*» [11].

Перехід від ядра субстантивованого ЛСП до його периферії може бути не дуже чітким, інколи трапляються слова, які можуть відноситися до так званої середини поля. Так, до приядерної зони

можуть також належати такі ЛО як *Gehör, Gerücht/слух* – здатність сприймати звуки і *Ohr/вухо* – здатність сприймати звуки. Очевидно, до периферійної зони будуть відноситися професіоналізми, наприклад *Herzgeräusch/шум у серці, Geräuschmacher/шумовик, weißes Rauschen/білий шум*; жаргонізми як-от: *Murren/бурчання*, діалектизми, наприклад *Kröllen/скрипіння*, архаїзми типу *Knastern/бурчання*, слова розмовного стилю – *Mucks/ані звуку, Pieps/цить*, фразеологічні вирази та одиниці типу *jmdm. sein Ohr leihen/уважно слухати, viel Lärm um nichts/багато галасу з нічого* та інші.

Як ми бачимо, різноманіття синонімічного ряду іменників на поняття *Geräusch* в німецькій мові на основі лише одного онлайн словника досить широке. Хотілося б підкреслити, що багато слів, що позначають шум повторюються і є багатозначними, залежно від ситуації спілкування. Також велику групу слів складають іменники, які вживаються у переносному значенні, при цьому не є ономатопами, але володіють описовою функцією, яка допомагає розкрити зміст шуму-першоджерела завдяки його опису.

Отже, нами було проаналізовано структуру іменникового лексико-семантичного поля «*Geräusch/шум*». Ми дізналися, що чітку грань між ядром та периферією іменникового ЛСП «*Geräusch/шум*» визначити неможливо, до периферійної ж зони ми відібрали лексеми із конкретизованим, оцінно-забарвленим або діалектним значенням.

2. Дієслівне лексико-семантичне поле «*Geräusch/шум*» у німецькій мові

Аналізуючи дієслівне ЛСП «*Geräusch/шум*», ми використовуємо лексему-дієслово «*rauschen*», як центральну лексичну одиницю (архісему), що означає спричиняти шум, шуміти.

Лексема *rauschen* у словнику «Duden» має чотири значення:

- ein gleichmäßiges, anhaltendes dumpfes Geräusch hören lassen (wie das Laub von Bäumen, wenn es sich im Wind stark bewegt);
- sich irgendwohin bewegen und dabei ein Rauschen verursachen;
- sich rasch, mit auffälligem Gehabe o. Ä. irgendwohin begeben;

– vom Schwarzwild brünstig sein [8].

Можна знайти значно більше синонімічних груп до дієслова *rauschen*: 18 груп і близько 284 дієслів, що свідчить про значну поширеність саме дієслів як у самій мові, так і в лексико-семантичному полі «*Geräusch/шум*».

Що стосується синонімічних дієслів, які виступають в якості домінант шуму/звуку, то дослідниця Р. І. Мельничук пропонує наступні дані:

→ У словнику «Duden. Wissen kompakt, Sinnverwandte und passende Wörter schnell gefunden. Synonyme-Lexikon» нарахується 170 лексичних одиниць.

→ У словнику Н. Görner, G. Kempcke «Synonymwörterbuch» – 73 лексичні одиниці.

→ У словнику «Duden. Die sinn- und sachverwandten Wörter» – 41 лексична одиниця [5, с.118-119].

Спільності та відмінності лексико-семантичних результатів дослідниця пояснює різними принципами побудови самого синонімічного ряду.

Надзвичайно важко виокремити стилістично нейтральну лексему, яка стане домінантою для синонімічного ряду, адже зазвичай такі стилістично нейтральні лексеми майже не відрізняються відтінками своїх значень, наприклад: *brausen* – *бушувати*, *шуміти* (про море, вітер); *kippen*, *вирувати* (перен.); *мчатися* (із шумом); *fauchen* – *сичати*, *фиркати* (про кішку), *пахкати*, *чахкати* (про локомотив). Більш конкретно про значення таких слів можна зрозуміти лише з контексту, а подекуди для розуміння відтінку значення ономотопу на допомогу приходять невербальні засоби спілкування як-от: жести, міміка, інтонація тощо.

Досить часто, на перший погляд, не звуконаслідувальні дієслова вживаються у переносному значення, виконують описову функцію певного звуку та переходять у розряд звуконаслідувальних. Ця особливість також ускладнює спробу побудови синонімічного ряду, наприклад: «*Komm her*», *bittet die Mutter flötend*».

Аналізуючи результати роботи зі словником «*Wörterbuch, Wortschatz, Universität Leipzig*», можна зауважити, що кількість

одиниць по позначення шуму складає більше 15 груп і 330 лексем загалом [10; 11].

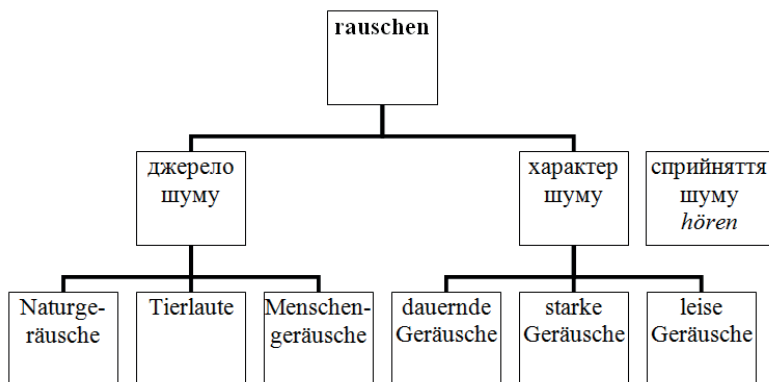

Рис. 1. Макро- і мікрогрупи дієслів ЛСП «Geräusch/шум».

Серед дієслів можна виділити такі макрополя: джерело шуму, характер шуму, сприйняття шуму.

До макрополя «**джерело шуму**» входять три групи Naturgeräusche, Tierlaute та Menschengerausche.

До мікрогрупи *Naturgeräusche* (42 дієслова за словником «Wörterbuch, Wortschatz, Universität Leipzig») входять наступні лексеми:

– *Zischen, Pfeifen*: rascheln, rauschen, sausen, schwirren, sirren, summen, surren, säuseln, zirpen.

– *Fließen*: fluten, gluckern, gurgeln, perlen, plätschern, wellen, quirlen, rauschen, rieseln, rinnen, schwitzen, sprudeln, strömen tropfen, wallen, wirbeln, wogen (качати), überschwappen.

– *Heftigkeit*: brausen, sieden, stürmen, tollern, tosen, wallen, wogen (хвилюватися).

– *Wind*: blasen, brausen, fauchen, sausen, stürmen, säuseln, wehen, ziehen.

До мікрогрупи *Tierlaute* можна віднести наступні одиниці (53 дієслова):

– *anschlagen, balzen, bellen, blasen, blöken, brummen, brüllen, fauchen, fiepen, flöten, gackern, glucksen, grunzen, gurren, heulen, jaulen, klagen, kläffen, knurren, krächzen, krähen, locken, mahnen, meckern, melden, miauen, murren, orgeln, piepen, piepsen, quaken, quieken, rufen, röhren, schlagen, schleifen, schmatzen, schnalzen, schnarren, schnattern, schnauben, schnurren, schrecken, schreien, summen, trillern, trompeten, wetzen, wiehern, winseln, zirpen, zischen, zwitschern* [10].

До мікрогрупи **Menschengeräusche** словник «Wörterbuch, Wortschatz, Universität Leipzig» називає 7 груп та 132 лексеми.

– Stimme: *ausrufen, brüllen, frohlocken, gröhlen, gurgeln, jammern, jodeln, johlen, kichern, klagen, kreischen, lachen, rufen, röcheln, schluchzen, schnarchen, schreien, seufzen, singen, sprechen, stöhnen, weinen, ächzen*;

– Misston: *gellen, gröhlen, jaulen, johlen, klappern, klirren, kläffen, knarren, knirschen, kratzen, kreischen, krächzen, piepsen, plärren, quaken, quietschen, rasseln, reiben, schaben, schlagen, schnarchen, schnarren, schreien, schrillen, brummen, brüllen, fauchen, geifern (пускати слину), grollen, keifen, maulen, motzen, rasen (біситися), schnauben (хроніти)*;

– Klage: *aufschreien, barmen, brüllen, flennen, greinen, heulen, jammern, jaulen, klagen, kreischen, lamentieren, plärren, schluchzen, schreien, seufzen, stöhnen, weinen, wimmern, winseln, zetern, ächzen*;

– Gesang: *anstimmen, brummen, gröhlen, jodeln, leiern, mitsingen, rufen, schreien, singen, summen, trillern, trällern*.

– Sprechmängel: *blubbern, brabbeln, brummen, flüstern, herausprudeln, kauen, krächzen, lallen, murmeln, nuscheln, schluchzen, schnarren, schnattern, stammeln, stocken, stottern, zerren*.

– Ensemble: *aufspielen, ausführen, begleiten, blasen, dirigieren, dudeln, einfallen, fiedeln, flöten, geigen, klimpern, mitspielen, pfeifen, spielen, trom- meln, trompeten, zupfen*.

– Vergnügen, Lachen: *brüllen, gackern, kichern, quieken, quietschen, wiehern* [10].

Варто порівняти також кількість одиниць з онлайн словником «Woxikon», в якому є 36 синонімічних груп до дієслова *sprechen* та 683 слова в загальній кількості. Але незважаючи на більшу кількість синонімів у цьому словнику, ми не зверталися до повноцін-

ної вибірки лексем. Тому зрозумілим буде те, що лише частина з цих груп буде належати до ЛСП «*Geräusch/шум*» [11].

Словник «*Wörterbuch, Wortschatz, Universität Leipzig*» надає більш точний, але вужчий обсяг результатів пошуку. Щодо розмежування семантичних груп у ЛСП «*Geräusch/шум*», на нашу думку, близько до ядерної зони буде розташовуватись група *Stimme*, а групи *Misston*, *Klage*, *Gesang*, *Sprechmängel*, *Ensemble*, *Vergnügen*, *Lachen* будуть знаходитись на периферії.

До макрополя «**характер звуку**» належать такі семи (**90 одиниць** дієслів за словником):

– *Länger dauernde und wiederholte Geräusche: ballern, brausen, donnern, dröhnen, fauchen, grollen, hallen, hämmern, klappern, klingen, klirren, knarren, knattern, knirschen, pauken, plappern, plätschern, poltern, prasseln, quietschen, rappeln, rasseln, ratschen, rattern, rauschen, rieseln, rollen, rumpeln, röcheln, sausen, schnarchen, schnarren, schnurren, schwirren, summen, ticken, trampeln, trommeln, tröpfeln, wirbeln.*

– *Starkes Geräusch: aufschlagen, brausen, brüllen, bumsen, donnern, dröhnen, explodieren, gellen, hallen, johlen, klatschen, klingeln, klirren, klopfen, knallen, krachen, kreischen, lärmen, läuten, poltern, rasseln, schallen, schmettern, schrillen, stampfen, tosen, zetern.*

– *Leises Geräusch: atmen, brummeln, einflüstern, flüstern, glucksen, gurgeln, kichern, knacken, knirschen, knistern, murmeln, rascheln, raunen, rieseln, schwirren, summen, säuseln, ticken, tuscheln, wimmern, winseln, wispern, zischeln* [10].

До макрогрупи «**сприйняття шуму**» можна віднести різноманітні варіанти дієслова чути/hören, наприклад (пораховано **14 дієслів**): *bemerken, zuhören, horchen, ermitteln, herausbekommen, sichten, aufschnappen, anhören, aufhorchen, vernehmen, wahrnehmen, erfahren, gehorchen, verstehen* [11].

Дієслівна група зі значенням *hören* в різних словниках налічує різну кількість синонімів. Наприклад, порівняймо, в німецькомовному словнику «*Duden*» дієслово *hören* має **5 значень**, серед яких ми виокремимо такі:

– *aufgrund der Beschaffenheit seines Gehörs in bestimmter Weise registrieren, akustisch wahrnehmen, – schwer hören;*

– mit dem Gehör registrieren, akustisch wahrnehmen, – «Schritte hören», «ich hörte, wie sie weinte», «ich habe ihn eben sprechen gehört»;

– eine plötzliche akustische Wahrnehmung aufmerksam verfolgen, – «er hörte auf die Glockenschläge» [8].

В онлайн словнику «Woxikon» ми знайшли **20 груп** дієслова *hören*, і синонімів в загальній кількості **517** слів, проте не всі значення можна було віднести до даного ЛСП [11].

В словнику «Wörterbuch, Wortschatz, Universität Leipzig» в розділі, який базується за словником «Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen» автора Franz Dornseiff дієслово *hören* входить до двох груп – *Hören* (*aufschnappen, empfangen, hören, vernehmen, wahrnehmen*), *Radio, Audio* (*beschallen, dudeln, hören, spielen*) [10].

Зазначимо, що синонімічні групи дієслова *hören* можуть входити до ЛСП «*Geräusch/шум*», але тільки до крайньої периферійної зони, через те, що ця група не уособлює собою конкретно шум або продукування звуків, а є специфічним антонімом до дієслів *rauschen* і *sprechen*.

Звуконаслідувальні дієслова служать основами для утворення інших частин мови (іменників і прикметників), що дає деяке, хоча і досить приблизне, уявлення про кількісний склад звуконаслідувань у словниковому складі німецької мови.

Отже, можна зробити висновок, що кількість дієслів у розмірі **331** одиниці безумовно належать до ЛСП «*Geräusch/шум*» і складають значну його частку, а також ці дієслова виступають основою для утворення вже похідних частин мови, як іменники, прикметники, дієприкметники тощо. До приядерної зони належать синоніми дієслова *rauschen*. Також сюди можна віднести дієслово *sprechen* та його синоніми, далі будуть розташовані *Naturgeräusche, und Tierlaute*. До периферії ми відносимо макрогрупу (характер шуму) та далі (сприйняття шуму).

Висновки

ЛСП «*Geräusch/шум*» у німецькій мові було проаналізовано на субстантивованому та дієслівному рівнях.

Ядром субстантивованого лексико-семантичного мікрополя шуму виступає іменник *Geräusch/шум*, який є частотним,

максимально абстрактним, загальновідомим, небагатозначним та стилістично нейтральним. До приядерної зони відносяться найближчі його синоніми, що володіють загальною семантикою і позначають шум/звучання. З'ясовано, що до приядерної зони субстантивованого ЛСП «*Geräusch/шум*» можуть також належати такі ЛО як *Gehör, Gerücht/слух* – здатність сприймати звуки і *Ohr/вухо* – здатність сприймати звуки. До периферії відносяться ті лексеми, які втратили деякі з основних характеристик та набули нових кваліфікативних значень, але містять у своїх дефініціях родову ознаку. До периферійної зони нами було віднесено професіоналізми, жаргонізми та слова розмовного стилю, тобто лексеми із конкретизованим, оцінно-забарвленим або діалектним значенням.

Дієслова, які входять до ЛСП «*Geräusch/шум*» складають значну його частку, а також ці дієслова виступають основою для утворення вже похідних частин мови, таких як іменники, прикметники, дієприкметники тощо.

Архісемою дієслівного мікрополя обрано дієслово *rauschen*, яка означає спричиняти шум, шуміти. З'ясовано, що до приядерної зони будуть належати синонімічні дієслова, проте за даними різних словників їх кількість значно варіюється від 330 до 41, що пояснюється різними принципами побудови самого синонімічного ряду. У дієслівному мікрополі проаналізовані такі макрополя як-от: джерело шуму, характер шуму, сприйняття шуму. Найбільш чисельною виявилася мікрогрупа дієслів *Menschengeräusche* за джерелом шуму. Далі будуть розташовані ЛО, що позначають *Naturgeräusche, Tierlaute*. До периферії ми відносимо мікрогрупу дієслів за характером шуму та сприйняттям шуму.

Отже, найбільше лексем виявлено за категорією *джерело шуму* (331 дієслова та 130 іменників).

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у комплексному аналізі ЛСП «*Geräusch/шум*» на матеріалі німецькомовних художніх текстів із врахуванням контекстуального значення ЛО, які належать до даного ЛСП.

Анотація. У роботі досліджується лексико-семантичне поле «*Geräusch/шуму*» у німецькій мові. Аналіз проводиться на основі

лексикографічних джерел. Дане лексико-семантичне поле моделюється на основі компонентного аналізу субстантивованих та дієслівних лексичних одиниць, які об'єднує ідея звучання в найбільш загальній, абстрактній формі. У кожному із проаналізованих мікрополів визначено їх структуру, а саме: мікрополя складаються з ядра, приядерної та периферійної зон, межі між якими розмиті, оскільки окремі лексико-семантичні варіанти можуть бути конститuentами обох зон. Архісемами субстантивованого та дієслівного мікрополів обрано іменник *Geräusch* та дієслово *rauschen*. З'ясовано, що до лексико-семантичного поля «*Geräusch/шум*» у німецькій мові відноситься найбільше лексем за категорією «джерело шуму».

Список використаних джерел

1. Бабенко О. В., Іванова О. В. Семантичні й структурні особливості звуконаслідувальної лексики (на матеріалі української й англійської мов). *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Сер. Філологічні науки*. 2015. Вип. 215(1). С. 39-46.
2. Багмут І. Ієрархія лексем у польовій структурі. *Українська мова*. 2010. № 4. С. 30-41.
3. Багмут І. В. Ідентифікація одиниць розширеного лексико-семантичного поля. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. 2010. Вип. 6. С. 165-169.
4. Крутоголова О. В. Структурна модель лексико-семантичного поля «підліток» у тетралогії Марини Павленко «Русалонька із 7-В» як репрезентант ідеї лексичної неперервності. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Сер. Філологія. Мовознавство*. 2014. Вип. 209. т. 221. С. 52-58.
5. Мельничук Р. І. Фоносемантичні явища у сучасній німецькій мові (теоретико-експериментальне дослідження) : дис....канд. філол. наук : 10.02.04 / Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці, Запоріжжя, 2018. 241 с.
6. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К., 2006. 716 с.

7. Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache. URL: <https://www.dwds.de/wb/Ger%C3%A4usch> (дата звернення 05.12.2020).
8. Duden. Deutsches Universalwörterbuch. 6., überarbeitete und erweiterte Auflage. Mannheim. Leipzig. Wien. Zürich : Dudenverlag, 2007. 1892 S.
9. Kollokationenwörterbuch. URL: <https://inspirassion.com/de/adj/ger%C3%A4usch> (дата звернення: 08.12.2020).
10. Wörterbuch, Wortschatz, Universität Leipzig. URL: https://corpora.uni-leipzig.de/de?corpusId=deu_newscrawl-public_2018 (дата звернення: 07.12.2020).
11. Woxikon. Online Lexikon. Wörterbuch und Übersetzung. URL: <http://www.woxikon.de/> (дата звернення 09.12.2020).

МОВА ЯК ІНДИКАТОР МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ ТА ЧИННИК ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ НАЦІЇ

Желуденко М. О.

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземної філології
факультету лінгвістики та соціальних комунікацій
Національний авіаційний університет,
м. Київ, Україна

Сабітова Алла Павлівна,

старший викладач кафедри іноземної філології
факультету лінгвістики та соціальних комунікацій
Національний авіаційний університет,
м. Київ, Україна

Вступ

Мова, мислення, ціннісні установки, емоційні та інтелектуальні особливості та менталітет тісно пов'язані між собою. На мікрорівні вони характеризують окрему особистість, макрорівень визначає певну етнічну групу. У такий спосіб утворюється так звана «картина світу». Поняття «мовна картина світу» увів у наукову термінологічну систему Л. Вайсгербер. Це поняття визначило своєрідність його лінгвофілософської концепції поряд з «проміжним світом» і «енергією» мови [7, с.135]. Й. Вайсгербер вважав, що мовна картина світу є наслідком історичного розвитку етносу і мови. Вона складається з духовних і мовних компонентів, які обумовлюють існування мови. За Л. Вайсгербером поняття мовної картини світу можна охарактеризувати наступним чином: мовна картина світу – це система всіх можливих духовних і мовних змістів, вона є наслідком історичного розвитку етносу і мови і причиною своєрідного шляху їх подальшого розвитку; мовна картина світу чітко структурована і в мовному вираженні є багаторівневою, схильною до розвитку; мовна картина світу існує в однорідній своєрідній самосвідомості мовної спільноти і передається наступним поколінням через особливий світогляд, правила поведінки, спосіб життя, закарбовані засобами мови;

картина світу будь-якої мови і є та творча сила мови, яка формує уявлення про навколишній світ через мову як «проміжний світ» у носіїв цієї мови; мовна картина світу конкретної мовної спільноти є її загальнокультурне надбання [1, с. 115].

В. фон Гумбольдт був одним з перших лінгвістів, хто звернув увагу на національний зміст мови і мислення, відзначаючи, що «різні мови є для нації органами їх оригінального мислення і сприйняття» [4, с. 324].

Взаємозалежність мови, мислення і менталітету не є виключно лінгвістичною проблемою, вона є предметом наукового інтересу психології, соціології, етнографії, політології, історії, психології, психолінгвістики, теорії комунікації. Як зазначає В. Райлянова, особливої актуальності у сучасній науці набувають не вузькі дослідження у межах однієї дисципліни, а міждисциплінарні дослідження, для яких характерними є осмислення явищ та їхня інтеграція в єдині системи [11].

Дослідженню зв'язків мови, мислення, менталітету присвятили свої праці Й. Вайсгерберґ, В. Гумбольдт, Н. Дячук, С. Кацнельсон, А. Мельничук, І. Мещанінов, А. Наседкин, В. Панфілов, А. Портнов, Н. Хомський, А. Вежицька, Є. Верещагін, В. Костомаров, К. Леві-Стросс, В. Маслова, Ю. Степанов.

Дослідження можна поділити на дві частини. У першій частині розглядаються базові німецькі цінності: дисципліна, порядок, пунктуальність тощо, які є основою німецького менталітету, а також наводяться приклади практичного відображення цих цінностей на рівні лексики. Друга частина присвячена можливим трансформаціям моральних цінностей під впливом іноземної мови. Основний акцент робиться на психолінгвістичній функції іноземної мови, яка розширює, доповнює та змінює психологічні характеристики особистості. На цей факт вказував Ж. Вандрієс, який зазначав, що мова може навіть змінювати склад розуму і направляти його [2].

У дослідженні було використано такі методи: описовий, когнітивний, антропоцентричний, аналітико-синтетичний, комунікативний, синтез лінгвістичних та соціологічних методів, метод польового дослідження (збирання матеріалу), соціолінгвістичний аналіз зібраного матеріалу.

Отже, матеріал дослідження виходить за рамки лінгвістичної проблематики і охоплює цілу низку питань, які пов'язані з лінгвістикою, мисленням, менталітетом, моральними цінностями, індивідуальними психологічними особливостями.

Базові німецькі цінності як основа національного менталітету та їх відображення на рівні лексики

Головний постулат, яким ми керуємося, був сформульований ще В. Гумбольдтом, який вказував на національний зміст мови і його вплив на формування системи цінностей: «...языки являются для нации органами их оригинального мышления и восприятия» [5]. Гумбольдт також підкреслював, що саме мова має вплив на формування системи цінностей і системи понять і у такий спосіб фіксує світогляд нації: «Язык – орган, образующий мысль, следовательно, в становлении человеческой личности, в образовании у нее системы понятий, в присвоении ей накопленного поколениями опыта языка принадлежит ведущая роль» [3; 12]. Продовжуючи цю думку, можна стверджувати, що мова впливає також на вибір пріоритетних національних, моральних, особистісних орієнтирів. Мова – це приналежність до культури, тобто більшою чи меншою мірою приналежність до цінностей цієї культури.

Практичною основою нашого аналізу є дослідження зарубіжних учених, які дійшли висновку про взаємозв'язок мови і моральних цінностей, простеживши їх трансформацію залежно від мовного середовища і ситуації.

Зазначену в дослідженні тему ми розкриємо на прикладі німецької мови. Лексика дозволяє простежити особливості німецького менталітету, домінантні тенденції суспільства, а також трансформацію цих цінностей.

Особливо актуальною для нас у процесі викладання іноземної мови (німецької як другої іноземної після англійської) є теорія учених, які шляхом практичних експериментів дійшли висновку про взаємозв'язок мови з моральними цінностями, а саме з їх трансформацією залежно від ситуації. Ідеться про зміну моральних уявлень (їх емоційне забарвлення і прагматичний характер)

в умовах, коли моральна дилема виражена мовними засобами рідної мови або іноземної.

Традиційно німецькими якостями є логіка, ощадливість, любов до порядку, працьовитість, повага до закону, акуратність, стриманість, постійність, дисциплінованість, фундаментальність, відповідальність, пунктуальність, професіоналізм, дбайливе ставлення до традицій.

Ми зупинимось на фундаментальних за своєю значущістю цінностях німецького народу – порядок і час, а також розглянемо їхній зв'язок з іншими якостями, які вважаються типово німецькими. Під часом у цьому випадку ми маємо на увазі сукупність таких категорій, як пунктуальність, обов'язковість, виконання домовленостей [13].

Порядок і час (*Ordnung und Zeit*) складають єдину систему, метою якої є максимальна впорядкованість, планування, захищеність, відсутність стресу, що для німців є синонімом комфорту. Саме тому категорії порядку і часу відносяться до основних об'єктів нашого наукового інтересу і дослідження.

Розпочнемо з характеристики поняття «*Ordnung*» і наведемо декілька прикладів, які характеризують особливості німецького характеру. У топі найпоширеніших виразів з використанням іменника *Ordnung* є вислів «*Ordnung muss sein!*» Саме порядок повною мірою характеризує німців, їх ставлення до роботи, побуту, вільного часу і є домінантою німецької картини світу.

Ordnung ist das halbe Leben! Ordnung hilft haushalten! Jetzt hat alles seine Ordnung. Ordnung schaffen. Auf Ordnung sehen. Ordnung erhält die Welt. Ordnung hat Gott lieb! Aus seiner Ordnung kommen. Das ist gegen alle Ordnung. Das finde ich ganz in Ordnung.

Усі сфери життя німців підпорядковані чіткому порядку – від побутових дрібниць до державних структур, наприклад: *Hausordnung* (f), *Gartenzwergordnung* (f), *Ordnungshüter* (m), *Ordnungsmacht* (f), *Ordnungsruf* (m), *Ordnungsdienst* (m) – служба підтримки громадського порядку, *Ordnungsbehörden* (pl) – органи підтримки (забезпечення) громадського порядку і безпеки, *Ordnungs- und Polizei-Angriffs-Recht* (n) – право поліцейського втручання для наведення громадського ладу, *Ordnungsgefüge* (n) – структура державного устрою.

У німецькій мові існує навіть слово «*ordnungsverliebt*», тобто закоханий в порядок. Для німців порядок асоціюється з безпекою, стабільністю, відсутністю хаосу, надійністю, передбачуваністю. Синонімом іменника *Ordnung* можна вважати *Planungssicherheit*.

Якщо говорити про категорію часу (*Zeit*), то вона найяскравіше відображається у вислові «*Ich habe einen Termin*». Поняття *Termin* означає одночасно важливість запланованого і необхідність його виконання, що і є однією зі складових порядку. Крім того, це характеризує німецьку культуру як таку, у якій максимально уникають будь-якого виду спонтанності і невизначеності.

Виконання домовленостей і завдань традиційно належить до категорії важливих ціннісних установок. Для виконання завдань будь-якого рівня важливості потрібні своєрідні відчуженість, закритість, замкнутість, дисциплінованість. За певний часовий проміжок виконується тільки одне завдання. Саме ці характеристики дозволяють вважати німецьку культуру монохромною культурою: «В монохронных культурах время понимается как линейная система, наподобие длинной прямой улицы, по которой люди движутся вперед или остаются в прошлом. В них время можно экономить, терять, наверстывать, ускорять» [9].

Час у монохромних культурах є системою, за допомогою якої підтримується порядок в організації людського життя. Для чіткої тимчасової організації будь-чого потрібні навички планування і пунктуальності, тому в німецькій мові є багато виразів, що відбивають ставлення німців до часу: *Fünf Minuten vor der Zeit ist des Deutschen Pünktlichkeit. Zeit ist Geld. Pünktlich wie die Mauerer*.

У художній літературі є безліч прикладів, на яких можна простежити ставлення до пунктуальності на побутовому рівні. Т. Манн у своєму творі «Чарівна гора» чітко визначає роль пунктуальності для німців і значення пунктуальності, уміння планувати час для досягнення життєвих цілей: «Когда Иоахим зашел за ним, Ганс Касторп хотел было переодеться. Однако кузен удержал его, заявив, что уже некогда. Он ненавидел и презирал всякие опоздания. Как можно, говорил Иоахим, добиться чего-нибудь и выздороветь, ... если мы настолько безвольны, что не можем даже вовремя явиться к столу» [10, с. 25].

Коли йдеться про порядок та схильність до ретельного планування, пунктуальності, можна стверджувати, що ці ціннісні установки є непрямыми ознаками працьовитості, відповідальності, дисципліни тощо. У такому контексті варто згадати німецьку якість і знак «*Made in Germany*» як гарантію якості виробленого товару і наданої послуги [18]. Але якщо іменники *Fleiß*, *Ordnung*, *Pünktlichkeit* є дуже поширеними, то дієслово *machen* на перший погляд важко пов'язати з ціннісними установками певної культури. Саме тому ми хочемо зупинитися на значенні і функції цього важливого дієслова, яке, на нашу думку, повною мірою розкриває філософію німців, їх ставлення до життя на усіх рівнях – від повсякденного до екзистенційного.

Звернемося до статті «*Stop making sense*» відомого німецького філолога Бастіана Сіка –журналіста, автора книг з філології, що стали бестселерами. У своїй статті автор пише: «*Deutsch ist die Sprache der Macher und des Machens*» [17], так він підкреслює важливість, значення, частотність та широкий спектр уживання дієслова *machen*. Звернемося до словника: *Buttermachen*. *Feuer machen*. *Geld machen*. *Staub machen*. *Den Anfang machen*. *Ernst machen*. *Fiasko machen*. *Frieden machen*. *Musik machen*. *J-m Mut machen*. *Pleite machen*. *Eine Reise machen*. *J-m Vergnügen machen*. *Witze machen*. *Lärm machen*. *Sorgen machen*. *Mobil machen*. *Ein Geschäft machen*. *Das Bett machen*. *Den ersten Schrei machen*. *Die Haare machen*. *Den Dummen machen*. *Sich Mühe machen*. *Frühstück machen*. *Einen Schritt nach vorne machen*. *Eine Pause machen*. *Besorgte Gesichter machen*. *Eine gute Figur machen* [16].

Наведені приклади вказують на ставлення до праці, а також на те, що усі сфери життя німців сповнені працьовитістю. Можна стверджувати, що цінності формуються в масовій і індивідуальній свідомості під впливом різних чинників. Вони можуть трансформуватися, але їх базовий набір залишається стандартним і є деяким «генетичним кодом» нації, який вбирає досвід попередніх поколінь [8, с. 85]. Цій темі ми присвятили декілька статей, а також проаналізували цінності німецької системи освіти і причини їхньої трансформації в дисертаційному дослідженні «Цінності освіти і виховання в педагогічних системах Німеччини і України».

Трансформація моральних цінностей під впливом іноземної мови

Відображення цінностей у мові носіїв мови – це лише погляд на проблему з одного боку. Останнім часом активно досліджується вплив іноземної мови, що вивчається, на поведінку і моральні установки особи. Це питання особливо цікавить викладачів іноземної мови. У статті «Mensch, was bist denn du für einer», опублікованій у газеті «Zeit», автор Клаудія Вюстенхаген говорить про те, що іноземна мова здатна перевтілювати людину в іншу особу і створювати емоційний фон, що є максимально наближеним до менталітету тієї нації, мову якої людина вивчає [19]. Головна ідея статті полягає в тому, що при вивченні мови людина автоматично набуває тих рис, які є типовими для цієї нації, і починає мислити відповідно до традиційних цінностей цієї культури, тобто з кожною новою вивченою мовою вона здобуває нову душу, як це стверджує чеське прислів'я.

У тексті статті зустрічається поняття «моральна психологія», яке розкривається в контексті мови, а також описується практичний експеримент, у ході якого виявлено вплив мови на моральні установки людини. Автори простежують трансформацію цих установок залежно від того, якою мовою сформульована проблема – рідною чи іноземною. При цьому важливою є також згадка в статті про те, що варто уникати самого слова «*Fremdsprache*» як такого, що віддаляє нас від мови, ставить перешкоду.

Хочемо звернути увагу на думку професора прикладної лінгвістики університету Лондона Жан-Марка Деваеле, який стверджує, що разом зі знаннями нової мови людина розширює свій «репертуар» засобів поведінки, міняються міміка, настрій, голос, мова тіла [19]. Коли людина говорить іноземною мовою, вона може почувати себе відкритою, упевненою, організованою, елегантною, таємничою тощо. Професор порівнює мову з карнавалом. Розмовляючи іноземною мовою, або під час карнавалу людина відчуває себе вільнішою від стереотипів і відчуває більше свободи.

Дещо інакшою є позиція психолога Альберта Коста з університету Pompeu Fabra в Іспанії. Він і його колеги вперше висловили

думку про те, що варто протиставити моральні цінності в рідній мові і іноземній. У ході експерименту команда учених дійшла висновку, що моральні цінності трансформуються залежно від того, чи потрібно зробити моральний вибір в ситуації, що озвучена рідною мовою чи іноземною. Проблема викликає різну емоційну реакцію. Основна ідея учених полягає в тому, що в рамках іноземної мови людина відчуває більшу емоційну дистанцію, і тому моральні оцінки і рішення не підпадають під такий емоційний вплив, як у рідній мові. Обґрунтовують автори свою гіпотезу тим, що рідна мова вивчається в умовах більшої емоційності і відкритості, ніж іноземна [19].

Ідею «емоційної дистанції» підтверджують і інші дослідження. Психолог університету Чикаго Бос Кісар наводить приклад, у якому люди, що є менш схильними до прийняття спонтанних рішень, мислять раціональніше при ухваленні фінансових рішень в умовах іноземної мови.

Звичайно, слід брати до уваги й можливі ризики. Так, наприклад, знаходимо цікаву ідею у статті Р. Фрумкіної «Психолінгвістика и овладение неродным языком». Вона стверджує, що в умовах іноземної мови відбувається зміна «культурно-побутової традиції», що призводить до ціннісного конфлікту. У такій ситуації людина опиняється в умовах соціального й особистого вибору [14].

Висновки

Мова – це своєрідний «код нації», відображення картини світу і основних культурних і моральних цінностей народу. Мова, культура, цінності тісно пов'язані між собою та впливають на домінуючі ціннісні орієнтири окремої особи.

Моральні цінності, як показали практичні експерименти, можуть видозмінюватися залежно від мови, якою сформульована моральна дилема.

Пріоритетними для німецької культури вважаються пунктуальність, порядок, працьовитість тощо. Складно уявити німецьке суспільство або німецьку сім'ю без «порядку», що регламентує час і обов'язки. Неможливо збудувати сильну економіку, ефективну систему охорони здоров'я, надійну соціальну систему, екологічно чисте виробництво, берегти воду, електроенергію, тепло, сорту-

вати сміття без чіткого уявлення про порядок і усвідомленості цих дій. Неможливо відокремити німецьку освіту від системи цінностей, в основі якої лежить ставлення до порядку і часу як домінант громадського і особистого життя.

Виникає питання про те, яким чином можна застосувати ці дослідження в процесі викладання і вивчення іноземної мови. У першу чергу, на наш погляд, більше уваги слід приділяти лінгвокраїнознавчій складовій навчання. Як варіант, у рамках курсових (і/або магістерських) робіт можна простежити базові цінності носіїв різних культур, для яких рідними мовами є німецька або англійська; потім зіставити їх з цінностями, які визначає для себе пріоритетними цільова група, що вивчає англійську мову як першу іноземну і німецьку як другу іноземну. Подібну ідею ми зустрічаємо у А. Черноброва, який стверджує, що на особу на свідомому і підсвідомому рівнях впливає саме порівняльний підхід до мов. Порівняльний аналіз дозволяє глибше пізнати і порівняти різні культури і має вплив на формування моральних цінностей, характерних для культури іноземної мови, що вивчається [15].

Очевидним є факт, що іноземна мова формує в рівній мірі як мовну діяльність, так і цінності іншої культури і впливає на моральні установки особистості. Мовної або національної ізоляції в сучасних умовах не існує, тому іноземна мова робить нас ближче один до одного і до інших культур, залучає до цінностей різних культур, проте може мати різний вплив на вибір моральних пріоритетів [6].

Анотація. Стаття присвячена проблемі трансформації моральних цінностей у рамках картини світу, де однією з ключових складових є мова.

Менталітет нації відображається на всіх рівнях мови: граматичному, морфологічному, лексичному. У свою чергу мова несе на собі відбитки особливостей світогляду, впливає на вибір пріоритетних національних, моральних, особистісних орієнтирів, водночас вказуючи на приналежність до цінностей певної культури.

Основна мета статті полягає в аналізі національних рис, які відображаються на рівні лексики; у виявленні взаємозв'язку

менталітету і мови; виявленні впливу іноземної мови на трансформацію моральних уявлень; встановленні зв'язку між моральними і мовними компонентами мови.

Стаття складається з двох частин, перша з яких присвячена дослідженню традиційних німецьких цінностей та їх відображенню в лексиці. Розглянуто традиційні німецькі якості: логіка, ощадливість, любов до порядку, працьовитість, повага до законів, акуратність, стриманість, дисциплінованість, відповідальність, пунктуальність, професіоналізм, дбайливе ставлення до традицій. Особливу увагу приділено таким цінностям, як порядок і час, наведено приклади виразів з цими поняттями, які характеризують німців як націю та демонструють їхнє ставлення до роботи, вільного часу, організації побуту. Категорії часу і порядку – одні з ключових понять мови – тісно пов'язані між собою, вони є елементами, що взаємно доповнюють один одного, на цих поняттях будується німецька організація життя.

У другій частині розглядається теорія сучасних дослідників – психологів і лінгвістів, які стверджують, що моральні цінності трансформуються під впливом мови, якою сформульовано моральний виклик.

Мова у такому контексті виконує психолінгвістичну функцію, оскільки знання мови розширює репертуар засобів поведінки, міміки, настрою, голосу тощо, тобто таких характеристик, які створюють психологічний портрет особистості.

Основним висновком статті вважаємо наступні тези: 1) іноземна мова формує не лише мовну діяльність, а й менталітет і мовну культуру; 2) іноземна мова впливає на моральні установки та може їх змінювати; 3) мовної ізоляції на сучасному етапі не існує, а тому мова є фактором зближення культур, хоча має різний вплив на пріоритетні моральні установки.

Список використаних джерел

1. Вайсберг Й. Л. Язык и философия. *Вопросы языкознания*. №2. М. : Наука, 1993. С. 114-125.
2. Вандриес Ж. Язык. Лингвистическое введение в историю. URL: <https://www.twirpx.com/file/2831396/> (дата звернення 31.12.2020)

-
3. Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию. М., 1984, С. 78.
 4. Гумбольдт В. О различии строения человеческих языков и его влиянии на духовное развитие человечества. *Избр. труды по языкознанию*. М., 1984.
 5. Гумбольдт В. Язык и философия культуры. М. : Прогресс, 1985. С. 324.
 6. Желуденко М., Сабитова А. Влияние иностранного языка на моральные приоритеты личности. *Science and society: Proceedings of the 9th International conference*, Hamilton, February 1, 2019. – Hamilton, Canada, 2019. – P. 379-384.
 7. Желуденко М., Сабітова А. Лінгвокраїнознавство як відображення мовної картини світу. Херсон: ХДУ, 2017. С. 134-139.
 8. Желуденко М., Сабитова А. Связь моральных ценностей, менталитета и речи (на основе немецкого языка). *Закарпатські філологічні студії: збірник наукових праць*. Ужгород, 2019. С. 83-86.
 9. Котлярова Т. Введение в теорию межкультурной коммуникации. Костанай, 2011. – 156 с.
 10. Манн Т. Волшебная гора. URL: http://loveread.ec/view_global.php?id=16210 (дата звернення 31.12.2020)
 11. Райлянова В. Психолингвистические аспекты в изучении иностранного языка. URL: http://www.confcontact.com/2014-specproekt/ps6_rajlyanova.htm (дата звернення 31.12.2020)
 12. Русский филологический портал. В. Фон Гумбольдт. О влиянии различного характера языков на литературу и духовное развитие. URL: <http://www.philology.ru/linguistics1/gumboldt-84b.htm> (дата звернення 20.11.2020)
 13. Флаксман А. А. Немецкий язык как отражение ментальности его носителей: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Н. Новгород, 2005. 172 с.
 14. Фрумкина Р. Психолингвистика. URL: https://bookap.info/book/frumkina_psiholingvistika/ (дата звернення 01.11.2020)
 15. Чернобров А. А. Влияет ли язык на культуру? Влияет ли культура на язык? (отражение культурных и нравственных ценностей в языке). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/vliyaet-li-yazyk-na-kulturu-vliyaet-li-kultura-na-yazyk-otrazhenie-kulturnyh-i-nravstvennyh-tsennostey-v-yazyke-1>

16. ABBY lingvo. Електронний словник. URL: <https://www.lingvolive.com/ru-ru> (дата звернення 29.12.2020)
17. Sick B. Stop making sense. URL: <http://www.spiegel.de/kultur/zwiebelfisch/zwiebelfisch-stop-making-sense-a-261738.html> (дата звернення 29.11.2020)
18. Straubhaar T. Was ist eigentlich noch „typisch deutsch“? URL: <https://www.welt.de/wirtschaft/article124496280/Was-ist-heute-eigentlich-noch-typisch-deutsch.html> (дата звернення 15.12.2020)
19. Wüstenhagen C. Mensch, was ist denn du für einer? URL: <https://www.zeit.de/zeit-wissen/2015/02/sprache-veraenderung-persoenlichkeit> (дата звернення 12.11.2020)

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ КВАНТИТАТИВНО-КОРПУСНОЇ ПАРАМЕТРИЗАЦІЇ ГРАМАТИЧНОЇ КОНСТРУКЦІЇ

Жуковська Вікторія Вікторівна,

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри міжкультурної комунікації
та прикладної лінгвістики,
Житомирський державний університет
імені Івана Франка,
м. Житомир, Україна

Вступ

Корпусна революція (*corpus revolution*) [21, 28], що відбулася на початку ХХІ століття у мовознавстві, відкрила лінгвістам доступ до необмежених масивів природномовних даних (лінгвістичних корпусів) та надала можливість застосовувати комп'ютерний інструментарій лінгвостатистичної обробки емпіричного матеріалу для розв'язання різноманітних дослідницьких питань. Потужні мовно-інформаційні технології та пояснювальні можливості корпусних методик сформували новий дослідницький фокус сучасної лінгвістики – *корпусо-орієнтовану парадигму (corpus-driven paradigm)* [18, с. 31], головні «ідеологічні преференції» якої полягають у переорієнтації теоретичних пріоритетів лінгвістики з «системи» на «узус», зосередженості уваги на квантитативному компоненті мови та визнанні квантитативних відношень суттєвим фактором у мовній еволюції й структурі мовних правил [16, с. 8]. Застосування великого обсягу емпіричних мовних даних у поєднанні з квантитативними методами аналізу призвели до переосмислення ролі частоти уживання (повторюваності) мовних одиниць і їхніх послідовностей (сполучуваності) для розуміння організації мови. Останнім часом все більш очевидним стає той факт, що центральною одиницею аналізу мови та репрезентації є не слово, а *конструкція* [3, с. 44] – холістична семіотична модель, конфігурація структурних елементів, що асоціюється з певною функцією або значенням [22; 26; 29]. Таке розуміння конструкції обстоюється представниками граматики конструкцій. Ця когнітивно-орієнтована граматична теорія пе-

реосмислила традиційний лінгвістичний термін «конструкція» та надала йому нову інтерпретацію: КОНСТРУКЦІЯ¹ визнається основною одиницею аналізу й репрезентації та постулюється як двостороння одиниця, конвенційне поєднання форми й (семантичної/ дискурсивної) функції [26; 29; 32]. Одиниці усіх рівнів мови є конструкціями різного ступеню структурної складності та абстракції. Як *некомпозиційні*; (повністю) *продуктивні*; когнітивно *вкорінені* (автоматизовані) та *комплексні* поєднання, КОНСТРУКЦІЇ виступають «моделями для представлення всієї мови (знання мови) – синтаксису, морфології та лексику» [22, с. 463], що зберігаються у *конструктиконі*, структурованому інвентарі таксономічних конструкційних мереж [23; 29, с. 5] та слугують когнітивно-семантичним інтерфейсом до структур знань (когнітивних структур), що перебувають за планом вираження конструкцій [8, с. 218].

Одним із пріоритетних завдань граматики конструкцій є інвентаризація конструкцій певної мови та їх таксономія, що, на думку А. Гольдберг [26], повинна починатися із всебічного аналізу конкретної конструкції, що входить до певної мережі конструкцій (*network*).

Метою презентованого дослідження є обґрунтувати теоретико-методологічні засади побудови таксономії відокремлених неособоводієслівних та недієслівних клауз з експліцитним суб'єктом у сучасній англійській мові на основі фасетного (параметричного) принципу класифікації із застосуванням останніх досягнень у галузі *когнітивно-конструкційної* (Fillmore Ch., Kay P., O'Connor C. (1988), Boas H. C., Fried M. (2005), Bergs A., Diewald G. (2008), Goldberg A. E. (1995, 2006, 2019) та ін.), *корпусної* (Baker P. (2010), McEnery T., Hardie A. (2012), Crawford W. J., Csomay E. (2016), Stefanowitsch A. (2020) та ін.) та *квантитативної* [Gries, S. Th., Stefanowitsch, A. (2004), Stefanowitsch A. (2013), Gries, S. Th. (2015), Brezina V. (2018) та ін.) лінгвістики, що формують новітній *когнітивно-квантитативний підхід* у лінгвістичних дослідженнях.

Об'єктом дослідження виступає таксономічна мережа відокремлених неособоводієслівних та недієслівних клауз з експліцит-

1. Термін 'КОНСТРУКЦІЯ', написаний великими літерами, є частиною термінологічного апарату конкретної теорії мови – Граматики конструкцій, на відміну від його трактування іншими напрямками лінгвістики (дет. див.: [6]).

ним суб'єктом у сучасній англійській мові, а *предметом* вивчення є принципи квантитативно-корпусної параметризації досліджуваних синтаксичних утворень у Британському національному корпусі [20].

1. Відокремлені синтаксичні структури з експліцитним суб'єктом у світлі граматики конструкцій

Однією з актуальних проблем граматичної теорії, яка потребує опрацювання з позицій новітніх теорій мови, є окреслення лінгвальної природи таких складних синтаксичних утворень як відокремлені конструкції. Наявність поширених і непоширених відокремлених другорядних членів речення є ізоморфною рисою англійської як мови індоєвропейської сім'ї. Такі члени речення не мають фіксованого місця у реченні та характеризуються ослабленим зв'язком з відповідними вершинними компонентами. У контексті вказаної проблематики особливої ваги набувають відокремлені неособоводієслівні та недієслівні клаузи (у термінах [33]) з експліцитно вираженим суб'єктом (далі по тексті – ВКЕС). Ці синтаксичні утворення є нефінітними вторинно-предикативними комплексами бінарної структури [NP XP], в яких експліцитно виражений вторинний суб'єкт є номінативною групою (NP), а вторинний предикат (XP) – неособовою формою дієслова або недієслівною частиною мови. Аналізовані клаузи приєднуються до матричної клаузи за допомогою спеціальних сполучних слів (аугменторів) (*with*, *without*, *what with*, *despite*, *but* та *and*) або безсполучниково. Відокремлений статус ВКЕС позначається пунктуацією на письмі, переважно комою, а в усному мовленні відокремлення корелює з просодичним відокремленням, наприклад:

'What do you want?' he began, [[*his voice*_{Subj}] [*a whisper*_{PredNP}]], then fell silent, as Chen increased the pressure of the gun against the side of his head (BNC, G04);

It was a mixture of amusement and exasperation with her friend, [*with* [*worry*_{Subj}] [*added*_{PredPartII}]] (BNC, HTS);

I am worried to death, [*what with* [*my three sons*_{SubjNP}] [*being*_{PredPI}]] away in the Army. (BNC, CMG).

У нашому дослідженні, ґрунтуючись на положеннях Граматики конструкцій (Fillmore Ch., Kay P., O'Connor C. (1988), Goldberg A. (1995, 2019), Östman J.-O., Fried M. (2004), Croft W.

(2008), Hoffmann Th., Trousdale G. (2013), Hilpert M. (2019)), відокремлені неособово-дієслівні та недієслівні клаузи мають статус конструкції – двостороннього мовного знаку, що характеризується єдністю форми та змісту (значення/ функції), в якому певний аспект плану вираження (форми) або плану змісту (значення/ функції) не визначається з його компонентів чи з інших наразі наявних у мові конструкцій [34; 24, с. 4] та являють собою поєднання визначеного концептуального змісту та конкретної синтаксичної форми. Досліджувані синтаксичні одиниці схематично репрезентуються

FORM: [_{aug/øaug} [Subj_{NP}] [Pred_{NF/V} L]] ↔ **MEANING:** [...] **FUNCTION** ,

де їх значення як структур рівня клаузи визначаємо як функцію у дискурсі, а не як задовану семантику.

Відокремлені неособоводієслівні та недієслівні КОНСТРУКЦІЇ з експліцитним суб'єктом утворюють таксономічну конструкційну мережу, яка репрезентується через множинну ієрархію ад'юнктивних типів клауз, що поєднується з планом відокремлення, та особливих обмежень, що накладаються на кожен із відповідних типів, а кожен вузол (*node*) мережі репрезентує окремий тип конструкції (див. Рис.1):

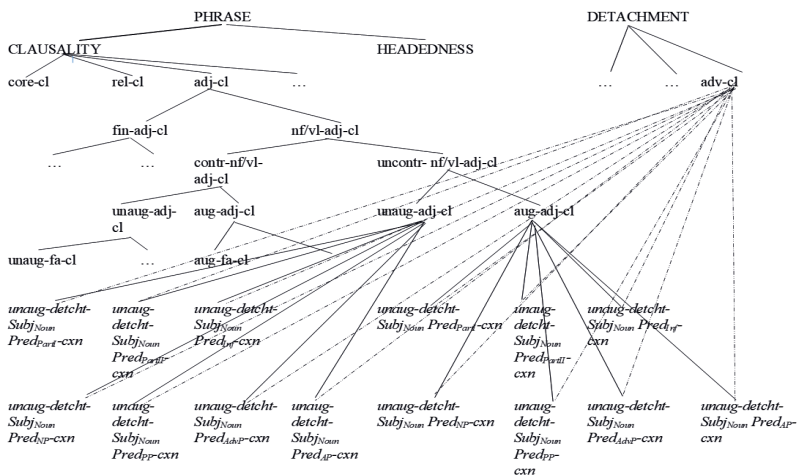

Рис 1. Таксономічна мережа відокремлених $[aug/\theta aug \text{ [Subj}_{NP}]] \text{ [Pred}_{NF/VL}]$ КОНСТРУКЦІЙ у сучасній англійській мові

Мережа аналізованих конструкцій розгортається навколо конструкційної схеми (*constructional scheme*), представленої конструкцією найвищого ступеня схематичності та абстрактності – макро-конструкцією. Ознаки макро-конструкції успадковуються менш абстрактними мезо-конструкціями та індивідуальними мікро-конструкціями і втілюються у конкретних реалізованих конструкціях – конструктах (див. Табл.1):

Таблиця 1

Рівні схематичності відокремлених
[_{aug/oaug} [Subj_{NP}] [Pred_{NF/VL}]] конструкцій

Рівень	Конструкція
Макро-конструкція	detcht-Subj Pred _{nf/vl} -cnx
Мезо-конструкція	aug-detcht-Subj Pred _{nf} -cnx unaug-detcht-Subj Pred _{nf} -cnx aug-detcht-Subj Pred _{vl} -cnx unaug-detcht-Subj Pred _{vl} -cnx
Мікро-конструкція	aug/unaug-detcht-Subj _{Noun} Pred _{PartI} -cnx aug/unaug-detcht-Subj _{Noun} PredP _{artII} -cnx aug/unaug-detcht-Subj _{Noun} PredI _{nf} -cnx aug/unaug-detcht-Subj _{Noun} Pred _{NP} -cnx aug/unaug-detcht-Subj _{Noun} Pred _{pp} -cnx aug/unaug-detcht-Subj _{Noun} Pred _{AdvP} -cnx aug/unaug-detcht-Subj _{Noun} Pred _{AP} -cnx ... {AUG: with, what with, without, despite, but, and}
Конструкт	his cheeks burning suddenly with thick spectacles perched at the very end of his nose without insects crawling in my hair and vermin nibbling my toes despite oil being the lifeblood of industrial (modern) society ...

2. Параметризація як метод моделювання лінгвістичних станів відокремлених [_{aug/oaug} [Subj_{NP}] [Pred_{NE/VL}]] КОНСТРУКЦІЙ

Одним з етапів вивчення граматичного явища є розроблення відповідної формальної моделі, що відбиває усі можливі лінгвальні параметри мовної одиниці, тобто її лінгвістичні стани. Поняття «стан мовної одиниці» було вперше введено до наукового обігу А.М. Колмогоровим, а надалі суттєво розпрацьовано і переосмислено у теорії лінгвістичних станів академіка В.А. Широкова [19]. Лінгвістичний стан визначається як «певним чином організовану суму ознак граматичної та лексичної семантики й дає можливість узагальнювати поняття граматичного та лексичного значення» [19, с. 20]. У нашому дослідженні теорію лінгвістичних станів застосовуємо для розроблення таксономічної класифікації граматичних конструкцій, що утворюють мережу англійських неособово-дієслівних та недієслівних відокремлених структур з експліцитним суб'єктом. Для розроблюваної таксономії обрано фасетний принцип класифікації, що відображається у виокремленні комплексу параметрів (фасетів), що реалізуються кожною з аналізованих конструкцій у корпусному матеріалі та вираженому у кількісних показниках. Кожна конструкція таким чином характеризується комплексом параметрів, оскільки у «лінгвістичній теорії неодноразово підкреслювалося, що сприйняття лінгвістичної одиниці носіями спирається не на дискретні класифікаційні ознаки, а на гештальти» [4, с. 21].

Метод параметризації, розроблений у сфері інженерії та точних наук, активно застосовується в лінгвістичному моделюванні [5; 10, с. 25], зокрема в дослідженнях по семантиці, теорії дискурсу, лінгвокогнітивних та лінгвокультурологічних дослідженнях, психології комунікації, типології, процесів опанування мовою і патології мовлення, судовій лінгвістиці [7; 2; 11; 10; 12; 17; 1; 25] тощо. У загальнонауковому розумінні параметризація визначається як «моделювання процесу чи явища, при якому виконується встановлення складу ознак явища (процесу), нормативних (прототипових) форм прояву кожної з ознак явища (процесу), діапазону варіювання форм прояву кожної з ознак, що не порушує ідентичності явища (процесу)» [10, с. 24-25]. Параметризація

передбачає системний аналіз об'єкта дослідження: виокремлення, опис та квантитативну оцінку його основних, істотних параметрів, тобто диференціальних/ класифікаційних ознак чи («діагностичних властивостей» [35]). У найбільш загальному значенні лінгвістичний параметр мислиться як «... спосіб [...] інтерпретації певного структурного елемента чи функціонального явища мови та його екстралінгвістичних відповідностей» [9, с. 7]. Можливість здійснення параметризації обумовлено здатністю досліджуваного «об'єкта бути вимірним, тобто виступати певною моделлю репрезентації образу явища» [14, с. 195]. Таким чином, як параметр можна розглядати будь-яку конститутивну ознаку явища (процесу), описаного в динаміці його якісного і кількісного прояву у заданому діапазоні [10, с. 26]. Оскільки основним типом даних, що надає корпус, виступають квантитативні показники трьох типів: *фактичні дані (factual evidence)*, *дані про частотність і дані про взаємодію* [36, с. 61], то параметризація здійснюється на основі реального функціонування граматичної конструкції у БНК, а частота вживання конструкції визнається вагомим фактором, що відбиває та впливає на її репрезентацію у свідомості мовців [31; 30]. Частота вживання одиниці у корпусі надає розуміння щодо ступеня вкорінення (*entrenchment*) (автоматизації) конкретної моделі (патерну) як конструкції. Укорінення конструкції пропорційне кількості прикладів конструкції на будь-якому рівні схематичності та ступеню семантичної та формальної зв'язності прикладів конструкції.

3. Операціоналізація параметрів відокремлених

[_{aug/oaug} [Subj_{NP}] [Pred_{NE/VL}]] конструкцій

Коректна параметризація лінгвістичного явища вимагає перш за все операціоналізацію вихідних понять, що дає можливість впорядкувати, алгоритмізувати оцінку аналізованого явища, базуючись на переліку параметрів та їх значень. Отож, параметризація відокремлених синтаксичних структур з експліцитним суб'єктом виконується шляхом побудови їхньої параметричної квантитативно-лінгвістичної моделі та полягає у розробленні та застосуванні переліку формалізованих параметрів, на основі квантитативного аналізу яких визначаються прототипові форми

прояву цих ознак та діапазон їх варіювання. Вихідним положенням визначаємо існування відповідності між певним типом ВКЕС та її лінгвістичними станами:

$$s : X \rightarrow s(X),$$

де X – тип ВКЕС; s – відповідність між X та $s(X)$ – формальним об'єктом, що становить зміст конструкції X . Для будь-якої конструкції X лінгвістичні стани утворюють скінчену, але необмежену множину $\{s(X)\}$ [19, с. 20].

Таксономічна класифікація досліджуваної мережі конструкцій полягає у здійсненні:

1) *логіко-понятійного моделювання* мережі відокремлених $[_{aug/\ oaug} [Subj_{NP}] [Pred_{NF/VL}]]$ конструкцій. Це завдання здійснюється з використанням формалізованої методики конструювання сітки конструкцій, що передбачає створення теоретичної моделі мережі відокремлених $[_{aug/\ oaug} [Subj_{NP}] [Pred_{NF/VL}]]$ конструкцій, здійсненої на основі аналізу попередніх досліджень, представлення її у наборі формальних кодів для здійснення синтаксичного запиту у корпусі БНК, та визначенні набору ідентифікаційних критеріїв для кожного типу мікро-конструкцій;

2) *верифікації* формалізованої моделі шляхом автоматизованого пошуку конструктив у корпусі за розробленими синтаксичними запитами для кожної мікро-конструкції;

3) *ідентифікації* конструктив у корпусному матеріалі, отриманому у результаті автоматизованого пошуку, та віднесення їх до певного типу мікро-конструкції шляхом встановлення відповідності конкретного конструкту ідентифікаційним ознакам конкретного типу та відсіюванні некоректних результатів автоматизованого пошуку (емпіричний цикл);

4) *параметризація* лінгвальних ознак, що реалізуються кожним типом мікро-конструкцій у корпусі БНК та побудова матриці параметрів для кожної мікро-конструкції та відповідного типу мезо-конструкції;

5) *квантифікація* показників параметрів та їх статистичне опрацювання у а) виокремлених мікро-конструкціях, б) мезо-конструкціях та в) макро-конструкції;

6) *встановлення прототипових ознак* на основі статистично значимих показників для конкретного типу мікро-конструкцій, мезо-конструкцій та макро-конструкції;

7) представлення багатопараметричної матриці ознак прототипової відокремленої конструкції з експліцитним суб'єктом у сучасній англійській мові.

Параметрична квантитативно-лінгвістична модель має вигляд матриці, котра являє собою впорядковану послідовність лінгвальних ознак (лінгвістичних станів) кожної з досліджуваних (мікро-, мезо-) конструкцій, що несуть інформацію одного типу та виражені у кількісних показниках. До моделі включено такі компоненти матриці:

1) список параметрів ідентифікації лінгвальних ознак мікро-конструкцій у межах конкретної мезо-конструкції;

2) якісні прояви (фактори) кожного параметру ідентифікації лінгвальних ознак мікро-конструкцій у межах конкретної мезо-конструкції;

3) специфікація значення кожного фактору конкретного параметру ідентифікації лінгвальних ознак мікро-конструкцій у межах конкретної мезо-конструкції;

4) кількісні показники специфікації певного фактору відповідного параметру ідентифікації лінгвальних ознак конкретної мікро-конструкції в абсолютних і відносних показниках;

5) кількісні показники специфікації певного фактора відповідного параметру ідентифікації лінгвальних ознак конкретної мезо-конструкції в абсолютних і відносних показниках;

6) квантитативні показники специфікації певного фактору відповідного параметру ідентифікації лінгвальних ознак макро-конструкції *detcht-SubjPred_{nf/vl}-cnx*.

Багатопараметрична матриця для кожного з виокремлених типів конструкції включає такий репертуар параметрів: морфосинтаксичний, просодично-пунктуаційний, позиційний, реляційний, дистрибутивний та функційний, які включають низку факторів, які набувають певних значень та специфікацій залежно від конкретної мікро- та мезо-конструкції. Наведемо фрагмент матриці параметрів слоту (*Subj*) мікро-конструкції *aug/unaug-detcht-Subj_{Noun} Pred_{Partl}-cnx* із відповідним кодуванням, але без кількісних показників (див. Табл. 2).

Параметризація пов'язана з поняттям прототипу як «мінімізованого знання, що становить ядро, навколо якого сформований концепт, і слугує когнітивною точкою референції для формування

однойменної категорії» [13, с. 120]. У найбільш загальному вигляді прототип визначають як ідеалізований член категорії з максимально повним набором ознак, якому серед інших ознак властиві 1) цілісність сприйняття; 2) швидка ідентифікація; 3) широке функціонування [15, с. 107], 4) уподібнення кластеру характеристик (факторів), кожна з яких має високу вагомість ознаки (*cue validity*), що визначається у термінах загальної частоти певної ознаки у досліджуваній категорії та її пропорційної частоти у порівнюваній категорії [27, с. 3]. Прототип піддається оптимізації за тим чи іншим параметром, відносно певної функції, а тому із прототипізації витікає визначена параметризація: прототипізація є результатом оптимального набору виборів на основі вибору із множини параметрів. Параметр – скалярне впорядкування виборів, що відображає межі варіювання, а тому відповідає певному інваріанту.

Зрозумілим видається, що значна кількість параметрів, що визначаються для опису лінгвістичного стану макро-конструкції (*detcht-Subj Pred_{nf/vl.cnx}*) у поєднанні із тим величезним обсягом даних, що застосовуються, не можливо об'єктивно проаналізувати без застосування складних статистичних процедур та відповідних комп'ютерних програм статистичної обробки мовних даних. Відповідно кожен із параметрів піддається квантитативній верифікації.

Таблиця 2

Фрагмент матриці параметрів слоту (*Subj*)

Фактор₁: частиномовна приналежність суб'єкту (<i>SubjPOS</i>)	Фактор₂: відмінок прономінативного суб'єкта (<i>Subj_{Prn}CASE</i>)	Фактор₃: детермінант суб'єкту (<i>SubjDET</i>)
Значення фактору₁: іменник (<i>SubjN</i>) займенник (<i>SubjPrn</i>)	Значення фактору₂: 1.2.1. суб'єктний (<i>CASESubj</i>) 1.2.2. об'єктний (<i>CASEObj</i>)	Значення фактору₃: 1.3.1. означений детермінант (<i>DETDef</i>) 1.3.2. неозначений детермінант (<i>DETIndef</i>) 1.3.3. відсутній детермінант (<i>NonDet</i>)

Специфікація значення фактору₁: загальні назви (<i>NCmn</i>) власні назви (<i>NProp</i>) особові займенники (<i>PrnPers</i>) неозначені займенники (<i>PrnIndf</i>) рефлексивні займенники (<i>PrnRefl</i>) заперечні займенники (<i>PrnNeg</i>)	Специфікація значення фактору₂: 1.2.1.1. номінативний (<i>Nom</i>) 1.2.2.1. акузативний (<i>Acc</i>)	Специфікація значення фактору₃: 1.3.1.1. означений артикль (<i>ArtDef</i>) 1.3.1.2. присвійний займенник (<i>PrnPoss</i>) 1.3.1.3. вказівний займенник (<i>PrnDem</i>) 1.3.2.1. неозначений артикль (<i>ArtIndef</i>) 1.3.2.2. неозначений займенник (<i>PrnIndef</i>) 1.3.3.1. іменник в однині (<i>NSing</i>) 1.3.3.2. іменник у множині (<i>NPl</i>)
--	--	--

На першому етапі – це монофакторний аналіз із застосуванням критерію хі-квадрат, що дозволяє встановити статистично значущі розбіжності у виявленні кожного з параметрів у досліджуваних конструкцій та на основі статистичних показників встановити інваріантні (прототипові) параметри кожної мікро- та мезо-конструкції, а потім змоделювати прототипову мега-конструкцію. Прототиповою рисою буде вважатися не та, яка виявляється просто частотнішою у досліджуваному матеріалі, а яка проявляє статистично значиму асоціацію з конкретним типом конструкції. Розрахунки статистично вагомих показників здійснюються у вільно поширюваному програмному комплексі RStudio.

Аналіз особливостей кожного окремого параметру із застосуванням методів визначення статистично значущих залежностей та асоціацій є важливим для розуміння специфіки лінгвальної природи конструкції, проте недостатній для розуміння цілісної картини лінгвістичного стану граматичної конструкції. Звідси на другому етапі квантитативної обробки даних буде застосовано

(багатовимірний) мультифакторний аналіз [27], який спрямований на статистичне оброблення великої кількості незалежних параметрів та верифікацію детермінуючих параметрів для конкретної конструкції.

Висновки

У статті обґрунтовано теоретико-методологічні засади побудови таксономічної мережі відокремлених $[_{aug/oaug} [Subj_{NP}] [Pred_{NF/VL}]]$ КОНСТРУКЦІЙ у сучасній англійській мові, в основу якої покладено матрицю параметрів, виокремлених на основі аналізу великого обсягу мовного матеріалу із застосуванням методів когнітивно-конструкційної, корпусо-керованої та квантитативної лінгвістики.

Параметризація відокремлених $[_{aug/oaug} [Subj_{NP}] [Pred_{NF/VL}]]$ КОНСТРУКЦІЙ здійснюється шляхом побудови їхньої параметричної квантитативно-лінгвістичної моделі та полягає у розробленні та застосуванні переліку формалізованих параметрів, квантитативний аналіз яких визначає прототипові форми прояву цих ознак та діапазон їх варіювання. Параметрична квантитативно-лінгвістична модель має вигляд матриці, котра являє собою впорядковану послідовність лінгвальних ознак (лінгвістичних станів) кожної з досліджуваних (мікро-, мезо-) конструкцій, що несуть інформацію одного типу та виражені у кількісних показниках.

Багатопараметричний моніторинг лінгвальних даних відокремлених $[_{aug/oaug} [Subj_{NP}] [Pred_{NF/VL}]]$ КОНСТРУКЦІЙ надає кількісно-статистичну інформацію, що вказує на закономірності (динаміки) їхньої синхронічної варіативності, вектори розвитку і трансформації аналізованих синтаксичних одиниць та фактори, що впливають на збільшення їхньої продуктивності та розширення діапазону лінгвальних ознак у сучасній англійській мові. Застосування складних корпусно-квантитативних методів надає можливість розкрити вплив кожного окремого параметра на функціонування конструкцій, статистично верифікувати детермінуючі параметри для окремої конструкції та надати вичерпну лінгвоквантитативну характеристику факторів, що визначають вибір і використання мовцем конкретної конструкції. Статистично значущі параметри визнаються прототиповими для конкретної

мікро-конструкції, мезо-конструкції та макро-конструкції у цілому. Розроблена багатопараметрична матриця для характеристики лінгвістичних станів відокремлених $[_{aug/oaug} [Subj_{NP}] [Pred_{NF/VL}]]$ КОНСТРУКЦІЙ може бути інкорпорована у лінгвістичну базу даних для створення комп'ютерної граматики англійської мови.

Анотація. У дослідженні обґрунтовано теоретико-методологічні засади побудови таксономічної мережі відокремлених $[_{aug/oaug} [Subj_{NP}] [Pred_{NF/VL}]]$ КОНСТРУКЦІЙ у сучасній англійській мові на основі параметричного принципу класифікації із застосуванням досягнень новітнього когнітивно-квантитативного підходу у лінгвістичних дослідженнях. Багатопараметричний моніторинг лінгвальних даних досліджуваних конструкцій надає кількісно-статистичну інформацію, що вказує на закономірності синхронічної варіативності конструкцій та фактори, які впливають на збільшення їхньої продуктивності у сучасній англійській мові. Поєднання квантитативних і квалітативних методів аналізу дозволяє максимально експліцитно, послідовно і багатоаспектно проаналізувати морфосинтаксичні, позиційні, реляційні, функційні та дискурсивно-комунікативні властивості граматичних конструкцій та розкрити вплив кожного окремого параметра на функціонування окремої конструкції. Розроблена багатопараметрична матриця для характеристики лінгвістичних станів відокремлених $[_{aug/oaug} [Subj_{NP}] [Pred_{NF/VL}]]$ КОНСТРУКЦІЙ може бути інкорпорована у лінгвістичну базу даних для створення комп'ютерної граматики англійської мови.

Список використаних джерел

1. Ажнюк Л. Лінгвістична параметризація мовного злочину: методологічні підходи. *Мова і суспільство*, 2017. Випуск 8. С. 33-46.
2. Белошاپкова Т. В. Принципы и параметры анализа концептов в современной отечественной лингвистике: лингвокультурологические и когнитивно-дискурсивные типы исследований. *Филологические науки*, 2016, №2 (40). С.123-135.
3. Голубкова Е. Е. Использование лингвистических корпусов при решении семантических проблем. *Методы когнитивного*

- анализа семантики слова: компьютерно-корпусный подход : монографія. Российский гос. гуманитарный ун-т. Москва : Языки славянской культуры, 2015. – С. 243-268.
4. Дарчук Н. П. Можливості семантичної розмітки корпусу української мови (КУМ). *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. Серія 9. Сучасні тенденції розвитку мов. 2017. №15. С. 18-28.
 5. Демьянков В. З. Параметризация. Краткий словарь когнитивных терминов. М. : Филологический факультет МГУ им. М.В. Ломоносова. 1996. С. 118-123.
 6. Жуковська В. В. Семантика граматичної конструкції: корпусно-квантитативний вимір. *Studia Philologica*. 2019. Випуск 13. С. 28-35. URL: <https://studiap.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/325> (дата звернення 05.01.2021)
 7. Заикина О. Н. О параметрах комплексного анализа семантической категории (на примере концепта «Луна» в русском языке). *Человек. Культура. Образование*. 2012. № 3 (5). С. 89-98.
 8. Калинин С. С. О применении методов и принципов грамматики конструкций в исследовании лингвокультурного трансфера. *Современные направления в лингвистике и преподавании языков: проблема метода : сборник научных статей по материалам III Международной научно-практической конференции*. Т. I. Методы в лингвистике. Пенза : Изд-во ПГУ, 2019. С. 216-220.
 9. Караулов Ю. Н., Молчанов В.И., Афанасьев В.А., Михалёв Н.В. Анализ метаязыка словаря с помощью ЭВМ. М. : Издательство «Наука», 1982. 96 с.
 10. Катышев П. А., Осадчий М. А. Метод параметрического моделирования в судебной лингвистике. *Вестник ВолГУ. Серия 2, Языкознание*. 2018. Т. 17. №3. С. 24-34.
 11. Кожемякин Е. А. Концептуально-методологическое обоснование дискурсивной формы бытия культуры : автореф. дис. ... д-ра филос. наук : 24.00.01. Белгород, 2009. 40 с.
 12. Комалова Л. Р. Диагностика уровня конфликтности предконфликтной коммуникации (по просодическим параметрам). *Вестник Московского государственного лингвистического университета*. 2010. № 592. С. 100-114.

-
13. Кубрякова Е. С., Демьянков В.З., Панкрац Ю.Г., Лузина Л.Г. Краткий словарь когнитивных терминов. М : Филол. ф-т МГУ им. М. В. Ломоносова, 1997. 245 с.
 14. Кузина И. Ю. О дискурсивной параметризации в лингвистических исследованиях. *Научно-технические ведомости СПбГПУ*. № 2. 2010. С. 194-200.
 15. Мартинюк А. П. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. 196 с.
 16. Плунгян В. А. Корпус как инструмент и как идеология. *Русский язык в научном освещении*. № 2 (16). 2008. С. 7-20.
 17. Стернина М. А. Сопоставительно-параметрический метод лингвистических исследований. Воронеж : Истоки, 2014. 114 с.
 18. Чернявская В. Е. Дискурсивный анализ и корпусные методы: необходимое доказательное звено? Объяснительные возможности качественного и количественного подходов. *Вопросы когнитивной лингвистики*. 2018. № 2. С. 31-37.
 19. Широков В. А., Шевченко І. В. Граматика у феноменологічному вимірі. *Мовознавство*. № 4, 2014. С. 2-27.
 20. BNC-BYU. URL: <https://www.english-corpora.org/bnc/> (дата звернення 28.12.2020).
 21. Chambers A. Towards the corpus revolution? Bridging the research–practice gap. *Language Teaching; Cambridge*. Volume. 52, Issue. 4. 2019. P. 460-475.
 22. Croft W. Construction Grammar. *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*. Eds. D. Geeraerts, H. Cuypkens. Oxford : Oxford University Press, 2008. P. 463-508.
 23. Croft W., Cruse D. A. *Cognitive Linguistics*. Cambridge : Cambridge University Press, 2004. 356 p.
 24. Felser, C., Britain, D. Deconstructing what with absolutes. The Minimalist Muse. *Essex Research Reports in Linguistics*. 2007. Volume. 53. P. 97-134.
 25. Gleitman L. R., Gleitman H., Landau B., Wanner E. Where learning begins: Initial representations for language learning. *Linguistic theory: Foundations*. Cambridge : Cambridge University Press, 1988. P. 150-193.
 26. Goldberg A. *Constructions: A Construction Grammar Approach to Argument Structure*. Chicago : University of Chicago Press, 1995. 265 p.

27. Gries St. Th. Multifactorial Analysis in Corpus Linguistics. A Study of Particle Placement. New York, London: Continuum, 2003. 226 p.
28. Hanks P. The Corpus Revolution in Lexicography. *International Journal of Lexicography*. 2012. Volume 25. Issue 4. P. 398-436.
29. Hoffmann Th. Construction Grammars. *The Cambridge Handbook of Cognitive Linguistics*. Cambridge : Cambridge University Press, 2016. URL: https://www.academia.edu/24871161/Construction_Grammars (дата звернення 05.01.2021).
30. Kemmer S., Barlow M. Introduction: A Usage-Based Conception of Language. *Usage-Based Models of Language*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000. P. i-xxvii.
31. Langacker R. W. A dynamic usage-based model. *Usage-Based Models of Language*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000. P. 1-63.
32. Östman J.-O., Fried M. Historical and intellectual background of Construction Grammar. *Construction Grammar in Cross-Language Perspective*. Amsterdam, Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2004. P. 1-10.
33. Quirk R., Greenbaum S., Leech G., Svartvik J. A Comprehensive Grammar of the English Language. London, New York : Longman, 1985. 1779 p.
34. Riehmann S. Z., Bender E. Absolute constructions: On the distribution of predicative idioms. *WCCFL 18 Proceedings*. Cascadia Press, 1999. P. 476-489.
35. Speelman D., Geeraerts D. Causes for causatives: The case of Dutch *doen* and *laten*. *Causal categories in discourse and cognition*. Berlin, New York : Mouton de Gruyter, 2009. P. 173-204.
36. Wallis S. Grammar and corpus methodology. *The Oxford Handbook of English Grammar*. Oxford University Press, 2020. P. 59-86.

**ПРОБЛЕМНО-ТЕМАТИЧНІ ТА СТИЛЬОВІ
ДОМІНАНТИ «УКРАЇНСЬКОГО ПАЛІМПСЕСТУ»
ОКСАНИ ЗАБУЖКО**

Загоруйко Наталія Анатоліївна,

кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри журналістики,
Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна.

Вступ

Пріоритети розвитку сучасного суспільства в інформаційно-комунікативну добу зумовлюють не лише перевагу функціонування мас-медійних текстів над іншими видами друкованої продукції в інформаційному просторі, а й саму динаміку розвитку жанрів. Найактивнішою формою комунікації сьогодення є публічний діалог [див. 1], а найбільш поширеним жанром стає жанр інтерв'ю. М. Василенко зауважує, що зараз по-новому сприймається жанроутворення в інтерв'ю, бо традиційне, класичне інтерв'ю, що базувалося на принципі питання – відповідь, зберігаючи свої функціональні особливості, розширюється за рахунок інтерв'ю-співбесіди, інтерв'ю-полеміки, коли респондент і журналіст спілкуються нарівні, користуючись одним і тим же поняттєвим апаратом [2, с. 7].

Трансформаційні процеси, що відбулися у системі журналістських жанрів, дослідники пояснюють як внутрішніми (індивідуальними й загальноредакційними творчими пошуками), так і зовнішніми (політичними, соціальними, економічними) чинниками [3, с. 11].

Однією з важливих причин зміни жанрової парадигми є саме демократизація суспільства: відбувається персоналізація засобів масової інформації, а журналіст перестає бути лише ретранслятором інформації, набуваючи все більшої самостійності [4, с. 21075]. На думку С. Шебеліста: «Поширення персонального журналізму загалом та есеїстичних тенденцій зокрема також

було реакцією на знеособленість інформації та засилля цензури, оскільки тоталітарна моноідеологія комунізму культивувала і розвивала монологічні жанри» [3, с. 7]. Лев Кройчик підкреслює, що ХХІ століття позначене есеїзацією публіцистики, адже автор займає позицію не стороннього спостерігача подій, а їх активного учасника. Відтак публіцист пропонує аудиторії текст, який не є рівнозначний жанру [5, с. 130].

1. Жанрові особливості «Українського палімпсесту»

О. Забужко

Перспективні вектори розвитку мас-медійного дискурсу підказує Україні європейський досвід, де журналістика є частиною літератури нон-фікшен, а журналісти пишуть книжкові репортажі, тревелоги, нариси й активно використовують інтерактивний метод бесіди для створення книг-розмов, що в Польщі називають «інтерв'ю-рікою». Ці тенденції відповідають вимогам часу, адже науковці наголошують на необхідності переходу від монологічних жанрів до діалогічних, які не лише уможливають персоналізацію журналізму, а й сприяють залученню аудиторії до обговорення важливих питань, яка перестає задовольнятися інформаційними повідомленнями та прагне аналітичної глибини в осмисленні сьогодення. Саме таким яскравим прикладом зазначеного є книга розмов Оксани Забужко з варшавською журналісткою Ізою Хруслінською. Варшав'янка, незважаючи на сучасний інформаційний темп, прагнення до оперативності, вдалась до жанру «інтерв'ю-ріки», який начебто не вписується у динамічний ритм доби електронних технологій, проте, відаючи належне інтерактивним жанрам комунікації, зуміла увислідку створити текст, який за своїми ознаками переростає жанр інтерв'ю-бесіди, набуваючи рис есеїстичного тексту. Варто зауважити, що термін «інтерв'ю-ріка» доволі умовний, адже методом отримання інформації було не інтерв'ю, за допомогою якого журналіст лише збирає інформацію, а саме бесіда, під час якої журналіст та співрозмовник обмінюються інформацією, бо є рівноправними учасниками комунікативного акту, а висвітлення проблеми потребує не миттєвого, проте ґрунтовного вивчення [6, с. 116].

Саме оригінальність підходу до структурування зібраного матеріалу, його архітектонічні особливості, та притаманні цьому тексту риси креативного соліпсизму зумовлюють актуальність розвідки, а головною метою дослідження є прослідкувати трансформацію жанру інтерв'ю-бесіди О. Забужко з І. Хруслінською «Український палімпсест» та окреслити жанрові особливості тексту.

Відповідно до поставленої мети та завдань у дослідженні застосовано напрацювання таких методів: структурно-типологічного для з'ясування жанрових особливостей тексту; культурно-історичного підходу (проаналізовано значення публіцистики письменниці); герменевтичної методології для дослідження інтертексту; контекстуальний та синтетично-аналітичний підходи до есеїстичних текстів О. Забужко.

Якщо за власним зізнанням О. Забужко, публіцистичні книжки вона пише для того, «щоб глибше вивчити теми, яких інакше так добре не опанувала» [7, с. 125], то остання книга письменниці «Український палімпсест. Оксана Забужко у розмові з Ізою Хруслінською» створена для того, щоб передусім стати ближчою до читача – стати зрозумілішою для нього. Книгу «розмов про Україну» у форматі «інтерв'ю-ріки» («мега-інтерв'ю») запропонувала письменниці зробити Іза Хруслінська після прочитання роману «Музей покинутих секретів» (саме цей роман був удостоєний літературної нагороди Центральної Європи «Ангелус» минулого року). В інтерв'ю «Українській правді» О. Забужко розповіла, що Анджей Домбровський (голова фонду Колегіуму Східної Європи імені Яна Новака-Єзьоранського у Вроцлаві) організував унікальну інтер-ситуацію, орендувавши у старовинному замку на Заході Польщі резиденцію, де вони жили тиждень, спілкуючись щоденно по 7-8 годин під запис. Як зізнається авторка, в результаті плідних розмов було записано 30 касет [8]. Це був перший етап роботи над цим виданням. Наступним кроком було розшифрування записів, переклад розмови польською, структурування тексту у відповідні частини (книга має 16 розділів).

Ключ до розуміння жанрової специфіки книги є в самій назві книги – *палімпсест*, який можна трактувати у двох аспектах: тех-

нічному, бо тексти розмов були реконструйовані з розшифрованих записів, та в концептуальному, адже палімпсестом називають *рукопис на пергаменті, з якого стерто первинний текст і написано новий, крізь який інколи проступає старий*. Саме це й дозволяє говорити про жанрову близькість цієї книги розмов з есеїстичним письмом, адже домінантною жанровою рисою есею є саме медитація – «міркування на очах у читача» – автор, прагнучи досягти глибини викладу, апелюючи до свого інтелектуального досвіду, вибудовує асоціативні ланцюги, які й допомагають побачити нове у старому. Есею також притаманна налаштованість на розмовну інтонацію та вільний обмін думками [9, с. 49].

2. Інтертекстуальність «Українського палімпсесту»

На зв'язок тексту «Українського палімпсесту» з есеїстичним письмом вказує й сама Оксана Забужко, називаючи розмову «чистим платонівським бенкетом», «сократичною бесідою» [7, с. 4], адже витоки есеїстичного стилю знаходимо в діалогах Платона, Сократа, роздумах Марка Аврелія й Тертулліана, де на перший план чітко виступає авторське «Я» у поєднанні з ґрунтовним аналізом певної теми [10, с. 4]. Невимушений тон дружньої бесіди Мішеля Монтеня у «Пробах» («Le Essais») започаткував однойменний жанр. Сучасні дослідники жанру, враховуючи композиційну форму твору та момент контакту есе з пограничними жанрами (бесіда, роздум), виділять есей-роздум, есей-інтерв'ю, есей-діалог. Західні критики виокремлюють поряд із розповідним та поетичним – драматичний есей, який має форму діалогу [9, с. 53]. Дослідники публіцистики авторки зауважують, що письменниця в сучасному мас-медійному просторі представляє *журналістику думки* – ту журналістику, в якій українське суспільство має нагальну потребу, а її публіцистична діяльність підвищує компетенцію читача, намагаючись розширити сформовані ЗМІ знання про українське суспільство. Характерно, що одним із прийомів діалогізації публіцистичного тексту О. Забужко використовує відтворення усної бесіди [11, с. 8].

Важливими у цьому контексті є пояснення О. Забужко концепції попередньої книги есеїстики «З мапи книг та людей», адже

зауважує, що на «мапі» є власні книги, які «здіймають довкола себе явно видимі «енергетичні збурення», своєрідні «дольові вихори», куди втягуються інші «книги й люди», продукуючи, своєю чергою, нові історії й тексти» [12, с. 11]. За таким самим принципом вибудовується й розмова з Ізою Хруслінською – під час бесіди «втягуються» інші «книги й люди»: якщо Лесі Українці, Ю. Шевельову, К. Білокур, С. Паличко у попередній книзі присвячено окремі есеї, то в «Українському палімпсесті» про ці постаті йдеться в окремих розділах. Це ж саме стосується есеїв «З мапи книг та людей»: «Планета Полин: Довженко – Тарковський – фон Трієр, або Дискурс нового жаху», «Ціна Вінні-Пуха» тощо.

Відштовхуючись від розуміння жанру як *оптимальної форми реалізації творчого задуму*, а співбесідники прагнули створити «книгу розмов про Україну», розповісти, за словами О. Забужко, «небайдужій тобі культурі про своє «одразу все», «одним паке-том»» [7, с. 4], налагодивши міжкультурний діалог між українцями та поляками, висвітливши актуальні проблеми й зачепивши невирішені конфлікти, можна говорити про трансформацію первинного жанру дружньої бесіди у вторинний, який набуває рис есеїстичного тексту. Домінантна риса есею – налаштованість на діалог із публікою, на продовження чи навіть провокування дискусії про предмет розмови [4, с. 275] – стала прикметною ознакою й аналізованого «інтерв'ю-ріки». Первинний текст розмови, який був ретельно опрацьований та трансформований в окремі розділи, міг би бути розчленований на окремі інтерв'ю-бесіди, але в своїй сукупності розділи набувають рис окремого публіцистичного тексту, який, завдяки своїй завершеності, стає важливою ланкою комунікативної схеми «автор – текст – читач». М. Бахтін зазначав, що твір є важливою частиною комунікативного акту точнісінько так само, як і репліка діалога, адже окремий твір пов'язаний з іншими творами-висловлюваннями: з тими, на які він відповідає, і з тими, які відповідають на нього. Саме завершена цілісність тексту уможливорює відповідну реакцію на нього [13, с. 254]. Враховуючи це, ця книга є важливою «реплікою» щодо попереднього доробку інтелектуалки та актуальним публіцистичним словом зокрема. Зазначене дає можливість говорити

не лише про трансформацію первинних жанрів, а й про *діалогічні обертони* (М. Бахтін) на різних структурних рівнях цієї книги, які порушуючи цілу низку складних питань й відповідаючи них, виходять за жанрові межі інтерв'ю-бесіди.

3. Тематичні домінанти «Українського палімпсесту»

Композиційно книга складається із 16 розділів, які є окремими бесідами навколо ключових моментів біографії письменниці, її творчих здобутків та актуальних проблем постколоніального суспільства. Співрозмовники торкаються проблем культури, політики, історії. Окрім назви, кожний розділ має епіграф, а текст розмови супроводжується примітками, які полегшуються сприйняття контексту. Як вже зазначалось, порушуючи низку актуальних проблем, розмова О. Забужко набуває рис публіцистичності та належить до антиколоніального дискурсу. Детально розповідаючи про свій родовід та роки формування, письменниця переходить до масштабних роздумів про долю нашої країни. Як зауважила у своєму відгуку на книгу Жанна Куява: «Пані Забужко аналізує роки української «умовної» незалежності з усіма генетичними хворобами нашої держави та нашого суспільства, відповідає на запитання: як ми опинилися там, де опинилися, чому нині відбувається те, що відбувається» [14]. Відтак, наскрізні теми розмови з Ізою Хруслінською – це теми, яких неодноразово торкались українські інтелектуали та сама Оксана Забужко в своїй культурологічній есеїстиці: здобуття незалежності, проблема українського провінціалізму, національна ідентичність, загрози масової культури, чорнобильна трагедія, небезпеки імперських міфів, тема ОУН, голодомору, наслідки постколоніальних травм.

Значна частина розділів книги присвячені творчому доробку О. Забужко та є присутніми коментарями до нього. Літературознавчим дослідженням «Шевченків міф України», «Філософія української ідеї та європейський контекст» присвячений розділ Розділ VI «Прочитати заново: Тарас Шевченко та Іван Франко»; Розділ VII «Втрачена Україна» зосереджений навколо монографії «Notre Dame d'Ukraine: українка в конфлікті міфологій»; Розділи «Місія Фортінбраса», «Втрачені ілюзії дев'яностих»,

«Про небезпеки для України» пов'язані із збірками есеїстики «Let My People Go. 15 текстів про українську революцію», «Хроніки від Фортінбраса. Вибрана есеїстика 90-х», «Репортаж із 2000-го року»; у *Розділі XI «Покинуті секрети»* йдеться про роман «Музей покинутих секретів»; *Розділ XIII «Одне з облич української долі»* присвячений окремому есею «Катерина: Філософія мовчазного бунту, або конспект до ненаписаної біографії»; коментарі щодо відомого листування О. Забужко та Юрія Шевельова «Листування на тлі доби» маємо у *Розділі XVI «Навколо Шевельова»*; *Розділи «Постчорнобильська бібліотека, або ж Обличчя української літератури»*, «Дилеми українського письменника» торкаються сучасного літературного процесу та тяжіють до культурологічної есеїстики; у *Розділі III «Перелом»* письменниця повертається до есею «Планета Полин: Довженко – Тарковський – фон Трієр, або Дискурс нового жаху». Характерно, що власний інтелектуальний досвід О. Забужко дає можливість співрозмовникам піднімати колосальні соціокультурні пласти, які далеко виходять за межі творчості авторки.

Хоча розмова відбувалась до початку сумнозвісних подій на Майдані, особливої актуальності набувають розділи «Місія Фортінбраса», «Втрачені ілюзії дев'яностих», «Про небезпеки для України», які засвідчили здатність української інтелектуалки не лише аналітично мислити, але, що найважливіше – прогнозувати. Ключовою проблемою України, на думку письменниці, є розмита національна ідентичність, штучно підтримана в постколоніальному стані [7, с. 148]. Пояснюючи феномен режиму В. Януковича, авторка зазначає, що після краху СРСР до влади прийшов кримінальний клас, а головним трендом масової культури став кримінальний шансон, який завдаючи удари по чуттєвості, по культурному коду нації, зумовив її масове отупіння [7, с. 279].

Говорячи про теорію поділу на дві України, яка вперше була оприлюднена 1994 року російськими «євразійцями» (ідеолог А. Дугін), письменниця твердить, що це довготермінова програма повернення України в лоно «руського мира» [7, с. 249]. Попереджала, що «це не погляди маргінальних або ж ексцентричних політиканів, – це продумана і системно втілювана в життя ін-

формаційна політика». А ігнорування цих рецидивів імперського синдрому з боку Росії – *ознака культурного та політичного інфантилізму* [7, с. 250].

Порушуючи проблему двомовності, О. Забужко наголошує на необхідності виваженої державної політики, яка б консолідувала націю. Замість того, щоб віддати Донбас, вона пропонує побудувати там музей Ємми Андієвської, зазначаючи, що зі Сходу України походять відомі інтелектуали та митці – В. Стус, І. Дзюба, Іван та Надія Світличні, А. Горська, М. Руденко, яким аж ніяк не можна закинути брак любові до України. Водночас маємо обґрунтовану критику квазінаціоналістичних партій, які вдаються до антисемітської та расистської лексики, провокуючи нові суспільно-політичні непорозуміння [7, с. 299].

Великий інтерес, з огляду на активне педалювання пропагандою теми ОУН в сучасному інформаційному просторі, викликають міркування письменниці щодо кремлівської «бандерофобії», причини якої вбачає у страхові імперії перед нескореним почуттям гідності українських вояків, адже «навіть після тридцяти років табору вони й далі поводитись як військовополонені і такими себе вважали» [7, с. 368].

Не оминули співбесідники й комічної побожності В. Януковича, яка видається їм цілком типовою для тієї групи, яку він презентує – «це такий собі варіант «Хрещеного батька», мафія, члени якої у чорних лімузинах слухняно приїжджають до церкви й «дякують» батюшці щедрими пожертвуваннями, зовсім у язичницькому дусі» [7, с. 291].

Торкаючись проблеми єдності поколінь та відстоюючи проєвропейський вектор розвитку України, Оксана Забужко підкреслює, що В. Стус учився європейської культури не лише з віршів Рільке, а й напряду від вітчизняної інтелігенції з того покоління, яке ще належало до європейської культурної родини. Відомо ж, що шістдесятники мали духовних наставників, тих митців та інтелектуалів, яким удалось вижити в сталінських таборах та повернутись в Україну. Без перебільшень такими постатями були Борис Антоненко-Давидович, Надія Суровцева, Григорій Кочур, які донесли до молодшого покоління дорогоцінні свідчення очевидців

духовного розквіту 30-х років та його брутального винищення. Вони усвідомлювали, що Україна *раніше не була радянська, і що потенційно вона могла би бути інша, якби не СРСР* [7, с. 102]. Саме тому наголошує, що однією з найважливіших умов для постання нових явищ у культурі, науці та інших сферах, є власне необхідність тягlosti, що неперервно триває принаймні три покоління [7, с. 104]. У ми цьому контексті письменниця говорить й про своїх батьків, які належали до дисидентського середовища й виховали її всупереч советизації: «Я мала все це засвоювати як протизагуг офіційній радянській освіті й вихованню» [7, с. 19], – розповідає вона. Для О. Забужко то було початком подвійного сприйняття світу, поділу його на свій і зовнішній. На прикладі своєї матері, вона говорить про екзистенційні зусилля людини у протистоянні тоталітарній системі, адже більша частина життя йшла на те, щоб «не збожеволіти, не дати себе розтопати» [7, с. 67]. Водночас вона говорить про етичну складову руху шістдесятків, адже «до руху належали люди, які зробили свідомий вибір на користь слабших і скривджених, стаючи на бік культури, приреченої на знищення» [7, с. 365].

Висновки

Книга «Український палімпсест. Оксана Забужко в розмові з Ізою Хруслінською» розширює не лише уявлення про інтерв'ю як газетно-журнальний жанр, демонструючи необмежені можливості журналістського методу, а й функції самого журналіста. На прикладі цього видання видно, що трансформаційні процеси в царині жанрів зумовлені сукупністю важливих факторів: від зацікавленості видавця, який надав фінансову підтримку для реалізації такого масштабного проекту до творчих пошуків журналіста, який активно виключаючись у культурологічний дискурс, розширює свій інструментарій запозиченнями з суміжних галузей, зокрема літератури (потверджуючи, до речі, й міждисциплінарну природу журналістики). «Український палімпсест» – дітище європейської публіцистичної школи, яка готує висококласних фахівців, здатних сформуувати свій власний погляд на світ, стаючи активним учасником діалогу в інформаційно-комунікативну добу.

З огляду на проєвропейський вектор розвитку нашої держави, розмова О. Забужко з Ізою Хруслінською набуває символічного значення та ще раз potwierджує здатність інтелектуалів активізувати суспільний (навіть міжнаціональний) діалог. Беручи до уваги масив порушених тем, прагнення переглянути спільну українсько-польську історію, а головне зізнання І. Хруслінської, яка сказала словами Яцика Куроня: «...у мене відчуття, що я побагатшав на Україну, що я завдячую українцям своїм внутрішнім і духовним багатством» [7, с. 6], можна констатувати, що «Український палімпсест» – це важливий крок у процесі інтеграції України у європейський простір.

Анотація. Здійснено спробу визначити жарові особливості книги «Український палімпсест. Оксана Забужко в розмові з Ізою Хруслінською». Проаналізовано жанрові модифікації інтерв'ю-бесіди. Враховуючи медитативний характер бесіди, вказано на близькість тексту розмови з есеїстичним письмом. Проаналізовано публіцистичний дискурс «Українського палімпсесту» та вказано на інтертекстуальні зв'язки книги з творчістю письменниці. Підкреслено, що факт появи «Українського палімпсесту» є важливим кроком в процесі інтеграції України у європейський простір.

Список використаних джерел

1. Антонова В. И. Трансформации типологической и жанровой систем в современной журналистике : дис. д-ра филол. наук : спец. 10.01.10 «Журналистика». Саранск, 2006. 248 с.
2. Василенко М. К. Динаміка розвитку інформаційних та аналітичних жанрів в українській пресі : монографія. К. : Інститут журналістики КНУ ім. Тараса Шевченка, 2006. 238 с.
3. Шебеліст С. В. Особливості розвитку сучасної української есеїстики в системі журналістських жанрів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата наук із соціальних комунікацій : спец. 27.00.04 «Теорія та історія журналістики». К., 2009. 13 с.
4. Шебеліст С. Трансформаційні процеси в системі журналістських жанрів. *Вісник Львівського університету. Серія «Теле- та радіожурналістика»*. Львів, 2010. Вип. 9. Ч.1. С. 274 – 280.

-
5. Кройчик Л. Е. Система журналистских жанров. *Основы творческой деятельности журналиста* / Под ред. С. Г. Корконосенко. С.Пб., 2000. С. 125–168.
 6. Тертычный А. А. Жанры периодической печати: Учебное пособие / М. : Аспект Прогресс, 2000. 312 с.
 7. Український палімпсест. Оксана Забужко в розмові з Ізою Хруслінською; [пер. з польської Д. Матіяш; за ред І. Андрусяка]. К. : КОМОРА, 2014. 408 с.
 8. Забужко О. Оксана Забужко: XXI століття буде «жіночим». *Українська правда* URL: <http://life.pravda.com.ua/person/2013/10/23/141363/> (дата звернення 9.11.2020).
 9. Шебеліст С. Теоретичні аспекти жанру есею. *Слово і Час*. 2007. № 11. С. 48 – 56.
 10. Швець Г. Д. Есеїстика Василя Барки: жанрова специфіка та проблематика: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.01 «Українська література». К., 2006. 14 с.
 11. Стеблина Н. О. Сучасна українська письменницька публіцистика у варіанті виступів О. Забужко, Т. Прохаська, Ю. Андруховича : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата наук із соціальних комунікацій : спец. 27.00.04 «Теорія та історія журналістики». К., 2011. 19 с.
 12. Забужко О. З мапи книг і людей : [збірка есеїстики] / Оксана Забужко : Meridian Czernowitz. Кам'янець-Подільський, ТОВ «Друкарня «Рута», 2012. 376 с.
 13. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества [Сост. С. Г. Бочаров, примеч. С. С. Аверинцев и С. Г. Бочаров]. М. : Искусство, 1979. 423 с.
 14. Куява Ж. Зросійщення українства: історія хвороби від Оксани Забужко. *Слово Волині* URL: <http://slovovolyzni.com/ukr/blog/29/24142/> (дата звернення 9.11.2020).

ДО ПИТАННЯ ВАРІАТИВНОСТІ РОЗМОВНОЇ ЛЕКСИКИ У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ: ФАКТОРИ І ТИПОЛОГІЯ

Зданюк Тетяна Вікторівна,

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри німецької мови,
Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка
м. Кам'янець-Подільський, Україна

Вступ

Варіювання є одним з рушійних процесів розвитку мови, що охоплює усі рівні мовної системи. З поняттям варіювання, яке характеризує мінливість мовних утворень у динамічному аспекті, пов'язане поняття мовної варіативності як результату динамічних змін. Варіативність проявляється у різних способах вираження мовної сутності, в модифікації, різновидах або у відхиленні від певної норми. Вона передбачає можливість вибору одного із співіснуючих і конкуруючих варіантів і створює передумови для подальших мовних перетворень.

Варіантами виступають мовні одиниці, що володіють загальною властивістю і відмінностями. Формальні варіанти слова в німецькій розмовній мові визначаються як регулярно відтворювані видозміни одного і того ж слова, що зберігають тотожність морфолого-словотвірної структури, лексичного та граматичного значення і розрізняються за одним або декількома з наступних показників: 1) фонетичними (складом фонем, місцем наголосу і (або) кількістю наголосів); 2) синтетичними і (або) аналітичними засобами а також способами утворення граматичних форм; семантично незначними морфемами.

Варіювання в німецькій розмовній мові обумовлено взаємодією зовнішніх і внутрішніх факторів. Власне передумови варіювання приховані в паралелізмі внутрішньоструктурних потенцій мовної системи. Варіювання у німецькій розмовній мові тісно пов'язане з комплексним характером і неоднорідністю даної мовної підсистеми, сформованої за участю територіальних діалектів,

регіональних розмовних мов, розмовних мов великих німецьких міст, а також соціолектів. Зовнішнім фактором варіювання є контакт німецької розмовної мови з іншомовними мовними системами і підсистемами. У сучасних умовах дані контакти підтримуються низкою соціокультурних чинників: соціальною і географічною мобільністю, розвитком науки і техніки, відсутністю кордонів у віртуальному просторі.

1. Поняття варіативності у мовній системі

У сучасній лінгвістиці існують різні підходи до потрактування поняття «варіативність» (від lat. *Varians* – змінюється). Під варіативністю, як зазначає розвідник В. М. Солнцев, розуміється, по-перше, уявлення про різні способи вираження мовної сутності, її модифікації, різновиди або відхилення від деякої норми, по-друге – як спосіб існування й функціонування одиниць мови і мовної системи в цілому. Ця фундаментальна об'єктивна властивість мовної системи охоплює всі рівні мовної системи як у її вираженні так і у змісті [25, с. 80]

У процесі дослідження мовної варіативності лінгвісти оперують також такими поняттями як «варіант», «інваріант», «варіювання». Дані поняття є загальнонауковими і знаходять застосування як у гуманітарних науках, так і в дослідженнях природничих наук. Поняття «варіант» визначається як видозміна, різновид; одна з можливих реалізацій. Аналіз словникових дефініцій одиниці «варіант» показує, що в даних поняттях присутні два пов'язаних між собою значення: мінливість і здатність існувати в декількох різновидах. Так, поняття «варіативний» пояснюється як «той, що змінюється; допускає варіанти»; «мінливий» – «здатний мати, набувати другорядні зміни при збереженні інваріантної основи» [10]. Варіативний в лінгвістиці означає «представлений декількома варіантами, або, що складається з варіантів». А ось варіативність мови / мовлення визначається як здатність мови у процесі еволюції створювати конкуруючі засоби вираження на всіх рівнях (фонетичному, морфемному, лексичному, синтаксичному, стилістичному) під впливом внутрішніх закономірностей розвитку мови або зовнішніх причин. Інваріативність визнача-

ється як «властивість деяких істотних для системи співвідношень не змінюватися при її певних перетвореннях» [19].

Теоретичне осмислення варіативності як властивості мови починається з середини ХХ ст. Проблема варіативності розглядається в зв'язку з такими питаннями як категорія тотожності, проблема асиметрії в мові, мовний розвиток і лінгвістичне прогнозування, диференційовано чи ситуативно обумовлений вибір засобів вираження в соціолінгвістичних дослідженнях, а також знаходить практичне застосування в лексикографічних розробках і в діяльності питань нормалізації мови.

Власне початок теорії мовної варіативності було покладено у зв'язку з появою поняття інваріанта в структурно-системній лінгвістиці. Вперше питання про протиставлення варіантів та інваріантів в лінгвістиці був поставлено у зв'язку з розробками в галузі фонології представниками Празького гуртка під керівництвом Н. С. Трубецького, а також лінгвістами Лондонської школи – Д. Джоунзом і його учнями. Лінгвісти виділили варіант фонем. Під варіантом розуміли звукові реалізації фонем в акті мовлення, які крім необхідного набору фонологічних істотних ознак містять ще й багато інших фонологічних несуттєвих ознак [28, с.43-44]. Втім, лінгвісти ще не розробили єдиного тлумачення фонем і варіантів. Ще на початковому етапі виникнення теорії варіативності намітилися дві лінії трактування варіантів та інваріантів. Відповідно до однієї точки зору, варіанти та інваріанти розглядалися як різномірні, негомогенні сутності [27; 28]. Інваріант в даному трактуванні має абстрактний характер, він постає як ідеальний конструкт, що в узагальненому вигляді передавав типологічні властивості класу однорідних об'єктів [21, с.24-25]. У понятті інваріанта особливо релевантною є ознака незмінності. Так, інваріант визначається як «ознака або комплекс ознак досліджуваних системних об'єктів (мовних і мовленнєвих одиниць, класів і категорій, їх значень і функцій), який залишається незмінним при всіх перетвореннях, обумовлених взаємодією вихідної системи з навколишнім середовищем» [6, с.5]. Альтернативна точка зору, що виникла одночасно з першою, полягає в тому, що інваріант та варіант розглядаються як одногопорядкові, гомогенні сутності. В даному випадку один з реальних

предметів, що з низки причин є еталоном серед предметів даного класу, визнається інваріантом по відношенню до інших предметів цього ж класу [26, с.80].

Незважаючи на відсутність єдиної інтерпретації інваріанта, поняття варіанта та інваріанта стали широкоживаними в лінгвістичній науці і були трансформовані з фонології на інші сфери лінгвістики. Так, датський структураліст Л. Єльмслев, описуючи процес поділу тексту на відрізки, також використовує поняття «варіант» та «інваріант», називаючи варіантами повторювані в мовному ланцюгу зразки кожного складного речення, кожного простого речення, кожного слова і т.д., а інваріантами – сутності, зразками яких вони є. [50, с.85]. Розуміння варіантів в широкому трактуванні Л. Єльмслева як «корелятив взаємної субституції» стало передумовою для застосування теорії варіювання до всіх рівневих одиниць мовної системи. Варіативність стали розуміти як сутнісну властивість всіх одиниць мови і одну з онтологічних характеристик мовної системи в цілому. Це властивість, як вже зазначалося, полягає в здатності виражати певні мовні сутності різними способами. [26, с.81].

Поняття варіативності знайшло застосування в лінгвістичній науці й у відношенні до мови, що призвело до появи поняття національного варіанту мови. Дослідження проявів мовної варіативності активно ведеться з позицій соціолінгвістики у зв'язку з вивченням проблеми соціальної диференціації мови. В соціолінгвістиці досліджується варіативність, обумовлена структурою суспільства. Дослідження спрямовані на вивчення соціальних варіантів мови – того, як говорять різні за соціальним станом, освітою, статтю, віком в одній і тій же ситуації люди.

Таким чином, застосування поняття варіативності до всіх мовних рівнів, мовних систем і до мов в цілому дозволяє тлумачити варіативність як лінгвістичну універсалію. Так, розробляючи формальний аспект варіантності, З. М. Богословська характеризує варіативність як універсалію насамперед, як властивість а) всіх мов в усі історичні епохи, б) всіх форм існування тієї чи іншої мови, в) всіх рівнів і сторін мови [5, с.17].

Накопичені напрацювання вчених з проблем мовної варіативності дозволили сьогодні говорити про необхідність виді-

лення варіативності в самостійний об'єкт лінгвістичного дослідження. На це вказують у своїх роботах В. Г. Гак, Л. А. Глинкіна, З. М. Богословська та їх послідовники. У варіантології як загальній теорії варіювання викристалізовується варіантологія – окремий напрям, присвячений розробці проблем варіативності слова.

Як зазначає Л. А. Глинкіна, варіативність як предмет лінгвістичного дослідження відрізняється багатоаспектністю, міждисциплінарністю та інтегративним характером. Дослідження варіативності слова передбачає вивчення проблем як тотожності слова, так і співвідношення в ньому лексичного та граматичного, взаємодії словотвору, словозміни і формоутворення, порівневого аналізу парадигматики і синтагматики мовних одиниць, формування норми, специфіки мовної діяльності й сфери комунікації, механізму мовної еволюції тощо [11, с. 77].

У зв'язку з тим, що теорія варіативності тільки знаходиться на стадії становлення, закономірно, що багато питань мовної варіативності знаходяться лише на етапі розробки. Про це свідчить неоднозначність у вживанні та розумінні термінології, в типології варіантів, в методиці дослідження варіантів, а також в недостатності термінологічного апарату.

У зв'язку з дослідженням семантичної структури слова з'являються дослідження, в яких слідом за А. І. Смирницьким в багатозначному слові стали виділяти лексико-семантичні варіанти. Семантична структура слова представляється як сукупність окремих значень (лексико-семантичних варіантів), серед яких виділяються основне і вторинні, похідні від основного значення. Підставою для виділення лексико-семантичного варіанта є вихідна передумова, згідно з якою у всякої мовної одиниці існує лише одне значення (інваріантне), яке в залежності від контексту модифікується.

Однак, теорія загального значення піддалася критиці з боку противників, які вказували на незвідність окремих значень цілого ряду слів до якого-небудь загального значення і вважали, що термін «лексико-семантичний варіант» по суті дублює вже існуючий термін «лексичне значення».

Спроби застосування теорії інваріативного значення до двосторонніх одиниць піддаються критичному осмисленню в ро-

ботах науковця В. М. Солнцева, який слідом за Н. Д. Арутюновою говорить про необхідність роздільного розгляду проблеми варіативності для плану вираження і змісту. На думку В. М. Солнцева, варіювання одиниць в мові стосується, перш за все, варіювання їх знакової форми. Таким чином, визнається тільки формальне варіювання. Стосовно модифікацій, доречніше все ж говорити не про відношення варіювання, а про появу нових значень за рахунок розширення обсягу значення або зміни змісту значення. Зв'язок між новими і старими значеннями може бути визначений як генетичний (для даної мови), але не як варіативний [27, с.228]. У подальших роботах пропонують ідею про існування проміжної форми варіантності: формально-семантичної [4; 19].

У результаті наукових дискусій стала можливою точка зору про те, що у низці випадків інваріант як абстракція не є обов'язковим поняттям. Це стосується, зокрема, двосторонніх мовних одиниць, а саме, їх значень. Необхідність в інваріантності, за словами В. М. Солнцева, відпадає при широкому розумінні варіативності як будь-якої мовної мінливості, модифікації. В цьому випадку можна говорити тільки про варіанти і варіювання, інваріанти відсутні. «Те, що видозмінюється, розуміється як деякий зразок, еталон або норма, а варіант – як модифікація цієї норми або відхилення від неї». Опозиція варіант-інваріант з'являється, якщо говорити про варіативність у вузькому сенсі слова, як «характеристичі способу існування і функціонування одиниць мови в синхронії» [25, с.81].

Наступний момент, який також по-різному трактується лінгвістами, це застосування теорії варіативності в діяхронічному аспекті. Як зазначає Л. А. Глинкіна, поняття діяхронічного варіювання до недавнього часу не існувало, оскільки не було і поняття діяхронічної тотожності мовної одиниці. Варіювання як рівнозначне функціонування співвідносилося тільки з синхронією, що продовжувало традиції Ф. де Соссюра в дослідженні мовної системи. Однак, за справедливим зауваженням Л. А. Глинкіної, визначення причинно-наслідкових зв'язків в дослідженні варіативності в синхронічному плані не завжди є можливим, оскільки варіанти виникають в процесі історичного розвитку мови і є сигналами динаміки

в системі мови. Дослідження варіативності в діяхронії «дозволяє виявити шляхом порівняння декількох синхронних зрізів історичний рух, процес розвитку, продуктивні та непродуктивні ланки системи, причинні зв'язки і взаємодії різних сторін мови, а в підсумку – рушійні сили мовної еволюції» [24, с. 77-78].

Варто зазначити, що серед лінгвістів не спостерігається єдність у застосуванні термінів «варіативність» і «варіантність». Дані поняття науковці В. Н. Ярцева [30] і В. М. Солнцев [25] використовують як синоніми, проте, зустрічається й їх диференційоване використання. Так, варіативність розглядається як «динаміка, процес розвитку і зміни мови, а варіантність – як результат варіативності (динамічних змін в мові), що знаходить відображення в самій системі мови і виявляється в наявності певних варіантів цієї мови» [10]. Відзначаючи, що формальна варіативність одночасно є і наслідком, і проявом, і умовою функціонування і розвитку мови, З. М. Богословська бачить в обох термінах статичний аспект, тобто розглядає їх як властивість, ознаку мови і її одиниць, а в терміні «варіювання» – динамічний аспект, тобто явище [5, с.17].

На неоднозначність термінів «варіативність» і «варіантність» вказував і А. А. Худяков, який під варіативністю мовних одиниць розумів їх мінливість як в синхронічному, так і в діяхронічному плані і використовував цей термін як синонім терміну «варіювання». Термін «варіантність» акцентує наявність в мові варіантів, останні ж, на думку вченого, припускають наявність інваріанта. Однак, з урахуванням того, що в мові, особливо на її знакових рівнях, не завжди можливо виділити інваріант для реально існуючих варіантів, то такі спроби часто носять штучний характер і не накладають на нас зобов'язань неодмінно шукати інваріант – він викликаний наявністю в мові мінливості як феномена і є цілком нейтральним в плані методології дослідження» [29, с.166-167].

2. Фактори варіювання у німецькій розмовній мові

Мовне варіювання детермінується безліччю факторів. У лінгвістичній науці традиційно розглядають фактори мовних змін, які закладені в системі мови, а також фактори, які є зовнішніми по відношенню до мови.

Мова, як вказує В. Г. Гак, піддається дії загальних, універсальних факторів, які властиві усім мовам. Універсальні фактори обумовлюють обов'язкову мінливість об'єктів при будь-якому відтворенні і будь-якій зміні просторово-часових координат. Таким чином, дії даних факторів викликають варіювання будь-якої мови в просторі та в часі, а також, з огляду на суспільний характер мови, у соціумі [9, с. 370]. Дослідник В. Г. Гак зазначає, також, про існування загальнолінгвістичних, властивих будь-якій мові факторів, а також індивідуальних, що стосуються окремих явищ мови. Загальнолінгвістичні фактори варіювання можуть бути внутрішніми (системно-структурними) і зовнішніми. Внутрішні й зовнішні чинники варіювання в лінгвістичній літературі визначаються також, відповідно, як інтралінгвістичні та екстралінгвістичні.

Інтралінгвістичні причини знаходяться у природі самого об'єкта, є його сутнісною властивістю і мають обов'язковий характер. Як зазначає К. С. Горбачевич, основа для змін закладена в самій мові, де діють внутрішні закономірності. Рушійна сила цих закономірностей полягає в системності мови. Науковець перераховує наступні внутрішні причини варіювання: 1) нееквівалентність форми і змісту, що виникає в результаті нерівномірного розвитку цих категорій; 2) різноманіття структурних можливостей мовної системи та її перебудова в процесі розвитку мови; 3) фактор аналогії (парадигматичної та синтагматичної); 4) тенденція до економії (лінійної, матеріальної, розумової) тощо [14, с. 78]. Перераховані фактори носять загальний характер, і, таким чином, дійсні до німецької розмовної мови.

Екстралінгвістичні причини, що знаходяться за межами самого об'єкта, викликані впливом інших об'єктів, а також середовища, в якому він функціонує. В даному випадку варіативність зумовлена контактом та інтерференцією різних систем. Як зазначає Н. Н. Семенюк, серед причин появи варіантів необхідно відзначити участь у формуванні літературної мови декількох територіальних діалектів, а також співіснування його локальних різновидів [22, с. 53]. Дана думка цілком відноситься до ситуації, пов'язаної з формуванням розмовної форми німецької мови.

Спочатку слід уточнити, що у визначенні статусу розмовної, або, як її ще називають, повсякденно-розмовної німецької мови, немає єдності думок лінгвістів. Повсякденно-розмовні форми німецької мови, які в німецькій лінгвістиці передаються збірним терміном *Umgangssprache*, займають проміжне положення між літературною німецькою мовою і діалектами [17, с. 9].

Німецька розмовна мова є сукупністю регіолектів та соціолектів. Терміну *Umgangssprache* немає точної відповідності в українській лінгвістичній термінології, оскільки термін «розмовна мова» не відображає типову для німецької розмовної мови регіональну варіативність. Історично, німецька розмовна мова сформувалася в результаті змішування літературної мови і діалектів. Визначальний вплив регіональних форм в процесі становлення розмовної німецької мови було обумовлено регіональною роздробленістю і тривалою стійкістю в сфері усного спілкування.

Істотним у варіюванні в німецькій розмовній мові є не тільки вплив регіональних особливостей, а й в цілому той факт, що німецька розмовна мова не є однорідною мовною підсистемою. Вона представлена формаціями [17; 18], з-поміж яких: літературно-розмовна мова, загальнорегіональна повсякденно-розмовна мова, міська побутово-розмовна мова, територіальні діалекти, жаргони тощо. Взаємодія елементів різних формацій також є джерелом варіювання.

З огляду на комплексну і неоднорідну структуру розмовної німецької мови і безпосередню участь регіональних елементів у формуванні даної підсистеми німецької мови, на наш погляд, невірно називати вплив регіонального чинника як зовнішнього фактору варіювання. У зв'язку з цим виникають сумніви щодо правомірності використання опозиції зовнішні – внутрішні фактори відповідно до регіонального фактору.

Наступним фактором варіативності німецької розмовної мови, тісно пов'язаним з попереднім, є плюрицентричність німецької мови. На території Німеччини, Австрії, Швейцарії прийняті свої стандартні варіанти німецької мови, вона є також серед офіційних мов на території Ліхтенштейну, Люксембургу, Бельгії, Південного Тіролю в Італії. Національні варіанти німецької мови

сформувалися на власних діалектах і характеризуються специфічними особливостями фонетичного та граматичного ладу. Але наявність державних кордонів не визначає чітких меж між територіальними формами німецької мови, особливо, коли йдеться про розмовну німецьку мову. Взаємодія елементів різних територіальних підсистем в системі німецької мови також детермінує варіювання в німецькій розмовній мові.

Необхідно відзначити, що особливе місце в лінгвістичних дослідженнях відводиться соціальному фактору мовного варіювання. Під соціальним фактором розуміється системно організована соціальна дія різної структури в певній сфері людської діяльності [1, с. 240]. Вплив соціального фактора варіювання досліджується в руслі соціолінгвістики, в якій поняття мовної варіативності є одним з ключових і розглядається як набір засобів, що дозволяють в процесі спілкування виражати одне і те ж значення різними способами. Значення соціального фактора відзначають у своїх роботах А. І. Домашнев, Л. П. Крисін, Ю. М. Шемчук, У. Вайнрайх, У. Лабов та ін. Представники даного напрямку досліджують, як використання і вибір варіантів залежить від сфери та стилю спілкування, від соціальної чи вікової групи, професійного середовища, від комунікативних намірів мовця тощо. Варто зазначити, що німецьку розмовну мову було спочатку пов'язано із вищим прошарком суспільства, а в подальшому, з міською буржуазією. Наразі в розмовній німецькій мові об'єднуються і взаємодіють, викликаючи варіації, різні соціальні діалекти: міське просторіччя, жаргони, аргю.

Істотним в мовному варіюванні є вплив соціальних перетворень, з-поміж яких необхідно відзначити соціальну та географічну мобільність населення, високий рівень розвитку науки і техніки, доступність освіти для широких верств суспільства. Ці перетворення виступають передумовами не тільки для взаємодії елементів різномовних систем, але й для проникнення в німецьку розмовну мову термінів й елементів професійних жаргонів з різних галузей знань.

Неможливо переоцінити такий фактор як розвиток сучасних комунікаційних технологій, завдяки яким відбувається стирання

кордонів, створення наднаціональних спільнот на основі певних інтересів та стрімке поширення інформації. Досягнення науково-технічного прогресу визначили таку характерну рису мовного розвитку сучасності як динамічність [20, с.38].

Визнаючи важливе значення соціокультурних факторів варіювання, К. С. Горбачевич підкреслює, що основа для змін закладена в самій мові, де діють внутрішні закономірності, причина яких, їх рушійна сила, укладена в системності мови. А соціокультурні процеси не є вихідними імпульсами, що породжують варіювання. Вони лише виступають в якості стимулятора або сповільнювача цих змін, підтримують розвиток варіантності, визначають особливості її поширення і функціонування, або, навпаки, консервують її [15].

З точки зору Н. Ф. Алефіренко, невірно розглядати соціальність як щось зовнішнє по відношенню до мови. Внутрішні закони мови складаються історично в процесі тривалого функціонування і розвитку мови в рамках мовної діяльності людей. Однак мовна діяльність є різновидом соціальної діяльності. Поза цією діяльністю людей не можуть формуватися і внутрішні закони мови. Внутрішнім законам мови не властиво творче начало, незважаючи на це, вони є головною організуючою силою мови. Тільки суспільство в процесі мовної діяльності запускає в хід внутрішні закони мови. Особливо яскраво виражається дія різних соціальних факторів у розвитку словникового складу (відповідних його верств), на відміну від фонетики, морфології та синтаксису, де провідна роль належить внутрішньоструктурним закономірностям [1, с.240-242].

Окрім внутрішніх і зовнішніх чинників В. Г. Гак виділяє також фактори, зовнішні по відношенню до системи мови, але внутрішні по відношенню до мови в цілому і до її функціонування: логічні і психологічні чинники, пов'язані із загальними закономірностями людського спілкування і мислення. Логічні та психологічні чинники, на його думку, є вирішальними у варіюванні й еволюції засобів позначення в цілому: «Одиницею функціонування мови є ставлення номінації у кожному даному акті мовлення. Мінливість цих відносин, викликана, з одного боку, універсальними законами

варіювання при відтворенні, а з іншого – особливістю психології та мислення людини, призводить до загальномовної варіативності» [9, с.370]. Так само, зазначені фактори можуть бути об'єктивними, не залежними від бажання людини, що проявляються ніби то проти її волі і суб'єктивними, що відображають усвідомлені наміри і бажання мовця. На нашу думку, в німецькій розмовній мові у цьому відношенні особливо істотним є варіювання, викликане певними комунікативними намірами мовця, необхідністю передати оцінку, емоційний стан, ставлення до співрозмовника тощо.

Різноманіття факторів варіювання є одним з критеріїв класифікації мовних варіантів і слугує підставою для виділення структурних і функціональних варіантів. Структурні варіанти пов'язані з можливістю передачі одного і того ж розумового змісту різними способами, з багатозначністю мовних одиниць; функціональні варіанти визначаються особливостями функціонування мови, породжуються відмінностями в її окремих функціях, в мовних і мовленнєвих ситуаціях.

Таким чином, варіювання в німецькій розмовній мові обумовлено впливом різноманітних зовнішніх і внутрішніх факторів, що часто взаємодіють один з одним, і, які зумовлюють не тільки появу варіантів, але і специфіку їх функціонування, подальшого поширення або зникнення. Передумови варіативності в німецькій розмовній мові закладені у внутрішньоструктурному потенціалі даної мовної системи, а також в її комплексному характері та зв'язках з тими мовними системами і підсистемами, з якими вона перетинається і взаємодіє в процесі функціонування. Соціально детерміновані чинники стимулюють вплив на внутрішні процеси в німецькій розмовній мові, приводячи їх в рух, або, навпаки, зменшують їх.

3. Типологія варіантів слова у німецькій розмовній мові

Питання типології варіантів слова на сьогодні є дискусійним. Варіативність як універсальна властивість охоплює всі рівні мовної системи, проявляючи себе по-різному на одиницях одно- і двосторонніх, що свідчить про складність даного явища і призво-

дить до неузгодженості наукових поглядів на нього. Відсутність єдиної типології варіантів пов'язано як з трактуванням окремими лінгвістами самого поняття «мовний варіант» і визначенням меж варіантності, так і з вибором об'єкта дослідження і методологічного підходу при описі випадків мовного варіювання. Крім того, різноманітність факторів мовного варіювання визначає необхідність врахування різних ознак при виділенні і протиставленні варіантів, що відобразилося в спробах створення багатоаспектних класифікацій варіантів [12; 2]. У науковій літературі висловлювалося припущення про неможливість розробки універсальної типології варіантів, яка б застосовувалася до всіх випадків мовного варіювання. Пов'язано це з тим, що у варіюванні мовних одиниць проявляється ієрархія мовної системи: варіювання одиниці нижчого мовного ярусу викликає варіювання одиниці вищого ярусу [30]. Через взаємозумовленість у варіюванні елементів мовної системи опис варіантів слова відрізняється різноманітністю і розбіжністю як в їх назві, так і в їх характеристиці.

Перші спроби систематизації варіантів слова були зроблені А. І. Смирницьким. Він виділив семантичні і фономорфологічні варіанти. Семантичне варіювання визначається як можливість вираження кількох значень при збереженні однієї матеріальної оболонки. Фономорфологічні варіанти, в свою чергу, поділяються на фонетичні і морфологічні. Морфологічні варіанти діляться далі на граматико-морфологічні (граматичні) варіанти, тобто варіанти утворення граматичних форм слова, і лексико-морфологічні (словотвірні) варіанти слів, які, маючи спільну кореневу морфему і володіючи однаковим лексичним значенням проте розрізняються словотворчими компонентами [23].

Дослідниця О. С. Ахманова розділяла погляди А. І. Смирницького і також розглядала варіювання як відмінність у відтворенні, що полягає у зміні звукового складу або значення структурної одиниці без втрати її тотожності [2, с.70]. Типологія, яку вона запропонувала, охоплювала чотири типи варіювання слова – лексико-семантичне варіювання, лексико-фразеологічне варіювання слова у словосполученні, фонетичне та морфологічне варіювання, крім того, з урахуванням письмової форми існування мови було поставлено питання

про існування орфографічних варіантів слова. Кожному типу була визначена межа, яка свідчить про розрив тотожності слова: межею лексико-семантичного варіювання виступає омонімія, лексико-фразеологічного – фразеологічна одиниця, межею фонетичного і морфологічного варіювання є синонімія [2].

На основі запропонованих ідей А. І. Смирницького і О. С. Ахманової розмежування семантичних і формальних варіантів утвердилось у подальших дослідженнях, при цьому, поняття семантичного варіанту визнається не усіма дослідниками. У лінгвістичній літературі зустрічається також думка про доцільність виділення третього типу – формально-семантичного варіювання. У даному випадку йдеться про такі пари слів, які розрізняються одночасно і у формальному, і у семантичному відношеннях [19, с. 648]. Такі явища, як правило, розглядаються як різні слова, оскільки тут порушуються принципи морфологічної і семантичної тотожності.

В описі морфологічних варіантів слова простежуються дві лінії. Одні дослідники зараховують до цієї групи словотвірні варіанти на тій підставі, що при збереженні тотожності кореня і відсутності лексико-семантичних відмінностей зовнішня відмінність, пов'язана з наявністю інших афіксів, є другорядною і не перешкоджає ототожненню слова [2, с.214].

Відповідно до іншого підходу, морфологічні варіанти розглядають як формальні модифікації слова при збереженні тотожності морфологічної структури лексичного та граматичного значення. В останньому випадку до варіантних форм слова відносяться різноманітні модифікації, пов'язані з утворенням граматичних форм, властивих конкретній мові, до прикладу, зміни в формах роду, числа, відмінка іменників.

У роботах Л. К. Граудіної та співавторів «функціонально тотожні граматичні одиниці, що відрізняються регулярною розбіжністю граматичної форми» називаються граматичними варіантами. До цієї групи варіантів відносяться одиниці, які відповідають таким вимогам: 1) граматичній системності; 2) регулярній взаємозаміні; 3) функціональній еквівалентності граматичного значення у взаємозамінних контекстах; 4) однорідності порівнюваних граматичних структур. Провідним із названих ознак

є критерій граматичної системності, що передбачає регулярне коливання граматичної форми. До групи граматичних варіантів включені наступні типи варіантів: а) словозмінні, які є варіантами словозмінних форм (наприклад, форм роду, форм відмінку, форм дієприкметника); б) словотворчі варіанти, у яких варіативні словотворчі афікси; в) синтаксичні варіанти, до яких відносяться варіанти керування, узгодження і приєднання. Запропонована систематизація граматичних варіантів оцінюється її авторами як умовна, оскільки у багатьох випадках можлива класифікація з різних точок зору і по-різному, так, варіанти форми й роду тут віднесені до варіантів словозміни, хоча деякі дослідники відносять їх до розділу словотворення [16, с.61-63].

У морфологічній варіативності слова, що пов'язане зі збереженням тотожності морфологічної структури виділяться два підвиди морфологічних варіантів: а) *словотворчі варіанти*, що характеризуються коливаннями семантично незначущих морфем (*Lausjunge / Lausejunge*); б) *граматичні варіанти*, що характеризуються коливаннями, пов'язаними з утворенням граматичних форм слова при збереженні тотожності граматичної функції (*der Japs - des Japses / des Japsen, der Bazi - die Bazi / die Bazis, roboten - robotet*).

Крім двох основних видів варіативності слова слід також відзначити варіативність, що виявляється тільки в письмових джерелах. Це *орфографічна варіативність* слова. Дослідники варіативності слова у своїх типологіях не завжди виділяють даний тип варіантності. Мотивується це, як вказує Б. З. Букчина, специфікою орфографічною варіантності, її умовним характером, оскільки вона не охоплює ні зовнішню (звукову), ні внутрішню (змістовну) структуру [7]. До орфографічних варіантів слова відносяться формальні різновиди одного і того ж слова, що розрізняються в написанні, але співпадаючи у вимові. Незважаючи на те, що основною формою реалізації німецької розмовної мови є усна мова, проте, у сьогоденні німецька розмовна мова активно представлена і в мережевій комунікації в Інтернеті, в текстах смс.

Різноманітні форми прояву орфографічної варіативності слова в німецькій розмовній мові можна об'єднати в три групи.

По-перше, в німецькій розмовній мові орфографічна варіативність проявляється у співіснуванні письмових різновидів одного і того ж слова, що виявляють відмінності у графемному складі. Даний тип варіативності особливо характерний для іншомовної лексики і обумовлений дією живих процесів орфографічної асиміляції. При вживанні іншомовних слів у письмовій комунікації відбувається заміна графем за правилами фонемо-графемної відповідності у німецькій мові, але на певному етапі вживаються (частково) асимільовані й неасимільовані форми. Так, прикладом орфографічної варіативності може слугувати колоквіалізм англomовного походження *anturnen* [antø:vrnən], який в письмовій комунікації має також і асимільовану варіативну форму *antörnen*. Досить поширеними є письмові різновиди слів, пов'язані із заміною в іншомовних словах графеми *s* на *k*: *aerobicen* / *aerobiccen*, *Kanaille* / *Canaille*, *Piccolo* / *Pikkolo*, або на графему *z*: *bezirzen* / *becircen*. Заміні підлягають і графемні поєднання, що позначають фонему [ʃ] в колоквіалізмах англійського та французького походження: *die Chose* / *Schose*, *shanghaien* / *schanghaien*.

Другу групу орфографічних варіантів утворюють одиниці, протиставлені по написанню суцільно / через дефіс, а також разом / окремо. До цієї групи належать, переважно, англomовні колоквіалізми. Варіативність написання суцільно / через дефіс зустрічається, першочергово, серед іменників, утворених від англійських фразових дієслів: *Comingout* / *Coming-out*, *Comeback* / *Come-back*, *Dropout* / *Drop-out*, *Hangover* / *Hang-over*. Письмовий варіант написання через дефіс здебільшого пояснюється необхідністю полегшити сприйняття слова, наприклад: *Fresssack* / *Fress-Sack*.

І, нарешті, третій тип орфографічною варіативності виявлено у незначній кількості абревіатур та інших типах скорочених слів з коливаннями між великими та малими буквами: *Bufdi* / *BuFDi*, *o.k.* / *O.K.*, *DJane* / *Djane*.

Отже, очевидно, що в орфографічному варіюванні німецьких розмовних слів взаємодіють кілька факторів, з поміж яких найбільш істотними є, на наш погляд, процеси асиміляції та поєднання декількох словотворчих процесів в акті словотворення.

Крім систематизації варіантів за формальними ознаками можливим є і їх опис за функціональними показниками. Так, виділяють повні варіанти, що розрізняються лише за формальними показниками (вимовою, наголосом) і неповні варіанти, що розрізняються ще і функціонально. Функціональна характеристика мовних варіантів враховує сферу їх вживання, хронологічне маркування, експресивно-емоційний характер, нормативність та інші параметри, пов'язані з використанням мови у різних ситуаціях. У дослідженнях варіативності у функціональному відношенні виділяють діалектні, регіональні, розмовні, історичні, стилістичні, професійні та інші варіанти. Л. І. Баранникова розрізняє вільні (необумовлені) і обмежені варіанти в залежності від наявності певних правил або обмежень вживання варіантів. Якщо обмеження накладаються особливостями самої системи, тоді мова йде про позиційно-обмежені варіанти; якщо обмеження обумовлені особливостями функціонування, такі варіанти є функціонально-обмежені [2, с. 20]. В іншій термінології опозиція вільних і обмежених варіантів представлена як протиставлення невмотивованих і мотивованих варіантів, або повних і неповних варіантів. Так, Н. Н. Семенюк описує повні варіанти як варіанти, у яких, за певних формальних відмінностей, і значення, і функція збігаються, а неповні варіанти – як варіанти, що розрізняються не лише своїм матеріальним виявом, але також вторинними (переважно експресивно-стилістичними) відтінками значень, або, нарешті, функціонально, тобто за сферою використання [22, с.52].

Варіанти можна також протиставити за їх походженням. Умовно розрізняють моносистемні варіанти, що розвиваються на основі елементів даної системи, та полісистемних варіантах, перенесених з іншої систем (мовних або діалектних) [2, с.20].

Крім узуальних варіантів в мовній практиці можливі й оказіональні варіанти. У соціолінгвістичних дослідженнях варіативності враховують двоякі параметри – соціальні характеристики носіїв мови (вік, місце народження, професія, рівень освіти та ін.) та ситуації мовного спілкування (залежність від стилю, жанру, ступеня уваги мовця до свого виступу, офіційності / неофіцій-

ності оточення тощо). Відповідно до цього виділяють стратифікаційні варіанти, обумовлені розшаруванням мовної спільноти на групи, і ситуативні варіанти. Обидва види варіативності є досить пов'язаними і одиниці відповідних типів можуть у певних комунікативних ситуаціях замінювати один одного [21, с.25].

Висновки

Варіативність слова є однією з найважливіших характеристик німецької розмовної мови. Вона охоплює різні групи слів, різні пласти розмовної лексики, виявляється на різних сегментах слова з його морфемної структури і на різних рівнях слова.

Варіантами слова у німецькій розмовній мові визначаються регулярно відтворювані видозміни одного і того ж слова, що зберігають тотожність морфо-словотворчої структури, лексичного і граматичного значення і розрізняються за одним або декількома наступними показниками: 1) за фонетичним (складом фонем, місцем наголосу і (або) кількістю наголосів); 2) синтетичними і (або) аналітичними засобами а також способами утворення граматичних форм; семантично незначними морфемами.

Варіювання у німецькій розмовній мові обумовлено комплексним характером даної мовної підсистеми, взаємодією внутрішньоструктурних закономірностей і зовнішніх факторів, серед яких найбільш вагомими є міжмовні контакти і контакти з одномовними соціально і територіально детермінованими підсистемами.

Різноманітні види формальних варіантів слова у німецькій розмовній мові за формальними показниками можна звести до наступних основних груп: 1) фонетичні варіанти, до складу яких входять: а) акцентні варіанти, що характеризуються коливаннями позиції словесного наголосу і (або) кількістю наголосів; б) орфоепічні варіанти, що характеризуються відмінностями у вимові звуків, які не фіксуються на письмі; в) фонематичні варіанти, відмічені нестійкістю складу фонем – їх якістю або кількістю, а також позицією; 2) морфологічні варіанти, до яких належать: а) словотворчі варіанти, що розрізняються семантикою словотворчої морфеми; б) граматичні варіанти, що характеризують-

ся тотожністю граматичної функції при коливанні граматичної форми.

Анотація. У статті розглядаються питання становлення та змісту понять «варіант», «інваріант», «варіативність», «варіантність», «варіювання» у лінгвістичній науці та підходи вітчизняних та зарубіжних науковців до потрактування даних понять; розкривається проблема ідентифікації варіантів слова у німецькій розмовній мові; висвітлюються інтралінгвістичні та екстралінгвістичні фактори варіювання, що часто взаємодіють один з одним і зумовлюють не тільки появу варіантів, але і специфіку їх функціонування, подальшого поширення або зникнення; розкривається типологія варіантів слова у німецькій розмовній мові.

Список використаних джерел

1. Алефиренко Н. Ф. Современные проблемы науки о языке: Учебное пособие. М. : Флинта : Наука, 2005. 416 с.
2. Ахманова О. С. Очерки по общей лексикологии. Изд. 3-е М. : Книжный дом «Либроком», 2009. 296 с.
3. Баранникова Л. И. Вариантность языковых систем и проблема типологии вариантов. *Вариантность как свойство языковой системы*: Тезисы докладов. – Ч.1. К. : Наука, 1992. С. 19-20.
4. Богословская З. М. Существует ли формально-семантическое варьирование слова? *Вестник Томского государственного педагогического университета*. 2011. №9 (111). С. 57-60.
5. Богословская З. М. Диалектная вариантология: лексикологический и лексикографический аспекты автореф. дис. ... д-ра. филол. наук. Томск, 2006. 40 с.
6. Бондарко А. В. Инварианты и прототипы в системе функциональной грамматики. Проблемы функциональной грамматики. Семантическая инвариантность/вариативность / СПб. : Наука, 2003. С.5-36.
7. Букчина Б. З. Орфографические варианты. *Литературная норма и вариантность*: сборник научных трудов / ред. Л. И. Скворцов. М. : Наука, 1991. С. 215-233.
8. Виноградов В. В. О формах слова. *Известия Академии наук. Отделение литературы и языка*. М. : Изд-во АН, 1984. Т. III. Вып. 1. С. 31-44.

-
9. Гак В. Г. Языковые преобразования. М. 1998. 768 с.
 10. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. К. : Вища школа, 1985. 360 с.
 11. Глинкина Л. А. Грамматическая вариантность. *Вестник Иркутского государственного лингвистического университета*. 2012. №20 (18).
 12. Головина Э. Д. К типологии языковой вариантности. *Вопросы языкознания*. 1993. № 2. С. 58-63.
 13. Горбачевич К. С. Вариантность слова и языковая норма. / Отв. ред. Ф.П. Филин. Изд. 2-е. М : Книжный дом «Либроком», 2009. 240 с.
 14. Горбачевич К. С. Вариантность слова как лексико-грамматический феномен. *Вопросы языкознания*. 1995. № С. 55-64.
 15. Горбачевич К. С. Зоны вариантности слов и нормы русского литературного языка. *Вопросы языкознания*. 1994. № 5. С. 77-86.
 16. Граудина Л. К. Варианты языковые. Энциклопедия / Гл. ред. Ю.Н. Караулов. М : Изд. дом «Дрофа». С.61-63.
 17. Домашнев А. И. Современный немецкий язык в его национальных вариантах. Л. : Наука, 2003. 232 с.
 18. Копчук Л. Б. Статус обиходно-разговорного языка в системе немецких социолектов. *Материалы конференции*. СПб. : Наука, 2002. С. 102–108.
 19. Немченко В. Н. Спорные вопросы вариантности слова. *Вестник Нижегородского университета*. 2010 №4 (2). С. 647-649.
 20. Нещименко Г. П. К рассмотрению динамики языковой ситуации через призму процессов интеграции и дифференциации. *Глобализация-этнизация: этнокультурные и этноязыковые процессы в 2 кн.* / [отв.ред. Г. П. Нещименко]. Кн.1. М. : Наука, 2006. С.38-69.
 21. Никольский Л. Б. Понятие инварианта и варианта в социолингвистике. *Вариантность как свойство языковой системы: Тезисы докладов*. Ч.2. М. : Наука, 1998. С. 24-25.
 22. Семенюк Н. Н. Некоторые вопросы изучения вариантности. *Вопросы языкознания*. 1965. № 1. С. 48-55.

23. Смирницкий А. И. К вопросу о слове (проблема «тождества слова»). *Труды Института языкознания*. т. 4. М., 1984 С.4-49.
24. Смирницкий А. И. Лексикология английского языка. М. : Изд. лит. на иностр. яз., 1985. 260 с.
25. Солнцев В. М. Вариантность. *Языкознание. Большой энциклопедический словарь* / Гл. ред. В.Н. Ярцева. 2-е изд. М. 1998. С. 80-81
26. Солнцев В. М. Вариативность как общее свойство языковой системы. Тезисы докладов. Ч.1. М. : Наука, 1982. С. 70-73.
27. Солнцев В. М. Язык как системно-структурное образование. М. : Наука, 1971. 294 с.
28. Трубецкой Н. С. Основы фонологии / Пер. с нем. А. А. Холодовича; Под ред. С.Д. Кацнельсона. М. : Аспект Пресс, 2000. 352 с.
29. Худяков А. А. Теоретическая грамматика английского языка: Учеб. пособие для студ. филол. фак. и фак. ин. яз. высш. учеб. заведений. М : Издательский центр «Академия», 2010. 256 с.
30. Ярцева В. Н. Проблема вариативности и взаимоотношение уровней грамматической системы языка. *Вопросы языкознания*. 1983. № 5. С.17-24.
31. Braun P. Tendenzen in der deutschen Gegenwartssprache. Sprachvarietäten. Stuttgart: Kohlhammer, 1998. 265 S.

ІНСТРУМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ НІМЕЦЬКИХ ЗІМКНЕНИХ ПРИГОЛОСНИХ / b, d, g – p, t, k/

Кулина Ірина Георгіївна,

кандидат філологічних наук, доцент,
завідувачка кафедри німецької мови,
Одеський національний університет
імені І.І. Мечникова,
м. Одеса, Україна

Березіна Юлія Олександрівна,

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов
гуманітарних факультетів,
Одеський національний університет
імені І.І. Мечникова,
м. Одеса, Україна

Вступ

Новонімецький (нн.) період, як відмічають Х. Веддіге, Й. Вольфф, В. М. Жирмунський, Л. Р. Зіндер, В. В. Левицький, Т. В. Строева, Т. Хеннінгс та ін., охоплює період із 1350 року до сучасності. При цьому, ранньовісхіднонімецький період (рнвн.) припадає на 1350 – 1650 роки, до середини XVII ст. [1, 2, 3, 4, 6, 7, 8].

В.В. Левицький вважає, що найважливішим критерієм відокремлення рнвн. мови від свн. є виникнення в середині XIV ст. передумов для створення наддіалектної ділової (канцелярської) мови, що у XVII ст. призвело до створення єдиної літературної німецької мови і початку новонімецької мови (нн.), де й відбувалося створення єдиної німецької мови та її вдосконалення [4, с.163].

Що стосується діалектного членування рнвн. мови, то воно збігається з свн. та охоплює південнонімецькі (алеманський, баварськоавстрійський, східнофранкський) та середньонімецькі діалекти (західносередньонімецькі: рейнськофранкський, середньофранкський з мозельським і рипуарським та східносередньонімецькі: тюрингський, верхньосаксонський, богемський, лужицький, сілезький та верхньопруський) [1; 4].

Як наголошує О.І. Селіванова, об'єктом комунікативної лінгвістики є мова, що проявляється у реальних процесах комунікації. При цьому норма повинна спиратися на живе тіло мови і враховувати не тільки особливості писемної мови, але й звучущого мовлення. Норма не може не помічати мовний рух, вона повинна бути рухомою та динамічною [5, с. 444].

Л.Р. Зіндер стверджує, що будь-яке дослідження лише тоді можна вважати повним, коли в ньому присутні як суб'єктивні, так і об'єктивні методи дослідження. До суб'єктивних він відносить перцептивний та аудиторський аналізи мовленнєвого матеріалу, до об'єктивного – інструментальний та експериментальний види аналізу мовлення, що звучить [2].

В актуальному дослідженні були проведені перцептивний, аудиторський та інструментальний аналізи мовлення, що звучить. Для проведення експерименту були залучені тексти 18 випусків прогнозу погоди (Wetterbericht) на каналах телебачення Німеччини («Das Wetter in Deutschland», «Das N-24», «Zoomin TV»), Австрії («ORF-2», «Wetterschau») та Швейцарії («Wetterportal Pro7 Sat.1»).

Мета дослідження полягала в тому, щоб встановити спільні або відмінні риси у вимові зімкнених приголосних у німецькомовних країнах (Німеччина, Австрія, Швейцарія) та співвіднести їх з діалектами, до яких ці країни колись належали.

1. Експериментальна частина

Для експерименту було задіяно по 6 дикторів (3 жіночих та 3 чоловічих голоси) з кожної країни, де досліджувалася німецька мова (німецька в Німеччині, німецька в Австрії, німецька в Швейцарії), загалом 18 дикторів. Період звукозапису охоплює 2012-2016 роки. З дикторського мовлення були спочатку вилучені слова, в яких містяться анлаутні та ауслаутні зімкнені приголосні / *b, d, g* – *p, t, k*/. Далі були окремо вилучені зазначені початкові та кінцеві зімкнені приголосні для їх ретельного аналізу на початку та в кінці німецьких слів. Відбір мовленнєвого матеріалу для проведення фонетичного дослідження, що був представлений звуко- та відеозаписами прогнозів погоди, уможливив

сформувати банк даних текстів загальним об'ємом звучання 40 хвилин (один текст прогнозу погоди тривав від 2 до 3 хвилин). Відібрані методом наукового дослідження 1640 слів (з повторами) із зімкненими приголосними / *b, d, g – p, t, k*/ (в анлауті 1005 слів, напр.: *blau, dicht, grau, Prognose, Tag, kalt*; в ауслауті 635 слів, напр.: *ab, mild, Tag, Prinzip, taut, stark* – див. Рисунок 1) були піддані аудиторському та комп'ютерному аналізу з метою отримання даних про характер зімкнених приголосних у німецькій мові в Німеччині, Австрії та Швейцарії, виявлення загальних та відмінних ознак предмету дослідження, акустичних характеристик досліджуваних початкових та кінцевих зімкнених приголосних (інтенсивність, тривалість, частота основного тону – ЧОТ). Крім того, був проведений порівняльний аналіз зазначених одиниць, що відповідає даним критеріям кодифікованої норми згідно словнику DAWB 2010 року.

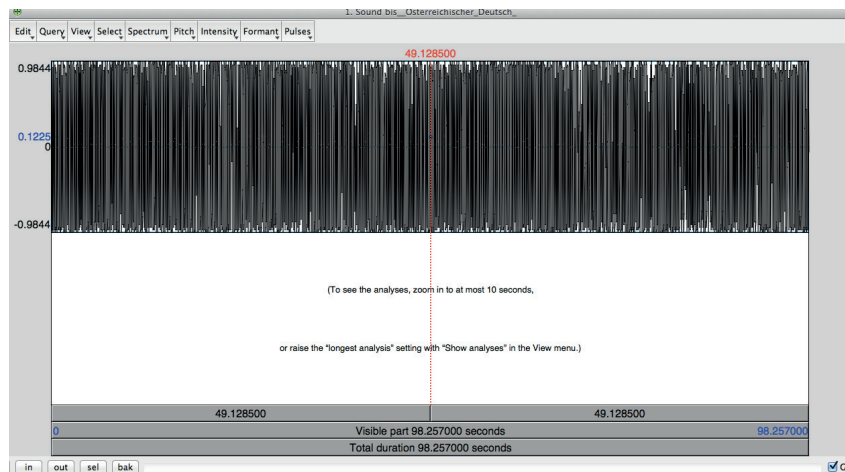
Інструментальне дослідження зімкнених приголосних містило в собі осцилографічний та спектральний види аналізу, які надали можливість отримати об'єктивну уяву про досліджуване явище. Прояви анлаутних та ауслаутних зімкнених приголосних були оброблені за допомогою комп'ютерної програми PRAAT 5.0 при поєднанні аудіосистеми SAMSUNG RCD-M 70 до звукової карти персонального комп'ютера TOSHIBA SATELLITE L40-139. Шістнадцятирозрядні звукові файли, що були отримані в результаті оцифровки з частотною дискретизацією 22,05 кГц зберігалися на твердому диску у форматі *.wav (Анерт).

Мовленнєвий матеріал був оброблений у програмі PRAAT 5.0, що дозволило виводити на екран комп'ютера осцилограму виділеного відрізка, частоту основного тону (від 60 до 300 Гц для чоловічих голосів, від 60 до 400 Гц для жіночих голосів), високочастотну інтенсивність (від 0 до 90 дБ), спектрограму шириною аналізу 15-25 мс та частотою 5512 Гц, зміни інтенсивності амплітуди у діапазоні від 0 до 60 дБ. Програмне забезпечення, що було використано, дозволило отримати графічне відображення виділеного сегменту з поширеною інформацією про характер мовленнєвого сигналу. Досліджувані анлаутні та ауслаутні приголосні були вилучені з великих звукових файлів розміром 455,28 Мбайт, отри-

маних в результаті оцифровки (приклад робочого вікна програми PRAAT 5.0 наданий у Рисунок 1).

Рисунок 1

Зразок робочого вікна програмного пакету PRAAT 5.0

Перцептивний аналіз містив аналіз звукового матеріалу, відбір записів мовлення дикторів, оцінку якості мовлення дикторів, що було підтверджено аудиторамі – носіями німецької мови (2 аудитори), викладачами кафедри німецької мови Одеського національного університету імені І.І. Мечникова (2 аудитори) – див. Рисунок 1. Порядок прослуховування мовленнєвого матеріалу відбувався наступним чином: німецький, австрійський, швейцарський варіанти. Але інформація щодо зазначеного порядку не була повідомлена аудиторам. Таким чином, можна стверджувати, що мовленнєвий матеріал для подальшого інструментального аналізу відповідає нормативній дикторській реалізації.

2. Результати дослідження

В результаті аналізу мовлення дикторів 3-х німецькомовних країн нами була встановлена специфіка територіальної варіативності сучасних німецьких зімкнених. Усі територіальні вимовні розбіжності ми пов'язуємо з давніми діалектами: німецька мова

в Німеччині сформувалася зі східносередньонімецьких діалектів (*Deutsch: Ostmitteldeutsch*), в Австрії – з південнонімецьких діалектів (*Österreich: Oberdeutsch-Bayerisch*), у Швейцарії – з південнонімецьких діалектів (*die Schweiz: Oberdeutsch-Alemannisch*).

Дослідження територіальної варіативності німецьких зімкнених приголосних дозволило встановити, якою мірою впливають регіони (країни) на поширення у мовленні тих чи інших вимовних тенденцій, та виявити реальний стан функціонування фонетико-фонологічної системи сучасної німецької мови, зокрема її приголосних.

У системі варіювання німецьких зімкнених приголосних спостерігаються наступні особливості: територіальна варіативність зімкнених виявляється у таких модифікаціях як оглушення дзвінких зімкнених, послаблення або втрата аспірації глухих зімкнених. Фонетичною особливістю німецьких глухих зімкнених є придиhi. Але під впливом комбінаторно-позиційних умов реалізації фонем, загальної тенденції до послаблення напруженості при вимові звуків, територіальних чинників, усе частіше спостерігаються послаблено аспіровані реалізації або відсутність придиhiу приголосних *p, t, k*, що сприяє появі їхніх ленізованих, тобто послаблених форм.

Аналіз показників інтенсивності на початку слова свідчить про максимальні значення дзвінких зімкнених *b, d, g* та про меншу силу вимови анлаутних глухих зімкнених *p, t, k*, незалежно від вимови, країни, до яких належать диктори та структури початку слова (*TV – bis, dabei, gut, positiv, Tag, kein*; *TRV – blieb, Grad, drei, Prognose, trocken, klar*). Серед дзвінких тут домінують *d, g*, серед глухих – *t, k* (див. Рисунок 1).

Посилення формантних частот анлаутного білабіального [b] у мовленні німецьких дикторів відповідають спектральній картині нормативного дзвінкого приголосного. Характеристики шуму вибухової фази вказують на посилення губно-губного зімкненого та більшу участь голосових зв'язок на відміну від [b] у мовленні дикторів з Австрії та Швейцарії. Отже, «розмитий» шумний губно-губний [b] типовий для вимови мешканців Австрії та Швейцарії. Це стосується також анлаутних дзвінких приголосних [d, g] і цілком

збігається з результатами слухового аналізу. Що до анлаутних глухих зімкнених *p*, *t*, *k*, то у вимові німецьких дикторів відчувається легка аспірація, в австрійському варіанті – малопомітна аспірація, у швейцарському – аспірація зовсім відсутня, тобто більш напружені анлаутні глухі зімкнені спостерігаються у німецькій вимові і менші показники простежуються при розгляді спектральної картини зімкнених *p*, *t*, *k* в австрійському та швейцарському варіантах, що підтверджується слабкою концентрацією енергії у місці локалізації шуму.

Дослідження інтенсивності зімкнених приголосних в ауслауті німецьких слів показало, що усі показники тут мають меншу силу вимови, ніж показники у зімкнених в анлауті, незалежно від самого зімкненого та індивідуальних особливостей дикторів. Отже, вищезазначене є свідченням про посилення початку слова та послаблення його кінця. Що стосується кінцевих зімкнених, то за нормою (стандартом) вимови у Німеччині тут всюди маємо глухі аспіровані, хоча на письмі вони відображені як дзвінки, напр.: *blieb* [p^h], *Grad* [t^h], *Tag* [k^h]. Ця тенденція оглушення дзвінкого (*Auslautverhärtung*) відмічається незалежно від ауслаутної структури слів з кінцевими зімкненими (VT: *Grad*, *ab*, *richtig*, *knapp*; VRT: *mild*, *Nord*, *wird*, *sind*, *stark*; VST: *ist*) та підтверджується свідченням аудиторів. При вимові дзвінких ауслаутних зімкнених у зазначених словах в австрійському варіанті простежуються напівдзвінки [b, d, g], у швейцарському відчуються малопомітні дзвінки [b, d, g], тобто ленізовані приголосні. У суфіксі *-ig* (*kräftig*, *wolkig*, *fertig*) в німецькому варіанті вимовлявся щілинний [t], в австрійському – ленізований [g], у швейцарському – фортізований [k]. Що стосується глухих ауслаутних зімкнених, то у німецькому варіанті вони вимовлялися фортізовано, тобто відчувалася сильна аспірація [p^h, t^h, k^h]; в австрійському та швейцарському варіантах аспірація відсутня [p, t, k]. Треба також відмітити, що в деяких випадках кінцевий зімкнений вимовлявся німецькими дикторами як щілинний (*Tag* [h]), що є безперечним фактом продовження процесу послаблення кінця німецького слова. Висуваємо припущення, що ця тенденція і в подальшому буде активно проявлятися у мовленні та може з часом стати нормою, зафіксованою у словниках вимови.

Дзвінки зімкнені / *b, d, g*/ у порівнянні з глухими зімкненими / *p, t, k*/ мають частоту основного тону (ЧОТ) та регулярні коливання голосових зв'язок. Показники тривалості досліджуваних зімкнених приголосних на початку слова, в цілому, більше у глухих, ніж у дзвінких, незалежно від вимови дикторів. Вважаємо, що це пов'язано з наявністю придишу у глухих приголосних. Усі показники тривалості ауслаутних зімкнених, як дзвінких, так і глухих, перевищують показники тривалості анлаутних зімкнених. Це також є свідченням прояву аспірації у кінцевих глухих зімкнених, що особливо чітко відмічається у вимові німецьких дикторів.

Отже, у результаті проведеного дослідження виявлено, що статистичні показники у сучасній німецькій мові відображують певні етапи розвитку мови і саме в цьому перехрещуються лінії синхронічного та діахронічного відображення мовних явищ. Та тенденція до компресії мовної інформації, яка відбулася в діахронії слів, продовжує виявлятися з розвитком мови й на сучасному етапі. При цьому, початок німецького слова характеризується історичним посиленням вимови та висхідним рухом напруженості, а кінець – послабленням та нисхідним рухом напруженості, що викликано фонетичними (фонетико-морфологічними) змінами, характерними для еволюції німецького слова.

Висновки

При дослідженні кінцевих зімкнених виявлена «нейтралізація» протиставлення глухий/дзвінкий, що почалася ще у свн. періоді і у нн. закріпилася. Відмічається також протиставлення приголосних за ознакою напружений/ненапружений (*Lenis – Fortis*), що реалізується в кінці слова лише у глухих зімкнених. Кінцевий зімкнений у сучасній німецькій вимові лишився своєї дзвінкості та перейшов у напружений глухий: *blieb* [bl'i:p], *Grad* [g'va:t], *Tag* [t'a:k], інколи у щілинний: *kräftig* [kv'eftiç].

У нн. анлауті на письмі домінують дзвінки приголосні *b, d, g* (66%), а в ауслауті домінують глухі *p, t, k* (60%), що свідчить про енергетичне послаблення кінця сучасного німецького слова та, відповідно, посилення його початку.

В результаті проведеного дослідження зімкнених приголосних / *b, d, g – p, t, k*/ в анлауті та ауслауті німецьких слів були

виявлені фонетичні процеси, що відбувалися в різні періоди розвитку мови. Вони викликали послаблення кінця німецьких слів та посилення їх початку, а також визначили подальшу тенденцію до фонетичного стягнення кінця слова. Результати дослідження свідчать про еволюційність, цілісність, але нестійкість мовної системи, на чому й ґрунтуються закони лінгвосинергетики.

За результатами інструментального аналізу показники інтенсивності анлаутних дзвінких зімкнених *b, d, g* перевищують показники анлаутних глухих *p, t, k*, незалежно від вимови, країни, до яких належать диктори та структури початку слів (TV, TRV). При цьому, характеристики шуму вибухової фази анлаутних дзвінких вказують на більшу участь голосових зв'язок у мовленні дикторів Німеччини, ніж Австрії та Швейцарії, де названі приголосні більш «розмиті». Що стосується анлаутних глухих зімкнених *p, t, k*, то у вимові німецьких дикторів відчувається легка аспірація, в австрійському варіанті – малопомітна аспірація, у швейцарському – аспірація зовсім відсутня.

Дослідження інтенсивності зімкнених приголосних в ауслауті німецьких слів показало, що усі показники тут мають меншу силу вимови, ніж показники зімкнених в анлауті, незалежно від самого зімкненого та індивідуальних особливостей дикторів. Вищезазначене є свідченням про енергетичне посилення початку німецького слова та послаблення його кінця. За стандартом вимови кінцевих зімкнених приголосних у Німеччині всюди маємо глухі аспіровані, хоча на письмі вони відображені як дзвінки. Ця тенденція оглушення дзвінкого (*Auslautverhärtung*) відмічається незалежно від ауслаутної структури слова з кінцевими зімкненими (VT, VRT, VST). При вимові дзвінких ауслаутних зімкнених в австрійському варіанті простежуються напівдзвінки [b, d, g], у швейцарському – відчуються малопомітні дзвінки, тобто лєнізовані приголосні. Глухі ауслаутні зімкнені у німецькому варіанті вимовлялися фортізовано з сильною аспірацією [p^h, t^h, k^h] в австрійському та швейцарському варіантах аспірація відсутня [p, t, k]. Треба також відмітити, що в деяких випадках кінцевий зімкнений вимовлявся німецькими дикторами як щілинний (Tag [h]), що є безперечним фактом продовження процесу послаблення

кінця німецького слова. Висуваємо припущення, що ця тенденція і в подальшому буде активно проявлятися у мовленні та може з часом стати нормою, зафіксованою у словниках вимови.

Дзвінки зімкнені у порівнянні з глухими мають частоту основного тону (ЧОТ) та регулярні коливання голосових зв'язок. Показники тривалості ауслаутних приголосних перевищують ці показники в анлауті, незалежно від приголосного та індивідуальних особливостей дикторів.

Результати проведеного дослідження свідчать про те, що та тенденція до компресії мовної інформації, яка відбувалася в діяхронії слів, продовжує виявлятися з розвитком мови й на сучасному етапі. При цьому, початок німецького слова характеризується історичним посиленням вимови та висхідним рухом напруженості, а кінець – послабленням та нисхідним рухом напруженості, що викликано фонетико-морфологічними змінами, характерними для еволюції німецького слова.

Анотація. Публікація актуалізує питання природи прояву зімкнених приголосних / *b, d, g – p, t, k*/ в звучному німецькому мовленні. Робота містить огляд новонімецького періоду. В актуальному дослідженні були проведені перцептивний, аудиторський та інструментальний аналізи мовлення. Для проведення експерименту були залучені тексти 18 випусків прогнозу погоди (Wetterbericht) на каналах телебачення Німеччини. Мета дослідження – встановити спільні або відмінні риси у вимові зімкнених приголосних у німецькомовних країнах (Німеччина, Австрія, Швейцарія) та співвіднести їх з діалектами, до яких ці країни колись належали. У результаті проведеного дослідження виявлено, що статистичні показники у сучасній німецькій мові відображають певні етапи розвитку мови і саме в цьому перехрещуються лінії синхронічного та діяхронічного відображення мовних явищ.

Список використаних джерел

1. Жирмунский В. М. Общее и германское языкознание. Ленинград: Наука, 1976. С. 299

2. Зиндер Л. Р. К вопросу о составе фонем в современном немецком языке. *Philologica. Исследования по языку и литературе*. Ленинград: Наука, 1973. С. 168-175.
3. Зиндер Л. Р., Строева Т.В. К вопросу о применении статистики в языкознании. *Вопросы языкознания*. Москва: Наука, 1968. № 6.
4. Левицький В. В. Історія німецької мови. Вінниця: Нова Книга, 2007. 216 с.
5. Селіванова О. О. Світ свідомості в мові. Черкаси: Національний ун-т імені Б. Хмельницького, 2012. С. 488
6. Hennings T. Einführung in das Mittelhochdeutsche. 3. überarbeitete Auflage. De Gruyter, 2012. 244 S.
7. Weddige H. Einführung in die germanistische Mediavistik. 8. Auflage. Verlag C.H. Beck München, 2014. 368 S.
8. Wolff G. Deutsche Sprachgeschichte von den Anfängen bis zur Gegenwart. 6. Aufl. A. Francke Verlag Tübingen und Basel, 2009. 330 S.

ДО ПРОБЛЕМИ МОДАЛЬНИХ ЧАСТОК В ПАРАДИГМІ ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Кулина Ірина Георгіївна,

кандидат філологічних наук, доцент,
завідувачка кафедри німецької мови,
Одеський національний університет
імені І.І. Мечникова,
м. Одеса, Україна

Никифорова Ірина Валеріївна,

кандидат філологічних наук, доцент
доцент кафедри німецької філології
Одеський національний університет
імені І.І. Мечникова,
м. Одеса, Україна

Вступ

Проблема дослідження мови у світовій науці, зокрема в філософії, в усі часи є надзвичайно привабливою, оскільки саме завдяки мові реалізується людське буття на різноманітних рівнях свого вияву, включаючи мислення, зберігання і трансляцію інформації тощо [5, с. 106]. Але підходи до мовних досліджень у різні періоди їх здійснення суттєво відрізнялись між собою, спричиняючи поступову зміну власне парадигм філософування.

Прагматичний підхід у дослідженні мови приймає своєрідний антропологічний ракурс, коли мова розглядається у контексті людини та її світу. Тобто виникає думка про необхідність не тільки внутрішнього мовного контексту, але і позамовної ситуації, яку утворює вся система людської діяльності, що містить у собі мову як один з її елементів. На думку Є. Коротенко, саме так формується концепція значення як вживання, яка заклала початок потужного потоку сучасних робіт з прагматики [5, с. 106], з'ясувавши важливий факт філософського переосмислення мови не як засобу чи форми втілення людської духовності, а, за В. фон Гумбольдтом, як «безпосередньо духовного життя людини».

Досягнення в галузі лінгвістичних досліджень на сучасному етапі розвитку зі всією очевидністю свідчать про посилений інтерес вчених та їхнє намагання вивчити комунікативно-прагматичний підхід у пізнанні мовних одиниць, різноманітних явищ в їх реальному функціонуванні у мовленні. При цьому важливими складниками виступають певні слова-індикатори, за допомогою яких сконструйовано природні висловлювання. Для сучасної німецької мови такими найбільш характерними словами є модальні частки, що виступають у розмовному мовленні, насамперед у діалогічному, як його невід'ємні елементи.

Мета пропонованого дослідження полягає в комплексному аналізі модальних часток відповідно до їхніх семантико-стилістичних і комунікативно-прагматичних особливостей функціонування в сучасному німецькому діалогічному мовленні, де ці одиниці широко представлені в різноманітних експресивних варіантах. Заявлена мета передбачає розв'язання наступних завдань: 1) охарактеризувати основні підходи до вивчення часток у сучасній лінгвістичній науці; 2) з'ясувати вплив досліджуваних модальних часток на формування комунікативних типів висловлень в дискурсі; 3) встановити роль модальних часток в актуальному членуванні висловлень; 4) виявити прагматичний потенціал та стилістичне навантаження часток в діалогічному мовленні; 5) визначити особливості просодичного оформлення висловлень з досліджуваними модальними частками.

Згаданий вище комунікативно-прагматичний підхід, на думку Ф. С. Бацевича, дає змогу виявити й описати ті найважливіші типи комунікативних смислів, «які вносить досліджувана частка в змістову організацію висловлень та план дискурсу загалом» [1, с. 35]. У низці праць зарубіжних і українських мовознавців доведено, що часткам притаманні всі ознаки дискурсивних слів, які формують структуру дискурсу, визначають його, план і природа яких суто комунікативна. Дискурсивні слова (частки, сполучники, прийменники, прислівники, займенники, вигуки, вставні і модальні слова) об'єднані не за спільними формальними ознаками, а через безпосередній зв'язок із функціонуванням дискурсу, зокрема його складниками: адресатом, адресантом, ситуацією,

змістом спілкування тощо. Вслід за Бацевичем, О. Г. Межов та І. А. Мельник вважають частки носіями особливого типу інформації у висловленнях, текстах, що пов'язана з особами адресанта, адресата, їхнім ставленням до повідомлюваного, до співрозмовників, і має переважно прагматичний характер. Комунікативно-прагматичні значення часток, на відміну від повнозначних слів, дещо розмиті, мають пов'язаний з модальністю та іншими чинниками імпліцитний характер, проте вони семантико-прагматично актуалізуються під впливом конкретного контексту їх вживання [7, с. 47].

1. Роль комунікативно-прагматичного підходу в дослідженні німецьких модальних часток.

Модальність є універсальною лінгвістичною категорією, що відображає зв'язок між об'єктивною реальністю й семантико-синтаксичною організацією мови та являє собою систему різнохарактерних і різноаспектних засобів кваліфікації повідомлюваного, помітне місце з-поміж яких займають модальні партикули [10, с. 170].

Особливості функціонування модальних часток завжди пов'язані з об'єктивними обставинами спілкування та відображенням позиції його учасників. Оскільки діалог – це повноцінна підсистема комунікації, яка представляє діяльність адресанта й адресата і містить сукупність мовних засобів та екстралінгвістичних факторів, обраних і скомбінованих для оптимального досягнення комунікативних завдань, то його можна розглядати як адекватний рівень для повного й детального опису часток [8, с. 38].

Висока частотність модальних часток у розмовному діалогічному мовленні пояснюється їх комунікативною універсальністю, причому для носіїв мови процес вибору та вживання часток є автоматизованим і не залежним ані від соціального положення, ані від рівня освіченості мовця, натомість він завжди зумовлений ситуаційно [9, с. 28]. Модальні частки допомагають реалізувати цілі та наміри мовця, емоційну оцінку змісту висловлювання. Окрім цього, при здійсненні своїх функцій частки взаємодіють не

лише з лексичним складом усього висловлювання, але й з його просодичним оформленням.

Згідно з М. Степаненком та С. Педченко, модальні частки належать до найпродуктивніших виразових засобів субкатегорійних модальних значень. Вони формують гетерогенний клас слів, іманентними характеристиками якого є такі: багатозначність, поліфункційність, нечіткі семантичні межі, синсемантичність, прагматична орієнтованість, комунікативність, тісний зв'язок із семантико-синтаксичною структурою речення, здатність утворювати своєрідні партикулятивні комплекси і вступати у відношення значеннєвої спорідненості з іншими частинами мови. Проблема параметризації модальних часток вимагає застосування різних аспектів їхнього вивчення, що корелюють із підходами до трактування категорії модальності, а саме: семантичного, функційного, комунікативного, прагматичного, синтаксичного, текстового та стилістичного. Розгляд часток як маркерів субкатегорійних модальних значень, модифікаторів пропозитивного змісту речення, актуалізаторів окремих його конститuentів, індикаторів типів мовленнєвих актів дає змогу кваліфікувати їх як службові слова, не позбавлені семантичної природи [10, с. 171].

Дослідники останніх років ХХ – перших десятиріч ХХІ століття дотримуються думки, що частки відіграють важливу роль у процесі комунікації, створюючи модальний план висловлювання. Як розряд службових слів модальні частки надають додаткових смислових або емоційних відтінків реченням і окремим словам, тобто за їх допомоги мовець виражає своє ставлення до змісту висловлювання [6, с. 58]. Модальні частки вважають лексичними підсилювачами, виділяють їх прагматичні функції, завдяки яким мовець досягає певного комунікативного ефекту [3, с. 6].

Індивідуальна специфіка більшості модальних часток пов'язана з їхніми прагматичними властивостями. Т. ван Дейк з-поміж «індикаторів ілокутивного акту», тобто мовних засобів, які дають реципієнтові «ключ до визначення ілокутивної сили висловлення», називає «прагматичні частки», що «вказують на ставлення мовця до пропозиційного змісту висловлення або адресата спілкування» [2, с. 31]. Для більшості модальних часток як особливих

елементів, які «попереджають можливу реакцію мовця», властива вибіркова поєднуваність з ілокутивними типами висловлень, у формуванні інтенціонального компонента яких вони беруть активну участь. Як слушно зауважує І. М. Кобозева, ілокутивний потенціал речення із часткою, як правило, вужчий, ніж потенціал того самого речення без частки, що уможливорює ідентифікацію модальних партикул з опосередкованими індикаторами ілокутивних функцій [4, с. 54–55].

Наприклад, в загальних питаннях за допомогою модальної частки той, хто запитує, ніби натякає на преференції для відповіді: *Hast du das **ja** vergessen?* В риторичних питаннях така відповідь також найчастіше заздалегідь передбачувана та має ілокутивну функцію, наприклад: *Bin ich **denn** dein Diener, dass du so mit mir redest?* Навіть питання з часткою *doch* можливі іноді, та в них очікується позитивна відповідь на поставлене запитання, наприклад: *Da gab es **doch** noch etwas, oder?* Тут слухаючий знає та розуміє, як треба інтерпретувати інформацію, щоб це зробило легшим декодування висловлення-відповіді [14, с. 113].

З огляду на те, що прагматичний компонент є домінантним у структурі модальності, модальні частки постають як репрезентанти прагматичних, тобто співвідносних із конкретним мовленнєвим актом, значень, що дає підстави деяким мовознавцям називати їх прагмалексемами [14, с. 113; 12, с. 22].

Як бачимо, сама еволюція назви часток відображає еволюцію сприйняття їх лінгвістами – від маленьких слівечок до актуалізаторів мовленнєвих актів, термін же «прагмалексеми» засвідчує, що розглядувані слова не тільки мають своєрідне, детерміноване контекстом значення, а й виділяються серед інших службових класів полісемантичністю та багатofункційністю [10, с. 32].

Погоджуючись із більшістю лінгвістів, ми тлумачимо модальні частки як незмінні слова, що належать до службових частин мови, найчастіше мають коротку форму та не відзначаються наголосом. Модальні частки не здатні виступати самостійними членами речення, у більшості випадків належать до всього висловлювання в цілому, комбінуються з іншими частками, вживаються в певних комунікативних типах висловлювань.

Оскільки модальні частки виконують ряд важливих комунікативно-прагматичних функцій, то цілком охопити значення та вплив часток на оформлення висловлювання можна лише в діалозі [13, с. 10; 15, с. 14], зокрема, в діалогічній єдності.

Основною своєрідністю діалогічних єдностей є те, що завдяки різній комунікативній установці суб'єктивна реалізація модальності отримує самостійне оформлення. Сукупність реплік у вигляді діалогічних єдностей, що визначається як монотематична одиниця діалогу, супроводжується особливою інтонацією й виражається в обов'язковій логіко-семантичній, факультативно-граматичній, лексичній, просодичній когерентності компонентів. У межах діалогічної єдності частки виступають своєрідним засобом суб'єктивно-модальної актуалізації відомого з попереднього контексту або ситуації змісту. Проілюструємо це наочно на деяких наступних прикладах.

- *Wir haben eigentlich viele nette Kollegen, besonders Peter. Ist er da?*
- *Peter ist **ja** krank. Sollen wir ihn vielleicht **mal** besuchen?*
- *Na klar, er wird sich **ja** sicher freuen!*

У цьому прикладі маємо частку **ja** з так званою функцією узгодження/згоди або однастайності.

- *Ja, was ist **denn**?*
- *Hallo, Tanja! Es ist Viertel nach zehn!*
- *Ja, es ist Viertel nach zehn. Und?*
- *Du sollst nach Hause kommen, Tanja! Wo bist du **denn**?*

У цьому прикладі маємо частку **denn** з так званою функцією докору або незадоволення ситуацією.

Слід зазначити, що модальні частки відносяться не до окремого слова чи словосполучення, а до всього речення в цілому. У реченні або висловленні вони відіграють комунікативну роль і допомагають зрозуміти мету і наміри: про що говориться, яка емоційна оцінка змісту висловлювання, які взаємини існують між партнерами по комунікації.

Модальні частки є одними з яскравих мовних засобів вираження суб'єктивної модальності, семантика якої найповніше виявляється в комунікативно-прагматичних функціях часток: функції встановлення ілюкутивного контакту мовця з комуні-

кативним партнером, забезпечення зворотного зв'язку, а також функції модифікації цілеустановки висловлювання за рахунок надання йому різних відтінків емоційно-оцінного ставлення мовця. Таким чином, смисл і призначення часток полягає в досягненні комунікативного ефекту.

2. Просодичні особливості вживання німецьких модальних часток при вираженні комунікативно-прагматичних значень.

Актуальність проведеного дослідження зумовлена загальною спрямованістю сучасної фонології на дослідження просодії розмовного мовлення, в тому числі діалогічного, а також підвищеним інтересом учених-мовознавців до проблеми часток, спричиненим недостатнім вивченням комунікативно-прагматичних аспектів їх функціонування у висловлюваннях діалогічного мовлення.

Матеріалом дослідження послужили записи автентичних діалогів носіїв німецької мови, що володіють сучасними орфо-епічними нормами. З усієї кількості висловлювань детально досліджено й проаналізовано 598 висловлювань основних комунікативних типів (45 % оповідальних, 38 % питальних і 17 % спонукальних). Кожне із зазначених висловлювань містить як мінімум одну з найбільш частотних для сучасної німецької мови часток (*auch, denn, doch, eben, ja, mal, schon, wohl*). У зв'язку з тим, що в німецькому розмовному мовленні неможливо було знайти автентичні висловлювання без часток, то для порівняння сконструйовано трансформи, тобто відповідні висловлювання без вказаних модальних часток.

До сфери реалізації комунікативно-прагматичного значення часток у діалогічних єдностях можуть входити: наказ або спонукання до дії; роз'яснення, уточнення або підтвердження припущення; запрошення до спільної дії; переконання партнера по комунікації, аргументація; ствердження або констатація якогось факту, стану справ тощо; обурення, докір; подив; сумнів; припущення; обіцянка. При реалізації кожного з названих значень частки між іншим підтримуються просодією.

Проведене комплексне дослідження дало можливість визначити основні закономірності просодичної організації вислов-

лювань, що містять модальні частки; встановити диференційні ознаки просодії названих висловлювань; простежити кореляцію між частками, просодією та прагматичною установкою висловлювань у залежності від їх комунікативного типу.

Результати аудиторського аналізу дають підставу стверджувати, що акустичні ознаки висоти мелодії, гучність і темп висловлювань з модальними частками для всіх комунікативних типів у сучасному німецькому звуковому мовленні на рівні сприйняття є їх відмітними ознаками (у порівнянні з трансформами без часток).

Встановлено, що висловлювання з будь-якою з досліджуваних модальних часток для кожного комунікативного типу на рівні сприйняття відрізняються від відповідних висловлювань без часток специфічною просодичною структурою з різним кількісним співвідношенням ознак, сприйнятих акустично: більшою кількістю випадків високого і середнього висотного рівня та різкішим підйомом, в основному, при висхідно-низхідному русі основного тону, та меншою кількістю випадків низького висотного рівня; більшою кількістю випадків прискореного або уповільненого темпу вимови; наявністю емоційного забарвлення при вимові.

Зведені дані комп'ютерного аналізу збіглися з висновками, отриманими нами в ході аудиторського аналізу, про те, що висловлювання з частками та їх трансформи без часток розрізняються за об'єктивними частотними, динамічними і темпоральними показниками як структурних елементів, так і всього висловлювання в цілому.

Акустичні ознаки мовлення проявляються в трьох основних величинах: частоті основного тону (ЧОТ), інтенсивності та тривалості, які взаємодіють у мовленнєвому сигналі. Тому збільшення (зменшення) напруження органів мовлення може виявлятися по-різному в акустичних ознаках висловлювання. Якщо вважати час постійним для мовленнєвої одиниці, то ЧОТ та інтенсивність розглядаються як взаємозалежні та змінні компоненти. Отже, результуюче напруження органів мовлення, яке однозначно представляє характеристики енергетичної структури (докладно розробленої професором В.Г. Таранцем), може розглядатися на їх акустичних параметрах – частоті тону та інтенсивності – тільки з урахуванням взаємодії цих характеристик [11, с. 34].

Було встановлено, що висловлювання з модальними частками відрізняються від висловлювань без відповідних часток вищими значеннями пікової ЧОТ усіх структурних елементів висловлювання. Найяскравіше ці розбіжності спостерігалися в реалізації інформантів-жінок для всіх досліджуваних комунікативних типів, причому найбільший вплив на ЧОТ справляли частки *denn, doch, ja, mal, schon*.

Аналіз частотного діапазону структурних елементів висловлювань з модальними частками продемонстрував, що чіткою розрізнювальною ознакою як для чоловічих, так і для жіночих голосів був ширший частотний діапазон у корпусі, ядрі та позаядерній (післяядерній) частині, причому ця відмінна особливість виявлялася однаково у всіх дикторів. Максимальні розбіжності в частотному діапазоні висловлювань з частками та без часток було відзначено у всіх дикторів у питальних і спонукальних висловлюваннях; найменші – в оповіді.

Інтонографічний аналіз досліджуваних висловлювань показав, що характер руху основного тону у висловлюваннях з модальними частками має ряд специфічних особливостей, а саме – різкіше підвищення тону на таких структурних елементах висловлювання, як корпус і ядро, та більше пониження тону в позаядерній частині. Цей факт свідчить про уяскравлення інтонації у висловлюваннях з частками у кожному комунікативному типі, що підтвердила також побудова узагальнених тональних контурів.

Електроакустичний аналіз параметрів інтенсивності висловлювань з модальними частками, показав, що у значеннях пікової інтенсивності позаядерних складів зафіксовано найменші розбіжності між висловлюваннями з частками та без часток. Найчіткіші та стабільніші розбіжності у всіх дикторів мали показники пікової інтенсивності перших наголошених складів, корпусу та ядра, незалежно від комунікативної спрямованості висловлювань.

Разом з тим, виявлено, що динамічна структура висловлювань з модальними частками полягає, насамперед, у стабільному збільшенні пікових значень інтенсивності в передядерній, ядерній та післяядерній частинах висловлювань як у дикторів-чоловіків,

так і у дикторів-жінок. Найбільший вплив на показники пікової інтенсивності здійснювали частки *ja, mal, schon, wohl*, причому майже у всіх дикторів. Максимальні розбіжності в діапазоні інтенсивності висловлювань з частками та без часток на основі узагальнених енергетичних контурів відзначено в оповідних та спонукальних висловлюваннях.

Електроакустичний аналіз параметрів тривалості засвідчив, що суттєву роль у просодичній організації висловлювань з модальними частками відіграє тривалість корпусу і позаядерної частини висловлювання незалежно від комунікативного типу. У тривалості ж перших наголошених та ядерних складів не було виявлено чітких закономірностей, що відрізняють висловлювання з частками від їх трансформів без часток.

Застосування найновішого програмного забезпечення сприяло проведенню сегментації мовленнєвого потоку та виокремленню з нього досліджуваних одиниць на супraseгментному рівні з високим ступенем надійності. Отримані нами результати характерні як для чоловічих, так і для жіночих голосів, що свідчить про позагендерну лінгвістичну значимість виявлених закономірностей при дослідженні модальних часток сучасного німецького мовлення.

Отже, отримані в ході проведення експерименту результати аналізу висловлювань з модальними частками підтверджують висунуту нами гіпотезу про існування цілої низки частотних, динамічних і темпоральних характеристик, що служать для опису просодичної організації та диференціації висловлювань різних комунікативних типів у діалогічному мовленні. Модальні частки акумулюють у собі суб'єктивно-модальні значення висловлювань та детермінують, таким чином, вживання лексичних, граматичних, синтаксичних і просодичних засобів для експлікації певних значень і формування діалогічного спілкування.

Розв'язання основних завдань дослідження дало змогу зробити наступні висновки. Серед акустичних ознак, які найбільш чітко диференціюють висловлювання з досліджуваними частками, відзначаються ЧОТ, тональний контур завершення та характер руху тону протягом усього висловлювання. Велике значення

для ідентифікації висловлювань з модальними частками мали також: пікова ЧОТ усіх структурних елементів, частотний інтервал структурних елементів висловлювань, частотний діапазон; пікова інтенсивність перших наголошених, корпусу та ядерних складів; середньоскладова тривалість висловлювань з частками. Таким чином, зв'язність висловлювань у діалозі забезпечується на фонетичному рівні цілим комплексом просодичних засобів, що виступають у складній взаємодії як один з одним, так і з частками, що підсилюють дію просодичних засобів і тим самим збільшують виразність комунікативно-прагматичного аспекту мовлення.

Модальні частки найчастіше утворюють єдине фонетичне ціле з дієсловом, сприяють додатковому смислового виділенню слова, щодо якого частка займає ліву контактну позицію. Виділення здійснюється за рахунок певних просодичних елементів, у тому числі наголосу, який модальна частка «перетягує» на контактено розташоване справа від неї слово. Крім того, висловлювання з частками відрізняються більшою тривалістю низхідної гілки інтонаційного контуру, що свідчить про яскравість інтонації, тобто створюється такий інтонаційний малюнок висловлювання, за яким визначається наявність у мовця емоційного настрою. Завдяки часткам мовець акцентує увагу співрозмовника на тих компонентах висловлювання, які, з його точки зору, є особливо значущими у ситуації спілкування.

Висновки

Частки акумулюють суб'єктивно-модальні значення висловлювань діалогічного мовлення і детермінують, таким чином, уживання лексичних, граматичних, синтаксичних і просодичних засобів для експлікації певних значень та формування діалогічного спілкування. Модальні частки можна назвати інформативними елементами висловлювань німецького розмовного діалогічного мовлення, які при виконанні своїх специфічних функцій у процесі комунікації корелюють із просодичними характеристиками висловлювань усіх комунікативних типів. Частки є також організуючим елементом у фонаційному оформленні висловлювань,

отже, їх роль у висловлюваннях досить важлива для діалогічного мовлення й істотна для мовлення взагалі.

Живання модальних часток тісно пов'язано з прагматичним складником висловлювання, крім того, особливості функціонування часток та їх впливу на просодичну організацію діалогічного мовлення характеризують німецьку мовленнєву культуру в цілому. У носіїв мови процес вибору і використання часток є автоматизованим і завжди ситуативно зумовленим. Для тих, хто вивчає німецьку мову як іноземну, використання модальних часток становить певну проблему. Адекватне ж володіння навичками німецького розмовного мовлення передбачає правильне вживання часток.

У діалозі, де планування та реалізація висловлювань детерміновано низкою лінгвістичних та екстралінгвістичних факторів, партнери для досягнення комунікативного наміру застосовують найрізноманітніші засоби мовного та немовного вираження. Отже, вивчення особливостей впливу модальних часток на просодичну організацію висловлювань діалогічного мовлення наблизить дослідників до розуміння процесів кодування і декодування інформації в цьому виді мовленнєвої діяльності.

Модальні частки несуть на собі основну масу прагматичної інформації, оскільки мають комунікативну заданість, орієнтири мовленнєвого поведіння і є найчастіше показниками змісту, вербально не вираженого іншими засобами організації діалогу. Тому специфіку використання й особливості функціонування часток доцільно розглядати в їхньому відношенні до процесу спілкування, до конкретної позалінгвістичної ситуації, до цілей і завдань певного відрізка висловлювання в діалогічній репліці. Модальні частки стосуються також прагматичних умов вживання висловлювань, їхня основна функція складається у вираженні прагматичних значень, безпосередньо пов'язаних з комунікативною ситуацією. Прагматичні ж значення одержують свою реалізацію при взаємодії з контекстом, ситуацією і просодією.

На сучасному етапі лінгвістичних досліджень виокремлюємо кілька нерозривно пов'язаних між собою аспектів дослідження розглядуваної лексико-граматичної групи: семантичний, функ-

ційний, прагматичний, комунікативний, просодичний, синтаксичний, стилістичний. Виявити функційні можливості кожної модальної частки можна лише внаслідок її всебічного дослідження, а передусім – на основі семантичної специфікації та контекста. Аналізовані слова як функційно й прагматично орієнтовані елементи реалізують себе лише на рівні висловлення, що дає підставу говорити про наявність у них особливої контекстуальної семантики.

Подальший розгляд проблематики німецьких модальних часток неможна вважати завершеним. Перспективним видається опрацювання комплексної методики поетапного комунікативно-прагматичного аналізу комбінаторики модальних часток, тобто характерної для сучасного німецького діалогічного мовлення одночасної реалізації одразу кількох часток, їхнього семантичного та функціонального навантаження при передачі комунікативно-прагматичних значень.

Анотація. У сучасному мовознавстві дедалі більше превалює погляд на модальність як комунікативно-прагматичну суб'єктивно-об'єктивну категорію широкого змістового наповнення, у якій взаємодіють семантико-синтаксичний та прагматичний складники реченнєвої структури. З-поміж чинників, які уможливають таке тлумачення, першочергове значення має той, що модальність експлікує суб'єктивний момент висловлення, відбиток елемента об'єктивної дійсності через призму свідомості мовця.

У роботі здійснено комплексний і багатоаспектний аналіз модальних часток сучасної німецької мови як засобів реалізації модальних значень із позицій комунікативної лінгвістики та прагматики. Модальність – надзвичайно складна категорія, що належить до тих дискусійних мовознавчих проблем, які на кожному наступному рівні розвитку лінгвістичної думки не тільки не втрачають своєї актуальності, а навпаки, виявляють нові аспекти та грані.

Як доведено у багатьох працях як зарубіжних, так і вітчизняних мовознавців, часткам, природа яких є суто комунікативна, притаманні всі ознаки дискурсивних слів, які формують і визначають структуру дискурсу. Визначено кваліфікаційні параметри

та принципи класифікації часток у різних граматичних студіях. Охарактеризовано основні підходи до вивчення структури і функцій модальних часток у сучасній лінгвістичній науці.

Встановлено роль часток в актуальному членуванні висловлень як основних засобів виділення реми або теми. Виявлено семантико-прагматичний потенціал і стилістичне навантаження часток у німецькому діалогічному мовленні. Модальні частки виконують найчастіше вказівні, обмежувально-видільні, уточнювальні, підсилювальні, оцінні функції, надають висловленням семантико-прагматичних відтінків упевненості, сумніву, здивування, осуду, докору, порівняння, згоди / незгоди, негативної або позитивної оцінки. За актуального членування більшість аналізованих часток слугують для виділення реми висловлення. Повторення часток в одному контексті посилює експресивність діалогічного мовлення, надає йому оригінальності, автентичності, емоційного напруження, ритмічності, природності.

Функційний діапазон часток нерідко зумовлений їхнім розташуванням у структурі висловлення – постпозицією чи препозицією стосовно повнозначних слів. З'ясовано особливості просодії висловлень з модальними частками; послідовно розмежовано просодичні ознаки досліджуваних часток; визначено цілу низку частотних, динамічних і темпоральних характеристик, що служать для опису просодичної організації та диференціації висловлювань різних комунікативних типів у діалогічному мовленні; з'ясовано вплив модальних часток на формування комунікативних типів речень за метою висловлювання або експресивним забарвленням – розповідних, питальних, спонукальних, окличних; розкрито модально-експресивний потенціал та прагматичні функції модальних часток з позицій комунікативно-прагматичного підходу в парадигмі дослідження сучасної німецької мови. Частки акумулюють суб'єктивно-модальні значення висловлювань діалогічного мовлення і детермінують, таким чином, уживання лексичних, граматичних, синтаксичних і просодичних засобів для експлікації певних значень та формування діалогічного спілкування.

Модальні частки несуть на собі основну масу прагматичної інформації, оскільки мають комунікативну заданість, орієнтири

мовленнєвого поведіння і є найчастіше показниками змісту, вербально не вираженого іншими засобами організації діалогу. Тому специфіку використання й особливості функціонування часток доцільно розглядати в їхньому відношенні до процесу спілкування, до конкретної позалінгвістичної ситуації, до цілей і завдань певного відрізка висловлювання в діалогічній репліці. Модальні частки стосуються також прагматичних умов вживання висловлювань, їхня основна функція складається у вираженні прагматичних значень, безпосередньо пов'язаних з комунікативною ситуацією. Прагматичні ж значення одержують свою реалізацію при взаємодії з контекстом, ситуацією і просодією.

Для вивчаючих німецьку мову як іноземну дана проблема представляє певні труднощі. Адекватне ж володіння навичками розмовного мовлення припускає правильне вживання мовцем часток, зокрема модальних. При навчанні німецькому розмовному мовленню необхідно приділяти належну увагу цьому функціональному класу незмінних слів. А отже, саме комунікативно-прагматичний поворот в лінгвістиці сьогодні постає між іншим новітнім сховищем філософії в парадигмі дослідження сучасної німецької мови.

Список використаних джерел

1. Бацевич Ф. С. Частки української мови як дискурсивні слова: монографія. Львів: ПАІС, 2014. 288 с.
2. Ван Дейк Т. Язык. Познание. Коммуникация. М.: Прогресс, 1989. 312 с.
3. Егоршина Е. Е. Прагмалингвистические особенности лексических усилителей в современном немецком языке: автореф. дис. на получение науч. степени канд. филол. наук: 10.02.04. Пятигорск, 1997. 19 с.
4. Кобозева И. М. Одноклеточные организмы общения под микроскопом: немецкая частица *ja* в сопоставлении с ее переводными эквивалентами *ведь* и *же*. *Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии*. М.: РГГУ, 2008. Вып. 7 (14). С. 199–206. URL: <http://www.dialog-21.ru/dialog2008/materials.asp> (дата звернення 05.01.2021).

5. Коротенко Є. Основні парадигми дослідження мови та обґрунтування причин їх зміни. *Humanities & Social Sciences*. Львів, 2009. С. 106-108. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/6642/1/38.pdf> (дата звернення 04.01.2021).
6. Ленец А. В. Модальные слова и частицы как средства выражения уверенного/неуверенного речевого поведения. *Личность, речь и юридическая практика: межвуз. сборник научных трудов*. Ростов-н-Д., 2000. С. 55-58.
7. Межов О. Г., Мельник І. А. Комуникативно-прагматичні та стилістичні функції часток у художніх творах Лесі Українки. *Волинь філологічна: текст і контекст*, 2020. № 29. С. 45-59. URL: <https://volyntext.vnu.edu.ua/index.php/volyntext/article/view/890> (дата звернення 04.01.2021).
8. Никифоренко І. В. Просодична організація висловлювань з модальними частками в німецькій мові (експериментально-фонетичне дослідження на матеріалі діалогічного мовлення): дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук:10.02.04. Одеса, 2007. 186 с.
9. Никифорова Г. П., Верещако Е. А. Семантические особенности модальных частиц в современном немецком языке. *Вестник Чувашского гос. пед. ун-та имени И. Я. Яковлева. Языкознание. Лингводидактика*. Чебоксары, 2000. № 2. С. 28-34.
10. Степаненко М., Педченко С. Семантика і функціонування модальних часток у сучасній українській літературній мові: монографія. Полтава: ПП «Астроя», 2019. 222 с.
11. Таранец В. Г. Энергетическая теория речи. К.: Вища шк., 1981. 148 с.
12. Blühdorn H., Foolen A., Loureda O. Diskursmarker: Begriffsgeschichte – Theorie – Beschreibung. Ein bibliographischer Überblick. *Diskursmarker im Deutschen Reflexionen und Analysen*. 2017. S. 7-48. URL: https://ids-pub.bszbw.de/frontdoor/deliver/index/docId/6226/file/Bluehdorn_Deppermann_Helmer_Spranz_Fogasy_Diskursmarker.pdf (дата звернення 09.01.2021).
13. Heggelung K.-T. Zur Bedeutung der deutschen Modalpartikeln in Gesprächen unter besonderer Berücksichtigung der Sprechakttheorie und der DaF-Perspektive. *Linguistik online*, 2001. № 9. 20 S.

-
14. Nykyforenko I. Interaktionsstrategische Funktion der deutschen Modalpartikeln. *Сучасні студії з романської та германської філології*. Одеса, 2020. С. 112-115.
 15. Weydt H. Abtönungspartikeln und andere Disponible. 40 Jahre Partikelforschung. *Linguistik*. B. 55. Tübingen: Stauffenburgverlag, 2010. S. 11-32.

СИНТАКСИЧНЕ СТРУКТУРУВАННЯ ВИСЛОВЛЕНЬ КРІЗЬ ПРИЗМУ АНТРОПО- ТА ЕГОЦЕНТРИЗМУ

Кульбабська Олена Валентинівна,

доктор філологічних наук,
професор кафедри сучасної української мови,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

Вступ

Дослідницькі пріоритети сучасної лінгвістики ґрунтуються на розумінні мови в нерозривному зв'язку з трансцендентним буттям людини, сферою її душі, що відображає як навколишній, так і внутрішній світи, виформовує складну світоглядно-моральну систему. Отже, мова як «духовний адекват світу» [8], що врівноважує зміст і форму, думку й почуття, позитивну або негативну експресію, передусім залежить від того, хто структурує текст, конструює та відповідно оформляє висловлення, відбираючи для цього лексико-фраземні й граматичні засоби національної мови. І безперечно, мовна компетентність та емоційний стан мовця, його темперамент, настрій у певній комунікативній та аксіогенній (цінніснотвірній) ситуаціях відбивається на селекції мовних засобів (інтенції комуніканта) та їх структуруванні (синтаксуванні).

Сучасні теорії, що спираються на дослідження системи мови і функціонування її різнорівневих одиниць з опертям на людину-мовця, витлумачують як антропо- та егоцентричні (І. В. Арнольд, Ш. Баллі, К. Бюлер, Е. Бенвеніст, Г. Гійом, Н. В. Гуйванюк, В. фон Гумбольдт, С. Я. Єрмоленко, В. І. Карасик, С. Д. Кацнельсон, М. О. Луценко, О. О. Потєбня, Ю. С. Степанов, М. Хайдеггер та ін.). *Антропоцентризм* у широкому розумінні – концептуалізація людською свідомістю мовних категорій відповідно до свого світосприймання, менталітету.

Якщо витлумачувати антропоцентризм не як людський чинник у мові загалом [4, с. 6], а передовсім сконцентрувати увагу на мовцеві як суб'єкті мовленнєвого акту, на його комунікативних іпостасях та засобах вербалізації суб'єктивно-модальних інтен-

цій, то варто визначити такий дослідницький підхід як «*егоцентричний*» [6].

Безперечно, категорії антропо- та егоцентризму перетинаються з *категорією суб'єктивної модальності*, або *модусу* (ставлення мовця до повідомлюваного), що бере активну участь не лише в семантиці, а і функціюванні синтаксичних одиниць, у процесах переходу мови в мовлення (див., напр.: [11]). Прикметно, що лінгвісти все частіше проводять аналогію між синтаксичними засобами вираження суб'єктивної модальності та *модальною логікою* – розділом математичної логіки, у якому досліджують висловлення, що репрезентують істинні або хибні значення. Пунктом перетину суб'єктивної логіки й лінгвістики є третє значення – «*можливо*», «*неможливо*», «*необхідно*», оскільки зазначена семантика корелює з поняттям «*свідомість суб'єкта*», який орієнтується на спогад або на уявлення про майбуття, зануреного в творчість [9]. Утім, у працях із новітнього синтаксису уточнено, що суб'єктивна модальність – *обов'язкова ознака* не лише речення-висловлення, а й інших синтаксичних одиниць, зокрема надфразної єдності, або тексту (Ф. С. Бацевич, А. Вежбицька, І. Р. Вихованець, М. І. Голянич, Н. В. Гуйванюк, А. П. Загнітко, В. І. Кононенко, Н. М. Костусяк, М. В. Мірченко, Г. Я. Солганік).

Мета дослідження – виявити антропосемічну спрямованість суб'єктно-модальних форм у синтаксисі українській мові; дослідити особливості синтаксичних одиниць, зумовлених егоцентричною активністю інтерпретатора дійсності в художньому тексті.

1. Семантичні ролі мовця в художньому тексті: егоцентрична проєкція

Ольга Федик у праці «Мова як духовний адекват світу» [8, с. 16] слушно виокремлює функцію *самоототожнення людини через мову*. Водночас людина за допомогою мови пізнає також інших людей, уподібнюючи або диференціюючи себе паралельно з ними. Безпосереднє самоототожнення (формування власного «Я») зазнає впливу як внутрішньої, так і зовнішньої інформації

про світ й інших людей, що дає підстави вести мову про *ціннісні орієнтири мовної особистості*.

Виявлення та осмислення аксіогенних ситуацій ґрунтується на трьох принципах пізнання світу: 1) наші дії в стосунку до предметів спричинені значущістю цих предметів; 2) значущість предметів зумовлена соціальною взаємодією людей; 3) усі мовні процеси – номінація, предикація, детермінація тощо – зазнають модифікації через інтерпретацію, що її здійснює людина в ході взаємодії з реальністю.

Нині на часі комплексне розв'язання проблем комунікативно-функційних характеристик синтаксичних одиниць, що відбивають сучасні тенденції розвитку граматичного ладу української мови, оприявнюють активізацію взаємодії мовця в його чотирьох іпостасях, зокрема як: 1) суб'єкта мовлення, 2) суб'єкта сприймання; 3) суб'єкта усвідомлення; 4) суб'єкта в семантиці дейксису та інших учасників комунікації. Звернімося до аналізу мовленнєвих актів та висловлень як їхніх репрезентантів для встановлення ролі мовця в лінгвальному обширі егоцентричних одиниць, напр.: 1. *День проминув*. 2. *Ще час якийсь лунали голоси*. 3. *Я знаю: встануть мужні твої брати*; 4. *Тут грають води* (із тв. Т. Севернюк).

Наведені вище висловлення різні за граматичною будовою та змістом, утім, їх об'єднує певний стосунок повідомлюваного до Я-мовця. Наприклад, перше висловлення означає: «Я (**суб'єкт мовлення**) констатую, що до моменту комунікації день проминув. Отже, якщо мовець щось стверджує, то він бере на себе «епістемічне зобов'язання, тобто відповідальність за істинність оформленої реченнєво пропозиції» [6, с. 42]. Друге висловлення через перцептивний предикат *лунає* маркує імпліцитного **суб'єкта сприйняття**, який спостерігає за подією в конкретному або чітко не визначеному місці (локації в просторі). У третьому висловленні ментальний предикат *знаю* відкриває позицію **суб'єкта усвідомлення** (Я) та прогнозує мікроситуацію з об'єктною семантикою: *знаю (що?) встануть мужні твої брати*. І нарешті, у четвертому висловленні вжито дейктичне слово *тут*, що, з одного боку, не передбачає предиката, валентність якого зумовила з'яву суб'єкта, а з іншого – фіксує координату в просторі, де перебуває мовець (у наративі 1-ої ос. одн.).

Отже, характер мовленнєвого акту зумовлює появу різно-типних висловлень, структура яких охоплює три компоненти: експліцитного / імпліцитного мовця, слухача / співрозмовника та інформацію. У цій тріаді релевантну позицію посідає мовець. Пор.: *читати* (дієслівна лексема в тлумачному словнику, що немає стосунку до мовця) та *Читати!* (висловлення, що виражає категоричний наказ мовця).

Основний спосіб оприявлення мовця – категорія суб'єктивної модальності, що має системну організацію, центральне місце в якій посідає **займенниковий іменник Я**, що безпосередньо корелює з реальним мовцем, тоді як інші засоби суб'єктивної модальності маркують його лише опосередковано, зокрема: **вставні компоненти** (слова, словосполучення, речення, текст) виявляють ставлення мовця до висловлюваної ним думки й виражають різні модальні значення (можливості, сумніву, оцінки тощо) (*Може, справді б'ється в стужі кимось зраджена душа*); **звертальні конструкції** – не лише називають адресата мовлення, а й підтримують мовленнєвий контакт із співрозмовником, окреслюючи конфігурацію комунікації, умови та коди спілкування, мовленнєві позиції партнерів, їхні соціальні та особистісні взаємини (*У кожній крапельці дитинно Твій усміх світиться мені, І в серці родяться пісні, Моя вишнева Україно*); **вигуки**, увиразнені інтонацією видільності, що надає цим дейктичним одиницям статусу двочленних одиниць, функціують як мовні знаки вираження індивідуального ставлення мовця до ситуації, спричиненої насамперед почуттями й волею (*Та дощ іде... Не дощ, а дощик дрібен, і ти ідеши... О, Боже, схоже як – ідеши один, нікому не потрібен*); **фразові частки** («модальні модифікатори») видозмінюють семантику речення, ускладнюючи різноманітними додатковими відтінками (*Немов німі, мовчать мої слова*).

У наведеному вище реєстрі три останні підгрупи засобів входять до репертуару виразників цілого спектру значень персуазивної модальності, і аналіз їхнього егоцентричного потенціалу стане об'єктом спеціальних наукових досліджень, а в пропонованому розділі увагу акцентуємо на специфіці комунікативної структури «**Я-висловлення**» – одному з яскравих параметрів ок-

реслення ідіостилю будь-якого письменника, засобі відображення авторських інтенцій та складника «авторської картини світу». Матеріалом спостереження обираємо поетику Т. А. Севернюк – нашої крайнки, нагородженої орденом княгині Ольги III ступеня, української письменниці, авторки 33 видань – поезій, публіцистики й художньо-документальної прози, заслуженого діяча мистецтв України.

У конструкціях із займенниковим *Я*-підметом кожне слово, за влучним висловом М. Коцюбинської, «включається в контекст особи автора. Ми ніби присутні при тому, як думає поет, відчуваємо глибини його почуттів, зміни настрою, його творче зростання і кровний зв'язок з оточенням. За словом постає людина. За словом постає образ автора, можна сказати, типовий характер автора» [5, с. 17]. Наприклад: *Я* лукавить не вмію. Чорне білим не назову; *Я* не можу дивитись, як зносить Білий вітер білійні сади; *Я* мушу знести тягар покар; *Я* – сама собі бог і храм; *Я* до осмислень – все ж – іду крізь рани (Із тв. Т. Севернюк). Щодо синтагматичних особливостей займенникового іменника *Я* в позиції номінативного однослівного підмета, то він, за нашими спостереженнями, регулярно входить до структури простих двоскладних речень, утворюючи предикативну пару з усіма типами присудків: простими дієслівними та складеними – дієслівним й іменним. Репрезентуючи предметно-вказівне значення, *Я*-підмет є допоміжним засобом вираження персональності в реченнєвій структурі паралельно із закінченням особового дієслова.

Отже, *мовний портрет автора* – це сукупність мовних засобів, якими автор виражає власний поетичний світ, своє ставлення до життєвих пріоритетів, цінностей тощо. У цьому аспекті системний аналіз «*Я*-висловлень» з опертям на егоцентричний підхід, комунікативні, психолінгвістичні і прагматичні аспекти дає змогу краще пізнати індивідуальний стиль письменника, формування його поетичного світогляду, духовних пріоритетів й естетичних ідеалів.

Займенник *Я*, за спостереженнями О. Федик, «виходить за межі своїх лінгвальних функцій і набуває значно ширшого значення: кожна людина пізнає себе і сприймає себе насамперед не

як мовця-суб'єкта, а як мовця-актанта, як епіцентр світу, в якому вона живе, що цілком відповідає її природі» [8, с. 198–199]. Усе починається з *Я*, «щоб відштовхуватися у своїх вчинках та діях від себе самого, щоб формувати у свідомості систему суб'єктивного життя, думання, переживання, моделювання, яка є самодостатньою» [Там само, с. 199]. *Я* повсякчас наявне у свідомості людини «як внутрішній компонент закритого психологічного світу, як його точка опори, навколо якої обертається складний космос думок, переживань, намірів, побажань» [Там само, с. 199]. Наприклад: *Я – твоя Богиня владна, Вічний мій, коханий мій; Я – це гніздо для сонячних промінь; Я – це садок з плодами стиглих літ...; Я – це високий чистий небозвод...; Я – дерево життя На холодній долоні праху. Я – криниця для спраглих. Я – звук на струні* (Із тв. Т. Севернюк) тощо. За допомогою *Я*-висловлень поетеса вдається до цілісної самохарактеристики, виокремлюючи себе з об'єктивного світу.

Констатовано, що в поетичних текстах Т. Севернюк *Я* – багатоголосе, динамічне, оскільки трансформується від *Я* зовнішнього, емпіричного, обмеженого конкретним ліричним епізодом – до *Я* узагальненого, ототожненого з іншими *Я*. У такому разі в контекстах з'являється стилістичний відтінок інтимності, відвертості, щирості. Наприклад, у творах Т. Севернюк:

- узагальнене, нерозривне «Ми»: *Ми всі йдемо дорогою Христа. Дай, Боже, в справах дорости до Нього;*

- узагальнене «Ми», яке можна інтерпретувати як «мовець» і «кожен із нас»: *Хто ж ми в путі від сонця до свічі – Руйнівники чи, врешті, збирачі...;*

- авторське «Ми» в значенні «Я» і «Ти»: *Де ми з тобою, моя Україно, сьогодні?;*

- атомарне «Ми»: *Це – ти... Це – я... Даремно, що нас уже нема, Що ми – вже різні дві планети.*

Про розширення семантики займенникового компонента *Я* в поетичних текстах свого часу писала М. Цветаєва в статті «Поети з історією і поети без історії»: «Що таке «Я» поета? Мабуть, це «Я» – людське, виражене в структурі мови. / .../ Вірші часто відкривають нам дещо приховане, приглушене і навіть заглушене,

чого і сама людина в собі не знала і не впізнала б, якщо б не дар творення поезії. Дія сил, не відомих тому, хто діє і хто усвідомлює їх лише в сам момент дії. / .../ У «поетів з історією людське «Я» стає «Я» країни – народу – континенту – століття – тисячоліття – небесного схилу...» [7, с. 20]. У розмислах Т. Севернюк акцентовано залежність поетичного «Я» від масштабів простору й часу, що проходять крізь сприйняття поетеси та є надбанням її «внутрішнього зору», точним осцилографуванням дійсності. Наприклад: *Та ненависть горить в моїй крові, І я її вогнем не проклинаю. Бо як без нього підлість упізнаю? Як зло спляю? Як ворога скараю? Життя одне і смерть одну я маю. Тож ненависть горить в моїй крові. Шляхи добра – із музики й вогню. Я чую їх – від кроку і до кроку, Цілую землю. Вчу її уроки. І в хмарні дні шукаю сонць високих, І до джерел, що сховані глибоко, Іду по грані музики й вогню* (Із тв. Т. Севернюк).

У наведеній надфразній єдності, утвореній за допомогою нанизування двоскладних і односкладних Я-висловлень різної комунікативної настанови й тема-рематичного членування, акумульовано експресивно-емоційну енергетику Т. Севернюк, її духовне й інтелектуальне начало. Такий емпіричний матеріал увиразнює думку В. В. Виноградова: «образ автора – це не простий суб'єкт мовлення... Це концентроване втілення суті твору, що об'єднує всі системи мовленнєвих структур... і через них є ідейно-стилістичним центром, фокусом цілого» [1, с. 113].

До проблеми образу автора по-новому підійшов письменник і вчений Ю. Шерех-Шевельов, оригінально назвавши одну з останніх своїх книг «Я – мене – мені... (і довкруги)» [10]. «З усіх свідчень про дійсність найоб'єктивніші, найнезаперечніші є свідчення мови», – писав Ю. Шевельов. Дослідник ставить таке питання: «Що кажуть дані мови про наше, моє **я**? Ми кажемо *моя рука, моя нога* так, як кажемо *моя книга*. Займенник виразно каже про приналежність мені, але не про тотожність... Ми кажемо *моя голова, моє серце* і узагальнено – *моє тіло*. Значить, усе це теж не я. Що ж тоді **я**? Душа? Але і тут мова наказує нам казати *моя душа*. Значить, і душа – не **я**. І так оте кляте **я** прослизав між пальців, і ми не можемо його ні з чим асоціювати. Чи можу я в цих спога-

дах упіймати оте **я**, хай не щодо всіх людей, а щодо себе самого? Думаю, що ні, що коли мова наша дематеріалізує і деспіритуалізує **я**, то несила і в спогадах його схопити й пришпилити. Але і шукати його захоплює. Звідси й назва цих спогадів, **я і не-я**, де на першому місці те невловне **я**» [Там само, с. 9–10].

«Невловне **я**» в художніх текстах Т. Севернюк синтаксують, наприклад: 1) стверджувальні та заперечні односкладні інфінітивні речення (без частки *би* або з часткою *би*) на означення: а) бажань авторки: **Вийти б в поле ранесенько-рано, Захлинутись озоном... сівби, Зрозуміти, що значить – омана, І – який це дарунок Судьби**; б) фіксації неможливості дії: **Як на вітри вуздечки не знайти, Як сонцю не згаснути в зеніті, як хмарам не захмарити блакиті, Так поля, що між нами, не перейти** та 2) безособові речення із семантикою констатації фактів, узагальнених сентенцій і повчань: **Важко жити, коли нема життя; Потрібно багато робити сьогодні, Щоб завтра пам'ятало про вчора** тощо.

Авторське «Я», за спостереженням дослідників, стає м'якшим, розкутішим, «олюдненим», подеколи іронічним, щоб звабити читача стилістичною виразністю свого «Я», уяскравити власний поетичний почерк, напр.: *Ти приходиш до мене у сні, Хоч давно я безсонням хворію; Тебе любила я, тебе любила я, Лилася музика з небес в роки; Я щаслива – у мене є ти, Я на світі живу не сама; Ти погано розумієш гумор... Я добре його розумію. Але коли я почну жартувати, Ти перестанеш сміятися...* (Із тв. Т. Севернюк). У наведених контекстах займенниковий підмет Я функціює в структурі складнопідрядних, складносурядних і складних безсполучникових речень, що репрезентують семантико-синтаксичні відношення допусту, причиново-наслідкові, єднальні, контрастні тощо, паралельно виформовуючи стилістичні фігури повтору, антитези (у кожному реченні фіксуємо займенникову пару Я ↔ ТИ).

Маркерами авторської модальності в українській мові є також займенникові поширювачі означального типу «мій» і «наш», об'єктного типу «мені» та «нам», обставинного типу «тут», що актуалізують у момент мовлення образ-концепт ситуації і його окремі складники, водночас одержують ту чи ту референцій-

но-дейктичну інтерпретацію позначуваного фрагмента дійсності з боку мовця. Наприклад: *Моя земля – несхитна твердь, Крихка свобода і неволя, Убогий прихисток і доля; Наш... мій Старокосянтинів...; О, нащо мені дано Летіти в прірву І – падати... в небеса; Я запросила в гості давні дні – І знов пахнув на мене травень...; За тебе, за мене, за наш поруйований дім...; Тут моляться зорі – всі разом – великі й малі* (Із тв. Т. Севернюк).

Отже, поетичне *Я* репрезентує авторку, яка постає творчою особистістю, від власного імені робить заяви, радить, рекомендує, наказує, бажає тощо. Її мовна особистість є стилетвірним центром віршового тексту, а авторські інтенції виформовують ілокутивну силу висловлення, спрямовану на адресата, створюють текстову модальність, у якій акумульовані різнопланові суб'єктивно-об'єктивні ставлення до дійсності – прямі, оцінні, етичні, філософські, соціально-ідеологічні тощо.

2. Антропозорієнтовані параметри висловлень із парентезами на рівні художнього осмислення дійсності

У різностильових текстах спостерігаємо, як мовець прагне максимально актуалізувати вміщену у висловленні інформацію, всіляко сприяючи її експресивізації та увиразненню суб'єктивно-модальними оцінками за допомогою парентетичних і звертальних конструкцій, уживання часток і вигуків тощо.

Різноманітність мовленнєвих потреб і виявів у своїй комунікативній довершеності реалізують **метатекстові одиниці**, з-поміж яких є парентетичні – вставні та вставлені – конструкції. У структурі художнього тексту вони вирізняються за структурою та семантикою, проте об'єднані загальною функцією: маркування суб'єктивного, оцінного ставлення мовця до висловленого ним (вставні конструкції) та привнесення у загальний план змісту речення додаткової інформації, принагідного авторського зауваження (вставлені одиниці). Для об'єктивної кваліфікації місця вставних конструкцій у структурі висловлення, тенденцій їх уживання в процесі мовної комунікації та прагматичної спеціалізації варто, як на нас, з'ясувати залежність прагматичних функцій вставно-модального компонента (далі – *ВМК*) від комуніка-

тивно-інтенційних типів простих і складних речень. Результати наших спостережень узагальнимо в подальшому викладі.

З усіх функційних типів р о з п о в і д н і р е ч е н н я, реалізуючи два основних комунікативних завдання – констатації (**речення-констативи**) і заперечення (**речення-негатори**), є «найзручнішими» для функціонування перентетичних конструкцій. Отже, уживаючи ВМК у розповідних реченнях, мовець передає адресату різноманітні модально-експресивні відтінки.

Реалізуючи **асертивний** мовленнєвий акт, адресант має намір представити деякий стан речей як істинний і змусити адресата повірити в істинність повідомлюваного. У цьому йому допомагають ВМК із значенням вірогідності, впевненості, достовірності висловленого, що відбивають бажання мовця обстоювати свої переконання, звернути на них увагу інших комунікантів, наголосити на певній інформації, напр.: – *Та вам вже, **звісно**, язиком припобитись недовго* (Л. Українка); ***Певна річ**, він, чоловік старший і статечний, не буде мріяти вже про любов* (О. Кобилянська); ***Щоправда**, поляки час від часу влаштовували побої порушникам прикордонного спокою* (М. Матіос) тощо.

Модальні маркери виконують **акцентно-констатувальну прагматичну функцію**, оптимізують спілкування, надають текстам довірливого, безапелятивного колориту, можуть мати експресивно-емоційний заряд, відображають діалектні особливості мовлення, напр.: ***Як не крути**, а вам доведеться платити не тільки за свою церкву* (З. Тулуб); *Це, **діправни**, в їхньому селі не дивно* (М. Матіос).

Інша група ВМК зі значенням непевності, припущення, сумніву непрямо вказують на авторизацію: вони ніби оформляють роздуми мовця, допомагають йому створити враження безпосереднього пошуку істини, змусити читача долучитися до мисленнєвого процесу. Залежно від ілокутивної мети можна визначити прагматичну функцію ВМК досліджуваного типу як **акцентно-гіпотетичну**, напр.: ***Життя, мабуть**, як і люди, – мстиве за радість* (Марко Вовчок); *Тобі, **певно**, приснилось щось, синку* (Є. Ярошинська); ***Можливо**, піснею осінні журавлі підняти голову й заслухатись заставлять* (О. Білаш); *Тепер, **либонь**, саме тепер чув крутий злам долі* (І. Чендей).

Парентетичні конструкції, що мають розмовний характер сприяють діалогізації усно-розмовної мови, напр.: *Ми, **видається**, спізналися* (З. Тулуб) або є засобом часткової цитації, дають змогу чітко розмежувати основне і супровідне: *В молодих літах [Петро] рвався за фірманкою, «шалів», **як сам оповідав**, за кіньми, наймаючись то тут, то там, по панах* (О. Кобилянська); *Вони, **на Михайлове здивування**, у цьому році святкували Різдво і Великдень того самого дня* (М. Матіос).

Мовець з огляду на свої комунікативні інтенції може конкретизувати авторство повідомлюваного або затушувати його. Так, ВМК із вказівкою на конкретне джерело повідомлення підвищують ступінь вірогідності інформації, слугують засобом часткової цитації, дають змогу чітко розмежувати основне і супровідне: *В молодих літах [Петро] рвався за фірманкою, «шалів», **як сам оповідав**, за кіньми, наймаючись то тут, то там, по панах* (О. Кобилянська); *Вони, **на Михайлове здивування**, у цьому році святкували Різдво і Великдень того самого дня* (М. Матіос); *Бо той день, **на велике Сироватчинне переконання**, стоїть посеред раю* (Ю. Мушкетик).

Інколи адресант із певних причин хоче приховати походження інформації, узагальнює повідомлюване, переповідає нібито неперевірені факти, використовуючи парентетичні компоненти (вони можуть посідати будь-яку позицію в реченні): – *А ваш ксьондз, **як кажуть**, дуже добрий; Кохання, **як твердять**, – щастя* (Із тв. М. Матіос); – *Це наша господиня... Така, **мовляв**, помічниця твоєї мачухи...* (Наталена Королева).

Останнім часом усе помітнішою стає тенденція, пов'язана з бажанням мовця максимально актуалізувати інформацію, всіляко сприяти її експресивізації. Задля цього ВМК нерідко фразеологізують, уводять до їхньої структури розмовні, динамічніші в стилістичному плані елементи: ***Як мовиться**, чутки ходять на наших ногах* (М. Матіос). Отже, усі ВМК, що вказують на джерело повідомлення, виконують **прагматичну адресно-марковану функцію**: дають змогу авторові підвищувати рівень правдивості інформації в очах читача, погоджувати власну думку з думкою компетентного джерела, спонукати адресата до прийняття авторської позиції.

Кореляцію загального і конкретного, акцентуаційну динаміку певного узагальнення, увиразнення релевантних текстових фрагментів, висновків декларують ВМК *зрештою, як головне, власне, по-перше, у всякому разі* тощо, які посідають у реченні пре- або інтерпозицію та за функцією наближені до сполучників. Наприклад: ***А втім...** не такий страшний чорт* (Б. Грінченко); ***Патріарх, власне,** відчував нехіть до цієї людини* (В. Шевчук); ***По-перше,** кожен бажав виановувати колишнього гетьмана* (З. Тулуб). Комунікативно-прагматична мета парентетичних конструкцій – відтворити послідовність явищ, переконливо аргументувати певну подію, виявити ступінь важливості думок, оцінити факт, маркувати його суб'єктивну кваліфікацію. Усі ці засоби є актуалізаторами **прагматичної функції текстової зв'язності**.

Прагматичний компонент має особливо істотне значення в монологічному мовленні, оскільки вплив на співрозмовника здебільшого залежить від того, як сформулює свою думку мовець, наскільки переконливо прозвучать його слова. У цьому аспекті ВМК зі значенням вказівки на характер висловлення, спосіб оформлення висловлень, їх стилю, тону мають **прагматичну установку на доступність мовлення**, є засобом категорії послідовності (ретроспекції). Будучи за своїми функціями подібними до сполучників, вони виражають уточнювально-конкретизувальне значення, семантику тотожності, коментування. Напр.: *Отець Ілецький передплачує «Слово», або, **інакше кажучи**, є твердих переконань*; *Це не хабар, а звичайний дарунок, **так би мовити**, доказ вдячності* (Із тв. Б. Лепкого).

До функції вставлених компонентів наближені ВМК на зразок *одне слово, до слова, словом, скажімо, приміром, у всякому разі, що ж, щораз то*, які репрезентують додаткову інформацію, доповнення зі значенням виокремлення: *Один ваш **глаз** записався до депортації, до виселення, **одне слово*** (М. Матіос); ***Зрештою**, не ми організували братства* (В. Шевчук). Отже, спостережено **прагматичну функцію доповнення** змістово-фактуальної інформації мовлення принагідними зауваженнями.

Відверто кажучи, власне кажучи, сказати відверто, скажу чесно – такі сполуки надають значення вірогідності, до того ж

вказують на експресивний характер висловлень. Напр.: ...вся сповнена гіркотою і, **сказавши правду**, неповагою до самої себе, я вийшла у Стрийський парк (І. Вільде); **Власне кажучи**, щороку «Відкриття полювання» буває двічі (О. Вишня).

ВМК із значенням інтимізації виражають емоційну природу вислову, уяскравлюють його експресивні відтінки. Такі компоненти, звернені до співрозмовника для активізації його уваги, спричинити бажану реакцію з приводу висловленого, виконують **фатичну функцію**. Напр.: *Спаляючи ілюзії, варто прихопити з ним ще щось матеріальне, **скажімо**, власну правичу чи вухо або ж...* (М. Лазарук); ***Бач**, як по-панському вилежуються!* (Б. Грінченко).

Спонукальний характер ВМК надає висловленню більшої правдивості, взаєморозуміння, стилістично інтимізує виклад, напр.: ***Погодьтеся**, ніхто не зможе дістати нас за стінами цього замку* (А. Кащенко); ***Я, зверніть увагу**, не просив про допомогу* (З. Тулуб).

Індивідуально-авторське розуміння відношень між явищами, позитивну / негативну оцінку повідомлюваного репрезентують ВМК на зразок *шкода*, як *навмисне*, *чого доброго*, *на превелике диво*, *дивна річ* тощо. Такі парентези виконують **акцентно-оцінну комунікативно-прагматичну функцію**, напр.: ***На щастя**, ніхто її [Левантину] там не побачив* (Б. Грінченко) чи створюють іронічний колорит, напр.: ***На жаль**, доводиться помилятися, адже живеш уперше* (В. Чемерис).

Група ВМК, що відтворюють розмовне або книжне мовлення, містять усно-народні та біблійні елементи характеризуються емоційно-оцінною конотацією, як-от: ***І дай Боже**, солодка моя дитинко, ніколи не бути такою Божою людиною*, як *Параска* (М. Матіос) або створюють ефект відвертої розмови, переконують у правдивості пам'ятних для адресанта подій, напр.: ***Діти, бувало**, збіжать по дамбі вниз, як дрібні сонечка після дощу по веселіці* (М. Матіос).

Актуалізуючи **комісивний** мовленнєвий акт, мовець бере на себе зобов'язання здійснити в майбутньому якусь дію чи тримати певну лінію поведінки, має уявлення про наслідки своїх дій та очікує, що адресат повірить у їх виконання. Уживаючи речен-

ня-обіцянки з ВМК, мовець зобов'язується виконати бажану й важливу для співрозмовника дію, переконує його в щирості своїх намірів, підтримує приємну тональність спілкування, зокрема ілюктивних відтінків запевнення: – *Ну, **звісно**; наступатимемо* (З. Тулуб); гарантії: ***Без сумніву**, я зателефоную*; подання надії: ***Може**, і зустрінемося завтра*; клятви: ***Безперечно**, любитиму тебе все життя*.

Комунікативно-інтенційним змістом **менасивів** є погроза, тому мовець може вживати вставні компоненти для увиразнення висновку: ***Утім**, я покажу тобі де раки зимують!* (Остап Вишня).

Особливостями **перформативів** є те, що головні члени у формі дієслова не можуть мати форми минулого, давноминулого або майбутнього часу, а також бути заперечними. «Не припустимим є включення до перформативних речень модальних компонентів, які допускають нездійснення дії» [2, с. 124]. Порівн.: ***Справді**, прошу посприяти нашому проекту* та * ***Справді**, не прошу посприяти нашому проекту*.

Спонукальні речення репрезентують форму мовленевого впливу на означеного або неозначеного (узагальненого) співрозмовника чи навколишнє середовище для його організації або перебудови відповідно до вимог мовця. У прагматичному аспекті такі речення кваліфікують як **директиви** [там само, с. 144]. Для виявлення можливостей функціонування ВМК у їхньому складі треба розмежувати структури спонукальної семантики, які виражають прохання в різних відтінках (**реквестиви**), від конструкцій, що в імперативній формі репрезентують категоричні накази та прямі вимоги (**ін'юктиви**). Окрім того, волюнтаривні відношення виражають дозвіл, який взагалі якісно відмінний від прохання, чи пряму заборону виконувати якусь дію.

Форми категоричного наказу до дії здебільшого не сполучаються із ВМК на означення вірогідності, ймовірності тощо. Безапеляційність імператива, посилена наказовою інтонацією, не передбачає самої можливості припущення як натяку на необов'язковість виконання волі мовця. Даючи наказ, адресант хоче переконатися, що дію виконали негайно, а слова *очевидно, може, певно, либонь* і под. переводять імперативну форму в напівпи-

тальне судження зі значенням припущення. Порівн.: *Зачинити вікно!* і *Може, зачинити вікно.*

У групі дієслівної лексики зі значенням категоричного спонування виокремлюємо стилістично забарвлені дієслова, об'єднані загальною семантикою обмеження або припинення дії. Це лексичне угруповання дієслів має негативне емоційне забарвлення, тяжіє до зниженого колориту мовлення. ВМК у цьому разі актуалізують модально-ситуативну ознаку залежності комуніканта від мовця, засвідчують афективний стан останнього, напр.: *Отже, досить говорити! Замовч, тобі кажуть!* «Експресивна значущість вставних зворотів *кажуть вам, тобі кажуть, просять вас* та ін. з роздратованою чи настійливо-сугестивною інтонацією, коли мовець і агентивний суб'єкт збігаються в одній першій особі (можливо, єдиний випадок інклюзивного вживання неозначено-особової конструкції), і полягають в абстрагуванні від конкретного мовця і в наданні суб'єктові мовлення форми множинності, а дії – многократності. Мабуть, ці звороти вже втрачають статус вільної синтаксичної побудови і наближаються до модально-експресивного фразеологізму» [3, с. 20].

ВМК зі значенням достовірності, впевненості не суперечать функційній сутності директивів, увиразнюючи природню потребу тієї дії, до якої спонукає мовець, напр.: *Звичайно, розкажи про зустріч; Без сумніву, візьми участь у виставці.*

У деяких реченнях пом'якшеного спонування із семантикою прохання, багання, застереження, дозволу, напучування, побажання ВМК є важливим структурно-логічним компонентом, уяскравлюючи делікатний, невпевнений характер прохання з відтінком доцільності й бажаності його виконання, нетерпіння здійснення. За інтенційною спрямованістю розмежовуємо пораду-багання, наполегливу пораду, пораду-попередження, напр.: – *Ой, не тужи, голубонько, ради Бога* (М. Матіос); *Читайте далі, прошу вас! Читайте!* (М. Хвильовий); *Не сумуй, прошу тебе, – то гріх великий* (Марко Вовчок).

У б а ж а л ь н и х, або опативних, р е ч е н н я х, як відомо, повідомляють про намір мовця встановити відповідність між змістом речення та дійсністю. В опативних реченнях ВМК

можуть акцентувати достовірність бажаного (*Зустріти б мені друга, **сумніву нема!** Я, **природно**, бажав би посадити сад тощо*), додавати значення вірогідності-спонування (***Так може**, виконав би ти це завдання!*), виражати емоційні оцінки прикрості, здивування, обурення (*Подумав би ти, **грішним ділом**, про випускні іспити!*), указують на ступінь звичайності бажання (*Поїхати б, **за українським звичаєм**, на Різдво до батьків!*), містять вказівку на джерело повідомлення (***Як на мене**, піти б звідси хутче!*), означають аргументованість бажання (***Як на те**, коби Бог поміг зібрати врожай!*), репрезентують ставлення мовця до висловленого (***По правді кажучи**, хоча б кілька днів відпочити!*), активізують співрозмовника, додаючи відтінків щирого спілкування (***Вірите**, хоч на старість побачити б світ!*).

У п и т а л ь н и х р е ч е н н я х комунікант ставить собі за мету запитати про щось у співрозмовника, спонукаючи його водночас до відповіді. Такі речення з огляду на комунікативно-інтенційний зміст тлумачать як **квеситиви**. Спостережено, що ВМК рідко входять і до складу емоційно забарвлених речень із модально-питальними частками *невже, чи, хіба та чи, та хіба, та неже, чи ж, хіба ж, неже ж*. Наприклад: ***Хіба б** і вона, **справді**, така була?* (Марко Вовчок). У таких реченнях частки засвідчують, що позитивна відповідь для мовця є малоочікуваною, а отже, і модальна оцінка стає зайвою.

На противагу питальні речення, які репрезентують загальний відтінок припущення мовця про зміст думок, мовлення, намірів співрозмовника або інших осіб, можуть містити вставні компоненти з їх модально-семантичними функціями, напр.: *А діточки як? **Мабуть**, забули мене?* (Марко Вовчок). Оскільки мовець нібито здогадується про реальний стан речей і лише шукає підтвердження своїм передбаченням, то й на письмі зазначений тип речень може закінчуватися не лише знаком питання, а крапкою чи крапками.

Ще однією особливістю квеситивів, що містять ВМК *може, мабуть* є те, що вони можуть виражати спонукальне значення.: ***А мабуть**, час, хлопці, й овець напувати?* (Марко Вовчок); *Будемо, **мабуть**, вечеряти та лягати спати?* (Панас Мирний).

Значення можливості, припущення, невпевненості, прихованого сумніву мовці уналежнюють у тих реченнях, що є компонентом внутрішніх монологів-розмірковувань, напр.: *Фиркнула, мабуть, і Дарусина судьба перед Іваном... Може, вона також заздрісна?* (М. Матіос). Розповідні та питальні речення у процесі трансформації утворюють єдиний формально-синтаксичний комплекс, у якому синтаксичні трансформи не лише ієрархічно структуровані, але за відповідного інтонаційного оформлення презентують питально-відповідну єдність. ВМК зі значенням впевненості, достовірності мають здатність реалізовувати свої модальні значення в риторичних питаннях. Наприклад: *А й правда, кому потрібні сьогодні ці невдахи?* (А. Кащенко).

За допомогою ВМК мовець може: 1) указувати на свій висновок із попереднього висловлення й паралельно запитує про правильність своїх думок, напр.: *То, виходить, ти на мене гнівався і через це післав невинних людей на вірну смерть?*; *А вони, виявляється, зрадили нам* (А. Кащенко); 2) увиразнюють конкретний запит інформації, напр.: *До речі, чи не купите ви у нас військову здобич?* (З. Тулуб).

Для активізації бесіди, для підтримування уваги адресанта в квеситивах можуть функціювати ВМК *чуєте, думаєш, гадаєте, даруйте* тощо: *Могли б ми зустрітися з ним, скажімо, завтра або просто негайно?* (М. Матіос).

Висновки

Серед найактуальніших завдань сучасної лінгвістики окреслився антропо- та егоцентричний підходи до вивчення мови, що дає змогу дослідникам випрацювати об'єктивні оцінки щодо мовних змін, історії мови, з'ясувати чинники впливу на мовні процеси сьогодення. У цих новітніх парадигмах сутність синтаксису визначають антиномії «мовець – мова», «мовець – мовлення», «мовець – дійсність», «мовець – ситуація комунікації», «мовець – співрозмовник», «автор – текст».

Основним синтаксичним егоцентриком в українській мові є Я-висловлення, що дають дослідникові змогу не лише виявити позицію автора у відборі мовних засобів і структуруванні синтаксичних конструкцій, але й найкраще побачити те, що для нього

самого найпотаємніше і найсокровенніше, чим поет вирішив поділитися з читачем, винести на суд совісті. За допомогою засобів вираження суб'єктивної модальності окреслюється на загальний цілісний «образ автора».

Я-висловлення в текстах Т. Севернюк передають синергетику поетичного слова (термін О. О. Семенець), відбивають художньо-образні пріоритети письменниці та є засобом психологічного саморозкриття особи оповідача, ліричного героя.

У простих двоскладних реченнях займенниковий суб'єкт «Я» різниться за семантичним обсягом і формально-синтаксичною структурою. Я – це ототожнення поетеси й людини, це дві іпостасі авторки – оповідача і творця поетичних образів. Функційно такий підмет змінюється від Я конкретного до Я, що має неабияку глибину й велику узагальнювальну силу (здатність ототожнення з багатьма іншими Я), до зовнішнього емпіричного Я, обмеженого конкретним епізодом.

Я суб'єкта в простих односкладних реченнях виражено експліцитно за допомогою особових закінчень дієслова в позиції головного члена речення в означено-особових реченнях та імпліцитно – в інфінітивних і безособових, що репрезентують семантичні відтінки бажаності / небажаності дії, можливості / неможливості події або явища, констатації фактів, узагальнених сентенцій і повчань тощо.

На периферії засобів вираження Я-семантики перебувають прислівні поширювачі означального («мій», «наш»), об'єктного («мене», «нас») та обставинного типів («тут»), виражені дейктичними засобами. Їхня роль – актуалізувати в момент мовлення образ-концепт ситуації та його окремі складники, паралельно маркувати ту чи ту референційно-дейктичну інтерпретацію позначуваного фрагмента дійсності з боку мовця.

Зміст Я в окремому випадку його вживання може бути пов'язаний зі змістом усього поетичного тексту, а подекуди – з усією творчістю поета. Ліричний епізод у такому разі виходить за межі одиничного і виходить на широке узагальнення.

Опосередкованими засобами репрезентації суб'єктної модальності у висловленні є вставні та вставлені компоненти,

звертальні конструкції, частки й вигуки. Зокрема, функційно-прагматична спеціалізація парентетичних компонентів полягає в тому, що вони: 1) указують на різноманітні модальні значення і суб'єктивну оцінку повідомлюваного; 2) актуалізують уміщену у висловленні інформацію; 3) сприяють експресивізації висловлення; 4) є засобом інтелектуалізації мови а, попри те, засвідчують посилення впливу розмовного синтаксису на писемне мовлення. Тому дослідження їхніх прагматичних параметрів й особливостей функціонування в різних дискурсах *актуальне* та *перспективне* як для граматики, так і для теорії мовленнєвих актів, когнітивної лінгвістики, функційної стилістики культури української мови.

Анотація. Для сучасної лінгвістики набуває актуальності розв'язання проблеми комунікативно-функціональних характеристик мовних одиниць, що відображають сучасні тенденції розвитку граматичного ладу української мови, засвідчують активізацію взаємодії мовця (суб'єкта, автора конкретного висловлення) та інших учасників комунікативного акту. На часі – дослідження механізмів повсякденної та літературної комунікації, у процесі якої мовець прагне максимально активізувати вміщену у висловлюванні інформацію, всіляко сприяючи її актуалізації, експресивізації та наповненню суб'єктивно-модальними оцінками. У цьому аспекті розмежовано антропо- та егоцентричні підходи у вивченні особливостей художніх текстів, виявлено антропосемічну спрямованість суб'єктно-модальних форм – парентетичних одиниць – у різних мовленнєвих актах; досліджено специфіку Я-висловлень, зумовлених егоцентричною активністю інтерпретатора дійсності в художньому тексті.

Список використаних джерел

1. Виноградов В. В. Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика. М. : Изд. АН СССР, 1963. 253 с.
2. Загнітко А. Структурні і семантичні різновиди українських синтаксичних інновацій. *Лінгвістичні студії : зб. наук. праць* : у 2-х ч. Донецьк, 2003. Вип. 2, ч. 1. С. 135–147.

-
3. Золотова Г. О., Й. Ф. Андерш. До питання про структурно-семантичні основи зіставних досліджень. *Мовознавство*. 1990. № 6. С. 17–23.
 4. Карасик В. И. Языковое проявление личности: монография. М. : Гнозис, 2015. 384 с.
 5. Коцюбинська М. Література як мистецтво слова. Деякі принципи літературного аналізу художньої мови. К. : Наукова думка, 1965. 319 с.
 6. Падучева Е. А. Эгоцентрические единицы языка : монография. М. : Изд-кий дом ЯСК, 2019. 440 с.
 7. Поэтическая грамматика / И. И. Ковтунова, Н. А. Николина, Е. В. Красильникова (отв. ред.) и др. М. : Азбуковник, 2005. Т. 1. 429 с.
 8. Федик О. Мова як духовний адекват світу (дійсності). Львів : Місіонер, 2000. 300 с.
 9. Хинтиikka Яакко. Логико-эпистемологические исследования. М. : Прогресс, 1980. 448 с.
 10. Шевельов (Шерех) Ю. В. Я – мене – мені... (і довкруги): Спогади : в 2-х т. Харків; Нью-Йорк : Видання часопису «Березіль»; Вид-во М. П. Коць, 2001. Т. 1 : В Україні. 428 с.
 11. Шинкарук В. Категорії модусу і диктуму у структурі речення : [монографія]. Чернівці : Рута, 2002. 217 с.

THE ROLE OF CONTEXT IN CREATING MEANING

Лехнер Ілона Густавівна,

доктор філософії у галузі філологічних наук,
доцент кафедри філології,
Закарпатський угорський інститут
імені Ференца Ракоці ІІ,
м. Берегово, Закарпатська область, Україна

Густі Ілона Іштванівна,

доктор філософії з галузі «Освіта/Педагогіка»
доцент кафедри філології,
Закарпатський угорський інститут
імені Ференца Ракоці ІІ,
м. Берегово, Закарпатська область, Україна

Introduction

The concepts indicated in the title, *context* and *meaning*, are frequently used in everyday communication, as well as in academic texts and on scientific forums. This is done without being able to delineate exactly what the terms actually mean. Due to their widespread use, the concepts these terms denote become almost self-evident, yet it is not easy to formulate their exact definition; and their research is still one of the central fields of linguistics, as it is important for scientific cognition to define its terms precisely and to reinterpret them as necessary.

The indicated terms are studied from the perspective of traditional (structuralist) linguistics on the one hand, and cognitive linguistics on the other, comparing their main theses. As the cognitive paradigm is a relatively young discipline of linguistics, we consider it important to clarify the basic theses. Cognitive linguistics started in the 1970s and 1980s in the United States among language researchers. Its foundations were laid down by George Lakoff [7; 8; 9], Mark Johnson [8; 9], Mark Turner [25] and Ronald Langacker [10; 11] who also extended the new theory of language to grammar. Subsequently, in the last two decades of the twentieth century, a number of foundations of language theory were published in English [3; 5; 7; 8; 9; 10; 11; 19; 20; 21; 23; 25; 26; 29; 30].

The present paper, on the one hand, examines how *meaning* is created according to a cognitive linguistic approach, and on the other hand, it attempts to compare and contrast the *perceptions of context* published in the academic literature. Finally, the role of context in creating meaning as a constructive process is discussed.

1. The most important basic principles of the cognitive paradigm

The background of the structuralist conception is the objectivist approach, according to which the language user, i.e. the individual, can be excluded from the examination of the language system as a subjective factor. Cognitive linguists, on the other hand, place the speaker at the centre, who is not only part of linguistic execution but also an active participant in the meaning-making process. Cognitive linguistics is thus a multidisciplinary science that connects language with human thinking and examines them together [8].

One of the most important basic principles of the cognitive paradigm is that the meaning of a concept is actually the same as conceptualization [1, p. 243]. It highlights the subjective nature of the meaning, suggesting that people may interpret reality differently. The meaning, then, is not the same as the totality of conceptual domains, but also depends on how conceptualization occurs. Bodily experiences, cultural factors and contextual influences play a central role in the interpretation process [1, p. 322].

The human mind is not made up of separate modules, but is rather of a holistic nature, in which the reality around us is interpreted through cognitive processes. The process of interpretation can vary from individual to individual. From this it can be concluded that the conceptualized reality may also differ depending on the individual's process of interpretation [14].

The philosophical basis of cognitive language theory is provided by the experiential approach, which places our experiences of the world around us at the centre. Our primary experiences are formed through the interaction of our physical nature and the objects, processes and effects in our environment. These bodily experiences also affect our thinking. This is called embodiment [13, p. 213].

According to this conception, language is the unity of system and use [24], the image of the entities of the world around us represented

in our minds. Language has a dual function in the conceptualization process: on the one hand, our existing knowledge is mostly expressed through language, and on the other hand, new knowledge is acquired with its help. So language is both a means of expressing our knowledge of the world and a medium of cognition. To sum up, we can say that cognitive linguists examine the connections between thought, language, and culture, with particular reference to the role of man in this triple system.

2. Linguistic definition of meaning

There are significant differences in the views of objectivists (linguistic structuralism) and experientialists (linguistic cognitivism) based on different philosophical principles, including the language, the process of categorization, and the definition of meaning. In what follows, the differences between the theories concerning the concept of meaning will be highlighted.

2.1 The traditional interpretation of meaning

Structuralists provide several possible definitions of the concept of meaning, which can be deduced from their theory of language, according to which language is an autonomous system of elements in which the elements are in syntagmatic and paradigmatic relations. Meaning is thus nothing but (1) thought, (2) object, set of objects, (3) meaning is the same as the set of paraphrases of an expression, (4) relation between expressions, (5) common element of terms with the same meaning [2, p. 259]. As a conclusion of the definitions, it can be stated that, according to objectivists, meaning is in fact a relation between symbols and the concepts / objects of the world, which can be defined on the basis of necessary and sufficient conditions / properties [14, p. 18].

In the traditional sense, we distinguish between literal, that is, concrete, and abstract, that is, figurative meanings. Based on this, the *book* can only be called a *book*, not, for example, a source of knowledge, and *the emotions of a happy person* can only be expressed in figurative terms, such as *walking in the skies (have one's head in the cloud), swimming in happiness*.

2.2 Argumentation of cognitive linguistics

The primary goal of cognitive linguistics when studying language is to examine meaning and what cognitive processes are involved in the creation of meaning. Followers of the trend think about the language holistically and consider human experience, the process of human cognition, to be central. Language is not imagined as a separate module in the mind, a close connection between the mind and the body is assumed.

Meaning does not lie in the relation between the word and the object / concept in the objective world, the semantic relationship is realized between the word and the mental representation of the object / concept in the objective world. As a result, the subjective nature of meaning is emphasized, suggesting that people may interpret objective reality in different ways. When one hears the word ‘dog’, for example, everyone has a different image in their minds, so the word dog is accompanied by different meanings. These possible interpretations certainly have common elements (e.g., they have four legs, they are hairy, they have tails, ears, they possibly even bark), but differences would most likely be discovered even in the interpretations of members of the same cultural community.

2.3 The process of meaning creation

The meaning is actually identical with conceptualization. The conceptualization of a concept, that is, the creation of its meaning in our minds may occur as a result of different cognitive processes, e.g. categorization, creation of conceptual frameworks, metaphor, metonymy, conceptual integration, shape-background layout, pictorial schema, etc. These cognitive mechanisms, of course, do not function consciously and without them it would be impossible for us to interpret the entities of the world around us. The function of conceptual processes is to help us build our conceptual system and to expand and change it by interpreting new experiences. Our conceptual system is in the brain, which promotes conceptual mechanisms through the functioning of its neurons.

Categorization is one of the most basic mental activities for interpreting objects / events / concepts in our environment. When we

come across a new thing, we try to place it somewhere in our mind, so we try to categorize it into one of our existing categories or create a new category for it. The name is important during the categorization, when we give a certain concept a name, because without it we would be unable to recall it later from our consciousness if necessary. Closely related to categorization is the creation of a conceptual framework, which is nothing more than a «structured mental representation of a conceptual category» [14, p. 225]. Mental representation is actually realised by organizing experiences into concepts.

Metonymic relationships between concepts can be created within a frame, while metaphorical relationships between concepts can be created within different frames. Visual schemata are built from our experiences during physical as well as perceptual detection that are used to establish mental spaces and further connections. All of these contribute to the success of the interpretation of objects / events / concepts in our physical, social and cultural environment, that is, to the creation of meaning.

However, meaning is not the same as the totality of conceptual ranges and frames, but it also depends on how conceptualization is carried out. Thus, the conceptual system of man is a modal system, one of the characteristics of which is that bodily experiences, cultural factors, and contextual effects play a central role in the process of interpretation.

3. About the concept of context

Pragmatics is often called the science of context, but this concept has been researched much more extensively in linguistic disciplines, and each of them formulates its essence and function in accordance with its own theoretical framework.

3.1 The cognitive linguistic approach

Since the advent of conceptual metaphor theory, there have been a number of critiques of the theory, one of which is that metaphor research ignores real discourse, i.e., it infers conceptual metaphors based on non-contextualized linguistic examples. Among others, Kövecses [12; 15; 16] responded to this critique, explaining that from

the point of view of cognitive linguistics, context can be seen primarily as a variation of metaphor, a source of linguistic creativity, and introducing the concept of context-induced creativity, while naming the metaphors created by context effects as context-induced metaphors [15, p. 657].

Distinction is made between global and local contexts. The global context includes the physical environment, social factors, the cultural context, memories gained during distinctive historical events (or even personal life experiences) and the distinctive interest. These components can occur at the level of a wider or narrower community, as well as at the level of the individual. Here one can think of environmental factors due to the geographical location of a country (wildlife, climate, topography, etc.), social system, and cultural habits of individuals belonging to the same community, historical events that can codify our conceptual system in memory.

The local context includes elements of the immediate physical environment, knowledge of the participants in the discourse, the direct cultural context, and the direct linguistic context. It is often difficult to accurately separate the different factors, the global and local context must be thought of as a continuum [15, p. 661], the elements of which exert their effects together.

Figure 1 Context from the point of view of cognitive linguistics [15, p. 683]

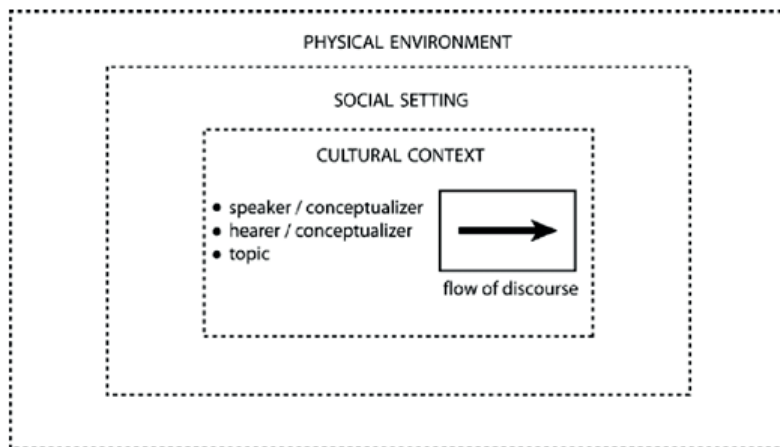

Figure 1 is an excellent illustration of the factors that play a significant role in metaphorical conceptualization.

Cognitive linguistic research is characterized by inferring the context from the linguistic material examined. It tries to recreate the circumstances, factors that influenced the formation of the examined metaphorical linguistic expression, i.e., use context as a means to shed light on the motivation of the metaphor. It approaches the context from the direction of language [6, p. 23].

3.2 Cognitive pragmatic perception of context

Pragmatics somewhat modifies the context perception of cognitive linguists. First, they assume that the context is distinguished from the situation and their central concept is relevance. Their basic hypothesis is that the context is not in the world outside of us, but in our minds. The context is not predetermined; its creation requires the constructive activity of the individuals involved in the situation [23, p. 480]. According to Widdowson [28], context is not what we perceive of a situation, but what we consider relevant, there are also elements of a situation that, although perceived but not considered relevant in our process of interpretation. Relevance is thus created by those involved in the situation [28, p. 19]. Based on his theory of context, he distinguishes between sentence and statement, the latter being not only context dependent but also determined by it [27, p. 37]. From the point of view of pragmatic research, what matters is not what elements make up the context, but the way in which participants in the situation select the elements from which they construct the situation.

4. The functions of context when creating a metaphorical meaning

In the final part of the paper the role that context plays in the creation of metaphorical meaning will be discussed within a cognitive linguistic framework. From the mental activities listed above (see Section 2.3), the metaphor will be examined, which in Banćzerowski's [1] definition is «a tool for man to express certain abstract actions and their content in a concrete way. Thanks to the metaphor, one can better understand what one is unable to fully comprehend, namely emotions, values, and

psychic processes» [1, p. 322]. In the system of metaphorical mappings, certain elements of the abstract concept (target domain) are projected onto the corresponding elements of the more specific concept (source domain), thus providing access to the abstract concept, this way helping to understand it. The metaphorical meaning cannot be simply deduced from the conceptual metaphor, the system of mappings, metaphorical consequences, or inferences. The interpretation of the metaphor occurs in context, the change of context can also change the metaphorical linguistic expression and the conceptual metaphor that forms its basis, so they are closely connected. In his theory, Gibbs states that conceptualization is inherently metaphorical in nature, so non-literal meaning does not presuppose the primacy of literal interpretation, but emphasizes the importance of context and our knowledge of the world [18, p. 37-38].

Context plays a dual role in creating metaphorical meaning. On the one hand, it serves as a source of metaphor variation and thus linguistic creativity, and on the other hand, it is also restrictive. This is because people feel compelled in their conceptualization activities to remain coherent with both their bodily experiences and their context. Metaphors coherent with our bodily experiences can be said to be universal, or at least near-universal, because our bodily reactions, which serve as the basis for conceptualization, are largely the same regardless of the speaker's age, gender, interests or even physical, cultural, or social environment.

The source of variation is to be found in context. The difference may appear at the following levels in the language:

- between and within cultures,
- at individual and developmental level,
- on a historical level.

An abstract concept can be conceptualized by a number of conceptual metaphors. We can get closer to the meaning of 'love' by conceptual metaphors, for example, LOVE IS FIRE, LOVE IS UNIT, LOVE IS TRAVEL, etc. In this case, different source domains were selected. In his research, Boers [4] started from the general principle that people most often select the entity from their physical / social environment when conceptualizing abstract concepts as the source domain that is

most conspicuous to them in certain circumstances [12, p. 239]. This principle is similar to the principle of *relevance* used in pragmatics: what is striking is relevant.

There could also be other aspects of variation. We can discover differences in target domain, experience base, mappings, metaphorical consequences, non-linguistic realizations, conceptual integrations, or creation of cultural models. In the following subsection, we attempt to answer why these differences arise in the thinking and linguistic manifestations of individuals.

4.1 Reasons for variation

In accordance with the so-called «pressure of coherence» principle [12, p. 237], the way of conceptualization is determined by the desire to instinctively align our mental and linguistic activities with our bodily experiences and the context of discourse. One of the main reasons for the variation is the different experience, which can be traced back to the linguistic context of the term in discourse (in pragmatics this is called co-text), previous discourse on a similar topic, intertextuality, ideology, knowledge about the elements of discourse (speaker, student, theme), physical environment, social situation, cultural factors, history, individual interest.

There are also differences in our mental activities concerning both cultural communities and individuals. This is called differential cognitive style [12, p. 246], which is actually the way we prefer cognitive activity in our conceptualization process. Here we can mention experiential focusing, during which some speakers decide which of their bodily experiences to focus on during metaphorical conceptualization. The opposite process is when an individual interprets a concept on the basis of the aspect for which it is most noticeable. Other mental activities to mention during which differences can be observed: prototypical categorization, framing, preference for metaphor vs. metonymy, explanation (detailed elaboration), more precise definition, and conventionalization [16, p. 33-34].

It is impossible to draw sharp boundaries between the factors listed above; they often have a combined effect. We interpret our bodily experiences under certain physical / social / cultural circumstances because we are in constant interaction with the outside world.

Similarly, our minds and bodies cannot be separated, so there is a constant connection between embodiment and our cognitive activity. Metaphorical linguistic expressions created by context effect can appear in any area of language. The influence of context can be demonstrated in the language of newspaper articles in daily newspapers, in the everyday interactions of the individual, or even in art (as linguistic and non-linguistic realization).

Different contextual effects can lead to the creation of novel linguistic expressions. The creation of novel expressions is not the privilege of artists or other individuals with special abilities. Ordinary people are also capable of these cognitive processes, even if they are unaware of it.

Conclusions

Different theories thus agree that context is an internal mental representation of external circumstances. There is also a consensus that prior knowledge is given great importance in the interpretation of linguistic terms, as well as the common background knowledge of the persons involved in the interaction. Without this, communication will fail. The main difference is that while cognitive linguistics starts from language to context, pragmatic research moves in the opposite direction and confesses that participants in interaction build linguistic material based on context.

Culture can be interpreted as the context of linguistic manifestations. Language, thinking and culture are thus jointly involved in the process of creating meaning. Culture includes the experiences of a group of people about their social, historical, physical environment, so individuals belonging to one culture create meaning together. Someone can be said to be a member of a certain culture if they successfully participate in the process of creating meaning and interpretation [17]. Our meaning-creating organs, namely the brain, where cognitive processes take place, and the body, which makes linguistic and non-linguistic signs interpretable for us, work together in our physical and social environment, from which meaning can actually be said to be context and culture-dependent.

We conceptualize abstract concepts according to our body, so we can speak of 'embodiment', but different cultures have different experiential

focuses ('meaning focus'). According to cognitive linguistics, these two concepts are not mutually exclusive, but participate jointly in the conceptualization process. This is why, when conceptualizing certain concepts, for example, we prefer a different source domain depending on the culture.

Cognitive metaphor theory, then, can no longer be accused of ignoring the context; it merely interprets it otherwise, and sees its function in the conceptualization process quite differently.

Abstract. The article examines the concepts of *meaning* and *context* and the relationship between them from the perspective of different linguistic disciplines. It deals in detail with the meaning-creating process and its contextual nature. In defining the concepts in focus, it bases on the main theoretical theses of objectivists (linguistic structuralism) and experientialists (linguistic cognitivism). The main purpose of the article is to seek and explain consensus and differences between different approaches and theories.

References

1. Banćzerowski, J. A nyelv és a nyelvi kommunikáció alapkérdései. Budapest: ELTE, BTK. Pp. 217-245.
2. Banćzerowski, J. A nyelvészeti strukturalizmus és kognitivizmus tézisei és alapelvei. Magyar Nyelvőr 133 (3), 2009. Pp. 253-263.
3. Barcelona, A. (Ed.) Metaphor and metonymy at the crossroads: A cognitive perspective. Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 2000. 356p.
4. Boers, F. When a bodily source domain becomes prominent. In R. Gibbs, G. Steen (Eds.), *Metaphor in cognitive linguistics*. Amsterdam: John Benjamins, 1999. Pp. 47-56.
5. Fauconnier, G. Mental spaces: Aspects of meaning construction in natural language. Cambridge: Cambridge University Press, 1985. 190p.
6. Illés, É. Approaches to context. In S. Kleinke, Z. Kövecses, A. Musolff, V. Szelid (Eds.), *Cognition and culture*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 2012. Pp. 19-27.
7. Lakoff, G. Women, fire and dangerous things: What categories reveal about the mind. Chicago: University of Chicago Press, 1987. 614p.
8. Lakoff, G., Johnson, M. Metaphors we live by. Chicago: University of Chicago Press, 1980. 241p.

-
9. Lakoff, G., Johnson, M. *Philosophy in the flesh*. New York: Basic Books, 1999. 624p.
 10. Langacker, R. W. *Foundations of cognitive grammar: Theoretical prerequisites*. Volume 1. Stanford: Stanford University Press, 1987. 516 p.
 11. Langacker, R. W. *Foundations of cognitive grammar: Descriptive application*. Volume 2. Stanford: Stanford University Press, 1991. 589 p.
 12. Kövecses, Z. *Metaphor in culture: universality and variation*. Cambridge, New York: Cambridge University Press, 2005. 314 p.
 13. Kövecses, Z. *Language, mind and culture*. New York: Oxford University Press, 2006. 397 p.
 14. Kövecses, Z., Benczes, R. *Kognitív nyelvészet*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2010. 256 p.
 15. Kövecses, Z. A new look at metaphorical creativity in *Cognitive Linguistics*. *Cognitive Linguistics*, 21-4, 2010. Pp. 655-690. URL: https://www.academia.edu/16520558/New_look_at_metaphorical_creativity (дата звернення 20.12.2020).
 16. Kövecses, Z. Creating metaphor in context. In S. Kleinke, Z. Kövecses, A. Musolff, V. Szelid (Eds.), *Cognition and culture*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 2012. Pp. 28-43
 17. Kövecses, Z. *Where metaphors come from: Reconsidering context in metaphor*. New York: Oxford University Press, 2015. 232 p.
 18. Nemesi, A. L. Szó szerinti jelentés, konvencionális jelentés, vezérjelentés. *Világosság* 2006 (8-9-10). 31-44. URL: <http://epa.oszk.hu/01200/01273/00034/pdf/20070507213255.pdf> (дата звернення 20.12.2020).
 19. Palmer, G. B. *Toward a theory of cultural linguistics*. Austin: University of Texas Press, 1996. 348 p.
 20. Rosch, E., Lloyd, B. B. *Cognition and categorization*. Hillsdale, NJ.: Erlbaum, 1978. 328 p.
 21. Rudzka-Ostyn, B. (Ed.) *Topics in cognitive linguistics*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 1988. 704 p.
 22. Tátrai, Sz. A kontextus fogalmáról. *Magyar Nyelvőr* 2004, 128. Pp. 479-494.
 23. Taylor, J. R. *Linguistic categorization: Prototypes in linguistic theory*. Oxford: Clarendon Press, 1989. 288 p.

24. Tolcsvai Nagy, G. Bevezetés a kognitív nyelvészetbe. Budapest: Osiris, 2013. 392 p.
25. Turner, M. Death is the mother of beauty. Chicago: University of Chicago Press, 1987. 208 p.
26. Ungerer, F, Schmid, H-J. An introduction to cognitive linguistics. Harlow: Longman, 1996. 306 p.
27. Widdowson, H. G. Text, context, pretext. Chapter 1 *Text and discourse* Oxford: Blackwell Publishing, 2004. Pp. 1-16.
28. Widdowson, H. G. Discourse analysis. Chapter 3 Context. Oxford: Oxford University Press, 2007. Pp. 19-26.
29. Wierzbicka, A. The semantics of grammar. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 1988. 617 p.
30. Wierzbicka, A. Semantics, culture and cognition: Universal human concepts in culture-specific configurations. New York, Oxford: Oxford University Press, 1992. 487 p.

ТЕРМІНИ НАФТОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ В НІМЕЦЬКІЙ МОВІ: СЛОВОТВІРНІ ОСОБЛИВОСТІ

Ріба-Гринишин Оксана Михайлівна,

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри філології та перекладу,
Івано-Франківський національний
технічний університет нафти і газу,
м. Івано-Франківськ, Україна

Вступ

Сьогодні, як і сотні років тому, людство стоїть на порозі незворотних змін: нафта, що дала поштовх розвитку світової економіки у XX столітті, впливає і надалі на конкурентоспроможність багатьох галузей та цілих національних економік. Що ж відбувається у 2020 р.? Пандемія вірусу COVID-19 призводить до серйозних змін на світових ринках енергоносіїв. Послаблення карантинних заходів та впровадження водночас жорстких обмежень спричиняють значні цінові коливання на «чорне золото». Проте листопадові президентські вибори у США, підняли певні «очікування» на ринку нафтопродуктів. З огляду на сучасну економічну ситуацію та світову нафтову кризу 2020 фахова лексика нафтової промисловості інтенсивно постійно розвивається, збагачується та активно взаємодіє з усіма пластами мови. Тому *актуальність* наукової розвідки полягає у дослідженні структурних особливостей термінології нафтової промисловості, які, зважаючи на теперішню ситуацію, набувають нового розвитку.

Мета дослідження – з'ясувати особливості системної організації термінів на словотвірному мовному рівні. Досягнення мети передбачає виконання низки завдань, зокрема окреслення специфіки особливостей термінотворення в науково-технічних терміносистемах німецької мови та ґрунтовного аналізу основних способів творення термінології нафтової промисловості.

Своєрідність методів, на які ця робота спирається, зумовлена комплексним характером дослідження, в межах якого вирішуються фундаментальні й прикладні питання термінології, лексики та граматики. Специфіка методів дослідження полягає в

їхньому узагальнено-синтетичному характері, який виявляється, зокрема, в ефективному поєднанні загальнонаукових і лінгвістичних, методів: описовий, компонентний і порівняльний.

1. Морфологічний спосіб творення термінів нафтової промисловості

Сучасна німецька термінологія нафтової промисловості характеризується високим рівнем розвитку та спрямуванням до стандартизації термінів. Класифікація досліджуваних понять залежить значною мірою від процесу термінологічного словотворення – складного процесу, взаємопов'язаного з усіма лексикологічними явищами; і ґрунтується на суспільній та науково-технічній обумовленості розвитку. Відкритий характер терміносистеми пояснюється мовознавцями, насамперед, «відкритим характером підсистеми похідних слів та активною дією словотворчих процесів» [1, с. 57]. Всі словотворчі засоби німецької мови давно склалися, їх сталість відбилася й на словотворчих моделях термінів нафтової промисловості. Процес термінотворення здійснюється не стихійно, а свідомо. Терміни продукуються за певними законами, моделями. Вони не з'являються, а придумуються, творяться разом з усвідомленням їх необхідності.

Дослідження способів та засобів творення термінів нафтової промисловості дало змогу провести порівняльний аналіз продуктивності різних способів.

Більшість технічних термінів – це іменники, тому при аналізі цілком закономірно цій категорії термінів нафтової промисловості надається перевага. Дослідження показує, що кількість суфіксальних словотворчих формантів, з допомогою яких утворюються терміни-іменники, досить численна. Суфікси, приєднуючись до різних основ, продукують терміни з новим лексичним значенням, що позначають певні поняття об'єктивної дійсності. Ступінь активності цих суфіксів неоднаковий.

1. Найбільш продуктивним, а це впливає значною мірою на його частотність у досліджуваній термінології, стає суфікс -e. Утворені з його допомогою терміни позначають властивості нафтопродуктів, хімічні елементи, які є складовими нафти, деталі бурового устаткування, наприклад: *die Erdöldichte, die*

Antriebswelle, die Ölfalle, die Stabilisierungskolonne, die Endteufe, die Gaskappe, die Kalibersonde.

2. Категорію діяльності чи механізмів виражає суфікс -er, наприклад: *der Bohrer, der Speicher, der Abdruckpacker, der Erdölarbeiter, der Erdölabschneider.*

3. Якості та властивості явищ, пов'язані з нафтовою промисловістю, виражаються в основному з допомогою суфіксів -heit і -keit (-igkeit), наприклад: *die Fündigkeit, die Abgabefähigkeit, die Dichtheit, die Bohrbarkeit, die Steifheit.*

4. Для творення назв дій, процесів, способів, методів та операцій, пов'язаних з видобутком нафти, найбільш частотним виявився суфікс -ung, наприклад: *die Erdölgewinnung, die Auffindung, die Erschließung, die Verschiebung, die Abdichtung.*

Основна маса термінів-іменників із вказаним суфіксом має у своєму складі дієслівні основи з префіксами: ab-, auf-, er-, ver- .

Стійкість вказаних суфіксів у досліджуваних термінології визначається продуктивністю цих суфіксів в німецькій мові взагалі і традиційністю в конкретних технічних підсистемах зокрема.

Для аналізу процесу суфіксації в німецькомовній термінології нафтової промисловості було опрацьовано 2572 терміни енциклопедичного та перекладного словників [10]. Результати дослідження показали, що 875 термінів (34%) утворені за допомогою суфіксів: -e, -er, -heit, -keit (-igkeit), -tät, -tion, -ung. Підрахунки проводилися за індексом винятковості для словника $E_c = V_1 / V$, де V_1 – кількість лексем із частотою 1, V – загальна кількість лексем словника [2, с. 35]

Терміни нафтової промисловості у німецькій мові творяться також з допомогою суфіксів: -el, -ik, -ie, -in, -schaft, -um, -or, проте їхня кількість становить менше одного відсотка, наприклад: *der Bohrmeißel, der Pumpgestängeschlüssel, die Bohrtechnik, die Erdölchemie, die Mineralölraffinerie, das Leichtbenzin, die Erdölgesellschaft, das Erdölministerium, das Kolophonium, der Erdölausbringungsfaktor.*

Окремо варто підкреслити, що для продукування термінів-прикметників використовуються суфікси -ig, -isch, -bar, за допомогою яких виділяються характерні ознаки механізмів, пристроїв, деталей, устаткування, наприклад: *erdölhaltig, erdölhöffig,*

grobkörnig, wasserdurchlässig, zähflüssig, erdölchemisch, artesisch, ölbasisch, ölbenetzbar.

Особливої уваги заслуговує також конкуренція суфіксів при одному типі денотативної співвіднесеності, наприклад:

а) -ung – субстантивація: *die Bohrung – das Bohren, die Aktivierung – das Aktivieren, die Abpackerung – das Abpackern, die Brechung – das Brechen;*

б) -ung – -keit: *die Belastung – die Belastbarkeit;*

в) -e – субстантивація: *die Abnahme – das Abnehmen, die Aufnahme – das Aufnehmen;*

г) -e – -heit (-keit): *die Dichte – die Dichtigkeit (die Dichtigkeit);*

д) -tion – субстантивація: *die Aerisation – das Aerisieren;*

е) -ung – -tion: *die Adsorbierung – die Adsorption;*

є) -ung – -er: *die Verdickung – der Verdicker;*

ж) -ung – -tion – субстантивація: *die Zementierung – die Zementation – das Zementieren.*

Розглядаючи префіксацію як засіб сучасного термінотворення, слід перш за все наголосити, що кожна морфема, в тому числі і префікс, має широке категоріальне значення. Внаслідок цього дослідження префіксів відбувається шляхом аналізу їх як складових компонентів похідних термінів та одночасно як самостійних семантичних структур. Усі виявлені префікси (ab-, an-, auf-, aus-, durch-, ein-, er-, über-, unter-, ver-), на перший погляд, активні в процесі продукування термінів нафтової промисловості, проте є тільки складовими компонентами досліджуваних термінів і не мають самостійного термінотворчого значення, наприклад: *das Abbohren, das Anbauen, das Auffangen, das Durchbohren* – субстантивація та префіксація, *die Anlaufzeit, der Unterwasserbetrieb, die Einlagerrate* – композиція та префіксація, *die Abschirmung, die Durchstrahlung, der Erhitzer, die Verpflasterung* – суфіксація та префіксація. Префікс – лише один із компонентів, які формують значення похідного утворення. Значення терміна створюється сукупністю усіх структурних компонентів.

У термінах нафтової промисловості префіксам притаманна різноманітна семантика.

Найбільш продуктивним став словотвірний тип із префіксом *ab-*. За допомогою цього префікса утворюються терміни на позна-

чення дій, процесів та деталей, наприклад: *die Abbohrreihenfolge, der Ablenkmeißel, die Abschirmung*.

Серед термінів нафтової промисловості, зміст яких співвідноситься з назвами складових частин бурових установок, дією, пов'язаною з певним станом або зміною стану, особливе місце займає префікс *ver-*, наприклад: *die Verfestigung, der Verschleiß, die Verdichteranlage, die Verladestation*.

Окрему групу утворює в межах термінотворення на позначення спрямованості дії всередину чого-небудь префікс *ein-*, наприклад: *der Einbau, die Einpressflüssigkeit, die Einlagerung*.

Як складовий компонент терміна досліджуваної фахової мови, префікс *aus-* має значення спрямованості певної дії зсередини назовні, наприклад: *der Ausfall, die Auslagerrate*.

Префікс *auf-* позначає початок певної дії чи процесу, наприклад: *das Aufbohren, die Aufschlussbohrfähigkeit, die Auflagepressung*.

Префікс *unter-* зберігає в даних дериваційних процесах своє значення – знаходження під чимось, наприклад: *der Untergrunderdölproduktspeicher, die Untertagefördereinrichtung, die Unterwasserförderung*.

Твірним для термінів нафтової промисловості виступає також префікс *an-*. Внаслідок приєднання до основи утворюються назви приладів, процесів, властивостей, наприклад: *der Ansatzpunkt, das Anlaufdrehmoment, die Anfangsölsättigung*.

Префікс *über-* поширений при творенні термінів на позначення руху певного процесу через що-небудь, наприклад: *die Überflutung, die Überlagerung, das Überpumpen*.

Для творення термінів зі значенням проникнення, розділення чогось слугує префікс *durch-*, наприклад: *der Durchgangsdorn, der Durchflussquerschnitt, die Durchstrahlung*.

Терміни, які мають у своєму складі префікс *er-*, позначають процес досягнення мети, перехід у певний визначений стан, наприклад: *die Erschöpfungstrieb, der Ermüdungsbruch, das Erweiterungsbohren*.

Аналізуючи процес префіксації у німецькомовній термінології нафтової промисловості, було виявлено 1325 лексичних одиниць, в яких префікс, як один із компонентів формує значення похідного утворення. Отримане відсоткове відношення становить 52%.

Частотність використання найбільш характерних префіксів для творення термінів нафтової промисловості (за індексом винятковості для словника $E_c = V_l / V$ [2, с. 35]).

Розглядаючи частотність термінотворчих суфіксів та префіксів фахової мови нафтової промисловості, необхідно наголосити, що 10% досліджуваних термінів – це субстантивовані дієслова або прикметники, наприклад: *das Aussalzen, das Behälterpumpen, das Bleichen, das Härten, das Reformieren, das Separieren, das Titrieren, das Vermischen, das Ziehen*.

Безафіксальний спосіб творення термінів нафтової промисловості полягає у творенні слів без допомоги афіксів. Цим способом продукуються тільки іменники, здебільшого утворені від дієслівних основ (без зміни чи зі зміною кореневої голосної), наприклад: *der Lauf, der Stoß, der Schlag, der Bruch, der Trieb, der Druck, der Bau*.

Іменники в наукових і технічних текстах більш інформативні, ніж дієслова. Ця тенденція відображається у так званому гніздовому словотворенні термінів-іменників, пов'язаних із загальною твірною основою – дієсловом. За визначенням І. Ковалика, словотвірне гніздо – це система словотвірних рядів спільнокореневих дериватів, розташованих послідовно в межах ступенів словотворення за наростанням складності структури їхньої словотвірної формально-семантичної похідності [7, с. 17], наприклад: *bohren - das Bohren - der Bohrer - die Bohranlage - die Bohrausrüstung - die Bohrspülprobe - das Bohrwerkzeug; lagern - die Lagerstätte - der Lagerstättendruck - der Lagerstättendruckgradient*.

Для досліджуваної фахової мови характерні також терміни-партиципи II (Partizip II), наприклад: *abgebaut, abgebohrt, abgelenkt, absorbiert, ausgebohrt, belüftet, beschwert, diamantbesetzt, gereinigt, verrohrt*.

Отже, можна констатувати той факт, що у творенні термінів нафтової промисловості найбільш частотними (що корелюють з продуктивністю) можна вважати суфікси -e, -ung і -er від твірних дієслівних основ. Основна маса термінів із вказаними суфіксами утворена від перехідних дієслів, які мають у своєму складі префікси. Системність терміна проявляється не тільки у його точній співвіднесеності з науковими або технічними поняттями, але

й у мовному оформленні, зокрема у використанні регулярних і продуктивних словотворчих афіксів, у здатності слова-терміна породжувати інші терміни і навіть ряди слів, у тому, що одне слово-термін стає стрижневим при творенні складних термінів, які називають різновиди родового поняття.

Серед германських, романських і слов'янських мов німецька мова має найбільшу кількість складних слів, за допомогою яких різні поняття можна виразити більш лаконічно і, зрозуміло, не звертаючись при цьому до словосполучень. На даний час зростає кількість багатоеlementних лексичних одиниць, які створені шляхом «нанизування» одних елементів на інші. Це так звані ланцюжкові утворення, коли елементи просто складаються, не з'єднуючись одні з одними якими-небудь засобами, наприклад з'єднувальними морфемами (e)s, (e)r, (e)n. Складовими частинами утворених термінів можуть бути слова, які використовуються як терміни, і такі слова, що не мають термінологічного значення, наприклад: *der Erdöldom, die Fangbirne, der Förderturm*, слова *der Dom, die Birne, der Turm* – загальноживані слова, які не мають термінологічного значення і тільки як компоненти складних слів отримують його і стають відповідно складовими термінів нафтової промисловості.

У термінології нафтової промисловості поширені композити, утворені шляхом складання двох чи більше основ:

а) іменників (семантично і синтаксично рівноправних), наприклад: Subst+Subst або (Subst+(n/s)+Subst) *das Erdöld, der Ölsand, das Rohrformstück, das Grundwasserstockwerk, die Filtrationsfläche*;

б) терміни, перша частина яких прикметникова основа, а друга – іменникова, наприклад: Adj+Subst *der Hochtank, der Flachmeißel, das Normalspülen, die Kurzmuffe, das Rohöld*;

в) терміни, перша (означальна) частина яких включає основу числівника та іменника, а друга – основу іменника, наприклад: (Num+Subst)+Subst / (Num+Subst)+Subst+Subst *die Einzonensonde, die Zweipunktsondeanordnung, der Dreiblattmeißel, das Viermastbohrgerät, die Fünfzonenförderung, der Sechsrollenkernmeißel, die Sieben-Punkt-Sonderanordnung, der Achttelleranker, das Neunpunktnetz*. Як показало дослідження, всі кількісні числівни-

ки від 1 до 9 – складова частина складного терміна, виражаючи кількісні та рангові відношення між об'єктами.

г) основа дієслова та основа іменника, наприклад: V+Subst *die Laufzeit, die Folgebohrung, die Fahrweise*.

У нафтовій термінології в ролі першого компонента широко використовуються терміноелементи: *Bohr-, Erdöl-, Gas-, Futter-, Gestänge-, Lager-, Spül-, Wasser-* (*die Bohrweise, das Erdölfeld, die Gasführung, die Futterrohre, das Gestängerohr, der Lagertank, die Spülprobe, die Wassersperre*).

Композити, на відміну від словосполучень, характеризуються фіксованим та незмінним порядком елементів зовнішньої форми й семантичною компресією внутрішньої форми: значення такої складної одиниці ніколи не дорівнює простій сумі значень її компонентів.

Композиція у термінології нафтової промисловості – один з найпродуктивніших способів словотвору, оскільки складні назви мають суттєві переваги над іншими номінаціями. Вони коротші за словосполучення і водночас можуть передати в одному слові два або більше понять відповідної галузі знань, виступаючи таким чином засобом мовної економії.

Структурно можна представити наступні моделі:

1) основа іменника + основа іменника Subst+Subst (*der Öltank, das Erdölfeld, der Restdruck, das Kernrohr, die Turmsektion*);

2) основа віддієслівного іменника + основа іменника Subst. v+Subst (*die Flutsonde, das Pumpsystem, die Fangglocke, das Fahrseil*);

3) основа прикметника або прислівника + основа іменника Adj(Adv) + Subst (*das Tiefbohren, das Totöl, der Hochdruck, das Rohöl, der Sauerstoff, der Rohbentonit*);

4) основа числівника + основа іменника Num+Subst (*der Zweierblock, der Dreimast, die Zweirsektion*)

Крім термінів, утворених поєднанням терміноелементів підрядним видом зв'язку, виявлено також терміни-композиції із сурядним поєднанням терміноелементів, наприклад: *die Bohr-und Sprengarbeiten, die Erdöl-und Erdgasindustrie, die Erdöl-und Erdgaserkundung, die Ein-und Ausbauarbeiten, die Druck-und Steigleitung, die Such-und Erkundungsmethoden, das Umschalt-und Schnellschlussventil*.

Аналіз іменникових термінів-комполітів свідчить, що вони утворюються переважно з двох основ. Терміни, які мають більше основ, як зазначає В.Т. Коломієць, виникають здебільшого завдяки приєднанню до вже існуючого складного терміна з двох основ ще основ, в ролі початкових або кінцевих частин [9, 11]. Вони утворюються за моделями, які історично склалися відповідно до внутрішніх закономірностей німецької мови.

2. Синтаксичний спосіб творення термінів нафтової промисловості

За словотвірною структурою терміни нафтової промисловості у німецькій мові можна поділити на три типи: термін – просте слово, термін – складне слово, термін – словосполучення. Для творення термінів-словосполучень використовується синтаксичний спосіб. Він хоч і породжує двослівні і більш громіздкі назви, але зручний тим, що за його допомогою точніше і чіткіше визначається місце терміна в термінології: стрижневе слово зумовлює систему зв'язків терміна, а залежне – уточнює його місце в цій системі. Терміни-словосполучення утворюються внаслідок поєднання в одне ціле кількох слів, що виражають певне термінологічне поняття. Поява словосполучень зумовлена постійним розвитком різних галузей науки і техніки. С.В. Гриньов вважає даний спосіб найбільш продуктивним. З його допомогою утворюється 60% – 95% складу досліджуваних термінологій європейських мов, що свідчить про перевагу термінологічних словосполучень над однослівними термінами як характерної риси сучасної термінологіки [4, с. 141].

В.П. Даниленко вважає: «Термінам-словосполученням надається перевага через те, що вони здатні з найбільшою повнотою відобразити необхідні відмінні риси поняття, яке називається» [6, с. 69]. Термінам-словосполученням легше, ніж іншим словотворчим засобам, передати приналежність класифікаційному ряду, базованому на родо-видовому співвідношенні понять [9, с. 165]. Терміни-словосполучення, як і прості терміни, виражають цілісні поняття. Вони мають різний ступінь смислової розкладності, але відзначаються стійкістю у називанні тих чи

інших предметів і процесів. За ступенем смислової розкладності терміни-словосполучення можна умовно поділити на два типи: стійкі терміни-словосполучення (зв'язані), в яких відображені лише деякі зовнішні ознаки називаних предметів і ознак, наприклад: *einen Molch einschleusen; der Fischschwanzmeißel mit oberem oder unterem Spülungsaustritt*.

Під зв'язаними термінологічними словосполученнями розуміємо стійкі багатокомпонентні словосполучення, в яких неможлива субституція компонентів, оскільки порушується семантична цілісність всього термінологічного словосполучення. Стійкість таких словосполучень може ґрунтуватись на переносно-образному вживанні складових. Для термінології нафтової промисловості німецької мови цей тип словосполучень не характерний, вони зустрічаються дуже рідко.

Другий тип – це терміни-словосполучення, які характеризуються формальною розкладністю його компонентів, тобто це термінологічні словосполучення з довільним поєднанням компонентів, де можлива синонімічна субституція одного або двох компонентів, при якій не порушується семантична цілісність наприклад: *flache Bohrung – seismische Bohrung; abgeworfene Bohrung – abgeworfene Sonde; abgeworfene Bohrung – aufgegebene Bohrung; die automatisierte Erdölförderung – die Erdölförderung mit Gestängetiefpumpen*.

Найбільш поширений другий тип термінів-словосполучень, який за допомогою певних термінологічних сталих моделей забезпечує необхідну однозначність і системність окремих термінологічних підсистем. Термін-словосполучення має властивості терміна-слова, з одного боку, та властивості словосполучення – з другого. Як термін, він характеризується системністю, наявністю дефініції, тенденцією до однозначності в межах свого термінологічного поля, відсутністю експресії, стилістичною нейтральністю [8, с. 194].

Терміни-словосполучення, як показує аналіз, побудовані за моделями підрядної залежності компонентів – узгодження, керування і в їх поєднанні. Серед термінів-словосполучень часто використовуються моделі, побудовані на узгодженні складових

частин. Деякі дослідники вважають, що словосполучення з прикметника та іменника зручніше в термінології, ніж іменник та іменник, однак для термінологічної побудови можуть бути використані обидва види словосполучень, наприклад: *dichtes Bohrnnetz*, *eruptive Anzeichen*, *allochthones Erdöllager*, *die Entölung einer Schicht*, *der Rückdrall des Bohrgestänges*.

Узгоджене слово виступає в ролі прикметника, і такі терміни-словосполучення двокомпонентні, але часто ускладнюються уточнювальними словами, наприклад: *horizontal und vertikal integriertes Erdölunternehmen*, *stark harzhaltiges Erdöl*.

Головним компонентом термінологічного словосполучення виступає категоріальне поняття, а залежний компонент вказує на його конкретніші ознаки. Наприклад, термін «нафта», який є ключовим у даній термінології, утворює понад 50 словосполучень на основі прикметника та іменника: *abgeschnürtes Erdöl*, *allochthones Erdöl*, *anormales Erdöl*, *aromatisches Erdöl*, *asphaltbasisches Erdöl*, *aufbereitetes Erdöl*, *benzinarmes Erdöl*, *durchgastes Erdöl*, *elastisches Erdöl*, *emulgiertes Erdöl*, *entbenziniertes Erdöl*, *entgastes Erdöl*, *entparaffiniertes Erdöl*, *entsalzenes Erdöl*, *entwässertes Erdöl*, *gasgesättigtes Erdöl*, *gefordertes Erdöl*, *gemischtbasisches Erdöl*, *geringharziges Erdöl*, *geringschwefelhaltiges Erdöl*, *gewinnbares Erdöl*, *harzhaltiges [harziges] Erdöl*, *hochschwefelhaltiges Erdöl*, *hochstockendes [hochviskoses] Erdöl*, *inkompressibles Erdöl*, *konzentriertes Erdöl*, *leichtes Erdöl*, *methanbasisches Erdöl*, *naphthen-paraffinbasisches Erdöl*, *Newtonsches Erdöl*, *nichtgewinnbares Erdöl*, *nichtkonditionsgerechtes Erdöl*, *nichtnewtonsches Erdöl*, *nichtverwässertes Erdöl*, *niedrigviskoses Erdöl*, *oxidiertes Erdöl*, *paraffinbasisches Erdöl*, *paraffinfreies Erdöl*, *paraffinhaltiges [paraffinistisches] Erdöl*, *raffiniertes Erdöl*, *reines Erdöl*, *schäumendes Erdöl*, *schwarzes Erdöl*, *schwefelhaltiges Erdöl*, *schweres Erdöl*, *stabilisiertes Erdöl*, *syngenetisches Erdöl*, *verwässertes Erdöl*, *viskoses Erdöl*, *visko-plastisches Erdöl*, *wasserfreies Erdöl*, *zufälliges Erdöl* та інші. Кожне словосполучення означає вид нафти. Залежне слово – прикметник, стоїть у тому відмінку, якого вимагає головне слово – *das Erdöl*.

Термінологічні словосполучення, побудовані за моделлю керовання, можуть бути:

1) безприйменникові, наприклад: *der Absatzpunkt einer Bohrung, der Nachfall der Bohrlochwand*.

2) прийменникові, наприклад: *das Absteufen von Strukturborungen, die Falle an Tiefenbrüchen, die Reservoirmechanik für Öl*.

Для складних словосполучень характерне також поєднання цих обох видів зв'язку. Чим більше слів входить до складу словосполучення, тим точніше воно передає певне поняття, наприклад: *die Flutsonde zur Zerlegung des Feldes in Blöcke*.

Серед двокомпонентних термінів-словосполучень виявлено наступні структурні моделі:

1) прикметник + іменник, наприклад: *regionale Erkundung, produktive Erdölsonde*.

У такому словосполученні головним словом виступає іменник, а прикметник вказує на ознаку поняття, названого іменником. Конструкція прикметник + іменник дуже компактна і зручна в синтаксичному відношенні. Ця обставина пов'язана з особливостями атрибутивного зв'язку. Атрибутивне словосполучення утворює всередині речення автономну одиницю, бо атрибутивний зв'язок є тим зв'язком, який стоїть на межі синтаксичного і лексичного зв'язку. Він існує між предметом чи явищем і ознаками, які характерні для цього предмету чи явища. Для вираження ознак живиться прикметник, що є природно, оскільки його семантичною основою виступає поняття якості [3, с. 182].

2) іменник + іменник, наприклад: *die Karte der Erdölführung, die Standlänge des Inselbeins*.

3) іменник + прийменник + іменник, наприклад: *der Erdöllager ohne Gaskappe, die Spülung auf Erdölbasis*.

4) іменник + дієслово, наприклад: *das Bohrloch spülen, eine Sonde freifördern*.

До двокомпонентних термінів належать назви формул, критеріїв, методів, апаратів, які містять прізвища, наприклад: *die Jakowlew-Winde, der Aräometer nach Michailow, der Sorel-Zement, der Taylor-Wirbel, der Vikat-Gerät*.

Двокомпонентні термінологічні словосполучення – основа для творення складніших термінів – трикомпонентних:

1. Прикметник + прикметник + іменник, наприклад: *reibungslose tropfbare Flüssigkeit, initiale erdölgesättigte Mächtigkeit*.

2. Іменник + іменник + іменник, наприклад: *die Karte der Isolinen des Produktivitätsindex*.

3. Іменник + прийменник + прикметник + іменник, наприклад: *die Futterrohre mit geschweißten Verbindungselementen, die Gestangeröhre für die geologische Erkundung*.

У процесі дослідження термінології нафтової промисловості німецької мови було виявлено терміни-словосполучення із більшою кількістю компонентів, наприклад: *die Eruptionsarmatur mit einseitigem Abgang der Auswurfleitung* (іменник + прийменник + прикметник + іменник + іменник);

die Flutsonde zur Zerlegung des Feldes in Blöcke (іменник + прийменник + іменник + іменник + прийменник + іменник);

dimensionslose grösste wasserfreie Förderrate (прикметник + прикметник + прикметник + іменник);

der Lagerstättenaufschluss vom Bekannten zum Unbekannten nach Gefühl (іменник + прийменник + іменник + прийменник + іменник + прийменник + іменник);

örtlich schreibender und anzeigender Mengemesser (прислівник + дієприкметник + сполучник + дієприкметник + іменник).

Дієприкметник виступає в ролі означення і позначає не дію, а ознаку – якість, що притаманна предметові. Якщо в синтаксичній функції виступає дієприкметник I, то він виражає якість чи стан дії, і утворений від дієслівної основи. Дієприкметник займає проміжне місце між дієсловом та прикметником і володіє одночасно якостями першого і другого.

На практиці часом у прагненні якнайповніше відтворити складну внутрішню співвіднесеність наукових понять створюються громіздкі терміни, про які В.П. Даниленко пише, що «ускладнені за структурою терміни-словосполучення не можна розцінювати як нормальне явище, як типові терміни. Це швидше аномалія, якої треба уникати» [9, с. 167].

Термін-словосполучення своїми атрибутивними компонентами називає додаткові ознаки, якими поняття диференціюється від інших понять того ж класу. Найпоширенішими виявилися словосполучення на основі іменника, оскільки він семантично досить ємка частина мови, і терміни на його основі можуть позначати відношення між відповідними предметами, явищами,

процесами, властивостями, ознаками. Іменники, які входять у термінологічні словосполучення, мають часто не просту структуру: вони творяться за допомогою кількох твірних основ та афіксів. Двокомпонентні терміни-словосполучення виявляють найвищу термінологічну здатність. Залежним словом у термінологічному словосполученні нафтової промисловості може виступати іменник, прикметник, прислівник і дієприкметник. Дієслівні терміни-словосполучення називають у лексикографічній практиці стійкими словосполученнями, наприклад: *die Gesteinsabschlussbacken anlegen, das Gas abfackeln, das Werkzeug einnehmen / aufnehmen, die Pufferspülung zu pumpen*.

Для багатокомпонентних термінологічних словосполучень характерні три типи конструктивних моделей:

а) централізовані термінологічні словосполучення, де всі компоненти притягуються безпосередньо до ядра, наприклад: *chemisch behandelte Spülung, initiale erdölgesättigte Mächtigkeit*;

б) децентралізовані термінологічні словосполучення, де з наростанням кожного нового компонента змінюється центр, до якого притягуються всі інші члени словосполучення, наприклад: *die Gesteinsrohre für die geologische Erkundung*;

в) змішані, що об'єднують елементи двох перших конструктивних моделей, наприклад: *die Eruptionsarmatur mit einseitigem Abgang der Auswurfleitung*.

Структура термінологічного словосполучення пов'язана з приналежністю його компонентів до певних граматичних класів слів. Вона залежить від синтаксичної позиції компонентів і типу їх зв'язку з ключовим словом словосполучення. Синтаксична структура словосполучення знаходиться під впливом логіко-граматичної організації компонентів.

Відповідно до напрямку залежності термінологічні словосполучення можна диференціювати на:

1) регресивні – з лівим розміщенням залежних компонентів, наприклад: *fördernde Sonde, petrochemische Industrie, nicht für die Förderung genutzte Erdölsonde*;

2) прогресивні – з правим розміщенням компонентів, наприклад: *der Abbau mit Hilfe von Tiefbohrungen, die Bohrung mit Stopfzementation*;

3) змішані – з поєднанням двох типів залежності, наприклад: *intermittierende Förderung von Tiefpumpsonden*.

Можна стверджувати, що термінологічні словосполучення – це мовні одиниці термінологічної системи, які відтворюють систему понять відповідної галузі знань і відрізняються від інших словосполучень певною автономністю від контексту, точністю і відносною однозначністю.

«Будь-який термін не тільки іменує поняття і таким чином служить його назвою, але і виражає деякою мірою зміст поняття. Необхідність більш повно відобразити ознаки поняття і призводить до створення термінологічних словосполучень» [5, с. 95].

Таким чином, велика кількість складних термінів свідчить про високий ступінь продуктивності синтаксичного способу термінотворення, а словосполучення виступають як один з найбільш поширених структурних типів термінологічних утворень. Складні слова синтаксичного типу ілюструють взаємодію та взаємозалежність словотвору та синтаксису, вони складають «вищий щабель словотворчої системи мови». Термінологічні словосполучення здійснюють зв'язок частин на синтаксичному рівні: об'єднують речення в межах абзацу і між абзацами, організовуючи глобальну структуру (макроструктуру) тексту.

Висновки

1. Терміни нафтової промисловості формують свою особливу термінологію, і значення кожного терміна розкривається повністю в системі. Для творення термінів нафтової промисловості характерні всі основні способи, за допомогою яких поповнюється лексичний запас літературної мови: семантичний, синтаксичний, морфологічний та запозичення. Проведений структурно-словотвірний аналіз сучасних німецьких термінів нафтової промисловості дає підстави стверджувати, що в зазначеній термінологічній системі переважають лексичні одиниці, утворені морфологічним та синтаксичним способами.

2. Продуктивність морфологічного способу для термінів нафтової промисловості зумовлено насамперед тим, що він найбільш поширений і для слів загальноновживаної мови. Афіксація

представлена суфіксальним, префіксальним та префіксально-суфіксальним різновидами. У творенні термінів нафтової промисловості використовуються суфікси *-ung*, *-e*, *-er*, та префікси *an-*, *ab-*, *er-*, *ver-*, *auf-*, *aus-*, *ein-*, *über-*, *durch-*, *unter-*. Більшість термінів із вказаними суфіксами та префіксами творяться від дієслівних основ. Аналіз термінів-комполітів свідчить про те, що вони утворюються переважно з двох основ. У складі досліджуваної термінології нафтової промисловості виділено такі словотвірні моделі: Subst+Subst, Adj(Adv)+Subst, Num+Subst, Subst.v+Subst.

3. Активним способом творення термінів-словосполучень виступає синтаксичний спосіб. Терміни-словосполучення нафтової промисловості побудовані за моделями підрядної залежності компонентів: узгодження, керування і їхнє поєднання. Найпоширеніші двокомпонентні та трикомпонентні структурні моделі: прикметник + іменник, іменник + іменник, іменник + прийменник + іменник, прикметник + прикметник + іменник, іменник + прийменник + прикметник + іменник та інші.

Отже, дослідження структурних особливостей сучасної німецької термінології нафтової промисловості – це певний внесок у розв'язання актуальних питань термінології, граматики та лексикології. Безумовно, результати аналізу можуть стати основою глибших досліджень вибраної термінології. В перспективі дослідження може бути продовжене в аспекті дискурсного аналізу науково-технічних текстів з нафтової промисловості, фахової лексики новітніх технологій, геодезичних пошуків та проблем енергозбереження.

Анотація. У розділі «Терміни нафтової промисловості в німецькій мові: словотвірні особливості» колективної монографії висвітлено структурні особливості німецької термінології нафтової промисловості, як динамічної цілісної системи, структурні особливості якої проявляються саме у сфері термінотворення, яке, функціонуючи за загальними законами мови, має при тому певну специфічну архітектуру: слабкі словотвірні функції префіксів, семантична компресія внутрішньої форми, фіксований і незмінний порядок елементів складних термінів.

Проведений структурно-словотвірний аналіз сучасних німецьких термінів нафтової промисловості дає підстави стверджувати, що в зазначеній термінологічній системі переважають лексичні одиниці, утворені морфологічним та синтаксичним способами. Найбільш поширені терміни, утворені шляхом складання основ двох чи більше іменників, семантично і синтаксично рівноправних. Дериваційні процеси представлені переважно суфіксально-префіксальним утвореннями, виділено найчастотніші афікси для творення термінологічної лексики. Синтаксичний спосіб займає особливе місце, оскільки термінологічні словосполучення здатні виражати складні поняття нафтової промисловості. У складі аналізованої термінології виявлено найбільше двокомпонентних терміносполучень, які є основою для творення складніших термінів – трикомпонентних та чотирикомпонентних.

Список використаних джерел

1. Білецький А. О. Про мову і мовознавство. К. : АртЕк, 1996. 224 с.
2. Бук С. Основи статистичної лінгвістики. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. 124 с.
3. Виноградов В. В. Русский язык. Грамматическое учение о слове. М. : Высшая школа, 1972. 414 с.
4. Гринев С. В. Введение в терминоведение. М., 1993. 309 с.
5. Даниленко В. П. Русская терминология: опыт лингвистического описания. М. : Наука, 1977. 246 с.
6. Даниленко В. П. Терминология и норма. О языке терминологических стандартов. М. : Наука, 1997. 120 с.
7. Ковалик І. І. Семантична функція кореня в словотвірному гнізді: *Словотвірна семантика східнослов'янських мов*. К. : Наук. думка, 1983. С.17 – 35.
8. Місник Н. Аналітичні терміни у складі термінології клінічної медицини: *Українська термінологія і сучасність*: зб. наук. праць. К. : КНЕУ, 2001. Вип. IV. С. 193 – 194.
9. Склад і структура термінологічної лексики української мови. К. : Наукова думка, 1984. 192 с.

10. Erdöl-Lexikon. Mit einem englisch-deutschen Fachwörterverzeichnis / [Hrsg. Dr.-Ing. G. H. Lehmann]. Mainz-Heidelberg: Verlagsanstalt Hüthing und Dreyer GmbH., 1964. 345 s. (4., wesentlich erweiterte Auflage)
11. Galinski Ch. Termynology and specialized Kommunikation : Proceedings of the international conference on «Professional Communications and knowledge Transfer» (Vienna, 24-26 August 1998). Wien : TermNet, 1998. Vol. 1. P. 117 – 131.

ПРАГМАСТИЛІСТИКА ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ (НА МАТЕРІАЛІ ТЕКСТІВ ПРИТЧ Б. БРЕХТА)

Яремчук Інна Михайлівна,

кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри німецької мови,
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

Вступ

В українській та німецькій філології другої половини ХХ століття посилюється інтерес до вивчення тексту низкою суміжних наук: прагматикою, стилістикою, психолінгвістикою, теорією комунікації, лінгвокультурологією, когнітивістикою. Все це пояснюється зростанням інтересу до тексту у галузі викладання іноземної мови.

Становлення лінгвістики тексту як самостійної науки відбулося у 60-і роки ХХ ст. і позначилося виходом низки наукових праць: І. Арнольд, І. Гальперіна, О. Москальської, В. Одінцова, О. Селіванової, Л. Піхтовнікової, Ю. Степанова, І. Штерна, С. Шмідта. Характерною тенденцією сучасної лінгвістичної науки є підвищений інтерес до вивчення стилістичних й прагматичних чинників різних типів тексту, які розглядаються у взаємній обумовленості. Стилiстичні засоби обираються для реалізації певних прагматичних завдань тексту і одночасно кожний стилістичний аспект тексту обов'язково має прагматичне навантаження. Єдність розгляду надає підстави для виокремлення таких сучасних досліджень у прагмастилiстичній парадигмі: Є. В. Богатирьова, В. В. Волков, О. М. Гончарук, О. В. Корецька, Л. Г. Лузіна, Є. В. Максименко, Н. М. Пільгуй, Л. С. Піхтовнікова, У. Пюшель, Б. Зандіг. Це виправдовує наш вибір напряму дослідження – прагмастилiстичний, що експлікує об'єктивно існуючу нерозривну єдність прагматичного і стилістичного векторів у лінгвістиці.

Тексти німецькомовних притч є прагматично спрямованими на читача та характеризуються прагматичним ефектом, оскільки

автор впливає на розвиток подій у тексті; показує негативне чи позитивне ставлення на прикладі персонажів, їхніх дій, порушує питання життєвих істин і таким чином впливає на розуміння, усвідомлення проблеми читачем. «Притча є символом, який вказує на напрямок свідомості» [4, с. 104]. Прагматичною ефективною притчі є також залучення читача автором до співпереживання, співрозуміння в конкретній ситуації, тобто читач має «пройти через текст як через «міст» до глибинної реальності» [4, с. 104].

Притча висловлює загальні опозиції: добро – зло, любов – ненависть, дружба – ворожнеча та ін., смисл яких можна лише демонструвати або маніфестувати. Поряд з ускладненням цих опозицій ускладнюється і композиція притчі, усі її рівні, ускладнюється ерархія стильових рис. Рух від сюжету до заключної частини притчі супроводжується ускладненням моделей спілкування, що корелює з нарощенням ємності смислу й узагальненням.

Прагматична дидактична мета притчі полягає у тому, щоб навчити читача на прикладі персонажів притчі мудрості, показати йому, до яких наслідків можуть привести недалекоглядність, лінощі, надмірна упертість та інші людські вади.

1. Основні положення прагматистістики тексту у застосуванні до дослідження німецькомовної притчі

Нерозривна єдність стилістики і прагматики художнього тексту виявляється у кількох напрямках. Обумовленість певних стилістичних засобів остаточно визначається цілями тексту (виразити значущі ідеї у характерний для тексту спосіб) та способами їх реалізації (власне прагматика).

Цілі тексту обумовлюють вживання стилістичних засобів для вираження інтенцій у характерній для типу тексту манері. У виборі мовностилістичних засобів, у їх комбінації реалізується авторський задум, який в обумовленому смислі може ототожнюватися із дискурсивною стратегією. Авторський задум являє собою ерархічну систему: первинний задум, тобто ідея і тема; певний порядок розташування мікротем і складових ідеї (це структурно-семантична організація тексту); вибір мовленнєвих форм,

засобів виразності (це рівень словесного стилю). Прагматика авторського задуму (вибір мовленнєвих стратегій, моделей спілкування з адресатом, кодів для передачі смислу) реалізується в текстах мовностилістичними засобами (композиційно-стилістичною структурою тексту, особливою лексикою і фразеологією, синтаксисом, фігурами мовлення, засобами парадигматичного і синтагматичного зв'язку). При цьому очевидно, що стиль орієнтує адресата на смисли дискурсу за рахунок того, що демонструє йому очікувані зразки вираження смислу.

Текст є основною одиницею комунікації і разом із функцією передачі оцінної та іншої інформації має і функцію впливу. Прагматична спрямованість визначається тим, що текст будується за комунікативним планом відправника і реалізується стратегією комунікації між ним і читачем, отримувачем інформації [1, с. 54-55].

Власне прагматика (мовленнєві стратегії, функції), реалізується на кожному рівні синтактики тексту і слугує для вираження глибинного та поверхневого рівнів семантики тексту. За О. С. Іссерс мовленнєва стратегія включає в себе планування процесу мовленнєвої комунікації залежно від конкретних умов спілкування та індивідуальності комунікантів, а також реалізацію цього плану. Мовленнєва стратегія є комплексом мовленнєвих дій, які спрямовані на досягнення комунікативної мети [3, с. 54].

Цілі і мотиви комунікантів, які визначають характер мовленнєвих стратегій, визначають також дискурс у цілому і текст як складову дискурсу [2, с. 38]. У нашому випадку для притчі основною метою є передача і засвоєння думок і уявлень про глибокі етико-філософські цінності, а специфічний характер реалізації цієї мети полягає у застосуванні іносказання (алегорії), узагальнення, афоризмів. Отже, мовленнєві стратегії притчі корелюють з цими цілями.

Стратегіями реалізуються два типи цілей, або інтенцій: як репрезентаційна інтенція – спрямованість свідомості на певний об'єкт – концепт або пропозицію, і комунікативна інтенція – намір адресанта донести до адресата свою репрезентаційну інтенцію і таким чином вплинути на нього. Наявність інтенції другого типу відрізняє комунікативну дію від некомунікативної.

Мовленнєві стратегії та прагматичні функції є взаємопов'язаними. Услід за Е. В. Померанцевою, І. П. Сусовим та Ю. Є. Савченко, під функцією тексту розуміємо його прагматичне призначення в реальному, повсякденному житті; функція є однією з основних жанровірних характеристик тексту [7, с. 29-30; 12, с. 15]. Деякі функції притаманні практично всім типам дискурсу. Це такі функції, як емотивна, референтна, метамовна, функція впливу та інші [6, с. 647].

Прагматичні функції зумовлені планом оповідача, який виконує роль посередника. У теорії художньої комунікації як посередники розглядаються ті, хто, не маючи безпосереднього відношення до створення повідомлення, все ж беруть участь у процесі його циркуляції, займаючи проміжне місце між повідомленням і передбачуваним реципієнтом [5; 12, с. 15].

На основі аналізу природи, сутності, походження, історії притчі, проблем її визначення, а також дослідження конкретних текстів притч на мові оригіналу виокремлено наступні основні прагматичні функції притчі як типу тексту: дидактична; комунікативна; етико-філософська; соціально-критична; функція впливу; інтерпретаційно-прагматична; евристична; фатична; ілюстративно-риторична; виховна; сатирична; драматична; інформаційна; функція іносказання. Перелік вказаних функцій не є завершеним, а їх розмежування є умовним.

Прагматичні функції притчі пов'язані з її різноманітними дискурсивними стратегіями через цілі притчі. Зв'язок ми розуміємо у тому, що функції і стратегії є одним і тим же мовленнєвим рівнем реалізації цілей. Досягнення цілей притчі (доведення до адресата ємних значущих ідей, моральних цінностей) відбувається у межах дискурсивних стратегій. Прагматичні функції відображають здатність тексту до найкращого вираження цих ідей і цінностей, тобто його прагматичну якість. У свою чергу, дискурсивні стратегії надають необхідну динаміку цій якості. Не дивно, що низка прагматичних функцій та дискурсивних стратегій співпадають навіть за назвою.

Лінгвістичний статус прагматичних функцій та їх роль у реалізації мовленнєвих стратегій визначається їх зв'язком із ра-

дикальним і синтетичним підходами у прагматичі. Радикальна прагматика, що виходить із когнітивного напрямку, може вивчати реалізацію когнітивних операцій кодування – декодування смислу, інтерпретацію тексту, модальну оцінку об'єктів і явищ у тексті, інформативність у тексті. Результативність цих когнітивних операцій залежить від прагматичної функції.

Важливою для вивчення з точки зору радикальної прагматики є інформаційна функція, оскільки реалізує процеси кодування – декодування смислу, відіграє роль в інтерпретації тексту, модальних оцінках об'єктів і явищ. Інформаційні процеси, безсумнівно, присутні у мовленнєвих стратегіях дискурсу тексту і проявляються у таких функціях, як сатирична, інакомовна, дидактична та інші.

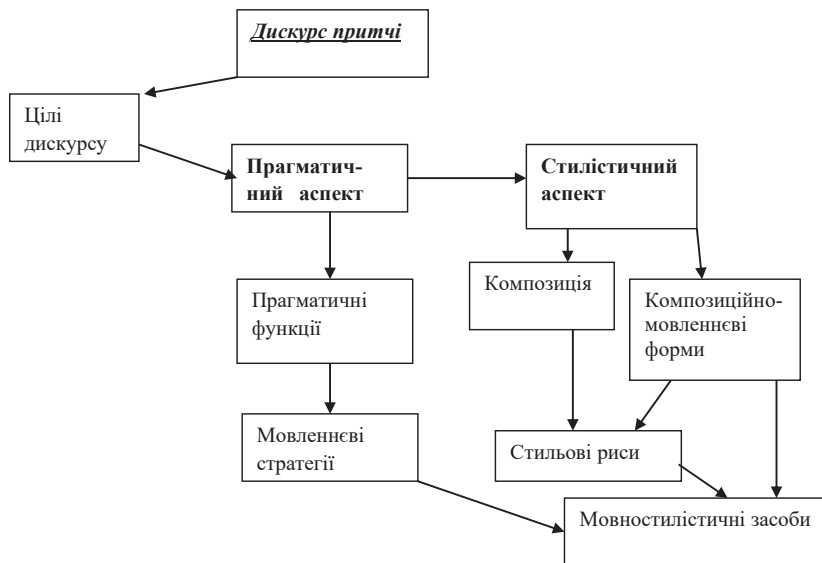
З погляду синтезованої прагматики інформаційна функція забезпечує семантичний рівень тексту, синтаксис тексту і його прагматичний потенціал. При цьому мовленнєва стратегія тексту походить із семантичних значень зображеного в тексті, а також того, що міститься в контексті, і таким чином реалізує прагматичні функції.

Прагматичні функції та мовленнєві стратегії залишаються «безтілесними» без мовної та мовленнєвої реалізації, зокрема, без свого стилістичного забезпечення. Прагматичні настанови тексту реалізують себе за допомогою стилю; лінгвостилістичні засоби, в свою чергу, здатні забезпечувати повну реалізацію мовленнєвих стратегій і авторських інтенцій. Стилiстику тексту, у тому числі його композиційно-стилістичну структуру, необхідно пов'язувати і вивчати разом з прагматикою, що дає підстави розглядати текст у єдиному прагматистилістичному аспекті.

Поеднання прагматики зі стилістикою текстів німецькомовної притчі відбувається через головну мету притчі – створення і передачу ємної етико-філософської істини. Під час непрямого спілкування автора і читача при прочитанні притчі відбувається зміна моделей спілкування, залучаються нові прагматичні функції дискурсу. Система прагматичних засобів (мовленнєві стратегії, прагматичні функції, моделі спілкування) досліджується та зіставляється зі зміною стилістичних засобів, що забезпечують

прагматику. При цьому ускладнення ідей, що передаються, супроводжується ускладненням прагматичних засобів, а також композиції притчі та її стилістичних засобів. Взаємна обумовленість лінгвостилістичного та прагматичного аспектів визначається цілями дискурсу притчі; саме цілі цього типу дискурсу в методичному плані є настановою до реалізації відповідних прагматичних засобів та їхнього стилістичного наповнення.

Алгоритм досліджень тексту німецькомовної притчі графічно можна виразити у наступній схемі. Схема комплексного підходу до вивчення дискурсу притчі виглядає таким чином:

2. Мовленнєва реалізація прагматики текстів притч Б. Брехта

Бертольт Брехт є відомим німецьким письменником першої половини XX століття. Він був людиною обдарованою в різних галузях літератури і мистецтва: поет і прозаїк, драматург і режисер, публіцист і теоретик театру. Славнозвісними притчами

Б. Брехта є: «Weise am Weisen ist die Haltung», «Der natürliche Eigentumstrieb», «Das Wiedersehen», «Erfolg», «Eine gute Antwort», «Zwei Fahrer», «Der hilflose Knabe», «Wenn Herr K. einen Menschen liebt», «Der Denkende und der falsche Schüler».

На основі типології текстів притч В. Бреттшнайдера [9, с. 26] вважаємо притчі Б. Брехта політичними. Текстам притч Б. Брехта притаманний опис ситуацій соціалістичного суспільства. Притчі М. Бубера мають дискусійний характер, а притчі Б. Брехта спрямовані більш на марксистський світогляд, аніж на критику тогочасного суспільства [9, с. 71-73].

Текстам притч Б. Брехта характерна критика негативних рис особистості, суспільства, соціального середовища в непрямій формі, які замасковані під реалістичним прикладом-ілюстрацією подібних ситуацій із життя людей, інколи тварин. Таким чином, реалізується прагматична соціально-критична функція текстів притч Б. Брехта.

Прикладом прояву цієї функції є притча Б. Брехта **«Der natürliche Eigentumstrieb»**:

Als jemand in einer Gesellschaft den Eigentumstrieb natürlich nannte, erzählte Herr K. die folgende Geschichte von den alteingesessenen Fischern: «An der Südküste von Island gibt es Fischer, die das dortige Meer mittels festverankerter Bojen in einzelne Stücke zerlegt und unter sich aufgeteilt haben. An diesen Wasserfeldern hängen sie mit großer Liebe als an ihrem Eigentum. Sie fühlen sich mit ihnen verwachsen, würden sie, auch wenn keine Fische mehr darin zu finden wären, niemals aufgeben und verachten die Bewohner der Hafenstädte, an die sie, was sie fischen, verkaufen, da diese ihnen als ein oberflächliches, der Natur entwöhntes Geschlecht vorkommen. Sie selbst nennen sich wasserständig. Wenn sie größere Fische fangen, behalten sie dieselben bei sich in Bottichen, geben ihnen Namen und hängen sehr an ihnen als an ihrem Eigentum. Seit einiger Zeit soll es ihnen wirtschaftlich schlecht gehen, jedoch weisen sie alle Reformbestrebungen mit Entschiedenheit zurück, so daß schon mehrere Regierungen, die ihre Gewohnheiten mißachteten, von ihnen gestürzt wurden. Solche Fischer beweisen unwiderlegbar die Macht des Eigentumstriebes, dem der Mensch von Natur aus unterworfen ist.» [10, с. 82].

Б. Брехт у заголовку чітко вказує на проблему природного бажання, прагнення до власності. Автор критикує дії рибалок, у яких проявляє себе природний інстинкт до власності: «...*die das dortige Meer vermittelt festverankerter Bojen in einzelne Stücke zerlegt und unter sich aufgeteilt haben*», «... *geben ihnen Namen und hängen sehr an ihnen als an ihrem Eigentum*». За допомогою реалістичного прикладу із життя рибалок автор притчі висміює чиновників суспільства, які виявляють прагнення до власності як такої сили, що підкоряє людину. Для досягнення прагматичного ефекту автор притчі використовує неологізм «*wasserständig*» та лексико-синтаксичні повтори: «...*als an ihrem Eigentum*».

Прикладом притчі прозової форми, якій притаманна яскраво виражена дидактична функція, є притча Б. Брехта «**Maßnahmen gegen die Gewalt**»:

Als Herr Keuner, der Denkende, sich in einem Saale vor vielen gegen die Gewalt aussprach, merkte er, wie die Leute vor ihm zurückwichen und weggingen. Er blickte sich um und sah hinter sich stehen - die Gewalt.
«Was sagtest du?» fragte ihn die Gewalt.

«Ich sprach mich für die Gewalt aus», antwortete Herr Keuner.

Als Herr Keuner weggegangen war, fragten ihn seine Schüler nach seinem Rückgrat. Herr Keuner antwortete: «Ich habe kein Rückgrat zum Zerschlagen. Gerade ich muß länger leben als die Gewalt.»

Und Herr Keuner erzählte folgende Geschichte: In die Wohnung des Herrn Egge, der gelernt hatte, nein zu sagen, kam eines Tages in der Zeit der Illegalität ein Agent, der zeigte einen Schein vor, welcher ausgestellt war im namen derer, die die Stadt beherrschten, und auf dem stand, daß ihm gehören soll jede Wohnung, in die er seinen Fuß setzte, ebenso sollte ihm auch jedes Essen gehören, das er verlange; ebenso sollte ihm auch jeder Mann dienen, den er sähe.

Der Agent setzte sich in einen Stuhl, verlangte Essen, wusch sich, legte sich nieder und fragte mit dem Gesicht zur Wand vor dem Einschlafen: «Wirst du mir dienen?»

Herr Egge deckte ihn mit einer Decke zu, vertrieb die Fliegen, bewachte seinen Schlaf, und wie an diesem Tage gehorchte er ihm sieben Jahre lang. Aber was immer er für ihn tat, eines zu tun hütete er sich wohl: das war, ein Wort zu sagen.

Als nun die sieben Jahre herum waren und der Agent dick geworden war vom vielen Essen, Schlafen und Befehlen, starb der Agent. Da wickelte ihn Herr Egge in die verdorbene Decke, schleifte ihn aus dem Haus, wusch das Lager, tünchte die Wände, atmete auf und antwortete: «Nein.» [11, с. 89].

Структурно-композиційно притча Б. Брехта складається з двох притч і є так званою «подвійною» притчею («Doppelparabel»), історією в історії, темою яких є опір, протидія пануючому насильству. Притча характеризується вираженою дидактичною функцією. У першій історії автор розповідає про мислителя, вчителя, пана Койнера, який навчає своїх учнів протистояти насильству шляхом «жити довше, аніж насильство», що символізує розсудливість, стійкість персонажа до випробувань. Друга історія доповнює і пояснює першу, на прикладі якої пан Койнер ілюструє правильність своїх дій. Мова йде про життя пана Егге в часи беззаконня та про Агента, якому пан служив сім довгих років. У наведений притчі Б. Брехт на прикладі пана Койнера та пана Егге повчає читача протидіяти насильству, щоб захистити себе від нього, вижити в ньому і пережити труднощі життя, залишившись особистістю.

У притчі дидактична функція реалізується через імпліцитну мораль.

Для створення прагматичного ефекту Б. Брехт досить вдало використовує стилістичні засоби виразності. Наприклад, у притчі «**Die dumme Frau**» Б. Брехта виявляємо граматичний паралелізм і численні повторення сполучника **und**, що надає притчі фольклорного колориту:

«Da hing sie an seinem Hals und weinte und sagte ihm...», «Und eine alte Frau kam herein und fuhr sie böse an und sagte ihr [...], und sie nähre sich von Mitleid, und das Mitleid sei für ihren Mann», «Und ging rasch hinein und zauste ihr Haar und suchte ein frisches Hemd, und es war keines da.» [8, с. 49-51].

Автор використовує граматичний паралелізм з метою посилення у читача враження від прочитаного, щоб допомогти йому зрозуміти, на що хоче автор у притчі звернути увагу.

Притчі Б. Брехта «**Weise am Weise ist die Haltung**» характерне використання антитези на основі змісту:

«Der Philosophieprofessor wurde zornig und sagte: «Nicht über mich wollte ich etwas wissen, sondern über den Inhalt dessen, was ich sagte.» «Es hat keinen Inhalt», sagte Herr K. «Ich sehe dich täppisch gehen, und es ist kein Ziel, das du, während ich dich gehen sehe, erreichst. Du redest dunkel, und es ist keine Helle, die du während des Redens schaffst. Sehend deine Haltung, interessiert mich dein Ziel nicht.» [10, с. 79].

Антитеза впливає зі змісту реплік персонажів. Автор протиставляє думки персонажів без вживання антонімів і таким чином створює прагматичний вплив на читача.

Висновки

Поєднання прагматичних та стилістичних аспектів тексту досліджується шляхом зіставлення прагматичного інвентарю (мовленнєві стратегії, прагматичні функції) зі стилістичними засобами у динаміці руху від плану вираження до плану змісту. При такому зіставленні звертається увага на ідеї, із якими відповідно ускладнюються прагматичні засоби, композиція, стилістичні явища тексту.

Дослідження німецькомовної притчі не виключає розгляд притчі як комунікативно-прагматичного феномену. У статті розглядається мета створення дискурсу притчі та рівні її реалізації, які знаходяться у єрархічному відношенні один до одного. Стратегія дослідження ґрунтується на меті дискурсу притчі, механізмах її реалізації в мовленнєвих стратегіях, прагматичних функціях притчі у зв'язку з мовленнєвими стратегіями, вивченні засобів мовностилістичного забезпечення мовленнєвих стратегій. Єдність розгляду надає підстави для виокремлення досліджень у прагматистилістичній парадигмі.

Дискурс притчі створюється для передачі глибоких соціально-значущих ідей і уявлень про сутність людини, її мораль, її зв'язки зі всесвітом. Така мета не може ґрунтуватися на повністю раціональних уявленнях. Надання символічного смислу звичайним подіям і діям персонажів – завдання мовленнєвої стратегії, яка створюється і реалізується на прагматичному рівні дискурсу притчі. Мовленнєві стратегії притчі, прагматичні функції притчі складають те прагматичне коло, в якому взаємна обумовленість усіх складових забезпечує реалізацію головних завдань притчі.

Встановлено, що текстам притч Б. Брехта притаманні прагматичні функції: соціально-критична та дидактична. Автор критикує негативні риси особистості, суспільства, соціального середовища в непрямій формі, які замасковані під реалістичним прикладом-ілюстрацією подібних ситуацій із життя людей, інколи тварин. Прагматичні функції притч Б. Брехта реалізуються за допомогою стилістичних засобів різних рівнів.

Анотація. Розділ колективної монографії присвячений дослідженню тексту як об'єкта вивчення у рамках прагматистичного аспекту. Наукова розвідка має на меті визначити й охарактеризувати основні положення прагматистички тексту у застосуванні до дослідження німецькомовної притчі. Звернуто увагу на стилістичні й прагматичні чинники текстів, які розглядаються у взаємній обумовленості. Наведено та проаналізовано прагматистичні характеристики текстів притч Б. Брехта. Встановлено, що прагматичні функції притч Б. Брехта реалізуються за допомогою стилістичних засобів різних рівнів.

Список використаних джерел

1. Арнольд И. В. Стилистика. Современный английский язык : учебник для вузов. 5-е изд. испр. и доп. М. : Флинта : Наука, 2002. 384 с.
2. Гончарук О. М. Англomовна прозова байка : прагматистичний і когнітивний аспекти : дис. канд. філол. наук : 10.02.04. Херсон, 2012. 231 с.
3. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи. 2-е изд., стереотип. М. : USSR, 2008. 284 с.
4. Мухелишвили Н. Л. Притча как средство инициации живого знания. *Философские науки*. 1989. № 9. С. 101-104.
5. Подолкова С. В. Засоби реалізації комунікативності у науково-технічних текстах (на матеріалі текстів технічної реклами і анотаций науково-експериментальних статей) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови». Харків : Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, 2001. 21 с.

6. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика. Полтава : Довкілля, 2006. 716 с.
7. Сусов И. П. Лингвистическая прагматика. Винница : Нова Книга, 2009. 272 с.
8. Brecht B. Geschichten von Herrn Keuner. URL: <http://www.susannealbers.de/03philosophie-literatur-Brecht1.html> (дата звернення: 05.01.2021).
9. Brettschneider W. Die moderne deutsche Parabel. Entwicklung und Bedeutung. 2-te überarb. Aufl. Berlin : Schmidt Verlag, 1980. 83 S.
10. Fabel und Parabel mit Materialien. Auswahl der Texte und der Materialien von Hans Georg Müller und Jürgen Wolff. Stuttgart Düsseldorf Leipzig : Ernst Klett Verlag, 2005. 120 S.
11. Neis E. Dichtung in Theorie und Praxis. Die Parabel. Hollfeld / Ofr. : C. Bange Verlag, 1981. 112 S.
12. Sawtschenko J. Der Witz als Genre der kleineren Formen. Ukrainische Beiträge zur Germanistik. Shaker Verlag : Aachen, 2000. Bd. 1. 126 S.

РОЗДІЛ 2

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ ПЕРЕКЛАДУ У МІЖКУЛЬТУРНОМУ АСПЕКТІ

ЛЕКСИЧНІ ІННОВАЦІЇ В СУЧАСНОМУ МАСМЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ УКРАЇНИ ТА НІМЕЧЧИНИ ЯК ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧА ПРОБЛЕМА

Кучеренко Ірина Василівна,
старший викладач кафедри перекладу,
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського,
м. Кременчук, Україна

Вступ

Активне функціонування лексичних інновацій є характерною ознакою сучасного масмедійного дискурсу. Одним із актуальних завдань перекладознавства є ґрунтовне й детальне дослідження способів відтворення семантики та прагматики нової лексики засобами мови перекладу з огляду на механізми поповнення й оновлення лексичного складу. Адже найчастіше підбір варіанта перекладу ускладнюється відсутністю відповідника в мові перекладу, необхідністю встановлення емоційно-оцінного компонента семантики. Відповідно переклад неологізмів вимагає детального аналізу процесу неологізації, що знайшло своє відображення у працях вітчизняних та зарубіжних лінгвістів. Визначення обсягу поняття «лексична інновація» та її лінгвістичний статус у системі мовних одиниць лишається в колі проблем сучасної лінгвістики, адже науковці не дійшли одностайної думки із цього приводу. Актуальність вивчення перекладу лексичних інновацій українського та німецького масмедійного дискурсу з огляду на структурно-семантичні й прагматичні особливості цих мовних одиниць полягає насамперед у тому, що при вивченні окресленого явища виявляються тенденції сучасного розвитку мовних систем

і розкриваються механізми декодування значення, що уможливають реалізацію прагматичного потенціалу неологізму.

Основи вітчизняної неології як науки про мовні інновації були закладені академічною лексикографією в XIX ст. Базові постулати теорії лексичної інновації сформувалися в мовознавстві ще в першій половині XX ст. Особливий внесок у формування сучасних теорій і принципів неології зробили такі видатні лінгвісти, як І. А. Бодуен де Куртене, О. О. Потебня, Л. В. Щерба. Сутність неологізмів як специфічних лексичних одиниць досліджували Ж. В. Колоїз [3], А. А. Калетнік [2], Хільке Ельзен [10], К.-Х. Бест [9], Д. Герберг [11], В. А. Гладка [1], О. А. Стишов [7]. Проблеми перекладу лексичних інновацій присвячені дослідження Н. О. Моїсєєвої [6], О. М. Турчак [8]. Огляд лінгвістичної літератури показав суперечливість обсягу понять «неологізм», «лексична інновація», «новотвір».

У сучасних лінгвістичних дослідженнях нові лексичні одиниці традиційно розглядають як результат динамічних процесів, які відображають адаптацію мови до трансформацій, що відбуваються в політичній, економічній і соціальній сферах діяльності людини [1; 4; 8; 6; 11]. Разом із появою нових понять і явищ відбувається оновлення лексикону української та німецької мов різними за способом номінації та ступенем новизни одиницями.

Для сучасної лінгвістики характерне використання терміна «інновація» на позначення нових явищ на всіх рівнях мови. Термін «новоутворення» з урахуванням своєї внутрішньої форми може бути рівнозначним термінам «інновація», «нововведення», але не поняттю «неологізм» [1]. Останній виявляється ширшим поняттям, оскільки до неологізмів належать не тільки лексичні новоутворення, а й слова, запозичені з інших мов, або ті, що отримали нові значення [1, с. 172]. З іншого боку, не кожен новотвір є неологізмом. Термін «інновація» постає родовим поняттям щодо неологізмів і новотворів інших рівнів. Лексичні новоутворення, запозичення та слова зі зміненним значенням у пропонованій роботі, услід за визначенням О. В. Косович [5], позначатимуться терміном «лексичні інновації», оскільки він, на нашу думку, повністю відображає характер сучасних мовних змін у лексиконі.

Аналіз праць сучасних лінгвістів показав, що поняття «неологія» і «неологізм» варіюються від автора до автора. Однак всі од-

ностей, що неологія позначає процес створення нових лексичних одиниць; неологізм – нове слово або нове значення слова, яке вже існує в мові. Відмінності точок зору на природу, функції та класифікації неологізмів створює можливості для нових лінгвістичних досліджень процесу неологізації.

Семантичний, граматичний і прагматичний потенціал неологізмів, способи їх утворення й особливості адаптації були предметом системного опису в дослідженнях останнього десятиліття, проте водночас питання про механізм перекладу цих одиниць не висвітлене достатньо повно.

Актуальність роботи обумовлена, по-перше, новим антропоцентричним ракурсом аналізу проблеми, що відповідає сучасному стану розвитку лінгвістики та перекладознавства, по-друге, важливою соціально-культурною роллю лексичних інновацій у міжкультурній комунікації. Еволюція змістовної сторони мовної системи приводить до необхідності опису та систематизації лексичних інновацій у текстах сучасних ЗМІ з виявленням можливостей перекладу новоутворень у масмедійному дискурсі.

Метою статті є визначення особливостей перекладу лексичних інновацій, які функціонують у сучасному українськомовному та німецькомовному масмедійному дискурсі, засобами німецької та української мов відповідно та встановлення критеріїв вибору способу перекладу, що найповніше відтворюють семантику нової лексеми та її комунікативно-прагматичне навантаження в тексті.

1. Особливості неологізації масмедійного лексикону української та німецької мов

Поява лексичної інновації в тексті стимулюється когнітивно-мовною прагматикою. В основі виникнення нового слова лежить антропоцентрично орієнтований механізм, який має особливе призначення – обслуговувати й висловлювати комунікативно-прагматичні наміри комунікантів: номінативні, експресивні й образно-оцінні. Тому переклад лексичних інновацій вимагає не тільки відтворення фактичного змісту лексичної інновації, а й передачі її комунікативно-прагматичного навантаження.

У результаті сутність семантичної структури еквівалента для лексичної інновації при перекладі полягає в поєднанні когнітивного та прагматичного компонентів. І прагматичний компонент відіграє важливу роль у формуванні предметного значення слова.

При перекладі лексичних інновацій важливим є визначення механізму виникнення нового слова. Аналіз неологізмів останнього десятиліття в масмедійному дискурсі німецької та української мов показав, що лексичні системи досліджуваних мов відрізняються динамічністю, активністю мовних процесів. З'ясовано, що процес неологізації української та німецької мови масмедійного дискурсу детермінують такі тенденції, як тотальний вплив англійської мови та посилення прагматики тексту через використання неолексем, що помітно насамперед у текстах політичної тематики. Ці тенденції вимагають більш детального аналізу.

Неологізація масмедійного лексикону української та німецької мов пов'язана із поповненням одиницями з інших мов, передусім з англійської. Англоамериканізми поширюються в мовах через розповсюдження реалій англоамериканського способу життя, активізацію значення соціальних мереж та інформаційних технологій тощо. При перекладі лексичних інновацій, запозичених з англійської мови, найчастіше використовується транслітерація. Наприклад:

Sie tauschten ihre Erfahrung aus, diskutierten und brachten hunderten ukrainischen Lehrerinnen und Lehrern bei, wie sie Gadgets und Technologien benutzen können (3) – Вони ділилися досвідом, дискутували й навчали сотні українських вчителів та вчительок користуватися найновітнішими гаджетами та технологіями (7).

Стрімкий розвиток економічних, політичних і культурних контактів між носіями різних мов і традицій, масова комп'ютеризація приводять до широкого використання запозиченої лексики й активізують процеси словотворення на їхній основі. В умовах інтенсивної взаємодії культур і мов мови-реципієнти стають відкритими до різноманітного впливу з боку мови-донора. Одним із проявів такого впливу є виникнення в мові неолексем. Позбувшись невластивих для граматичної системи мови

морфологічних ознак, запозичення набувають ознак граматичних категорій мови, яка їх використовує та виступають основою для дериватів.

Наприклад, усім відома й популярна на сьогодні служба Short Message Service (скорочено SMS). У німецькій мові *die SMS* – іменник жіночого роду, який змінюється за відмінками та має форму множини. Ця лексична інновація активно взаємодіє з німецькими лексичними одиницями, утворюючи стійкі словосполучення, наприклад: *Eine SMS schicken* (надіслати SMS) та нові слова – наприклад, дієслівний дериват *sim*sen. Це запозичення не становить труднощів при перекладі, оскільки в українській мові вживається лексема СМС та її похідна – *есемеска*, яка змінюється за відмінками й має форму множини. Лексичні інновації СМС-ка та SMS-ка є графодериватами – гібридними утвореннями з абrevіатурним компонентом, що складаються із запозиченої основи і власне мовних словотворчих ресурсів, при цьому запозичені компоненти знаходять своє вираження в комбінуванні графічного написання. У розмовній мові функціонує дієслово «есемеснути», що означає «надіслати СМС-повідомлення».

«Гібридні» слова та їхній переклад за допомогою калькування та часткової транслітерації часто використовуються на позначення технічних термінів, що детермінується актуальною тенденцією до універсалізації термінологічних систем різних мов та з метою уникнення двозначності:

Dies reicht aus, um 30 LED-Lampen oder drei Laptops zu betreiben (9) – Цього достатньо для живлення 30 LED-лампочок або трьох ноутбуків (2).

На основі дослідження фактичного матеріалу вдалося встановити, що лексичні інновації масмедійного дискурсу, утворені завдяки процесу запозичення, по-різному функціонують у лексичних системах української та німецької мов. У німецькій мові вони самі також часто виступають основою в процесах деривації, і більшість неологізмів стають ядром нового словотвірного ланцюжка (*Photovoltaik – Photovoltaik-Komponent – Photovoltaik-Anlage*). В українській мові такі неолексеми тягнуть до утворення термінологічних словосполучень, наприклад:

Будинок обладнаний сонячними панелями (2) – *Das Haus ist mit Photovoltaik-Anlagen ausgestattet* (9).

Київська компанія SolarGaps створила жалюзі із сонячними панелями, які виробляють електроенергію (2) – *SolarGaps, ein in Kyjiw ansässiges Unternehmen, hat Jalousien mit Photovoltaik-Komponenten entwickelt, die Strom erzeugen* (9).

Отже, у мовній системі як німецької, так і української мов відбувається формування механізмів побудови нових слів, як за моделями узусного, так і за моделями okazionalного словотвору. При цьому дериваційна система мов все більше розширює свій потенціал, проявляючи при цьому креативність, образність, експресивність.

2. Функціонування неологізмів під впливом чинників глобалізації та інформатизації

При дослідженні способів перекладу новітньої лексики важливо враховувати рухливість інформаційного поля. Саме інтернет переконливо показав, як умови комунікації впливають на структуру мови та її лексику. З'являється велика кількість нових слів зі сфери комунікацій, затребуваних у відносно короткий період, але сам факт їх наявності вимагає всебічного вивчення та опису.

У мовленні українських і німецьких ЗМІ сучасного періоду активно використовують неологізми, що стосуються цієї тематики: *блог, гуглити, онлайн-шоп, інтернет-портал, інтернет-казино; Blog, googeln, Online-Shops, Home-shopping, Internetportale, Internet-Kasinos*.

Популяризація соціальних мереж спричинила появу таких новотворів, як *Facebook, Twitterer, twittern, Youtuber* тощо. Але вони настільки тісно ввійшли в побут сучасної людини, що є зрозумілими і в Німеччині, і в Україні. З огляду на це такі лексичні інновації перекладаються транскрибуванням:

Facebook

Doch kann er sich kein Ticket für ein Flugzeug kaufen, schafft es nicht sich mit einem Promotor zu einigen, kann keine Seite bei Facebook aufmachen (10) – *Але квитки на літак він купити не може, не може домовитися з промоутером, не може створити сторінку в фейсбуці* (4).

Twitter

«Augenzeugenberichte und Fotos auf Twitter waren sehr wichtig, als sich im Februar und März die Ereignisse überschlugen», sagt sie (1) – «Свідчення очевидців і фотографії в Twitter були дуже важливі, коли в лютому й березні почався стрімкий розвиток подій», – говорить вона.

Tweets

Für sie seien Tweets vor allem Anregung für weitere Recherchen, weniger Informationsquellen (1) – Для неї твіти – це перш за все стимул для подальшого журналістського пошуку, а не джерело інформації.

Окрім об'єктивних змін у суспільстві, що потребують номінації, ще одним джерелом виникнення слів є відродження лексичних одиниць із минулого.

Це можна продемонструвати на прикладі лексеми Troll.

Über die sozialen Netzwerke wird sie immer wieder von sogenannten Trollen beschimpft, die in ihr eine «vom Westen bezahlte Landesverräterin» sehen (1) – У соціальних мережах її раз у раз лають так звані «тролі», які бачать в ній «оплачувану Заходом зрадницю батьківщини».

Первинне значення лексеми – демонічна істота з міфології, яка зазвичай приносить шкоду (лексема була запозичена із північно-германської мови у XVII столітті). Із поширенням інтернету слово перейшло у розряд інтернаціоналізмів і стало позначати узагальнену назву учасників веб-форумів, груп новин тощо, які, як правило, хочуть спровокувати своїми повідомленнями і не зацікавлені в серйозній дискусії чи справедливому обговоренні.

Переклад лексичних інновацій політичної тематики має свої особливості, детерміновані прагматикою тексту. Політичний словник регулярно змінюється й поповнюється новими лексичними одиницями, семантика уже вживаних у мові лексем трансформується. І семантика лексичних інновацій політичної сфери демонструє яскраво виражений емоційно-оцінний компонент, відтворення якого при перекладі постає одним із завдань перекладача.

Аналіз фактичного матеріалу показав, що при перекладі політичних неологізмів перекладачі часто послуговуються спосо-

бом транслітерації у поєднанні з описовим способом перекладу, оскільки для реципієнтів з іншим соціокультурним досвідом поняття може бути невідомим. Це спостерігається в таких прикладах, як:

Ich habe sogar schon Leute getroffen, die einen Verwandten oder Freund bei der ATO (Antiterroristische Operation, offizielle ukrainische Bezeichnung für die Kampfhandlungen im Donbass) verloren haben (13). – Зустрічав навіть людей, у яких хтось із близьких загинув в АТО (16).

У сучасному інформаційному світі політика, яку проводять держави, відбивається найбільше в словах, а не в образах, оскільки тільки слова можуть викликати до життя значення, які глибоко зберігаються в свідомості. Такі політичні неологізми часто утворюються внаслідок процесів метафоризації, наприклад:

Man sagte, Polen – das ist wie ein zweites Russland, die gleichen «Watnyky» (wörtlich Wattejackenträger, von der russischen Opposition entlehnte abwertende Bezeichnung für Putin-Anhänger und Sowjetnostalgiker) und Imperialisten, die nur darauf warten, uns Galizien und Wollhynien wegzunehmen (13). – Мовляв, Польща – це як друга Росія, такі самі ватники і імперіалісти, які тільки й чекають, щоб забрати у нас Галичину разом із Волинню (15).

Приклад демонструє, що при перекладі політичних неологізмів, утворених у результаті метафоричного перенесення значення, найбільш доцільним є використання саме транскрибування у поєднанні з описовим способом. Це забезпечує адекватне відтворення прагматики висловлювання.

Аналіз мовного матеріалу показав, що, знайшовши відображення на сторінках світових ЗМІ, політичні події в Україні поповнили лексику як української мови, так і німецької лексичними інноваціями. Особливого значення набули такі потрясіння останнього десятиліття для українського народу та світової спільноти загалом, як Революція гідності, протести акції проти корупції та свавілля керівництва та правоохоронців, спроба підтримки європейського вектора зовнішньої політики, розправи на Грушевського, анексія Криму Росією, АТО [8, с. 152]. Відповідно до цього можна виділити:

1) власне неологізми Майдану (*Berkut, Maidan Nezalezhnosti, Automaidan / беркутівці, майдан Незалежності, Автомайдан*);

2) новоутворення політичного характеру (*das Rechte Sector / Правий сектор; Titushki / Тітушки*);

3) неологізми, пов'язані з АТО (*Grad / «град»*).

Крім цього, у лексиці української мови з'явилися нові номінації осіб за національною ознакою: *укр, рашист, новорос, укрон*, збірні назви політичних угруповань: *хунта, опоблок, єврокоаліція* [4, с. 152].

Військові дії на сході України також відгукнулися широким резонансом у міжнародних ЗМІ. На сторінках друкованих і онлайн-видань активно почала використовуватися лексика, пов'язана з війною в Україні, зокрема й мілітаризована лексика, наприклад:

Am Kontrollpunkt neben den Eisenbahnschienen ragt eine Grad-Raketenhülse aus dem Boden wie ein großer Zeiger (4) – Біля блокпосту, поруч із залізничною колією – напрямна труба від «Граду», що стирчить із землі, як величезна стріла (5).

Для перекладу лексеми «град» використано транслітерацію, але було б доцільно поєднати її з описовим методом, оскільки в німецькій мові вже є вживаною лексема *Grad*, що має відмінне значення.

Аналіз лексичних інновацій політичного змісту показав: щоб оцінний компонент при перекладі був відтворений, слід звертати увагу на семантичну структуру неологізму. Якщо оцінність лексичної інновації закладається безпосередньо одним або кількома її компонентами (особливо в німецькій мові через існуючу тенденцію до словоскладання), рекомендується спосіб перекладу – калькування, можливе використання транскрипції/транслітерації, наприклад:

Das Aushängeschild des «Verbandes der Politemigranten ...» werden die eigentlichen Regisseure in Moskau für den Medienkrieg mit der Ukraine benutzen – für die Kundmachung von angeblichen Nachrichten «im Namen des Volkes in der Ukraine», die der Kreml braucht (12) – Одне із завдань СППУ – виконувати роль «зливого бачка»: вивіску «Союзу політемігрантів ...» справжні режисери в Москві будуть ви-

користувати в медіавійні з Україною для оприлюднення нібито від «імені народу України» тих меседжів, які потрібні Кремлю (14).

Оцінність семантики лексичної інновації *der Medienkrieg* сформовано компонентом – *krieg*, що містить негативно забарвлену оцінність.

Якщо оцінність лексичної інновації вибудовується через метафоричне сприйняття неолексеми, то рекомендується описовий переклад.

Аналіз дібраних прикладів вживання лексичних інновацій різних тематичних груп у матеріалах сучасних видань України та Німеччини дав змогу встановити такі критерії вибору способів перекладу:

1) співвіднесеність семантики структурних елементів неологізму в оригінальному тексті та в тексті перекладу. Механізмом реалізації цього слугує аналіз контексту та способу утворення неологізму. Це пов'язано з тим, що більшість лексичних інновацій позначають нещодавно створені явища, програми й винаходи, проте ці неологізми будуються з використанням загальнолітературної лексики, наявних у мові словотворчих ресурсів.

2) антропоцентрична спрямованість, що реалізується в критеріях відповідності авторським інтенціям та орієнтацією на цільову аудиторію тексту перекладу з урахуванням потрібних для розуміння фонових соціокультурних знань. Це втілюється в інтерпретації тексту з позиції автора, що передбачає зосередження уваги на особистості автора тексту, його інтенції, ставленні до дійсності та змісту висловлювання, на оцінках, емоціях, що стимулювали використання лексичних інновацій.

Наприклад, інтенція автора – формування негативного образу може реалізуватися як прямо (через оцінні лексичні одиниці), так і через використання лексичної інновації в лапках:

In den Jahren der Unabhängigkeit kristallisierte sich hier sehr schnell eine starke lokale Elite heraus – die sogenannten «Donezker» (8) – *За роки незалежності тут дуже швидко кристалізувалася сильна місцева еліта – так звані «донецькі»* (15).

У прикладі негативна оцінна семантика неолексеми *Donezker* посилена через використання лапок та слова *sogenannte*.

Визначено, що в масмедійному дискурсі політичної тематики через використання лексичних інновацій найчастіше реалізуються такі види авторських інтенцій: інтенція інформування; аналітична інтенція; оцінна інтенція – інтенція формування позитивного чи негативного образу; інтенція викриття; інтенція критичного осмислення; інтенція переконання; розважальна інтенція; інтенція залучення уваги; спонукальна інтенція. Іntenції автора тісно пов'язані між собою, тому їхнє розмежування є досить умовним. Наприклад:

Biða в тому, що штабісти і технологи, замість того, щоб вчитися на власних помилках чи принаймні визнавати їх, беруться звинувачувати всіх навколо, крім самих себе (17) – Das Problem liegt darin, dass die Mitarbeiter des Stabs und die Technologen anstatt aus eigenen Fehlern zu lernen oder sie zumindest anzuerkennen, alle um sich herum beschuldigen, außer sich selbst (11).

Лексичну інновацію «штабісти» використано для позначення сучасної реалії часу, тобто вона виконує номінативну функцію – назву осіб, що учасниками передвиборчого штабу. Її утворено перенесенням значення в результаті десемантизації військового терміна. Контекст та зміст статті дає змогу визначити, що неологізм є засобом реалізації інтенції автора – формування позитивного/негативного образу через аналогію з мілітаризованою лексикою. Асоціативний зв'язок із військовою сферою сприяє формуванню негативної конотації. Використання описового способу при перекладі нівелює авторську думку, унаслідок чого заміна лексеми словосполученням реалізувала лише інтенцію інформування.

Асоціативні відтінки значення лексеми можна було відтворити при введенні в текст перекладу слова *der Stab*, одне зі значень якої «Gruppe von Offizieren o. Ä., die den Kommandeur eines Verbandes bei der Erfüllung seiner Führungsaufgaben unterstützen», без розширення *die Mitarbeiter*:

Das Problem liegt darin, dass der Stab und die Technologen anstatt aus eigenen Fehlern zu lernen oder sie zumindest anzuerkennen, alle um sich herum beschuldigen, außer sich selbst.

Крім того, використання військового терміна в незвичному контексті сприяє реалізації функції модернізації, властивої

неологізму, і є засобом втілення авторської інтенції залучення уваги.

Отже, основними критеріями вибору варіанта перекладу лексичної інновації виступають співвіднесеність семантики неологізму в оригінальному тексті і тексті перекладу та антропоцентрична спрямованість перекладу. Установлено взаємозв'язок між видом авторської інтенції в публіцистичному тексті та способом перекладу неологізму. З метою посилення інформативності лексичної інновації та збереження стилістики тексту можливе поєднання прийомів описового перекладу та прямого включення.

Висновки

На основі текстів українських і німецьких ЗМІ простежено процес неологізації лексикону масмедійного дискурсу й визначено, що функціонування лексичних інновацій зумовлене когнітивно-мовною прагматикою. Вони стимулюють інтерес читача, виконують, крім номінативної, функції привернення уваги, створення ефекту новизни, реалізують різні авторські інтенції – від інформування, критичного осмислення, переконання до формування позитивного/негативного образу. Вплив англійської мови має глобальний характер, що позначається на розширенні словникового складу обох аналізованих мов – української та німецької.

Для відтворення змісту новітніх запозичень при перекладі найчастіше використовують транскрибування та транслітерацію. Переклад лексичних інновацій політичної тематики вимагає розгляду їх через призму словотворення, контексту, авторських інтенцій, що й забезпечує вибір найбільш оптимального способу перекладу. Це уможливило передачу своєрідності прагматики лексичних інновацій у тексті, спрямованому на переконання читача, вплив на формування оцінного ставлення щодо зображуваних подій. Важливим є розуміння того, що кожен випадок вживання лексичної інновації в оригінальному тексті має свої специфічні особливості. Тому визначення виду інтенції, яку реалізує використаний неологізм, залежить від контекстуальних характеристик і екстралінгвістичних параметрів тексту. Описовий же спосіб перекладу дає змогу з урахуванням соціально-культурних, психологічних та інших відмінностей між реципієнтами ви-

хідного тексту й перекладу відповідно до тематики передати зміст іншомовному читачеві, що користується іншим обсягом фонових знань.

Анотація. Розділ колективної монографії присвячено проблемі перекладу нових лексичних одиниць української та німецької мови, що функціонують у мові ЗМІ. Визначено, що процеси утворення нових слів у сучасній українській і німецькій мовах пов'язані з появою нових реалій, мовних процесів, проникненням іншомовних елементів. Лексичні інновації активно поповнюють лексикон масмедійного дискурсу. Це зумовлює необхідність перекладу цих нових лексичних одиниць та їхнього впорядкування, яке полягає не тільки в систематизації понять, але й в семантичному, структурному й функціональному аналізі неологізмів. Установлено, що значну частину лексичних інновацій становлять запозичення та «гібридні» слова. У процесі аналізу прикладів функціонування лексичних інновацій у матеріалах видань України та Німеччини виявлено, що на особливу увагу при перекладі заслуговує структура слова. Нові слова утворюються на базі наявного в мові матеріалу, тобто будуються за словотвірними моделями, що існують у мові, використовуючи словотвірні ресурси мовної системи. Саме словотвір забезпечує безперервність поповнення лексичного складу мови. Більшість словотвірних компонентів має своє семантичне навантаження, декодування якого дає змогу визначити зміст неолексеми. Дослідження дібраних прикладів показало, що в мовленні сучасних українських і німецьких ЗМІ найбільш чисельними є семантичні групи новотворів у сфері економіки, політики, науки й технологій. При перекладі політичних лексичних інновацій важливим фактором виступає відтворення оцінного значення неологізму. З огляду на це з'ясовано, що доцільним є використання таких способів перекладу як калькування та описовий. Під час же перекладу текстів із лексичними інноваціями зі сфери науки й технологій істотного значення набуває відтворення змісту висловлювання зі збереженням точності та лаконічності тексту. Тому при перекладі для відтворення семантики нової лексеми використовують транслітерацію та транскрипцію, а також творчість перекладача. Окреслено

основні критерії вибору варіанта перекладу лексичної інновації, серед яких: співвіднесеність семантики неологізму в оригінальному тексті й тексті перекладу та антропоцентрична спрямованість перекладу. Відтворення семантики досягають через аналіз контексту та словотвірної моделі. Антропоцентричної спрямованості перекладу додають авторські інтенції та функціональне навантаження ужитої лексичної інновації.

Список використаних джерел

1. Гладка В. А. Поняття «неологізм» у світлі сучасних лінгвістичних парадигм. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер. : Філологічна.* 2009. Вип. 11, С. 170–177.
2. Калетнік А. А. Функціональний статус неологізмів як наукова проблема. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика.* 2003. Вип. 8, С. 70–75.
3. Колоїз Ж. В. Основні підходи до визначення лінгвістичного статусу неологізму. *Філологічні студії : зб. наук. праць.* 2008. Вип. 1, С. 27–35.
4. Кондратенко Н. В. Неологізми в сучасному українському політичному дискурсі: семантико-словотвірний аспект. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки.* 2014. Вип. 37, С. 151–156.
5. Косович О. В. Лексичні інновації в сучасній теорії неології. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер.: Філологічна.* 2013. Вип. 35, С. 166–167.
6. Моїсєєва Н. О. Особливості перекладу неологізмів у текстах німецькомовного політичного дискурсу. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Сер.: Філологічні науки.* 2014. Кн. 3, С. 114–118.
7. Стишов О. А. Динамічні процеси в лексико-семантичній системі та в словотворі української мови кінця ХХ ст. (на матеріалі мови засобів масової інформації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2003. 34 с.
8. Турчак О. Особливості перекладу неологізмів, що виникли в період Євромайдану. *Гуманітарний вісник Державного вищого навчального закладу «Переяслав-Хмельницький державний*

педагогічний університет імені Г. С. Сковороди». Педагогіка. Психологія. Філософія. 2015. Вип. 36. С. 151–158.

9. Best K.-H. Unser Wortschatz. Sprachliche Untersuchungen. *Die deutsche Sprache zur Jahrtausendwende: Sprachkultur oder Sprachverfall* / hrsg. von Karin M. Eichhoff-Cyrus und Rudolf Hoberg. Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Dudenverlag, 2000. S. 35–52.
10. Elsen H. Bibliographie Neologismus mit Lehnwortschatz. München: Ludwig-Maximilians-Universität, 2011. 145 S.
11. Herberg D. Steffens D. unter Mitarbeit von Elke Tellenbach, Doris Al-Wadi. Neuer Wortschatz. Neologismen der 90-er Jahre im Deutschen. Berlin / NewYork: Walter de Gruyter, 2004. 393 S.

Джерела фактичного матеріалу

1. URL: <https://deutschland.de/de/topic/kultur/kommunikation-medien/digital-unterwegs> (дата звернення: 12.09.2019).
2. URL: <https://epravda.com.ua/publications/2019/01/24/644573/> (дата звернення: 12.09.2019).
3. URL: https://lb.ua/society/2018/09/08/406940_tsifrovi_tehnologii_nastupayut.html (дата звернення: 12.09.2019).
4. URL: <https://life.pravda.com.ua/culture/2017/04/20/223718/> (дата звернення: 12.09.2019).
5. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2015/07/6/196773/> (дата звернення: 12.09.2019).
6. URL: https://ukraine-nachrichten.de/dem-nach-schtschastja-frontgebiet_4293 (дата звернення: 12.09.2019).
7. URL: https://ukraine-nachrichten.de/digitale-technologien-kommen-ukrainischen-schulen_4841 (дата звернення: 12.09.2019).
8. URL: https://ukraine-nachrichten.de/donbassisierung-ukraine-eine-feudale-bombe-unter-unsere-staatlichkeit_4430 (дата звернення: 12.09.2019).
9. URL: https://ukraine-nachrichten.de/energieeffizientes-haus-sieben-ukrainische-innovationen-zuhause_4878 (дата звернення: 12.09.2019).
10. URL: https://ukraine-nachrichten.de/oleh-skrypka-leute-ukrainisch-nicht-lernen-k%C3%B6nnen-muss-ghetto-geschaffen-werden_4629 (дата звернення: 12.09.2019).

11. URL: https://ukraine-nachrichten.de/wer-ergebnissen-ersten-wahlgangs-schuld-schwiegertochter_4901 (дата звернення: 12.09.2019).
12. URL: https://ukraine-nachrichten.de/wie-politischen-emigranten-russland-zukunft-ukraine-sehen_4552 (дата звернення: 12.09.2019).
13. URL: https://ukraine-nachrichten.de/zweites-russland-selbstisolation-gleichbedeutend-bindung-russische-welt_4543 (дата звернення: 12.09.2019).
14. URL: https://ukr.lb.ua/world/2016/11/28/351914_yak_bachat_maybutnie_ukraini.html (дата звернення: 12.09.2019).
15. URL: https://zaxid.net/donbasizatsiya_ukrayini_n1387811 (дата звернення: 12.09.2019).
16. URL: https://zaxid.net/druga_rosiya_n1409999 (дата звернення: 12.09.2019).
17. URL: https://zaxid.net/hto_vinen_v_rezultatah_pershogo_turu_n1478802 (дата звернення: 12.09.2019).

ПЕРЕКЛАД ЯК ІНСТРУМЕНТ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Лутай Наталія Вікторівна,

старший викладач кафедри ІКС
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»,
Харків, Україна

Бесараб Тетяна Петрівна,

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри №3,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
Харків, Україна

Вступ

Протягом всієї історії письмові та усні переклади відігравали вирішальну роль в міжнародному спілкуванні, не в останню чергу як засіб доступу до важливих текстів для наукових і релігійних цілей. У нинішню епоху глобалізації перекладацькі дослідження, незалежно від того присвячені вони теорії або додаткам, належним чином привертають до себе все більшу увагу вчених з 1970-х років.

Вивчення перекладу з простого елемента вивчення мови в сучасних мовних курсах тепер стало невід'ємною частиною складної міждисциплінарної галузі, яка перейшла від вивчення слів до тексту в соціокультурному контексті перекладу, також як і самих перекладачів. Проте, під час проведення дослідницької оцінки в академічних колах академічні статті як і раніше цінуються вище, ніж самі переклади, навіть переклади цілих книг, незважаючи на те, що практика перекладу є безцінним і важливим досвідом для теоретиків перекладу і викладачів. У своїх роботах Лотман підкреслював, що жодна мова не може існувати поза культурним контекстом. [18, с. 21]

В останні кілька десятиліть концепція перекладу розглядається як соціальне, філософське і культурне явище. Багато зару-

біжних дослідників трактують переклад як «перехрестя культур», науки і людської моралі, таким чином висловлюючи його роль в процесі міжкультурного спілкування. Переклад являє собою не тільки культурне явище, але по суті саму культуру, тому що комунікативний ефект перекладу безпосередньо залежить від його основної, тобто комунікативної функції. З іншого боку, переклад виконує естетичну функцію представлення і захисту національної культури в тексті.

Текст перекладу, який є інструментом в процесі міжкультурної комунікації, одночасно виявляється елементом, що належить одночасно двом системам – вихідній культурі та культурі реципієнта. Система мови і система культури по-різному зображають свої функції. Естетична і семантична цінність літературного твору, його унікальність і відкритість для інтерпретації як факт культури суперечать його комунікативній меті – бути зрозумілим реципієнтом.

Найважливіше завдання перекладача – розробити точні і змістовні варіанти, які мінімізують потенційні загрози достовірності даних. Процес перекладу – це не просто прямий переклад слів; він також є мовою дослідження, перекладачам важко повністю розробити точні і значущі розшифровки, тому що точна еквівалентність або значення можуть не існувати. Тому центральним питанням для міжмовного дослідження є забезпечення перекладів, які мають адекватне значення і зберігають актуальність в культурах як вихідної мови (не англійської), так і досліджуваної мови (англійської) [6; 12]. Деякі дослідники визначають культуру як «спосіб життя та його прояви, властиві спільноті, яка використовує певну мову як засіб вираження», тим самим визнаючи, що кожна мовна група має свої культурні особливості [9].

Поняття культури необхідне при розгляді поняття перекладу. Обговорюючи проблеми листування в перекладі, багато вчених надають не менше значення мовним і культурним розбіжностям між мовою оригіналу і мовою перекладу та підкреслюють той факт, що «відмінності між культурами можуть викликати більш серйозні труднощі для перекладача, ніж відмінності в мовних структурах» [11, с. 130].

Окрім того було відмічено, що паралелі в культурі часто забезпечують загальне розуміння, незважаючи на значні формальні зрушення в перекладі. Таким чином, культурне значення перекладу є настільки ж важливим, як і лексичні питання.

1. Вплив міжкультурної комунікації на процес перекладу

З 80-х років минулого сторіччя з появою поняття «*cultural turn*» в області перекладу, виникають культурологія і критика культури. Багато дослідників почали розглядати переклад з більш широкої міжкультурної точки зору. Вони дотримуються точки зору, що культура допомагає поглибити процес розуміння перекладу.

Деякі перекладачі, наприклад Сьюзан Баснет і Андре Лефевр стверджують, що в результаті «культурного зсуву», що відбувся у вивченні перекладу, процес перекладу є не просто механічним лінгвістичним перенесенням між двома мовами, але зразком культурного зсуву [1].

Вивчення перекладу включає в себе два види досліджень: у вузькому сенсі, це спроба передати матеріал однією мовою матеріалом іншою мовою; а в більш широкому сенсі, переклад спрямований на досягнення культурної еквівалентності двох різних мов. Сьюзан Баснетт, кажучи про взаємозв'язок перекладу і культури, зауважила: «Так само, як хірург, який проводить операцію на серці, не може нехтувати тілом, яке його оточує, перекладач теж ризикує, розглядаючи текст у відриві від культури. Як стверджують дослідники, перекладачі повинні вміти працювати з текстом оригіналу таким чином, щоб версія перекладу відповідала версії оригіналу. Їм слід уникати перенесення системи цінностей культури мови оригіналу на культуру цільової мови. Таким чином, коли при перекладі важливо враховувати не тільки лексичний вплив на реципієнта, а й також спосіб сприйняття культурних аспектів і прийняття відповідних рішень [2, с. 105].

Акт перекладу визначається вченими по-різному, але загальним для всіх є те, що переклад – це процес передачі, заміни, відтворення і перетворення вихідного тексту в цільовий текст, який включає як мінімум дві різних мови. По суті, мова – це найважли-

віший аспект процесу перекладу. Таким чином, переклад відіграє важливу роль в системі комунікації.

Комунікація – це процес розуміння різних повідомлень переданих одним або декількома людьми, або тваринами іншим людям або тваринам, які можуть бути вербальними або невербальними. Люди використовують як вербальні, так і невербальні форми спілкування, але тварини використовують тільки невербальні, тому що у тварин немає вербальної мови. Культура впливає на процес перекладу і спілкування. Переклад в основному використовує мову як засіб спілкування. Культура в більш широкому розумінні включає в себе набір вірувань, звичаїв, поглядів, свят, звичної поведінки і способу життя, манер, цінностей, ритуалів, одягу і багатьох речей, які впливають на людей, що живуть в добре побудованому суспільстві або співтоваристві. Мови знаходяться в стані постійної зміни, та ж тенденція характерна і для сучасних культур. Культура час від часу змінюється, а також варіюється залежно від суспільства чи спільноти. У зв'язку з цим виникає необхідність вивчати культуру, оскільки мову і культуру неможливо розділити. Мова вбудована в культуру; навіть мова більшою мірою відтворює свою культуру. Відповідно, переклад, мова і культура є взаємопов'язаними і більш міждисциплінарними областями глобалізації.

Завдяки тому, що революція в сфері інформаційних технологій стала глобальним явищем, різні типи спільнот стали ближчими та більш зрозумілими один одному. Широко визнано, що мова і культура тісно пов'язані. У зв'язку з цим, Найда стверджує: «Оскільки культура коротко визначається як сукупність вірувань і практик суспільства, немає нічого більш стратегічно важливого, ніж мова, за допомогою якої і відбувається взаємодія членів цієї спільноти. Коли вона використовується в контексті спілкування, вона пов'язана з культурою різноманітними складними способами». Тому, мова і культура можуть розглядатися як тісно пов'язані між собою аспекти, і обидва ці аспекти повинні враховуватися в процесі перекладу. «Для успішного перекладу бікультуралізм набагато важливіший, ніж білінгвізм, так як слова мають значення з точки зору культури, в межах яких вони функціонують» [12, с. 106].

За допомогою культурної подібності та культурних універсаль, люди можуть перекладати і, таким чином, спілкуватися один з одним. У той же час існують такі культурні відмінності, які можна поділити на наступні категорії:

- вплив історичної культури на переклад, тому що у кожній країні своя унікальна історія, тому перекладач повинен брати до уваги історичний фон вихідної мови (*Bonfire Night*);
- вплив звичаїв і традицій, тому що національна культура охоплює соціальне життя і спілкування (різні етнічні групи і культури мають різні звичаї, тому реалії, пов'язані з традиціями у вихідних текстах досить важко точно перекласти, наприклад, (*Boxing Day, break your duck*);
- різниця в мисленні, кожній нації притаманне своє унікальне мислення (*red tape, lame duck, buy a farm*);
- географічне розташування і оточення (*garden variety*);
- релігійні вірування (*Anglican Church*).

2. Вплив культурних відмінностей на еквівалентність перекладу

Поняття еквівалентності в перекладі стало центральним питанням з 1960 –х років. Вважається, що еквівалентність – найважливіша особливість якості перекладу [4; 6; 7]. Еквівалентність відноситься до випадків, коли мови описують одні й ті ж ситуації різними стилістичними чи структурними засобами [8; 13]. Це означає, що еквівалентність досягає того ж значення у як і вихідній, так і цільовій мові, оскільки переклад має справу з передачею значення.

При розгляді перекладу культурних слів і понять провідні дослідники пропонують два протилежних методи: перенесення і компонентний аналіз [10, с. 96]. Деякі з них вважають, що перенесення надає «локальний колорит», зберігаючи при цьому оригінальні культурні назви і поняття. Хоча в цьому випадку акцент ставиться на культуру, яка має значення для знаючого читача, проте, вважається, що цей метод може викликати проблеми у широкому читачьому загалі та обмежити розуміння певних

аспектів. Важливість процесу перекладу в комунікації призводить до застосування компонентного аналізу, який описується як «найбільш точна процедура перекладу, що виключає культуру і сконцентрована на передачі повідомлення» [9, с. 76].

На думку багатьох лінгвістів, посилення на комунікативну функцію перекладу – єдина ознака еквівалентності. Наприклад, В. Коллер, кажучи про комунікативну функцію перекладу, виділяє п'ять типів еквівалентності:

1. денотативна;
2. коннотативна;
3. тексто-нормативна;
4. прагматична;
5. формальна.

З його точки зору, саме четвертий тип еквівалентності, орієнтований на певного реципієнта інформації, визначається як «комунікативна еквівалентність» [8].

Деякі дослідники наводять три основні вимоги, для того, щоб текст однією мовою визначався як еквівалентний тексту іншою мовою:

- 1) обидва тексти не повинні містити змістові і структурні відмінності між ними;
- 2) обидва тексти повинні мати рівні комунікативні та функціональні властивості;
- 3) обидва тексти мають бути максимально схожі в змістовому і структурному відношенні [15].

Визначення формальної і динамічної еквівалентності, запропоноване іншими дослідниками, також розглядається як прийнятний варіант з урахуванням культурних наслідків перекладу. Як вважають інші, так званий «*gloss translation*» в основному є формальною еквівалентністю, коли форма і зміст відтворюються як можна точніше, а іноземний реципієнт здатний «зрозуміти як можна більше про звичаї, спосіб мислення і засоби вираження» вихідного контексту [12, с. 129].

На відміну від цієї ідеї, динамічна еквівалентність «намагається зв'язати реципієнта з моделями поведінки, релевантними в межах контексту власної культури, не наполягаючи на необхіднос-

ті розуміння культурних моделей контексту вихідної мови». Для досягнення цієї мети перекладачу необхідно ідентифікувати себе з людиною мовою оригіналу, розуміти звичаї, засоби і манеру вираження. Хороший переклад повинен служити тій же меті в мові реципієнта, що і в початковій мові. «Оскільки немає двох мов, з ідентичними значеннями відповідних символів, або в тому, як ці символи розташовані у фразях і реченнях, і так зрозуміло, що не може бути абсолютної відповідності між мовами, немає абсолютно точного перекладу, переклад може бути досить близьким до оригіналу, але не мати детальної ідентичності». Переклад приречений на неадекватність через неминучі відмінності не тільки між мовами і культурами, а й відмінностями всередині самих культур. Думка, що мова сама по собі невизначена, здавалося б, виключає можливість будь-якого адекватного перекладу [11, с. 126].

Тому обговорення еквівалентності стає проблематичним. Лароз стверджує, що неможливо отримати еквівалентний ефект або відповідь. Це означає, що немає і еквівалентного перекладу. Кенні, навпаки, стверджував, що визначення еквівалентності може визначати переклад, як переклад в свою чергу, визначає еквівалентність. Це означає, по своїй суті переклад еквівалентний. Як уже згадувалося вище, Найда пропонував, що успішність перекладу залежить перш за все від досягнення його еквівалентності, що представляє основну складність для перекладачів [11].

У 50 -ті роки концепція адекватності була заснована на понятті перекладу як повного семантичного аналога оригіналу. У 80-ті роки «адекватність перекладу» зводилася до категорій повноти сенсу і точності, доповненій стилістичною еквівалентністю, в тому числі, в зокрема, принцип підпорядкованості тексту перекладу функціональним і стилістичним нормам перекладу мови [3]. Деякі американські вчені, наприклад, Дж. А. Кетфорд розглядають поняття еквівалентності та адекватності як одне [4, с. 94].

З іншого боку, іноземний текст розглядається дослідниками як «безліч різних семантичних можливостей», які будь-який переклад фіксує тільки в тимчасовому сенсі. Сам сенс розглядається як «множинне і випадкове відношення, а не як незмінна об'єднана сутність». Повторний переклад цього ж тексту зроблений в більш

пізній період часу часто відрізняється від первинного в зв'язку зі змінами історико – культурного контексту. З точки зору Венуті, переклад – це процес, який включає в себе пошук подібності між мовою і культурою – особливо схожих повідомлень і формальних методів – але лише тому, що перекладачі постійно стикаються з відмінностями [15, с. 18]. Тому неможливо, тай нема чого прагнути, щоб усунути ці відмінності повністю.

«Стратегія перекладу, заснована на естетиці неоднорідності, може найкраще за все зберегти цю різницю, цю відмінність, нагадуючи читачеві про втрати і поповнення в процесі перекладу, і непереборні відмінності між культурами» [14; с. 305].

Існує також думка, що еквівалентність відноситься до результату перекладу і означає функціональну відповідність тексту перекладу і вихідного тексту. Отже, переклад не може бути здійснений «еквівалентним способом», але може бути еквівалентним як конкретний результат досягнення адекватності перекладу для певної мети [8; 14; 16].

Інша група дослідників дотримується наступної точки зору: переклад вважається адекватним «якщо реакція іноземного реципієнта відповідає комунікативній меті відправника» [13]. Так як комунікативна орієнтація можлива в різних сферах спілкування і, отже, вона схильна до впливу різних чинників, таких як соціальна приналежність, ситуаційна диференціація і певна нормативність. Всі ці фактори взаємозалежні за визначенням і виражені стилістично. З точки зору цих дослідників комунікативна адекватність – це таке поняття, яке «пов'язано з ситуативними, стилістичними і граматичними нормами, тому переклад, який відповідає меті, є адекватним перекладом. Бажання забезпечити адекватність визначає вибір способів перекладу, а значить і поняття «адекватність» [3; 6; 17].

Деякі дослідники кажучи про адекватність і еквівалентності, стверджують, що поняття «адекватність», що використовується в теорії перекладу зокрема для опису еквівалентності перекладу, є чисто перекладацький термін, на відміну від природничих наук, де він використовується в значенні «цілком доречний», «рівний». Тому, коли термін «адекватність» використовується замість тер-

міна «еквівалентність», проблема перекладацької еквівалентності вже переходить на термінологічний рівень. Термін «еквівалентність» сприймається інакше, тому що позначає загальні поняття типу рівності зв'язків [17, с. 57].

При цьому вони підкреслюють, що обидві концепції – еквівалентність (люди можуть зрозуміти значення одного і того ж тексту по-різному в різні періоди історії) і адекватність (мета перекладу змінюється кожен раз) не є статичними. Вони вважають, що адекватність визначає успіх перекладу, що розуміється авторами як правильний вибір методу трансляції, тобто як параметр процесу перекладу, а змістова і стилістична адекватність визначаються за допомогою оцінки взаємозв'язку перекладу і вихідного тексту, а точніше, через оцінку семантичної і стилістичної еквівалентності мовних одиниць тексту перекладу і оригіналу. При цьому виділяються три складових комунікативної ситуації: мета висловлювання, її реалізація і реакція реципієнта.

Особливу увагу слід приділяти перекладу художніх текстів, тому що перекладач повинен уважно оцінити тон і дух всієї оригінальної роботи. Слова, речення та абзаци, з яких він складається, і визначити, який стиль він відображує як з літературної, так і з лінгвістичної точки зору.

Висновки

Переклад як міжкультурна комунікація інтерпретує текст як один з можливих варіантів, в той час як приховані або несвідомі фактори визначають розуміння тексту. Розгляд перекладу як акту міжкультурної комунікації означає, що сам переклад повинен розумітися не просто, як зміна мови текстів, тому обсяг роботи перекладачів з переписування тексту однією мовою іншою також необхідно розуміти в більш глибокому розумінні.

Перекладачі повинні обережно використовувати стратегію дослівного перекладу для досягнення еквівалентності. Замість цього їм слід звернути увагу на глибокий сенс слів, тому що хороший переклад може бути досягнутий тільки з урахуванням культурних відмінностей і відповідності критеріям «точність, виразність та елегантність». Переклад як засіб міжкультурного спілкування повинен виконувати такі завдання:

- викликати справжню реакцію реципієнта;
- досягнення адекватного розуміння реципієнтом переданої в тексті інформації;
- мати певний комунікативний ефект, щоб підштовхнути реципієнта до прояву емоційного ставлення до передаваного інформації, яке викликано відповідними асоціаціями;
- в деяких випадках сприяти вирішенню некоторої політичних ідеологічних, або повсякденних проблем.

Цілі перекладу можуть бути самими різними, а відповідні тексти будуть принципово відрізнятися один від одного. Неважливо, в якій мірі переклад близький до оригіналу, оскільки він відповідає своєму призначенню.

У деяких випадках основною метою перекладу може бути досягнення максимальної близькості до оригіналу, а в інших випадках завдання можуть бути зовсім іншими: повідомити реципієнту якусь інформацію і переконати його в чомусь, ввести в оману і т.д. Виходячи із завдань, що стоять перед ним, перекладач вибирає спосіб перекладу, який або відтворює оригінал, відхиляється від оригіналу або нехтує повністю. Перекладач діє не як простий посередник, а як мовної консультант, фахівець, який знає мову, культуру, економіку країни і вміє створювати текст, який необхідно для успішної роботи з жителів цієї держави.

Крім того, в разі необхідності, перекладач створює свій текст, керуючись інтересами, побажаннями і цілями замовника. Таким чином перекладач стає центральною фігурою міжмовної спілкування.

Анотація. В останні роки спілкування між різними країнами стає більш тісним, тому переклад відіграє важливу і необхідну роль в подоланні комунікаційного непорозуміння. Багато вчених дотримуються точки зору, що переклад – це не просто механічний лінгвістичний процес перенесення, тобто передачі значення текстів з однієї мови на іншу; замість цього переклад передбачає складний процес міжкультурного спілкування. Тому при перекладі велика увага приділяється еквівалентності в різних культурних контекстах і можливості досягти такої еквівалентності. В процесі мовного спілкування люди з двох різних країн або ет-

нічні групи можуть спілкуватися один з одним. Комунікативний ефект не залежить від тільки їхнього розуміння мови, але також від розуміння культурного значення мовного навантаження. Як частина культури мова є не тільки формою культури, а й являє собою феномен соціальної культури. І з цієї точки зору мовний переклад – це по суті культурний переклад.

Список використаних джерел

1. Bassnett, Susan. «Culture and Translation». A Companion to Translation studies. New York: Multilingual Matters Ltd. 2007.
2. Bassnett, S. Translation Studies, Routledge, London. 19913. Baker, M. «Linguistic perspectives on translation», In: France, P. (ed.), The Oxford Guide to Literature in English Translation, Oxford University Press, Oxford, 2000 - pp. 20-25
3. Catford J.A., Linguistic theory of translation, Oxford, 1965, p. 94.
4. Deutsch, Karl Wolfgang. Nationalism and social communication: An inquiry into the foundations of nationality. Cambridge, MA: MIT Press. 1966
5. Hannerz, Ulf. Transnational connections: Cultures, people, places. London: Routledge. 1996
6. Herzfeld, M. «The unspeakable in pursuit of the ineffable: Representations of untranslatability in ethnographic discourse», In: Rubel, P.G. and Rosman, A. (eds.), *Translating culture: Perspectives on translation and anthropology*, Berg, Oxford, New York. 2003 – pp. 109-135.
7. Koller W., Einfuehrung in die Uebersetzungswissenschaft, Heidelberg: UTB,1979.
8. Munday, Jeremy, Introducing Translation Studies, New York: Routledge, 2001, p. 42-58.
9. Newmark, Peter. «No Global Communication without Translation». Anderman, G. and Rogers, M. (eds). *Translation Today: Trends and Perspectives*. New Delhi: Viva Books. 2010
10. Nida, E. «Principles of Correspondence», In: Venuti, L. (ed.), *The Translation Studies Reader*, Routledge, London. 1964
11. Nida Eugene. Contexts in Translating. Amsterdam: John Benjamins, 2001.
12. Rubel, P and Rosman, A. Translating cultures. Perspectives on Translation and Anthropology, Berg, Oxford, New York. 2003

13. Venuti, L. The Translator's Invisibility: A History of Translation, Routledge, London and New York. 1995
14. Venuti, L. The Translation Studies Reader, (ed.) Routledge, London and New York. 2000
15. Vermeer, Hans, A skopos theory of translation (some arguments for and against). Heidelberg, TEXTconTEXT, 1996.
16. Латышев Л.К., Семенов. А.Л. Перевод: теория. Практика и методика преподавания. Москва: «Академия», 2003, р. 57
17. Лотман Ю.М. Структура художественного текста. Об искусстве. – СПб.: «Искусство – СПб», 1998. – с. 14 – 285.

ГРАМАТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Шишко Анжеліна Василівна,

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри перекладу,
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського,
м. Кременчук, Україна

Луканська Галина Анатоліївна,

старший викладач кафедри
соціальної роботи та мовної підготовки,
Кременчуцький інститут ВНЗ
«Університет імені Альфреда Нобеля»,
м. Кременчук, Україна

Вступ

Художній переклад є однією з найбільш ефективних форм міжкультурної комунікації іншомовного автора та читача, способом передачі його творчих ідей за допомогою мовно-психологічних засобів. Будь-який художній твір – це певна концептосфера, яка створює відповідний художній світ. Побутує думка, що концептосфера – це сукупність концептів, з яких, як з музичного полотна, складається світогляд носія мови [3]. Тому надзвичайно важливим є пошук нових граней культури перекладу художнього твору, оскільки перед перекладачем в даному випадку стоїть подвійна відповідальність і перед автором, і перед читачем за достовірність та якість перекладу тексту оригіналу.

Основним завданням в процесі роботи з художнім текстом є відтворення індивідуальної своєрідності першоджерела, що виявляється переважно в лексичній системі та семантично значущих граматичних категоріях мови оригіналу. Необхідність передачі граматичних значень у перекладі залежить від їхньої функції та комунікативної значущості, а робота з подолання

мовного релятивізму у процесі перекладу може бути продовжена на матеріалі інших лексичних одиниць та граматичних категорій.

Однак в процесі перекладу художнього твору з англійської мови на українську існує висока ймовірність виникнення ряду труднощів, що зумовлені численними розбіжностями, які пояснюються перш за все приналежністю двох мов до різних груп і, відповідно, існуванням в них відмінних граматичних категорій, наприклад, артиклів, герундію, інфінітивних й дієприкметникових комплексів, абсолютних номінативних конструкцій, категорії числа, форм пасивної конструкції тощо. Тому саме необхідність подолання бар'єру відмінностей у мові оригіналу та мові перекладу, досягнення адекватності та максимальної достовірності і зумовлює потребу застосування перекладацьких трансформацій, зокрема граматичних.

Визначення поняття граматичної трансформації та причини її застосування: теоретичний аспект. Вивченням різних аспектів художнього перекладу займалося багато мовознавців, зокрема, Н. В. Гришкова, І. А. Живицька, А. П. Мартинюк, В. А. Маслова, Г. Сокаль, І. Фісак, М. С. Шишков, Л. О. Ярова та інші. Проблеми перекладацьких трансформацій, в свою чергу, розглядалися в численних вітчизняних та зарубіжних дослідженнях, а саме, В. І. Карабана, В. В. Коптілова, І. В. Корунця, А. В. Мамрака, Л. С. Бархударова, Л. К. Латишева, В. М. Комісарова, А. Д. Швейцера, Є. В. Бреуса, Я. І. Рецкера, Т. Р. Левицької та багатьох інших. Однак проблема перекладацьких трансформацій взагалі й граматичних зокрема продовжує залишатися актуальною, оскільки трансформації на будь-якому рівні є невід'ємною частиною перекладацької діяльності і будь-який професійно виконаний художній переклад включає в себе ті чи інші види перетворень, особливості та доцільність яких потребує постійного дослідження з метою подальшого вдосконалення рівня перекладацької компетентності.

Метою пропонованої статті є спроба визначити, за допомогою яких перекладацьких трансформацій та їх необхідних комбінацій перекладачеві вдається максимально відтворити іншомовний

текст, враховуючи принцип подібності та відмінності двох мов на граматичному рівні, та досягти найвищого ступеня адекватності при перекладі художнього тексту засобами української мови. Для виокремлення особливостей та закономірностей використання граматичних трансформацій в процесі перекладу з англійської мови на рідну з урахуванням основних тенденцій та напрямів сучасної української мови на даному етапі її розвитку дослідження проведено на основі роману Сомерсета Моєма «Розмальована вуаль».

Існує декілька визначень поняття граматичної трансформації, в основу яких покладено різні підходи та принципи. що побутують в сучасному вітчизняному та зарубіжному перекладознавстві. Так, наприклад, В. Н. Комісаров називає граматичні трансформації (або заміни) способом перекладу, при якому граматична одиниця в оригіналі перетворюється на одиницю мови перекладу з іншим граматичним значенням [5]. Швейцер А. Д. визначає граматичні трансформації як такі, при яких перетворюється формальна структура висловлювання і залишається незмінним набір сем [10]. Таким чином, враховуючи вищезазначені та інші проаналізовані визначення, можна стверджувати, що під граматичною перекладацькою трансформацією розуміється зміна граматичних характеристик слова, словосполучення або речення у перекладі, що застосовується з метою уникнення граматичного буквализму, завдяки чому переклад адаптується до норм мови перекладу та стає адекватним.

Будь-яка перекладацька трансформація є мотивованою і зумовленою рядом причин та потреб. В процесі дослідження виявлено, що часом думки спеціалістів щодо мотивів використання перекладацьких трансформацій різняться. Так, наприклад, Л. К. Латишев вводить поняття «комунікативної компетенції» та виділяє три основні причини перекладацьких трансформацій:

- 1) відмінності в системах мови оригіналу і мови перекладу (повна відсутність чи розбіжність категорій двох мов, часткові розбіжності за обсягом значення тощо);

- 2) розбіжності норм мови оригіналу і мови перекладу (нормативні відхилення);

3) розбіжність узусу, тобто правила ситуативного використання мови, що відображають мовні звички і традиції певного мовного колективу, що діє в середовищі носіїв мови оригіналу і мови перекладу [6, с. 189].

Архипов А. Ф. в свою чергу виділяє вісім мотивів застосування трансформацій, з метою досягнення більш високого рівня еквівалентності та адекватності:

- 1) прагнення уникнути порушення норм сполучуваності одиниць у мові перекладу;
- 2) прагнення зробити переклад більш ідіоматичним;
- 3) необхідність подолання міжмовних відмінностей в оформленні однорідних членів речення;
- 4) прагнення уникати нехарактерних для мови перекладу словотворчих моделей;
- 5) прагнення уникати неприродності, неестетичності деяких повторів, надлишковості, неясності і нелогічності висловів;
- 6) прагнення до більш компактного варіанту перекладу;
- 7) прагнення донести до рецептора важливу фонову інформацію або зняти надлишкову;
- 8) прагнення відтворити гру слів та образність [9].

Як стверджує В. Карабан, обов'язковою умовою адекватного перекладу є вміння правильно аналізувати граматичну будову іншомовних речень, правильно визначити граматичні труднощі перекладу й конструювати речення у перекладі відповідно до норм мови і жанру перекладу [4, с. 16]. Відповідно всі граматичні труднощі перекладу він поділяє на:

- 1) труднощі, що зумовлені розбіжностями в будові мов, у наборі їхніх граматичних категорій, форм та конструкцій;
- 2) труднощі, пов'язані з різним обсягом змісту подібних у двох мовах форм і конструкцій;
- 3) труднощі, викликані наявністю граматичних явищ у мові тексту оригіналу, що мають відмінні від відповідних граматичних явищ мови перекладу функціональні характеристики;
- 4) труднощі, пов'язані з граматичними явищами, що мають різні частотні характеристики та викликані розбіжностями в мовностилістичних нормах текстів мовами оригіналу й перекладу [4, с. 17].

Причини застосування граматичних трансформацій можуть бути як об'єктивними, так і суб'єктивними. До об'єктивних причин відносять культурні відмінності носіїв двох мов, відмінності граматичних структур мов тощо. Суб'єктивними причинами називають недостатність часу в умовах усного перекладу, власний стиль перекладача, його приналежність до мови оригіналу чи перекладу тощо.

Слід зазначити, що існує два основні види граматичних перетворень – стійкі міжмовні відповідності, утворені за допомогою граматичних трансформацій, і контекстуальні, утворені в процесі перекладу залежно від контексту, що зумовлені відмінностями в структурах двох мов (положенням мовної одиниці в системі мови, внутрішньомовними чинниками, граматичними категоріями, відмінністю синтаксису української та англійської мови) [2].

Враховуючи різні аспекти та особливості перекладу іншомовного тексту пропонують різні класифікації даних перетворень. Так, Л. К. Латишев, беручи за основу рівні мови (фонетичний, морфологічний, синтаксичний, лексичний) виділяє відповідно такі ж типи і граматичних трансформацій [6].

За словами Л. С. Бархударова, всі види перетворень чи трансформацій можна звести до перестановок, замін, додавання й опущення. Заміни, зокрема, можуть мати місце на рівні форми слова, частини мови, членів речення та інших синтаксичних перетворень [1].

Швейцер А. Д. класифікує граматичні трансформації наступним чином: 1) поєднання речень; 2) членування речень; 3) додавання граматичних одиниць; 4) опущення граматичних елементів [10].

Базуючись на рівневному підході, Мамрак А. В. поділяє перекладацькі трансформації на чотири типи: 1) перестановка; 2) заміна; 3) додавання; 4) опущення [7].

Особливості застосування граматичних трансформацій в художньому перекладі

За основу аналізу особливостей перекладу роману С. Моема «Розмальована вуаль» обрано класифікацію запропоновану

В. І. Карабаном, згідно якої він виділяє перестановку, заміну, додавання, вилучення та комплексну трансформацію [4].

Перестановкою є граматична трансформація, внаслідок якої змінюється порядок слів у словосполученні або реченні. При перекладі аналізованого твору дане перетворення найчастіше застосовуються у випадку передачі англійських прислівників, присвійного відмінку та може бути викликаним розбіжностями в розміщенні головних та другорядних членів речення в англійській та українській мові. Наприклад:

He knew exactly what would happen and he had given her amah necessary instructions before her return [11, с. 51]. – Він точно знав, що станеться і віддав амі всі необхідні розпорядження до її повернення [8, с. 54].

В наведеному прикладі перестановки зазнав прислівник *exactly*, що був переміщений при перекладі на позицію перед присудком.

Перестановки нерідко супроводжуються іншою граматичною трансформацією – заміною, внаслідок якої змінюються граматичні ознаки слів (наприклад, замість форми однини у перекладі вживається форма множини), частин мови (наприклад, інфінітив при перекладі трансформується в іменник), членів речення (наприклад, додаток перетворюється при перекладі в підмет) та речень (наприклад, просте речення перетворюється на складне та навпаки). Заміни найчастіше використовуються у випадку частин мови, зокрема, прикметника у предикативній функції на дієслово, прикметника на іменник, іменника на прислівник, що зумовлено різним вживанням слів і різними нормами сполучуваності в англійській та українській мові, а іноді навіть і відсутністю частини мови з необхідним значенням в мові перекладу. Наприклад:

Her style of speaking is reminiscent of her mother [11, с. 55]. – Її манера спілкування нагадує манеру її матері [8, с. 56].

В даному випадку прикметник *reminiscent* замінено в перекладі ді українською дієсловом *нагадувати*.

Помічені також суттєві розбіжності у вживанні іменників в однині та множині, що пояснюють застосування заміни форми числа при перекладі. Наприклад:

Even if he'd seen us go in there's no reason why we shouldn't hunt curios together [11, с. 81]. – Навіть якщо він і бачив, як ми заходили разом, у нас немає причин не спілкуватися один з одним [8, с. 83].

Наведений приклад демонструє випадок застосування граматичної трансформації, що полягає в заміні категорії числа – форма однини в оригіналі (*no reason*) заміненена на форму множини у перекладі (*немає причин*).

Поширеною є також заміна синтаксичних структур оригіналу – слова на словосполучення, складного речення на просте і навпаки. Має місце також такий вид трансформації, як заміна часової форми дієслова, що пояснюється відмінностями в граматичному складі двох мов. Наприклад:

Mr. Waddington and the nuns have told me such wonderful things about you [11, с. 166]. – Містер Ведінгтон і сестри розповіли про тебе вражаючі речі [8, с. 168].

В даному випадку англійська часова форма дієслова Present Perfect була передана українською мовою за допомогою форми минулого часу *розповіли*, оскільки в українській мові немає аналогічної граматичної форми, яка б точно передавала вихідний варіант.

Додавання – це граматична трансформація, внаслідок якої в перекладі збільшується кількість слів, словоформ або членів речення. Воно відбувається головним чином з причини відсутності певного граматичного явища у мові перекладу, при передачі англійських багатозначних дієслів, при передачі словосполучень, що зумовлено необхідністю приведення варіанту перекладу у відповідність до норм української мови. Так, наприклад, в наведеному нижче реченні функціональні особливості відсутньої в українській мові англійської часової форми Present Perfect Continuous було відтворені за допомогою введення прислівника *постійно*: *I've been thinking about what you told me this afternoon* [11, с. 190]. – Я постійно думаю про те, що ти сказала мені сьогодні вдень [8, с. 192].

Додавання при перекладі дієслова з метою уточнення та конкретизації значення часто застосовується при передачі з англійської таких дієслів, як *be, have, get, take, keep* тощо. Наприклад: *The chapel was no more than a long low room with white washed walls*

and rows of deal benches... [11, с. 139]. – Каплиця являла собою не що інше як довгу низьку кімнату з білими стінами та рядами лавок [8, с. 141].

В даному випадку форма минулого часу дієслова бути перекладається як *являла собою*, що є більш характерним для викладу українською мовою.

Прикладом перекладу конструкцій, що не є характерними для української мови, шляхом додавання компонентів є передача англійської одиниці *with the cholera* відповідною українською за допомогою введення додаткового слова *прихід*: *Now, with the cholera, they are more than ever anxious not to be burdened with useless girls* [11, с. 141]. – Тепер, з приходом холери, вони як ніколи стурбовані тим, щоб не бути похованими разом з цими нікчемними дівчатами [8, с. 143].

Вилучення – це така граматична трансформація, внаслідок якої в перекладі вилучається певний мовний елемент (нерідко це плеонастичне слово, словоформа, член або частина речення). Воно застосовується, як правило, у випадку передачі граматичних явищ, що відсутні в мові перекладу, або ж перекладу слів, словоформ, членів або частин речення, які є надлишковими. Наприклад: *I am sure we have many things to say to one another* [11, с. 123]. – Я переконана, що ми маємо багато про що поговорити [8, с. 124].

Вилучення зазнало англійське слово-зв'язка *at* та другорядний член речення – додаток *to one another*.

В наведених нижче прикладах перекладу було здійснено вилучення компонентів в результаті заміни, що спричинена розбіжностями української та англійської мови. Так, в першому реченні словосполучення *with all your heart* було передано українською за допомогою орудного відмінка як обставина способу дії – *усім своїм серцем*, а в другому – *in a low voice* було перекладено таким же способом – *низьким голосом*. В обох випадках при перекладі було вилучено прийменники *with* та *in*, використання яких в прямому значенні в даному контексті є абсолютно недоречним: *You must love him with all your heart, my dear* [11, с. 203]. – Ти маєш любити його усім своїм серцем, моя люба [8, с. 205]. «*He's still alive,*»

said Waddington in a low voice [11, с. 218]. – «Він ще живий», сказав Ведінгтон низьким голосом [8, с. 218].

Комплексна граматична трансформація включає дві або більше простих граматичних трансформацій, наприклад, коли під час перекладу одночасно здійснюється перестановка та додавання. Даний тип перетворень складає найчисельнішу групу при перекладі англійського художнього твору українською мовою, що пояснюється, головним чином, значними розбіжностями в граматичному складі обох мов і неможливістю обмеження здійснення перетворень для їх усунення з метою відповідності нормам мови перекладу лише на одному рівні. Наприклад: *For a moment she had a picture before her mind's eye of that beggar with the tousled head in the blue rag through which you saw the emaciated limbs...* [11, с. 132]. – Деякий час перед її очима висіла картина того жебрака зі скуйовдженою головою, замотаного в синій килим, через який виднілися його виснажені руки... [8, с. 134].

Так, словосполучення *had a picture before her mind's eye* перекладено з уточненням дієслова *have*; вилучено компонент *mind*, як надлишковий в даному випадку; при перекладі словосполучення *in the blue rag* застосовано додавання з метою конкретизації – *замотаного в синій килим*; змінено активний стан англійського речення на пасивний – *through which you saw the emaciated limbs* – *через який виднілися його виснажені руки*.

Висновки

Основне завдання перекладача будь-якого тексту, зокрема художнього, полягає в досягненні семантичної еквівалентності. Тож, проблема перекладацьких трансформацій взагалі й граматичних зокрема продовжує залишатися актуальною, оскільки постійні зміни, що відбуваються в мові оригіналу та перекладу та відображаються безпосередньо на визначенні засобів відтворення, вимагають постійної уваги та ретельного вивчення, маючи на меті підвищення рівня професійної компетентності та досягнення максимально якісного перекладу.

В результаті проведеного дослідження встановлено наступну частоту застосування граматичних трансформацій (за класифікацією В. І. Карабана) в процесі перекладу роману С. Моема

«Розмальована вуаль»: додавання – 10,2 %, перестановка – 13,5 %, вилучення – 16,9 %, заміна – 25,4 %, комплексна трансформація – 33,9 %.

Проаналізувавши частоту та специфіку застосування граматичних перекладацьких трансформацій, можна зробити загальний висновок, що в процесі відтворення художнього твору з англійської мови на українську переважно відбуваються перетворення на синтаксичному рівні, а саме, уподібнення, перестановки, заміна членів речення, перехід від зворотного порядку слів до прямого, зміна предикатів при перекладі, перетворення активних конструкцій в пасивні і навпаки, членування речень, об'єднання речень, заміна типу синтаксичного зв'язку, опущення та доповнення. На морфологічному рівні в свою чергу застосовується заміна частин мови, граматична заміна числа, часу та подекуди словотворчі трансформації.

В той же час можна стверджувати, що на обсяг граматичних перетворень, спрямованих на досягнення адекватності та семантичної еквівалентності художнього перекладу, окрім суб'єктивних та об'єктивних чинників суттєво впливають також діючі норми української мови. Тому ключовою складовою професійної компетентності перекладача та запорукою якості залишається досконале знання рідної мови, її основ, особливостей та тонкощів, а також інформованість про сучасні тенденції, зміни та нововведення, що в комплексі і забезпечує створення якісного та адекватного перекладу будь-якого художнього твору.

Анотація. Дослідження присвячене вивченню актуальних проблем теорії та практики перекладу у міжкультурному аспекті загалом та зокрема має на меті виявлення особливостей та закономірностей використання граматичних трансформацій в процесі перекладу художнього твору з англійської на українську мову на матеріалі роману Сомерсета Моєма «Розмальована вуаль». Об'єктом дослідження є граматичні трансформації, його предметом – особливості та принципи їх використання при передачі художнього тексту українською мовою з урахуванням її сучасних тенденцій.

Кожна мова – це глибоко самобутнє і специфічне явище, їй властиві свої особливості, що вирізняють та ідентифікують її з-поміж інших мов. Вона є першоелементом літератури, засобом образного відтворення предметів, явищ, змістовної форми та характеризується образністю, емоційністю, експресивністю, подекуди лаконічністю. Кожний художній твір являє собою певну концептосферу, що і створює відповідний художній світ засобами мови.

Трансформації, що стосуються граматичної структури висловлювання, використовуються переважно на рівні компонентної еквівалентності. В результаті проведеного дослідження визначено частоту застосування основних перекладацьких прийомів, а саме, додавання, перестановки, вилучення, заміни, комплексної трансформації. Встановлено, що на обсяг даних перетворень можуть впливати різні суб'єктивні та об'єктивні причини та фактори, в основі яких, головним чином, лежить принцип подібності та відмінності двох мов. Однак їх мета залишається єдиною – подолання граматичного буквалізму.

Список використаних джерел

1. Бархударов Л. С. Язык и перевод. Москва : Международные отношения, 1975. 238 с.
2. Волченко О. М., Нікішина В. В. Граматичні трансформації в англо-українському художньому перекладі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2015. Випуск 54. С. 252 – 254.
3. Гришкова Н. В. Концепт як мовно-культурний феномен. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2009. Випуск 11. С. 187 – 193.
4. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури : Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця : Нова книга, 2004. 576 с.
5. Комисаров В. Н. Теория перевода. Москва : Высшая школа, 1990. 80 с.
6. Латышев Л. К. Курс перевода. Эквивалентность перевода и способы ее достижения. Москва : Международные отношения, 1981. 198 с.

7. Мамрак А. В. Вступ до теорії перекладу. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 304 с.
8. Моем В. С. Розмальована вуаль. Харків : Книжковий клуб, 2016. 224 с.
9. Науменко Л. П. Практичний курс перекладу з англійської мови на українську. Вінниця : Нова книга, 2011. 136 с.
10. Швейцер А. Д. Теория перевода. Статус, проблемы, аспекты. Москва : Наука, 1988. 364 с.
11. Maugham W. S. The Painted Veil. Київ : Знання, 2008. 287 с.

MERKMALE DER ÜBERSETZUNG VON PHRASEOLOGISCHEN EINHEITEN DES BEGRIFFSFELDES MENSCH / WILDWESEN

Шмирко Олена Сергіївна,

кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри німецької мови,
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

Einleitung

Die Untersuchung der phraseologischen Einheiten ist schon lange kein Neuland in der gegenwärtigen Sprachwissenschaft. Ständig jedoch verbreitet sich der Kreis der Wissenschaftler, besonders in den letzten Jahrzehnten, die sich mit dem Problem der Phraseologie beschäftigen (J. Baran, W. Borchardt, E. Donalies, S. Geck, H.-H. Lüger, O. Bilous, A. Schirmer, H. Walter, I. Zymomrya, M. Zymomrya).

Wie J. Baran zu Recht darauf hingewiesen hat, gibt es immer noch eine Vielzahl von sprachlichen Problemen, die noch auf uns warten. Vor allem sind solche Stellungen aus diesem Fragenkomplex zu nennen: 1) Wesen der Bedeutung phraseologischer Einheit, 2) ihre Semantik, 3) Abgrenzung der phraseologischen Polysemie und Homonymie, 4) Stelle der Phraseologie im Sprachsystem u.a.m. [1]. Die Lexikographen versuchen, wahre Volkssperlen wie Sprichwörter, phraseologische Einheiten, treffende bildhafte Ausdrücke, sprichwörtliche Redensarten für zukünftige Generationen aufzubewahren, ihre Semantik zu erklären und die Quelle ihrer Herkunft anzugeben [4, S. 133]. Da stehende Wortverbindungen schon seit Jahrhunderten in der Sprache existieren, können sie verschiedene Sitten und Bräuche des Volkes widerspiegeln, die schon vor langer Zeit verschwunden sind. Dies sind sprachliche «Denkmäler» der konkreten Geschichte der materiellen Kultur des Volkes. Dementsprechend ist die Untersuchung von Phraseologismen nicht nur für Linguisten, sondern auch für Historiker von großer Bedeutung. Nach einer

verbreiteten Auffassung gelten Phraseologismen als besondere kulturelle Merkmale, spezielle Kulturzeichen landeskundlicher und gesellschaftsspezifischer Erfahrungen [7, S. 57].

Eine große Schicht der phraseologischen Symbolik sind animalische Symbole. Die Tierwelt war dem Menschen immer nah und zugleich geheimnisvoll. Der Mensch beobachtete das Verhalten von Tieren, die Besonderheiten ihres Charakters und versuchte sowohl, bestimmte Merkmale seines Charakters mit Tieren zu identifizieren als auch einige ihrer Merkmale und Eigenschaften zu nachahmen. Eines der wichtigsten Prinzipien für die Konstruktion eines phraseologischen Sprachbildes der Welt in der modernen Wissenschaft ist daher das Prinzip des Zoozentrismus, das dem primitiven Bewusstsein innewohnt [2, S. 206-209]. Nach Ansicht von Wissenschaftlern wird in phraseologischen Systemen eine Person zoomorph beschrieben, d. h. die Begriffe der entsprechenden animalischen Konzepte werden verwendet. Phraseologische Tiersymbolik ist mit der Verbalisierung der Merkmale des menschlichen Aussehens, des Alters, der Charaktereigenschaften, der psychologischen Wahrnehmung, der Bildung usw. verbunden. [3, S. 39-40]. Deswegen finden wir Übersetzung von phraseologischen Einheiten mit der Kernkomponente «Wildwesen» von großer Bedeutung. Diesem Problem sind mehrere Untersuchungen zeitgenössischer Wissenschaftler gewidmet: M. Agethen, G. Büchmann, C. Hünemörder, J. Körber, O. Levchenko, R. Lutz, W. Richter u. v. a.

Im Prozess der gegenseitigen Untersuchungen der Völker, ihrer Kommunikation in verschiedenen Bereichen des geistigen, moralischen, wissenschaftlichen und alltäglichen Lebens spielt die Übersetzung von sprachlichen Einheiten eine bedeutende Rolle. Die Identifizierung von Ähnlichkeiten und Unterschieden von phraseologischen Systemen nicht verwandter Sprachen ist in der modernen Theorie der Phraseologie eines der dringlichsten Probleme moderner Übersetzungsstudien. In der modernen Wissenschaft unterscheidet man phraseologische und nicht-phraseologische Übersetzung (ohne phraseologische Äquivalente oder Analogien).

1. Phraseologische Übersetzung von phraseologischen Einheiten mit einer Kernkomponente «Wildwesen»

Phraseologische Übersetzung ist möglich, falls einer phraseologischen Einheit in der Ausgangssprache eine phraseologische Einheit in der Zielsprache entspricht.

1) Diese Einheit kann mehr oder weniger strukturell gleich sein und auch ein gleiches oder ähnliches Bild verwenden. [6, S. 14]. Dann sprechen wir von absoluter und vollständiger Äquivalenz, was auf die sehr hohen Anforderungen an das phrasenbezogene Äquivalent hinweist. Phraseologische Äquivalente werden herkömmlicherweise in zwei Gruppen unterteilt, nämlich vollständige (*equivalencia completa*) und teilweise Äquivalente – Verwendung eines anderen Bildes (*equivalencia parcial*).

1.1. Vollständige Übersetzung gilt als eine der erfolgreichsten Methoden zur Übersetzung von phraseologischen Einheiten mit der Kernkomponente «Wildwesen». Sein Wesen ist, dass sie in der ukrainischen Sprache eine animalische phrasenbezogene Umkehrung mit der gleichen Bedeutung wie in der deutschen Sprache finden. Mit anderen Worten, eine solche Ausdrucksweise, die nicht nur der Bedeutung der deutschen Ausdruckseinheit, sondern auch ihrer bildlichen Grundlage vollständig entspricht.

Folgende Beispiele mögen der Illustration dienen: *Er ist ein Tier* – Він звір; *Er benahmt sich wie ein wildes Tier* – Він поводився немов дикий звір; *Sich wie ein Elefant im Porzellanladen benehmen* – Поводитися як слон у посудній лавці; *Wer zwei Hasen hetzt, fängt keinen* – Хто два зайці гонить, той жодного не зловить; *Stach(e) lig (borstig) wie ein Igel* – Колючий як їжак; *Stark wie ein Stier* – Здоровий, як бик; *Die diebische Elster / Diebisch wie eine Elster* – Сорока-злодійка. / Злодійкувата, як сорока; *Die Elster weiss wohl, wo sie überwintern soll* – Знає сорока, де зиму зимувати; *Wie ein gerupfter Sperling* – Як обципаний горобець; *Eine Schwalbe macht noch keinen Sommer* – Одна ластівка весни не робить; *Sperlinge schießt man nicht mit Kanonen* – З гармат в горобців не стріляють; *Sich wohl fühlen wie ein Fisch im Wasser* – Почувати себе мов риба в воді; *Der Fisch fängt am Kopfe an zu stinken* – Риба смердить від голови; *Stumm wie ein Fisch* – Німий як риба; *Kalt wie ein Fisch* –

Холодний як риба; Das ist weder Fisch noch Fleisch – Ні риба, ні м'ясо; Sich aufblasen wie ein Frosch – Надуватися, як жаба; Emsig wie eine Ameise – Працьовитий (працелюбний) як мураха; Fliegen fangen – Ловити мух; Ein Bienchen bringt nicht viel Honig zusammen – Одна бджола мало меду наносить [5; 8].

1.2. Teilweise Äquivalente werden auch oft verwendet. Eine solche Übersetzung besteht darin, eine geeignete Ausdrucksweise mit derselben Bedeutung, aber mit der Verwendung eines anderen Bildes, mit einer anderen figurativen Form zu finden (andere, oft synonyme Komponenten, geringfügige Änderungen in der syntaktischen Struktur usw.). Der Unterschied kann in der lexikalischen oder syntaktischen Kompatibilität liegen. Als Illustration mögen folgende Beispiele dienen: *Er sprang auf wie von der Tarantel gestochen (wörtlich: він підстрибнув як ужалений тарантулом) – Він підскочив як ужалений; Einen Bären dienst erweisen – Ведмежа послуга; Wie ein Bär schlafen – Заліг як ведмідь у берлозі; Zwei Bären vertragen sich nicht in tiefer Höhle – Два ведмеді в одному берлозі не живуть; Einen Bären loslassen – Преться як ведмідь на рогатину, Ein Wolf im Schafspelz (in Schafskleidern) – Вовк в овечій шкурі; Mit den Wölfen muss man heulen – З вовками жити, по-вовчому вити; (Wie) der Wolf in der Fabel. / Wenn man vom Wolfe spricht, guckt er ober der Hecke. / Wenn man vom Wolfe spricht, ist er nicht weit – Про вовка помова, а вовк тут. / Про вовка мова, а він назустріч; Wer vor dem Wolf Angst hat, kommt nicht in den Wald – Вовків боятися – в ліс не ходити; Der Wolf ändert sein Haar, aber nicht seine Art – Скільки вовка не годуй, а він все в ліс дивиться; Zwei Hasen auf einmal erjagen – Одним пострілом (відразу) двох зайців убити; Ein beschossener Hase flieht vor jedem Gebüsch – Полоханий заєць і пенька боїться; Hans Hasenfuß – Заяча душа; Ein Löwe der Gesellschaft – Світський лев; Grausam wie ein Tiger – Лютий як тигр; Sich wie ein Tiger auf etw. (A), auf j-n stürzen – Кинутися як тигр на що-н., на кого-н.; Von außen Schaf, von innen Wolf – Вовк в овечій шкурі; Wo Mäuse, da Speise. / Wären nur Krümchen da, Mäuschen würden sich schon finden. Були б хлібні крихти, а мишки знайдуться; Er sieht aus wie ein Topf voll Mäuse – Надувся, як миша на крупу; Die alte Schlange – Змії-спокусник; Eine Schlange am Busen nähren – Відігрівати / відігріти (вигодувати) змію (гадюку) біля (коло) [свого] серця (за пазухою);*

Eine junge Schlange – Змієня; Eine gebratene Taube fliegt keinem ins Maul – Печені голуби не летять кому в рот до губи; Das Vöglein sitzt lieber auf einem Ästlein als in einem goldenen Käfig – Краще на волі на вітиці, ніж неволі в золотій клітці. / I золота клітка для пташки неволя. / I золоті удила коневі не мило; Am Neste kann man sehen, was für ein Vogel darin wohnt – Видно птаха по польоту; Jeder Vogel singt, wie ihm der Schnabel gewachsen. / Jeder Vogel hat seinen Gesang – Кожна пташка свою пісню співає й своє гніздечко має; Vögel, die früh singen, holt die Katze – Рано пташка заспівала, як би кицька не нїймала; Geschwätzig wie eine Elster – Балакуча сорока; Etw. der Elster auf den Schwanz binden – Сорока на хвості принесла; Sich abmühen wie der Fisch auf dem Trocknen – Битися як риба об лід; Er ist munter (fröhlich, lebhaft) wie ein Fisch im Wasser – Як риба у воді; гуляє як риба в морі, жвавий як риба в річці, живе як риба у воді, плаває як риба; Gesund wie ein Fisch im Wasser – Здоров, як риба; Das Fischlein strebt nach tieferem Grunde, der Mensch nach einem besseren Los – Риба шука – де глибше, а чоловік – де ліпше; Große Fische fressen die kleinen – Велика риба маленьку цілою ковтає; Die Hechte im Teich lassen die Fische nicht faul werden – На те шука в морі, щоб карась не дрімав; Glatt wie ein Aal sein. / Sich winden wie ein Aal – Спритний, як в'юн / вертиться як в'юн в ополонці (на сковорідці); звивається як в'юн посолений; Wie die Fliegen – Як мухи (налетіли); Mücken haben – Бути з мухами; Er hat Ameisen – Мурашки побігли; Er tut keiner Fliege etwas zuleide – Мухи не зобидить; An (in) ihm nagt der Wurm – Черв'як точить серце кому. Eine Biene – Бджілка [5; 8].

2) Die Übersetzung durch einen analogen Phraseologismus ist eine Übersetzung einer deutschen phraseologischen Einheit durch eine entsprechende ukrainische phraseologische Einheit, die inhaltlich identisch ist, sich jedoch in der bildlichen Komponente erheblich unterscheidet. Diese Übersetzungsmethode wird verwendet, wenn in der ukrainischen Sprache eine Umkehrung ähnlich einer deutschen Ausdrucksweise gefunden wird, deren Bedeutung übereinstimmt, deren figurative Struktur jedoch unterschiedlich ist.

Im Rahmen der Übersetzung durch phraseologische Analoga ist möglich:

a) Ersetzen einer Kernkomponente durch eine andere (die zur Gruppe „Wildwesen“ gehört oder nicht). Als Illustration haben wir folgende Beispiele gefunden: *Er ist ein großes (höhes) Tier* – Він важливий птах; *Einen Bärenhunger haben* – Голодний як вовк; *Er sucht den Bären und steht vor ihm* – На коні їде і коня шукає; *Der Bär schnarpt stets nach Honig* – Хоч одягне вовк і овечу шкуру, а все вовком буде; *Der Wolf beisst das Schaf um eine Kleinigkeit* – Біда вівицям, де вовк настушить; *Der Wolf – Kozel*; *Wenn man's am wenigsten erwartet, springt der Hase aus dem Graben* – І по заячому сліду інколи знаходять ведмедя; *Wie ein Dachs arbeiten* – Працювати як віл; *Wie ein Wiesel laufen (huschen)* – Бігати як хортова собака; *Du Kamell! Osel!* ; *Wie eine nasse Ratte* – Виглядає як миша в пастці; *Weisse Mäuse sehen* – Нанитися до зеленого змія; *Giftig wie eine Spinne* – Отруйний як змія; *Fliegende Krähe findet alle Zeit etwas* – Кожна пташка своїм носиком живе; вовка ноги годують; *Erziehst du dir 'nen Raben, wird er dir die Augen ausgraben* – Не грій гадюки за пазухою, бо вкусить; *Weder eine Krähe noch eine Krähe* – Ні пава ні гава (ні ворона); *Den Vogel erkennt man an den Federn (am Gesang)* – Видно птаха по польоту; *Ein feiner Vogel!* – Оце так птах! (негативна оцінка); *Du bist mir ein sauberer Vogel!* – Оце так пташка!; *Der Vogel geht auf den Leim (ins Garn)!* – Попалася пташка!; *Ein weißer Rabe* – Біла ворона; *Schwarz wie ein Rabe* – Чорний, як ворон, як вороняче крило, як галка; *Fang die Krähe* Ловити гав; *Den Vogel kennt man am Gesänge, den Topf am Klange, an den Worten den Toren, den Esel an den Ohren* – Осла визнаєш по вухах, ведмедя – по кігтях, а дурня по балачках; *Mit einer anderen Hand den Krebs aus dem Loche ziehen* – Чужими руками добре гада ловити; *Den Krebs straft man nicht mit Ersäufen* – Лякали щуку, що в озері її топити будуть; *Das wissen alle Frösche im Teich* – Кожна свиня це знає; *Wo Frösche sind, da sind auch Störche* – Аби корито, а свині прийдуть; *Einen Floh für einen Elefanten ansehen* – Робити з мухи слона; *Man schlägt nicht Mücken mit Keulen tot* – Пішов на комара з дрючком, а на вовка з швайкою [5; 8].

Das Ersetzen einer Kernkomponente durch eine andere zeigt den Unterschied zwischen konzeptuellen Systemen verglichener Sprachen. Nach den Ergebnissen der Untersuchung gibt es im phraseologischen

Systemen der deutschen Sprache mehrere synonymische Phraseologismen mit einer variablen Kernkomponente «Wildwesen», die von einer analogen phraseologischen Einheit ins Ukrainische übersetzt werden können. In diesem Fall ist die Kernkomponente in den untersuchten phraseologischen Systemen häufig asymmetrisch: *Sich um das Fell des Bären streiten. / Man soll das Fell nicht verkaufen, ehe man den Bären hat. / Verkaufe die Aale nicht, bevor du sie gefangen hast* – *Ще вовка не вбили, а шкуру продають; Ein alter Fuchs geht nicht zum zweiten Mal ins Garn. / Alte Krähen sind schwer zu fangen. / Alte Sperlinge sind schwer zu fangen* – *Старого горобця на полові раз не обдуриш; Bär bleibt Bär, fährt man ihn auch übers. Meer. / Affe bleibt ein Affe und kam er nach Rom* – *Ворона й за море літає, дурна вертається; Zwei Fliegen mit einer Klappe schlagen. / Zwei Hasen auf einmal erjagen Zwei. / Zwei Tauben mit einer Bohne fangen.* / – *Одним пострілом (відразу) двох зайців убити; Ein Wolf kennt den andern wohl. / Ein Wolf beschreit den andern nicht. / Eine Krähe hackt der andern die Augen nicht aus* – *Ворон ворону ока не виклює; Wer die Spatzen fürchtet – Wird nicht Hirse säen. Вовків боятися – в ліс не ходити; Ein weißer Rabe. / Schwarzes Schaf – Біла ворона; Hier liegt der Hase im Pfeffer – Ось де собака заритий; Ein alter Fuchs geht nicht zum zweiten Mal ins Garn. / Alte Krähen sind schwer zu fangen. / Alte Sperlinge sind schwer zu fangen* – *Старого горобця на полові раз не обдуриш; Das passt dazu wie der Igel zum Handtuch – Іде, як корові сідло. / Личить, як корові сідло; Adler fliegen nicht mit Holzkrähen. / Der Esel und die Nachtigall haben beid' ungleichen Schall* – *Не рівняйся свиня до коня, конному, бо шерсть не така; Raben brüten keine Tauben. / Eulen hecken keine Falken. / Von Eulen kommen keine Sperber. / Eine Taube heckt keinen Adler. / Adler brüten keine Taube* – *3 їжака не буде бика; Wie eine Ratte schlafen. / Wie ein Ratz schlafen. / Wie ein Dachs schlafen – Спати як бабак; Er hat Mäuse im Kopf/ Tauben im Kopf haben* – *У нього таргани в голові; Affen bleiben Affen, wenn man sie auch in Samt kleidet. / Ein Affe bleibt ein Affe und würde er König oder Papst* – *На свиню хоч сідло надінь – все конем не буде. / Не доросла свиня до коня; Wer sich zur Taube macht, den fressen die Falken. / Хто стає вівцею, того вовк з'їсть* [5; 8].

Andererseits gibt es viele Fälle, in denen deutsche phraseologische Einheiten mit der Kernkomponente «Wildwesen» durch mehrere

phraseologische Einheiten ins Ukrainische übersetzt werden können: Wenn der Bär auch noch brummt, tanzen muss er doch – Не хоче коза на торг, та ведуть. / Не хочуть кури на весілля, та їх несуть; Wenn der Wolf alt wird, reißen ihn die Krähen – Підстреленого сокола і ворона клює. / На похиле дерево і кози скачуть; Der Elster wird auch wohl ein Ei gestohlen – Кінь на чотирьох ногах, та й то спотикається / Хто не оре, той і огріхів не робить; Die Elster lässt das Hüpfen nicht. – Куди бик привик, туди й завертає. / Трясе цян бороду, бо так привик змолodu; Wer Fische fangen will, muss vorher die Netze stikken. / Ласа кішка до риби, та в воду лізти не хоче. / Щоб рибку їсти, треба в воду лізти; Ameisen haben auch Galle – Горобець маленький, а серденько має. / Малє щєня, та й те гавкає; Mäuse schwänzen – Мух бити. / Собак ганяти; In der Not frisst der Teufel Fliegen – На безриб'ї і рак риба. / В степу і хрущ м'ясо. / В полі і жук м'ясо [5; 8].

In den untersuchten phraseologischen Systemen wurde auch eine multiple synonyme animalische Phraseologismen mit einer variablen Kernkomponente gefunden, die durch synonyme analoge phraseologische Einheiten übersetzt werden kann: Der Wolf lässt wohl sein Haar, aber nicht seine Nikken. / Der Wolf ändert das Haar und bleibt wie er war. / Der Wolf ändert sein Haar, aber nicht seine Art – Хоч одягне вовк і овечу шкуру, а все вовком буде / Скільки вовка не годуй, а він все в ліс дивиться; Kein Affer schwört, er habe die schönsten Kinder. / Jeder Bär brutmtit nach seiner Höhle. / Der Kuckuck ruft seinen eigenen Namen. – Кожний кулик своє болото хвалить. / Усякий кулик до свого болота звик. / Кожний кулик у своєму болоті велик. / Кожна лисиця свій хвостик хвалить. / Кожна птаха своє гніздо хвалить. / Кожна жаба своє болото хвалить. / Кожна корова своє теля лиже. / Хвалила сова своїх дітей, що найкращі в світі. / І півень на своєму смітті гордий та ін. ; Das nimmt eine Mücke mit dem Schwanz hinweg. / Das nimmt eine Mücke mit dem Schwanz hinweg. / Das trägt eine Maus auf dem Schwanz fort – Кім наплакав. Ein beschossener Hase flieht vor jedem Gebüsch. / Begossene Hunde fürchten das Wasser. Полоханий заєць і пенька боїться. / Лякана ворона куца боїться; Der Fuchs mag den Schwanz einziehen, wie er will, man sieht ihn doch. / Der Fuchs ändert den Pelz und behält

den Schalk – Пізнати вовка хоч у баранячій шкурі. / Накрився, мов лисиця хвостом; Dem Fuchs den Hühnerstall anvertrauen. / Dem Wolf die Schafe anbefehlen (befehlen) – Поставити козла город стерегти (пустити козла в город). / Тобі б лиш за лиса до курей; Alle listigen Füchse kommen endlich beim Kürschner in der Beize zusammen. / Wenn der Fuchs zeitig ist, trägt er selber seinen Balg zum Kürschner – Ловить вовк, ловить, а як вовка спіймають – шкуру здеруть. / Оділлються вовкові кобилячі слізки; Besser ein kleiner Fisch auf dem Tisch als ein großer im Bach. / Ein Sperling in der Hand ist besser als eine Taube auf dem Dach. / Ein Vogel in der Schüssel ist besser als zehn in der Luft. / Besser ein Vogel im Bauer, denn tausend in der Luft – Краще синиця в жмені, ніж журавель в небі. / Краще нині горобець, як завтра голубець; Weder Fisch noch Fleisch. / Weder eine Krähe noch eine Krähe – Ні риба, ні м'ясо. / Ні пава ні гава (ні ворона). / Ні богу свічка, ні чорту кочерга; Er lehrt die Fische schwimmen und die Tauben fliegen. / Die Gans will den Schwan singen lehren – Не вчи орла літати, а солов'я співати / Не вчи орла літати, а рибу – плавати [5; 8]. Das Vorhandensein all dieser Beispiele zeugt von den extrem entwickelten phraseologischen Systemen beider Sprachen, ihrer Affinität und der Möglichkeit der Mehrfachauswahl bei der Übersetzung dieser phraseologischen Einheiten.

Einige Phraseologismen können antonymisch übersetzt werden:
Eine Krähe macht keinen Winter – Одна ластівка весни не робить.

Noch eine Art der Übersetzung ist die Übersetzung mit der Verwendung der Konkretisierung: *Jedem Vogel gefällt ein Nest – Кожен кулик своє болото хвалить; Den Vogel erkennt man an seinen Federn – Пізнати ворону по пір'ю. / Видно сову по польоту; Die Hechte im Teich lassen die Fische nicht faul werden. На те щука в морі, щоб карась не дрімав.*

In einigen Fällen ist es ratsam, die Verallgemeinerung zu verwenden: *Den schlafenden Löwen aufwecken – Будити звіра в кому-небудь; Er ist gesund und fröhlich wie ein junger Hecht – Він почувается як риба у воді; Wer einen Aal fangen will, macht erst das Wasser trübe – Легко ловити рибу в каламутній воді [5; 8].*

Es sei bemerkt, dass die Prototypidee des Wildwesens in den untersuchten Phraseologismen die Idee eines Raubtiers ist

(grausam, wütend, rücksichtslos). Die Hauptattribute, die Wildwesen zugeschrieben werden, werden hervorgehoben: aggressiv (wütend, grausam), stark, gesund, mutig (Wolf), heimtückisch, gerissen (erfahren), ungeschickt, hungrig, dumm, schüchtern (nur Hase).

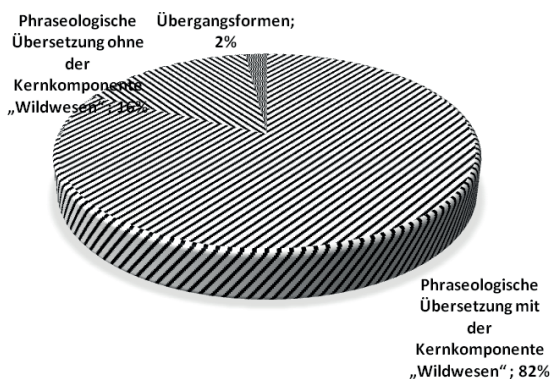
b) Eine andere Art der Übersetzung ist die Übersetzung mit der Verwendung einer phraseologischen Einheit ohne die Komponente «Wildwesen»: *Er ist ein großes (hohes) Tier* – Він важлива особа; *Auf der Bärenhaut liegen* – Бути байдику; *Wenn der Bär soll tanzen lernen, muss er jung in die Schule gehen* – Чого Івась не навчиться, того й Іван не буде знати; *Bär und Büffel können keinen Fuchs fangen* – Сила розуму уступає. / Розум більший за силу; *Was der Luchs nicht kann, das kann der Fuchs* – Де силою не візьмеш, там хитрість допоможе; *Wenn man's am wenigsten erwartet, springt der Hase aus dem Graben* – Не все так сталося, як гадалось; *Wir werden ja sehen, wie der Hase läuft* – Поживемо – побачимо; *Mein Name ist Hase* – Моя хата с краю, я нічого не знаю; *Rufe nicht «Hase» bis du ihn im Sacke hast* – Не кажи «гон» доки не перескочиш; *Essen wie ein Dachs* – Їсти мов не в себе; *Sich einen Affen kaufen* – Залити очі; *Das ist den Mäusen geppiffen* – Це марна справа, як об стінку горохом; *Wenn die Maus satt ist, schmeckt das Mehl bitter* – Ситому хліб несмачний; *Eulen nach Athen tragen* – В ліс дрова возити; в криницю воду лити; *Eine Krähe sitzt gern neben der anderen* – Свій своєму поневолі брат; *Die Spatzen pfeifen es von allen Dächern* – Це не є таємницею ні для кого; *Tauben, die unterm Dache bleiben, sind vor Stoßvögeln sicher* – береженого Бог береже; *Da ist der Kuckuck los / (Das) weiß der Kuckuck!* – Там чорт знає що робиться! / Там сам чорт ногу зламає. / Біс їх (його) знає!; *Hol' dich der Kuckuck!* / *In Kuckucks Namen!* – Чорт тебе забирай!; *Geh (scher dich) zum Kuckuck!* – Забирайся до біса!; *Hu тебе до біса!*; *Alles geht zum Kuckuck* – Все йде до біса, все пропало; *Gesottenem Fisch hilft das Wasser nichts* – Поможє (допоможє) як мертво́му (як бабі) кадило; *Der Wurm im Gewissen* – Докори сумління; *Man muss die Biene mit dem Stachel nehmen*. Любиш їздити, люби й саночки возити; *Er sprang auf wie von der Tarantel gestochen*. Він підскочив, як ужалений; *Mit einer anderen Hand den Krebs aus dem Loche ziehen*. Чужими руками добре жар загібати; *Sie ist mager wie eine Spinne*. Вона суха як тріска [5; 8].

Das phraseologische Systemen der deutschen Sprache offenbart auch eine Reihe von synonymischen animalischen phraseologischen Einheiten mit einer variablen Kernkomponente, die ohne die Komponente «Wildwesen» in eine analoge ukrainische phraseologische Einheit übersetzt werden können: *Die gebratenen Tauben fliegen einem nicht ins Maul. / Mit Geduld und Spucke fängt man eine Mücke. / Ein Wolf im Schlaf fing nie ein Schaf* – *Без труда нема плода; Wie eine Ratte schlafen / Wie ein Ratz schlafen. / Wie ein Dachs schlafen* – *Снахи без задніх ніг; Den Aal beim Schwanz fassen.* / *Робити шиворіт-навиворіт; Ein netter (niedlicher, reizender, süßer) Käfer. / Eine leichte Fliege. / Eine wilde Hummel. / Biene* – *Гарненька дівчина, кралечка. / Легковажна дівчина. / Непосида, пустунка. / Про молоду дівчину.*

Phraseologische Einheiten mit der Kernkomponente «Wildwesen» können auch ohne die angegebene Komponente durch mehrere phraseologische Einheiten übersetzt werden: *Die Gänse gehen überall barfuss* – *І в Відні люди бідні. / І за морем люди б'ються з горем. / Люди скрізь однакові; Gesottenem Fisch hilft das Wasser nicht* – *Поможє (допоможє) як мертвому (як бабі) кадило / Не поможє мертвому кадило. / Не допоможуть мертвому припарки та ін.; Mit den Wölfen muss man heulen* – *З вовками жити, по-вовчому вити. / Коли вбрався між ворони, то і крякай як вони; Der Kuckuck ruft seinen eignen Namen* – *Гречана (житня) каша сама себе хвалить. / Погана та дівка, що сама себе хвалить; Kleine Vöglein, kleine Nestlein* – *По Савці свитка. / По синку шапка; Dem Adler steht die ganze Luft, dem weisen Manne die ganze Erde offen* – *Хіба тільки світу, що в вікні. / Не тільки світу, що в вікні, – за вікном ще більше. / Світ не клином зійшовся; Frische Fische – gute Fische!* – *Не відкладай справи в довгий ящик. / Не відкладати набезрік; Wo Bienen sind, da ist auch Honig* – *Трудова копійка годує до віку. / Праця чоловіка годує, а лінь марнує* [5; 8].

Nach den empfangenen Daten, aus 208 phraseologischen Einheiten mit einer Kernkomponente «Wildwesen», die phraseologisch ьbersetzt werden können, für 168 (82%) ist es möglich, durch die phraseologischen Einheiten mit der Kernkomponente «Wildwesen» ьbersetzt werden, 40 (16%) kann man phraseologisch ohne die angegebene Komponente ьbersetzen und 5 phraseologische Einheiten (2%) gehören zur

Übergangsgruppe (für die existiert phraseologische Übersetzung im Ukrainisch mit der und ohne die Kernkomponente «Wildwesen»). Die Forschungsergebnisse werden in einem Kreisdiagramm dargestellt (Zeichnung 1).

Zeichnung 1. Phraseologische Übersetzung

2. Nicht-phraseologische Übersetzung von phraseologischen Einheiten mit einer Kernkomponente «Wildwesen»

Wenn es bei der Übersetzung einer phraseologischen Einheit mit der Kernkomponente «Wildwesen» weder ein phraseologisches Äquivalent noch ein phraseologisches Analogon in der Sprache gibt, wenden sich die Übersetzer der nicht-phraseologischen Übersetzung zu.

Bei der nicht-phraseologischen Übersetzung werden phraseologische Einheiten eher mit lexikalischen als mit phraseologischen Mitteln reproduziert. Diese Methode ist selten vollständig, es gibt immer einige Verluste, die den Übersetzer zwingen, sich nur als letztes Mittel an ihn zu wenden. Man unterscheidet Kalkierung (Lehnübersetzung, wörtliche Übersetzung, Rückverfolgung) und beschreibende Übersetzung. Die Kalkierung ist eine Art der Übersetzung, bei denen die bildliche Grundlage einer phrasenbezogenen Inversion herausgegriffen wird, wenn eine andere Art der Übersetzung einer phraseologischen Einheit unangemessen ist. Es wird auf die Kalkierung zurückgegriffen, um die Bildsprache

des Originals in der Übersetzung beizubehalten. Bei dem Versuch, phraseologische Einheiten mit der Kernkomponente «Wildwesen» zu klassifizieren, besteht manchmal das Problem, zwischen Kalkierung und gleichwertiger vollständiger oder gleichwertig unvollständiger Übersetzung zu unterscheiden, da diese Ausdrücke sehr fest in dem phraseologischen System der Sprache (sowohl Deutsch als auch Ukrainisch) eingebettet sind. Die Interlingualität dieser Symbolik kann sowohl durch ihren biblischen Ursprung und/ oder ihre Zugehörigkeit zu weltberühmten literarischen Kunstwerken und dem Journalismus als auch durch gemeinsame Vorstellungen von der Weltordnung bedingt sein. Dies gilt für Ausdrücke wie: *Ein Wolf im Schafspelz* (in Schafskleidern) – *Вовк в овечій шкіді*; *Die Ratten verlassen das sinkende Schiff* – *Щури покидають корабель, що тоне*; *Falken* – *Яструби* (über extrem militante Politiker); *Maulwurf* – *Крим* (ein Geheimdienstagent, der in einem anderen Land «verdeckt» arbeitet); *Eine Biene* – *Бджілка* (hart arbeitender Mensch) [5; 8].

Zusammenfassend sollte betont werden, dass die Aufteilung dieser Ausdruckseinheiten etwas relativ ist. In unserer Untersuchung haben wir den Begriff «Kalkierung» für Ausdrücke mit transparenten (verständlichen) Symbolen verwendet, die vom ukrainischsprachigen Leser leicht wahrgenommen werden, aber nicht zum «nationalen» phraseologischen Systemen gehören: *Bärenkräfte haben* – *Мати ведмежу силу*; *Ein alter Fuchs geht nicht zum zweiten Mal ins Garn* – *Стару лисицю вдруге в капкан не заманиш*; *Der Elefant fängt keine Mause* – *Не ганяється слон за мишею*; *Beladen wie ein Kamel* – *авантажений як верблюд*; *Adler fangen keine Fliegen* – *Орел мух не ловить*; *Er ist gesund und fröhlich wie ein junger Hecht* – *Він здоровий і щасливий як молода щука*; *Ein Bienchen bringt nicht viel Honig zusammen* – *Одна бджола мало меду наносить*; *Mücken seihen und Kamele verschlucken* (verschlingen) – *Видіджувати комара, а верблюда поглинати*; *Er flattert wie ein Schmetterling von einer Blume zur andern* – *Він пурхає метеликом із квітки на квітку* [5; 8].

Falls eine phraseologische Einheit mit der Kernkomponente «Wildwesen» in einer anderen Sprache kein Äquivalent oder Analogon hat und eine wörtliche Übersetzung zu einer obskuren Buchstäblichkeit führen könnte, lehnen Übersetzer es ab, phraseologische Einheiten und verwenden beschreibende Übersetzungen (Erklärung der Bedeutung

einer phraseologischen Einheit durch freie Wortkombination). Da viele deutsche Phrasen in der ukrainischen Sprache keine Entsprechungen haben, werden solche Phrasen auf solche Weise übersetzt, wenn die Bedeutung des Phraseologismus durch eine freie Phrase ersetzt wird. Dies können Erklärungen, Beschreibungen, Vergleiche usw. sein. Diese Übersetzungsmethode wird selten verwendet, da in diesem Fall die interne Struktur des Phraseologismus fast vollständig verschwindet, zum Beispiel: *Ein armes Tier* – Бідолаха, бідне створення; *Das arme Tier haben* – Впасти в меланхолію; займатися самобичуванням; *Tierischer Ernst* – Повна відсутність почуття гумору; *Ein ungeleckter Bär* – Поводитися неввічливо, грубо; *Einen Bären loslassen* – Діє, не звертаючи уваги на небезпеку; *Ich fühle mich wie durch den Wolf gedreht* – Я цілком розбитий; *Fuchse muss man mit Fuchsen fangen / Füchse prellen* – Перехитрити хитрунів; *Ein alter Hase* – Досвідчена людина, особа з багаторічним досвідом; *So ein Igel!* – Такий дурень! / Такий йоржистий!; *Einen Affen (sitzen) haben / Sich einen Affen kaufen* – Бути сп'янілим; *Einen Affen tanzen lassen* – Веселитися; *Den Affen machen. / Sich zum Affen machen* – Блазнювати; *Jemandem einen Affen machen* – Дразнити когось; *Einen Affen an jemandem gefressen haben* – Закохатися в когось; *Ich bin doch nicht vom wilden Affen gebissen* – Мене нелегко обдурити; *Ich dachte, mich kratzt der Affe* – Я остовпів від несподіванки; *Mich laust der Affe!* – Я здивований; *Auf dem Affen sein* – Страждати від симптомів виведення героїну; *Nicht für einen Wald voll Affen* – Нізащо; *Seinem Affen Zucker geben* – Віддаватись нестримним веселошам, потурати власним бажанням. / Бути марним; *Du Kamel!* – Дурень!; *Fliegt die Taube zu weit ins Feld, zuletzt der Habicht sie behält* – Попередження не були надто впевненими або безпечними; *Die Schafe austreiben* – Дурити; *Sich vom Schaf beißen lassen* – Бути простаком; *Geduldig wie ein Hammel* – Терплячий; *Stier* – Розлючена чи вперта людина; *Er ist vor den Mäusen sicher* – Дуже бідний; *Mäuse schwänzen* – Байдикувати; *Er hat Mäuse im Kopf. / Tauben im Kopf haben* – Бути з примхами (з дивацтвами); *Da beißt die Maus keinen Faden ab* – Тут вже нічого не вдієш; *Mäuse mit j-m haben* – Сваритися з ким-небудь; *Er hat dicke Mäuse* – У нього багато грошей; *Mäuse machen* – Відбуватися порожніми відмовками, хитрувати; *Mäuse merken* – Відчути не-

добре, помітити щось підозріле; *Das ist den Mäusen gefpiffen* – Це марна справа; укр. як об стінку горохом; *Nach den Mäusen werfen* – Красти; *Mausen* – Красти дрібниці; *Das ist Maus wie Mutter* – Все одно; *Mit Speck fängt man Mäuse* – На солодке усі ласі; *Ein loser Vogel* – Легковажна людина; *Ein arger (durchtriebener) Vogel* – Пройдисвіт; *Ein seltener Vogel* – Дивак; *Du hast wohl einen Vogel (im Kopfe)?*; У тебе, мабуть, не всі вдома; *Wer einen Vogel hat, der muss ihn füttern* – За свої примхи доводиться розплачуватися; *Du hast wohl einen Vogel unter dem Hut?* – Чому ти не вітаєшся (не скидаєш капелюх)?; *Den Vogel abschießen* – Перевершити всіх, заткнути всіх за пояс; побити всі рекорди (oft ironisch); *Friss, Vogel, oder stirb!* – Хоч помри, але зроби!; *Augen wie ein Falke haben* – Мати гострий зір, проникливий погляд; *Rabenvater* – Характеристика поганого батька; *Rabemutter* – Характеристика нечулої матері; *Du Rabe!* – Негідник; *Dich werden die Raben fressen* – Ти погано закінчиш; *Gefräßig wie ein Rabe* – Характеристика ненажерливості; *Alt wie ein Rabe* – Дуже старий; *Er macht ein Gesicht, wie eine Eule am Mittag* – У нього заспане обличчя; *Die Eule unter Krähen* – Загальне посміховисько; *J-n zur Eule machen* – Висміювати кого-небудь; *Der hört den Kuckuck nicht mehr rufen* – Дні полічені (злічені) чий; уже не довго жити кому; *Den Aal beim Schwanz fassen* – Невміло братися за справу, починати справу не з того кінця (боку); *Wer den Aal hält beim Schwanz, dem bleibt er weder halb noch ganz* – Хто береться за справу не з того боку, той нічого не зможе зробити; *Kleine Fische* – Дріб'язкові справи; *Fisch will schwimmen* – Після риби хочеться пити. *Daliegen wie ein geprellter Frosch* – Лежати лежма; *Er hat Frösche im Bauch* – У нього бурчить в животі; *Sei kein Frosch!* – Сміливіше! / Не соромся!; *Die Sache hat ihre Mücken* – В цій справі є заковика; це справа не проста; *J-m die Mücken austreiben* – Відучити когось від примх; вибити дурощі з кого-небудь; *sich (D) Die Mücken aus dem Sinn schlagen* – Викинути дурощі з голови; *Ihn ärgert (stört) die Fliege an der Wand* – Його дратують дрібниці; *Fliegen fangen* – Байдикувати; *Einen Käfer haben* – Бути з примхами, з нав'язливою ідеєю; бути напідпитку; *Hummeln im Kopfe haben* – Вередувати; *Ein netter (niedlicher, reizender, süßer) Käfer* – Гарненька дівчина, кралечка; *Eine leichte Fliege* – Легковажна дівчи-

на; *Eine wilde Hummel* – Непосида, пустунка; *Biene* – Про молоду дівчину; *Er hört die Flöhe husten (niesen)* – Він все бачить і все чує, він всезнаючий; *Lieber Flöhe hüten!* – Все, що завгодно, тільки не це!; *Er ist ein richtiger Schmetterling* – Він жахливий вітрогон; *Der hat einen Wurm im Kopf* – У нього заскок (не всі дома в кого); *J-m die Würmer aus der Nase ziehen* – Випитувати у кого-н. таємницю; кліщами тягти з кого-н. якесь зізнання; *Pfui Spinne! Gudota!* [5; 8].

Natürlich unterliegen alle phraseologische Einheiten ausnahmslos einer beschreibenden Übersetzung, wir haben nur diejenigen herausgegriffen, die mit den ukrainischen Phraseologismen nicht übersetzt werden können.

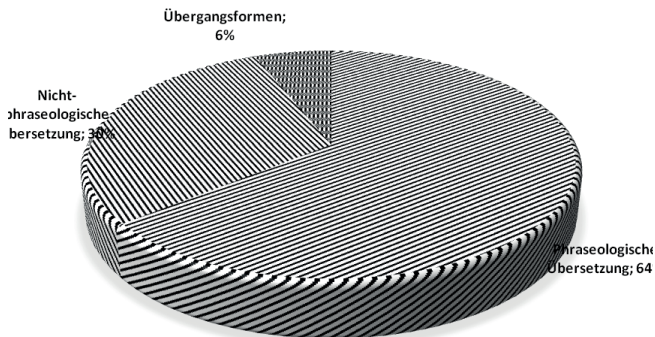
Neben dem Problem der Unterscheidung und Klassifizierung der Phraseologismen mit der Kernkomponente «Wildwesen» stößt der Übersetzer auf nationale und kulturelle Unterschiede zwischen Phraseologismen mit ähnlicher Bedeutung in zwei verschiedenen Sprachen. In Übereinstimmung mit der Bedeutung können phraseologische Einheiten unterschiedliche Stilfarben, unterschiedliche figurative Grundlagen, unterschiedliche tierische Kernkomponenten usw. aufweisen.

Darüberhinaus können phraseologische Einheiten in verschiedenen Sprachen unterschiedliche emotionale und assoziative Farben haben und sind nicht immer austauschbar. Der Übersetzer muss wählen zwischen phraseologischer und nicht-phraseologischer Übersetzung, zwischen der Übersetzung einer phraseologischen Einheit mit der Kernkomponente «Wildwesen» und ohne diese, wie zum Beispiel in den folgenden Fällen: *Er ist ein großes (hohes) Tier* – Він важливий птах. / Він важлива особа; *Einen Bären loslassen* – Претяся як ведмідь на рогатину. / Діє, не звертаючи уваги на небезпеку; *Er hat Mäuse im Kopf. / Tauben im Kopf haben. / Einen Vogel (im Kopfe) haben* – Бути з тарганами в голові. / Бути з примхами (дивацтвами); *Weisse Mäuse sehen* – Напитися до зеленого змія. / Страждати галюцинаціями сп'яну; *Mit Speck fängt man Mäuse* – На сало всяку мишу зловиш. / На солодке усі ласі. *Eine Biene*. Бджілка. / Роботяща людина [5; 8].

Von den 288 analysierten deutschen phraseologischen Einheiten mit der Kernkomponente «Wildwesen» 185 phraseologische Einheiten (64%) wurden als solche definiert, die durch eine phraseologische

Einheit übersetzungspflichtig sind, 87 phraseologische Einheiten (30%) als solche, die einer nicht phraseologischen Übersetzung unterliegen, und 16 phraseologische Einheiten (6%) als solche, für die beiden Arten der gelungenen Übersetzung existieren. Die Forschungsergebnisse werden in einem Kreisdiagramm dargestellt (Zeichnung 2).

Die Wahl der einen oder anderen Übersetzungsmethode kann von vielen Faktoren abhängen: dem Stil und dem Genre des Textes, der Aufgabe oder den Vorlieben des Übersetzers, seiner Kenntnis des phraseologischen Systems und der kulturhistorischen Aspekte beider Sprachen, den Möglichkeiten der nationalen und kulturellen Besonderheiten der verglichenen Sprachen und mehr.

Zeichnung 2. Übersetzung von phraseologischen Einheiten des Begriffsfeldes Mensch / Wildwesen

Interpretation der Forschungsergebnisse

Bei der Analyse der phraseologischen Systeme verschiedener Sprachen (in unserer Untersuchung – Deutsch und Ukrainisch) wird deutlich, dass das Bewertungskriterium für die Beurteilung eines Menschen seine eigene Vorstellung von der Hierarchie der Tierwelt ist. Es wurden die assoziativen Parallelen des Begriffsfeldes Mensch / Wildwesen in Deutsch und Ukrainisch analysiert. Es wurde festgestellt, dass die Prototypidee des Wildwesens in den untersuchten Sprachen die Idee eines Raubtiers (grausam, wütend, rücksichtslos) ist. Die Hauptattribute, die Wildwesen zugeschrieben werden (einschließlich

ukrainischer und deutscher phraseologischen Systemen), werden hervorgehoben: aggressiv (wütend, grausam), stark, mutig (Wolf), gesund, heimtückisch, gerissen (erfahren), ungeschickt, hungrig, dumm, schüchtern (nur Hase).

Es wurde angemerkt, dass Symbolik von Wildwesen ziemlich ausdrucksstark ist, aber die Eigenschaften von Wildwesen ambivalent sind (dasselbe Konzept kann gleichzeitig verschiedenen Attributen zugeordnet werden (Eine nette Ratte / Wie eine Ratte schlafen). Eindeutige Eigenschaften sind aber nur bei einem Sekundärbild möglich. Ein ähnlicher Trend ist innerhalb der Symbolik von Phraseologismen zu beobachten: Die tatsächlichen Symbole (Superkonzepte) sind durch Mehrdeutigkeit gekennzeichnet, Ausdruckszeichen von «niedrigeren Ebenen» neigen zur Eindeutigkeit.

Es wurden 288 deutsche phraseologische Spracheinheiten mit der Kernkomponente «Wildwesen» analysiert. Unter ihnen wurden 64% (185 phraseologische Einheiten) als solche definiert, die durch eine phraseologische Einheit übersetzungspflichtig sind, 30% (87 phraseologische Einheiten) als solche, die einer nicht phraseologischen Übersetzung unterliegen, und 6% (16 phraseologische Einheiten) als solche, die für die beiden Arten der Übersetzung angemessen sind.

Die erhaltenen Daten zeugen von den extrem entwickelten phraseologischen Systemen beider Sprachen und damit von der Möglichkeit der Mehrfachauswahl bei der Übersetzung dieser phraseologischen Einheiten.

Zusammenfassung. Im vorliegenden Artikel wird das Problem der Übersetzung von phraseologischen Einheiten des Begriffsfeldes Mensch / Wildwesen aus Deutsch ins Ukrainisch aufgeworfen. Es sei bemerkt, dass die Eigenschaften von Wildwesen ambivalent sind. Dabei sind die Superkonzepte meistens mehrdeutig, Ausdruckszeichen von «niedrigeren Ebenen» neigen aber zur Eindeutigkeit. Es wurden 288 deutsche phraseologische Einheiten mit der Kernkomponente «Wildwesen» analysiert. Die Forschungsergebnisse weisen auf die ungewöhnlich verzweigten phraseologischen Systeme der untersuchten Sprachen und äußerst ausdrucksstarke Symbolik von Wildwesen in diesen Systemen hin.

Literaturverzeichnis

1. Баран Я. Фразеологія : знакові величини. Навчальний посібник для студентів факультетів іноземних мов / Я. Баран, М. Зимомря, О. Білоус, І. Зимомря. Вінниця : Нова Книга, 2008. 256 с.
2. Левченко О.П. Принцип зооцентризму у фразеотворенні. *Проблеми зіставної семантики: зб. наук. статей*. Київ: КДЛУ, 2001. Вип. 5. С. 206-209.
3. Левченко О. П. Фразеологічна символіка : лінгвокультурологічний аспект: монографія. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2005. 263 с.
4. Borchardt W., Schirmer A. Die sprichwörtlichen Redensarten im deutschen Volksmund, nach Sinn und Ursprung erläutert [von] Borchardt, Wustmann [und] Schoppe. Leipzig : Brockhaus, 1955. 539 S.
5. Deutsch-ukrainisches phraseologisches Wörterbuch: stehende/feste Vergleiche URL : https://books.google.com.ua/books?id=aaf8CQAAQBAJ&pg=PA86&lpg=PA86&dq=jmds.+Brust+sieht+aus+wie+eine+Hundeh%C3%BCtte&source=bl&ots=JBC74XMkIy&sig=tiELvj9zum4PL_h3a_Owt2YSDu8&hl=ru&sa=X&ved=2ahUKEwiqoN3l1ZXdAhVKhqYKHW84DMYQ6AEwBnoECAkQAQ#v=onepage&q=%D0%BF%D0%B0%D0%B2%D1%83%D0%BA&f=false (Abgerufen am: 20.12.20).
6. Geck S. die Übersetzung verbaler phraseologischer Einheiten vom Deutschen ins Spanische und viceversa. *Hermēneus. Revista de Traducción e Interpretación*, 2002. Núm 4. S. 13-18.
7. Lüger H.-H. Satzwertige Phraseologismen: eine pragmlinguistische Untersuchung. Wien : Ed. Praesens, 1999. 313 S.
8. Wörterbuch für Redensarten, Redewendungen, idiomatische Ausdrücke, Sprichwörter, Umgangssprache. URL : <https://www.redensarten-index.de/suche.php?suchbegriff> (Abgerufen am: 11.11.20).

Наукове видання

Авторський колектив:

Березіна Ю. О., Бесараб Т. П., Боднарчук Т. В.,
Голубнича Л. О., Густі І. І., Добринчук О. О.,
Желуденко М. О., Жуковська В. В., Загоруйко Н. А.,
Зданюк Т. В., Кулина І. Г., Кульбабська О. В., Кучеренко І. В.,
Лехнер І. Г., Луканська Г. А., Лутай Н. В., Никифоренко І. В.,
Ріба-Гринишин О. М., Сабітова А. П., Шишко А. В.,
Шмирко О. С., Яремчук І. М.

МОВА ТА МОВЛЕННЯ: фундаментальні парадигми розвитку

Колективна монографія

Дизайн обкладинки Freepik.com

Підписано до друку 15. 02. 2021
Формат 60х84/16. Папір офсетний. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 15,3. Гарнітура Minion Pro. Замовлення № 301. Тираж 300.

Віддруковано ТОВ «Друкарня “Рута”»
Реєстраційний номер підприємства: 37180607
Вул. Князів Коріатовичів, 11, м. Кам’янець-Подільський.
Тел. (038) 494-22-50; drukruta@ukr.net